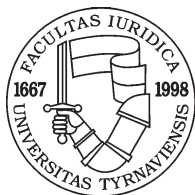

**Acta
Universitatis
Tyrnaviensis –
Iuridica**

VIII

**Ročenka
Právnickéj fakulty
Trnavskej univerzity
v Trnave**

2011

Editori

prof. JUDr. Dr.h. c. Peter Blaho, CSc.
doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD.

Redakčná rada

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
prof. JUDr. Dr.h. c. Peter Blaho, CSc.
prof. JUDr. Alexandra Krsková, CSc.
prof. JUDr. Ján Lazar, DrSc.
prof. JUDr. Jozef Prusák, CSc.
prof. JUDr. Ján Švidroň, CSc.

Recenzenti

prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc.
JUDr. Eduard Burda, PhD.
doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD.
JUDr. Miloš Lacko, PhD.
doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD.
JUDr. Dagmar Lantajová, PhD.
Mgr. Peter Mach, PhD.
doc. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.
doc. JUDr. Radoslav Procházka, PhD., JSD.
JUDr. Jaroslav Stránsky

© Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011
© Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2011

ISBN 978-80-8082-476-1

Obsah

I. TEÓRIA A HISTÓRIA PRÁVA	5
Eduard Korpáš	
Povaha a právne účinky výkladových oznámení Komisie	7
Peter Mosný	
Historický pohľad na vývoj vzťahov na česko-slovensko-poľskej hranici (vstupná prierezová štúdia)	17
Vojtech Vladár	
Vplyv kánonicko-právnych <i>remedia spolia</i> na právny vývoj v Európe	29
II. VEREJNÉ PRÁVO	59
Kristián Blaškovič	
Spravodlivá vojna v minulosti a súčasnosti	61
Gustáv Dianiška – Tomáš Strémy	
Úvahy psychológa a právnika o cestnej doprave	79
Marcel Vysocký	
Výklad medzinárodných zmlúv v zmysle Viedenského dohovoru o zmluvnom práve	109
III. SÚKROMNÉ PRÁVO	121
Peter Babka	
Pojem a povaha dražby v zmysle zákona o dobrovoľných dražbách	123
Andrea Blašková	
Predzmluvné vzťahy v pracovnom práve	133
Jan Horecký	
Souběh funkcí aneb výkon činnosti jako statutární orgán nebo zaměstnanec	145

Vladimír Hornáček

Problémové aspekty doplnkového dôchodkového sporenia 157

Peter Kotira

Sexuálne obťažovanie v judikatúre súdov Spojených štátov amerických
a ich zohľadnenie v legislatíve Slovenskej republiky 169

Andrej Poruban

Športová činnosť ako výkon závislej práce 183

Martina Uhliarová

Zavinenie ako predpoklad práva na náhradu škody vzniknutej
porušením zmluvnej povinnosti 195

Zoznam autorov 207

Pokyny pre autorov 209

I. TEÓRIA A HISTÓRIA PRÁVA

Povaha a právne účinky výkladových oznámení Komisie

Eduard Korpáš

Synopsa: Prvky úniového regulačného rámca, právne akty v širšom chápaní, sa kvalitatívne odlišujú po obsahovej i formálnej stránke. Ich vecnú diferenciu podmieňuje potreba úpravy rôznych právnych vzťahov (odlišné prvky a podmienky), formálny, osobitný, rekogničnými pravidlami upravený normotvorný¹ proces. Podľa kritéria záväznosti a vynútiteľnosti možno v rámci úniového právneho poriadku zjednodušene identifikovať dve skupiny aktov, doktrínálne² označované adjektívami mäkké a tvrdé právo („soft-law“ a „hard-law“). Recentná regulačná činnosť Komisie svedčí o náraste preferencie³ soft-law úprav. Tieto pravidlá sa nevyznačujú diferentnými znakmi charakterizujúcimi právne normy. Zmluva dokonca explicitne vylučuje ich právnu záväznosť, čo evokuje logický záver o ich nevynútiteľnosti, tak vo vzťahu k úniovým inštitúciám, ako aj jednotlivcom. Podrobnejší rozbor rozhodovacej činnosti úniových súdov ho však falzifikuje. Vzhľadom na uvedené sa preto v predloženom článku zaoberám charakterom a povahou nezáväznej úpravy a ponúkam čitateľovi taký pohľad na výkladové oznámenia Komisie, prijímané v oblasti ochrany hospodárskej súťaže, na základe ktorého môže dospieť k záveru o ich spôsobilosti vyvolať prinajmenšom nepriame právne účinky.

Kľúčové slová: právna norma, platné právo, Komisia, soft – law, prameň práva, Európska únia.

ÚVOD

Pohľady na voľbu metód a spôsob regulácie nie sú na strane úniových orgánov rovnaké a sú determinované rozsahom a kvalitou priznanej normotvornej právomoci. Výrazný názorový nesúlad v otázke odôvodnenosti používania nástrojov soft-law si možno všimnúť medzi Komisiou a Európskym

¹ Zjednodušene chápem na tomto mieste normotvorný proces ako proces tvorby právnych, ako i proces tvorby *quasi* právnych noriem.

² Pozri napríklad SENDEN, L.: *SOFT LAW IN EUROPEAN COMMUNITY LAW (Modern Studies in European Law)*. Oregon: Hart Publishing, 2004, 592 s.

³ Pozn. Existuje názorová diskrepancia medzi Komisiou a Európskym parlamentom v otázke vhodnosti používania nástrojov soft-law. Porovnaj napr.: názor Komisie prezentovaný v Bielej knihe (*European Governance*). Dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf> (31. 7. 2011).

parlamentom. Prvá zmienená v Bielej knihe (*European Governance*) z roku 2001 uvádza, že „Únia musí modernizovať metódu regulácie smerujúcu z vrchu nadol⁴ a dopĺňať politické nástroje efektívnejšími, ktoré nie sú všeobecne záväzné“. Antagonistický názor,⁵ podľa ktorého by sa nástroje *soft-law* nemali používať v žiadnych dokumentoch Únie, zastáva Európsky parlament a odôvodňuje ho tým, že „(i) tieto regulačné prostriedky, založené na obvyklej praxi, sú nejasné a nenáležité; (ii) neposkytujú úplnú právnu ochranu, keďže nemajú žiadnu právnu hodnotu a záväznosť a že (iii) by sa nemal prijímať a uznávať rozdiel medzi *dura lex a mollis lex*, pretože je pojmovo zavádzajúci“. V zmysle tejto argumentačnej línie by časté používanie nástrojov *soft-law* znamenalo odklon od jedinečného úniového modelu a príklon k modelu tradičnej medzinárodnej organizácie.

Bez ohľadu na politické faktory a snahu o zachovanie vplyvu na uskuutočňovanie úniových politík sú, podľa môjho názoru, špekulácie o vhodnosti a právno-štátnej kompatibilite *soft-law* regulácie opodstatnené práve v miere negatívneho vplyvania na obchod medzi členskými štátmi, resp. nekompatibilitu so záväznými prameňmi úniového práva. Kvázi normotvornou činnosťou Komisie sa pritom, pri realizácii viacerých úniových politík, dotvára existujúci regulačný rámec, ktorého pravidlá vyhovujú kritériám platného práva, no jednotlivé normy nemajú diferentné znaky právnych noriem *stricto sensu*. Napriek priamej nevynútiteľnosti a právnej nezáväznosti však majú v zmysle rozhodovacej praxe úniových súdov prinajmenšom faktické právne účinky a možno sa ich za konkrétnych okolností dovoliť.

Ďalej poukážem na povahu a účinky pravidiel zahrnutých vo výkladovom oznámení Komisie o spolupráci pri odhaľovaní zakázaných kartelov, ktorého úlohou je ozrejmiť predpoklady zmiernenia alebo odpustenia pokuty. Závery formulované vo vzťahu k tomuto oznámeniu možno, s primeranou dávkou abstrakcie, aplikovať aj na ďalšie, obdobným spôsobom upravené, oblasti.

1. K ŠPECIFICKÝM ZNAKOM PRAVIDIEL *SOFT-LAW*

Kelsen⁶ uvádza, že „slovo *norma* pochádza z latinského *norma*, ktoré prevzalo v nemčine charakter slova *prebratého*, ktorým – i keď nie výlučne, tak predsa len v prvom rade je označený príkaz, predpis, rozkaz“. Ďalej uvádza, že okrem prikazovacej funkcie má *norma* tiež splnomocňovaciu funkciu, dovoľovaciu a derogačnú.

Inými slovami, pravidlo správania sa, upravujúce konkrétnu životnú situáciu (i. a. príkaz určitého správania), je spôsobilé mať povahu normy s charak-

⁴ Rozumej od zákonodarcu k subjektom regulácie (inštitúciám, jednotlivcom).

⁵ Uznesenie Európskeho parlamentu zo 4. septembra 2007 o právnych a inštitucionálnych dôsledkoch používania nástrojov *soft law* (2007/2028(INI)).

⁶ KELSEN, H.: *Všeobecná teória norem*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 16.

terom determinujúcim povahu súvzťažného systému regulácie. Regulačných systémov je viacero, právny, morálny, etický, normy logiky, a pod. Prusák⁷ na margo ich diferenciácie uvádza, že „vonkajšie špecifické znaky definujú právnu normu vo vzťahu k iným spoločenským normám, k neprávny normám. Vyžaduje sa teda určiť ich právne differentia specifica, ktoré právnu normu definujú navonok, smerom k neprávny systémom noriem“. Následne vypočítava tieto druhové determinanty právnych noriem: (i) na základe rekogničnej normy štátom stanovená forma, zahŕňajúca postup prijatia normy normotvorným subjektom v legislatívnom procese, ako aj výsledok tohto postupu, finalizovaný publikáciou; (ii) záväznosť; (iii) normatívnosť; (iv) všeobecnosť a (v) štátne donútenie.

Ak platí, že právnou normou je iba a len norma charakterizovaná súčasne všetkými uvedenými špecifickými znakmi, potom možno pravidlá správania zakotvené v oznámeniach Komisie označiť za normy právne výlučne v miere konformity s týmito znakmi. Inými slovami, doktrínálna taxácia kumulatívneho výpočtu špecifických znakov právnych noriem *per definitionem* vylučuje podradenie pod túto podmnožinu normy bez niektorých špecifických znakov.

1.1. Stanovená alebo uznaná forma

Najzreteľnejším špecifickým znakom právnej normy je (štátom) uznaná alebo stanovená forma zložená z rezultatívnej a procedurálnej stránky.

Po prvé, výsledok normotvorného procesu vyhovuje podmienke stanovenia alebo uznania formy práve v prípade, ak bol vydaný (schválený) vo forme predpísanej rekogničnou normou orgánom s potrebnou normotvornou kompetenciou a právomocou. Právnym základom prijatia oznámenia o zmiernení alebo neuložení pokuty v kartelových prípadoch z roku 2006 (ďalej len „*oznámenie*“) bolo ustanovenie článku 211 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len „*ZES*“), v zmysle ktorého bola Komisia oprávnená podávať odporúčania a stanoviská k otázkam, ktoré boli predmetom Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, ak to tá výslovne ustanovovala, alebo ak to Komisia považovala za potrebné. Článkom 17 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii (v lisabonskom znení) bol tento článok nahradený a v súlade s ním: „*Komisia podporuje všeobecný záujem Únie a na tento účel sa ujíma vhodných iniciatív. Zabezpečuje uplatňovanie zmlúv, ako aj opatrení prijatých inštitúciami na ich základe. Dohliada na uplatňovanie práva Únie pod kontrolou Súdneho dvora Európskej únie. Plní rozpočet a riadi programy. Vykonáva koordinačné, výkonné a riadiace funkcie v súlade s podmienkami ustanovenými v zmluvách.*“

⁷ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 216.

Nomenklatúru úniových sekundárnych právnych aktov ustanovuje článok 288 (pôvodný článok 249 ZES) Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZfEÚ“), ktorý medzi ne radí aj odporúčania a stanoviská vyjadrené formou oznámení Komisie. Tie⁸ sa publikujú v Úradnom vestníku Európskej únie, v sérii C (z lat. *communicatio*).

Po druhé, procedurálna stránka znaku stanovenia alebo uznania je pri oznámení zachovaná v miere dodržania postupu predvídaného rekogničnou normou, internými predpismi a zaužívanými postupmi Komisie pri jeho prijímaní.

V skratke, znak stanovenia alebo uznania má pri oznámení práve akostnú úroveň (i) identifikácie formy nezáväzného aktu v nomenklatúre úniových právnych aktov; (ii) jeho publikácie v sérii C Úradného vestníka Európskej únie; (iii) vypracovania v súlade s predpismi kompetentného orgánu a (iv) schválenie orgánom s potrebnou normotvornou kompetenciou a právomocou. Odpoveď na otázku, či takáto miera naplnenia znaku stanovenia (formy a publicity) zodpovedá kvalitatívnej úrovni porovnateľného znaku právnej normy, je pozitívna výlučne v obmedzenom rozsahu.

1.2. Záväznosť

Právna teória⁹ uvádza, že „záväznosť právnych noriem vyplýva z ich platnosti“. Toto tvrdenie by bolo vo vzťahu k *soft-law* regulácii udržateľné, ak by bolo takéto normy možné podradiť pod kategóriu právnych noriem. Touto problematikou, ako aj argumentmi odôvodňujúcimi platnosť *soft-law* úpravy sa budem zaoberať v nasledujúcej časti, preto predbežne založím svoje úvahy na chápaní záväznosti oznámenia ako povinnosti adresáta regulatívneho pôsobenia rešpektovať a zachovávať jeho normatívny obsah.

Z ustanovenia článku 288 ZfEÚ explicitne vyplýva, že odporúčania a stanoviská nie sú právne záväzné. Inými slovami, že tak na strane adresátov, ako aj na strane aplikujúceho orgánu neexistuje vynútitelná povinnosť ich rešpektovať. Minimálne jeden diferentný znak právnych noriem – záväznosť – preto normy výkladového oznámenia Komisie nemajú. Na druhej strane, v zmysle rozhodovacej činnosti úniových súdov, nemožno o výkladových oznámeniach uvažovať v rovine, že by na strane Komisie neexistovala povinnosť postupovať v súlade s nimi v konkrétnych prípadoch.

V právnej veci Grimaldi¹⁰ ustálil Súdny dvor EÚ, že v zmysle Zmluvy ne-

⁸ Účinnosť nadobúdajú dňom oznámenia.

⁹ PRUSÁK, J.: ref. 7, s. 217.

¹⁰ Rozsudok Súdneho dvora EÚ zo dňa 13. decembra 1989 v právnej veci *Grimaldi v. Fonds des maladies professionnelles* (322/88, Zbierka 1989, s. 4407).

záväzné právne akty sú „opatreniami, ktoré dokonca, pokiaľ ide o osoby, ktorým sú určené, nie sú určené na to, aby mali záväzné účinky a nevytvárajú práva, ktorých sa jednotlivci môžu pred vnútroštátnymi súdmi dovolávať“. Zároveň však jedným dychom dodal, že „o takýchto aktoch nemôžeme uvažovať v tej rovine, že nemajú právny účinok. Vnútroštátne súdy sú povinné vziať do úvahy odporúčania pri rozhodovaní o sporoch, ktoré im boli predložené, najmä ak objasňujú výklad vnútroštátnych opatrení, prijatých na ich vykonanie alebo sú určené na doplnenie záväzných predpisov Spoločenstva“.

Na utvorenie komplexnejšej predstavy¹¹ o povahe právnych účinkov oznámenia považujem za potrebné poukázať na právny názor Všeobecného súdu, ktorý konštatoval v právnej veci BASF,¹² že „oznámenie Komisie o neuložení alebo znížení pokút v prípadoch kartelov vyvoláva legitímne očakávania, o ktoré sa opierajú podniky, ktoré chcú informovať Komisiu o existencii kartelu. Preto so zreteľom na legitímnu dôveru, ktorú spolupracujúce podniky môžu vyvodzovať z tohto Oznámenia, je Komisia povinná postupovať v súlade s ním pri posudzovaní spolupráce podniku v rámci určovania výšky ukladanej pokuty“.

Inými slovami, existuje nepriamo vynútiteľná povinnosť Komisie rešpektovať oznámenie a konať v súlade s ním. Nerešpektovanie „seba obmedzujúceho“ účinku by potenciálne mohlo smerovať k podaniu žaloby na Všeobecný súd, ktorou by sa dotknutý subjekt domáhal preskúmania rozhodnutia (individuálneho právneho aktu, pri vydávaní ktorého sa aplikovali ustanovenia oznámenia) podľa čl. 263 ods. 4 ZFEÚ, resp. k podaniu odvolania proti rozsudku Všeobecného súdu na Súdny dvor EÚ v zmysle čl. 256 ods. 2 ZFEÚ s cieľom napraviť právne pochybenia. Adresáti oznámenia majú prinajmenšom faktickú povinnosť konať v súlade s ním, v opačnom prípade by nenastúpili predvídateľné právne následky.

V skratke, princíp ochrany legitímnych očakávaní je únioumi súdmi rešpektovaný prameň práva¹³ obdobne ako zmluvné ustanovenia. Aj keď zmluva výslovne nepriznáva oznámeniam právnu záväznosť, je Komisia v zmysle výkladovej praxe *úniouých súdov fakticky i právne povinná rešpektovať ich ustanovenia. Na strane dotknutých podnikov má táto povinnosť prinajmenšom faktickú povahu.*

Ako si možno všimnúť, doslovný výklad normatívneho textu zmluvy zdánlivo odporuje jeho aplikácii súdnou praxou, poskytujúcou ochranu platnému právnemu princípu. V prípade rozporu dvoch právnych argumentov

¹¹ Porovnaj rozsudok Všeobecného súdu z 27. septembra 2006 v právnej veci *Roquette Frères v. Komisia* (T – 22/01, Zbierka 2006, s. II – 3137).

¹² Rozsudok Všeobecného súdu z 15. marca 2006 v právnej veci *BASF v. Komisia* (T – 15/02, Zbierka 2006, s. II – 497).

¹³ Pravdivosť tohto tvrdenia odôvodňuje výkladová prax Súdneho dvora EÚ, rešpektujúca základne princípy právneho štátu a ústavné tradície členských štátov.

predkladá Kuhn¹⁴ *návod, v prípadoch zložitej aplikácie práva, v zmysle ktorého hovorí o „vážení v prípade, ak sú dané interpretačné podmienky oboch elementov, zároveň však nemožno jeden z nich nulifikovať ani kvalifikovať, že jeden z nich má univerzálnu prednosť pred druhým. Aplikujúci orgán ich preto bude hodnotiť a rozhodne, ktorý má podľa ich sily prednosť v danom prípade“.*

V praktickej rovine, analogicky k návodu, preto zvolili únie súdy taký výklad zmluvného ustanovenia, podľa ktorého je Komisia povinná postupovať v súlade s oznámením vyvolávajúcim u adresátov legitímne očakávania, hoci mu explicitne nepriznali právne účinky.

1.2.1 Normatívnosť

Normatívnosť právneho aktu vyplýva z funkcie noriem v ňom obsiahnutých a javovo sa predmetňuje v právnom jazyku, používajúcom normatívne, permissívne a výrokové vety. Znak normatívnosti je pri oznámení zachovaný v miere obsiahnutia normatívnych viet viacerých druhov v jeho texte.

1.2.2. Všeobecnosť

Odobne ako o normatívnom charaktere, nemám pochybnosti ani o generalite oznámenia, ktorú na tomto mieste determinuje neuzatvorený okruh adresátov regulatívneho pôsobenia.

1.2.3. Donútenie

Prusák¹⁵ uvádza, že „(štátne) donútenie je špecifickým znakom právnej normy par excellence“, a že sa (štátnym) donútením zabezpečuje plnenie právnych povinností v prípadoch nerešpektovania práva“. Ďalej rozlišuje priame a nepriame donútenie, pričom nepriamym donútením rozumie „činnosť štátu orientovanú tak, aby povinnosť subjekt, ktorému platné právo ukladá právne povinnosti, dobrovoľne splnil právnú povinnosť. Vo vzťahu k priamemu donúteniu uvádza, že niektoré jeho formy sú totožné so sankciou“.

Zohľadniac tieto východiská pri skúmaní povahy a účinkov *soft-law* regulácie v oblasti práva na ochranu hospodárskej súťaže je potrebné uviesť, že tá neobsahuje vlastný priamy sankčný mechanizmus. Nie je ju možné priamo právne vynútiť predovšetkým preto, že únie orgány sú povinné postupovať v súlade s princípom legality. Akékoľvek úkony nad rámec priznanej kompetencie by bolo nevyhnutne potrebné považovať za konanie *ultra vires*.

¹⁴ KUHN, Z.: *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002. s. 87 – 88.

¹⁵ PRUSÁK, J.: ref. 7, s. 219.

Na druhej strane sú však Komisia, ako aj adresáti regulatívneho pôsobenia povinní rešpektovať oznámenie. Nedodržanie predpísaného postupu (i) Komisiou je spôsobilé nepriamo privodiť závažné právne následky vo vzťahu k zákonnosti súvzťažného individuálneho právneho aktu; (ii) adresátom regulatívneho pôsobenia vylučuje nastúpenie predvídaných následkov spolupráce.

V skratke, existuje nepriamo vynútiteľná povinnosť rešpektovať ustanovenia oznámenia, ktorá spolu so znakmi všeobecnosti, normatívnosti, relatívnej nezáväznosti a kvalitatívne sice nie porovnateľne s nariadeniami, smernicami či rozhodnutiami, no tiež preukázateľne stanovenej právnej formy, odôvodňuje tvrdenie o *kvázi* právnej povahe zahrnutých noriem. Tá je daná po naplnení ostatných diferentných znakov práve (i) spôsobilosťou vyvolať právne účinky v konkrétnom prípade; (ii) existenciou nepriamo vynútiteľnej povinnosti rešpektovať ustanovenia oznámenia a (iii) osobitnými nuansami rezultatívnej a procedurálenej stránky stanovenia.

2. ARGUMENTY V PROSPECH PLATNOSTI SOFT-LAW

Právne argumentovať v (ne)prospech platnosti právnych pravidiel regulačných systémov *soft-law* možno práve v prípade, ak prijmeme názor, že takéto pravidlá majú minimálne povahu noriem *kvázi* právnych.

Alexy¹⁶ v tejto súvislosti uvádza, že „*ten, kto chce odpovedať na otázku, ktorý z pojmov práva je správny (pozn. inými slovami, čo je právo), musí nájsť súvis medzi troma prvkami: prvkom s normatívnym systémom súladného stanovenia, prvkom spoločenskej účinnosti a prvkom obsahovej správnosti*“. Následne, v závislosti od akcentovania jedného alebo viacerých z nich, predkladá prirodzeno-právny, sociologický a pozitívno-právny názor a na záver vyvodzuje tézu,¹⁷ že „*existuje tak pojmovo, ako aj normatívne nevyhnutný súvis medzi právom a morálkou*“. V ďalšom budem z tohto záveru vychádzať a pri odôvodňovaní tézy, že *soft-law* je právom (platným) zohľadním súvis medzi všetkými troma uvedenými prvkami.

2.1 Stanovenie (právny základ, rekogničná norma)

Podľa Alexyho¹⁸ platí v užšom zmysle nejaká norma právne, „*pokiaľ bola vydaná nejakým, na jej vydanie, kompetentným orgánom a stanoveným spôsobom a pokiaľ neporušuje právo vyššieho stupňa právnej sily. V stručnosti, pokiaľ je s normatívnym systémom stanovená súladne*“.

¹⁶ ALEXY, R.: Pojem a platnosť práva. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 35.

¹⁷ ALEXY, R.: ref. 16, s. 45.

¹⁸ ALEXY, R.: ref. 16, s.118.

Vo vzťahu k téme, pokiaľ oznámenie (*soft-law*) vydal kompetentný orgán – Komisia, rekogničnou normou stanoveným spôsobom a neodporuje ustanoveniam všeobecne záväzných únievých právnych aktov, ako som uviedol vyššie, potom platí právne.

Právna platnosť normy (*kvázi právnej*) pojmovo nevyhnutne predpokladá aspoň jej minimálnu sociálnu akceptáciu – platnosť (právo pôsobí práve v spoločnosti). Intenzita akcentácie prvkov sociálnej alebo etickej platnosti predznačuje (ne)pozitivistické stanovisko.

2.2. Účinnosť

Tak ako je (pozitivistický) pojem platnosti spätý s prvým špecifickým znakom právnych noriem (štátnym stanovením alebo uznaním), sociologický pojem naväzuje na záväznosť (povinnosť rešpektovať právo) právnych noriem a s ňou spätú mieru sociálnej účinnosti, akceptácie. Podľa Alexyho¹⁹ „*norma platí sociálne, pokiaľ sa buď dodržiava, alebo sa jej nedodržiavanie sankcionuje*“.

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že pomerne vysoká miera sociálnej účinnosti oznámenia je determinovaná (i) jednak práve dobrovoľnosťou a obojstrannou výhodnosťou spolupráce a tiež (ii) nepriamou vynútiteľnosťou dodržiavania ustanovení oznámenia tak voči Komisii, ako aj jednotlivým adresátom.

2.3. Obsahová správnosť

Alexy²⁰ uvádza, že „*norma platí morálne, pokiaľ je morálne ospravedlnená*“. Prirodzeno-právna platnosť práva, tak podľa neho „*nespočíva ani v sociálnej účinnosti, ani v riadnej právoplatnosti, ale výlučne v obsahovej správnosti, ktorú treba preukázať morálnym ospravedlnením*“.

In concreto, Komisia ospravedlňuje neuloženie alebo zmiernenie sankcie porušovateľovi a súčasne oznamovateľovi porušenia únievého zákazu kartelov potrebou zvýšenie celkovej efektivity realizácie a vynútiteľnosti súťažného práva.

V priamej reči Komisie²¹ „*záujem spotrebiteľov a občanov o to, aby sa odhalili a potrestali tajné kartely, prevažuje nad záujmom pokutovať podniky, ktoré Komisii umožnia odhaliť a potrestať uvedené podniky*“.

¹⁹ ALEXY, R.: ref. 16, s.115.

²⁰ ALEXY, R.: ref. 16, s.117.

²¹ Bod 3 Oznámenia Komisie o oslobodení od pokút a znížení pokút v kartelových prípadoch (Ú. v. EÚ C 298, 8. 12. 2006, s. 17 – 22).

2. RACIONALISTICKÝ A KONŠTRUKTIVISTICKÝ PRÍSTUP

Ako uvádza Trubek,²² „v zmysle racionalistického stanoviska je možné prostredníctvom *soft-law* dosahovať vecné a normatívne ciele redukováním nákladov na spoluprácu, a aj keď ono samo osebe nie je schopné obmedziť správanie adresátov normatívneho pôsobenia pod hrozbou výkonu, znižuje prekážky spolupráce a môže byť predstupňom *hard-law* regulácie“.

Konštruktivistický prístup sa na druhej strane zameriava na to, ako môžu kvázi právne normy samostatne a konštitutívne ovplyvniť adresátov regulácie, pričom sa orientuje na sociálne zloženie organizácie, jej kultúru, legitimitu, správanie vedúcich predstaviteľov a hlavné záujmy organizovaného celku, ako aj vzťah týchto faktorov k širšiemu normatívnemu a kultúrnemu prostrediu. Tiež sa zaoberá otázkou, ako inštitúcie uľahčujú konštitutívne procesy, ako je presvedčanie, učenie, argumentovanie a socializácia.

Pri utváraní komplexného názoru na problematiku nie je možné obísť nosné myšlienky ani jedného z uvedených smerov, ich generalizovanou syntézou možno odôvodniť potrebu rozsiahlejšieho používania nástrojov *soft-law*. Medzi najúčinnšie argumenty možno na tomto mieste zaradiť: (i) nižšie náklady na prijatie (rokovania, skúmanie problematiky, vyjednávanie a pod.); (ii) menšie riziko straty suverenity (nie je potrebné prijímať implementačné a transpozičné opatrenia na vnútroštátnej úrovni, nedochádza k postúpeniu rozhodovacej právomoci na nadnárodné orgány); (iii) tzv. kopírovanie v rozličnosti (členské štáty prispôbujú svoje záväzky osobitným národným situáciám v rámci jednotného textu); (iv) flexibilitu (vyššia pružnosť *soft-law* umožňuje nenáročnú zmenu pri zmene okolností); (v) jednoduchosť a rýchlosť; (vi) participáciu (podporuje otvorenosť, vyššiu participáciu subjektov súkromného práva a podporuje transparentnosť), ale aj tézu, v zmysle ktorej môže (vii) *soft-law* znamenať prvý krok smerom k záväzným právnym inštrumentom.²³

ZÁVER

V predloženom článku som sa zaoberal osobitnými súvislosťami charakteru a povahy nezáväznej regulácie spolupráce pri odhaľovaní zakázaných kartelov, podmienkami jej platnosti a spôsobilosťou vyvolať právne účinky.

²² TRUBEK, D. – COTTREL, P. – NANCE, M.: „Soft law“, „Hard law“ and European Intergration: Toward a Theory of Hybridity. University of Wisconsin – Madison, s. 12. Dostupné na internete: <<http://law.wisc.edu/facstaff/trubek/hybriditypaperapril2005.pdf>> (31. 7. 2011).

²³ TRUBEK, D. – COTTREL, P. – NANCE, M.: ref. 22, s. 11 – 12.

Dospel som k záveru, že existuje nepriamo vynútiteľná povinnosť rešpektovať ustanovenia oznámenia, ktorá spolu so znakmi všeobecnosti, normatívnosti a relatívnej nezáväznosti odôvodňuje tvrdenie o *kvázi* právnej povahe zahrnutých noriem. Tá je daná okrem uvedeného práve aj 1) spôsobilosťou vyvolať právne účinky v konkrétnom prípade a 2) osobitnými nuansami rezultatívnej a procedurálnej stránky stanovenia. Domnievam sa, že uvedené závery možno generalizovane uplatniť aj vo vzťahu k iným oblastiam výkonu únieových politík regulovaných nástrojmi *soft-law*.

Summary

CHARACTER AND LEGAL EFFECTS OF THE COMMISSION'S INTERPRETATIVE COMMUNICATION

European Union regulatory framework elements differ in formal and content qualitative aspects. Various forms have been adopted in order to reflect different social circumstances and their formal character is determined by relevant procedure under the rule of recognition. Difference in the meaning of pendants, soft-law and hard-law, is derived from binding character and ability to enforce concrete normative form. Commission prefers soft-law instruments to lay down regulatory framework for eligible relationships. As I am going to explain, soft-law norms don't meet legal norms criteria. Moreover, they are not legally binding under the Treaty. Mentioned above indicates conclusion that they are unenforceable against Commission and undertakers. More detailed analysis of union courts decision-making processes justifies opinion on the existence of at least their indirect effect. In the respect of previously said I am going to deal with selected aspects of non-binding soft-law framework character and nature, conditions of its validity and ability to give raise of legal expectations.

Historický pohľad na vývoj vzťahov na česko-slovensko-poľskej hranici (vstupná prierezová štúdia)

Peter Mosný

Synopsa: Obsahovosť a charakteristika česko-slovensko-poľských pohraničných vzťahov boli podmienené povahou doby, v ktorej sa vytvárali podmienky na ich realizáciu. Ustálenosť hraníc v našom stredoeurópskom regióne v historickom vývoji od stredoveku nebol taký častý jav. Medzníkom dorozumenia cestou mierového riešenia susedských vzťahov sa stala Vyšehradská zmluva z roku 1335. Táto medzinárodná mierová zmluva predstavovala politické východisko konštituovania sa samotného stredoeurópskeho priestoru. Ten až do pádu komunistických režimov vo všetkých uvádzaných štátoch pohraničného rozčlenenia prechádzal ešte mnohými turbulenciami, a to aj na ich spoločnej hranici. Nastolenie demokratických režimov v závere dvadsiateho storočia prispelo k oživeniu myšlienok pôvodného vyšehradského procesu, dokonca aj v konštituovaní sa osobitného zoskupenia štátov v podobe Vyšehradskej trojky a následne aj Vyšehradskej štvorky.

Kľúčové slová: Vyšehrad, uhorský štát, český štát, poľský štát, Československo, medzinárodná mierová zmluva

Česko-slovensko-poľské pohraničné vzťahy vytvárajú neoddeliteľnú súčinnosť komplexu vzájomných vzťahov troch aktérov. Ich obsahovosť a charakteristiku nielenže podmienovala povaha doby, v ktorej sa vytvárali podmienky na ich realizáciu, ale celá ich historicky prejdená cesta v etapách ich vývinu v rozhodujúcej miere predznamenávala ich budúcu podobu. Takto tvorená genetická pamäť mala a má svoje úskalia, svoje plusy i mínusy, krivdy domnelé i subjektívne reálne, opodstatnene objektivistické i objektívne reálne v časoch vojnových, medzivojnových i mierových. Podstata týchto najzákladnejších atribútov má najvšeobecnejšiu platnosť v rámci susediacich štátov ako takých v multipolitickej atmosfére doby nielen stredoeurópskeho regiónu.

Špecifikom sledovaných strán je do istej miery skutočnosť, že na česko-slovenskej strane v prevažujúcom časovo-historickom sledovaní išlo až do roku 1918 o dva štátne subjekty, z ktorých jeden (Česko) s historickým charakterom vlastnej štátnosti, a druhý (Slovensko) vždy ako nesamostatná súčasť väčšieho štátneho celku (krátko v rámci Veľkomoravskej ríše a od 10. storočia v područí uhorského štátu). A tak to bolo so Slovenskom až do roku 1993 (s výnimkou rokov 1939 – 1945).

Z dochovaných historických záznamov z obdobia prvej štátnej organizácie predkov Čechov a Slovákov zo začiatku 9. storočia sa lokalizácia existencie sledovanej duálnej hranice nedá hodnovernejšie vymedziť.¹ Medzi názorovou mnohostrannosťou sa však sporadicky vyskytuje predpoklad možnosti prvej podoby našich vzájomných vzťahov a daným rozhraničením území skutočnosťou, že v čase najväčšieho územného rozmachu veľkomoravského štátu jeho rozsah nielenže zabiehal až do územia dolnej Oravy a Spiša, ale zasahoval svojím vplyvom až do okolia dnešného Krakova.²

Očakávať ustálenosť hraníc v dynamických rokoch stredoveku aj v našom regióne by bolo nanajvýš iluzórne. Motivačným prvkom územných presunov bola snaha o vytvorenie pevnejšej územno-správnej organizácie likvidáciou kmeňovej roztrieštenosti, ktorou boli poznačené všetky sledované časti na spoločnej hranici. A pevnejšou organizáciou nebolo nič iné ako vytvorenie predpokladov a následné konštituovanie sa štátnych útvarov so všetkými k tomu patriacimi atribútmi. Teda nesporne na poprednom mieste aj zaistenie obranného charakteru štátneho územia prostredníctvom formovania strategických obranných pozícií. Sprievodným znakom naplnenia takýchto nevyhnutných podmienok štátnej existencie sa stávali výbojné výpravy. Historické pramene so zameraním na našu problematiku sú dostatočným dôkazom faktu, že vojenské výpravy ako prostriedok získavania a pričleňovania nových území mali tiež charakter strategického posilňovania obranného charakteru daného štátneho útvaru. Bez výnimky to patrilo k činnosti panovníckych rodov tak v Poľsku, Čechách, ako aj v Uhorsku.

Rozpad Veľkej Moravy znamenal mocenské posilnenie existujúceho českého štátu vládnuceho rodu Přemyslovcov. K politickému upevneniu českého přemyslovského štátu došlo aj zahraničnými výbojmi najmä voči územiu Moravy, ktorú českí panovníci považovali za dedičstvo po samostatnom štáte Veľká Morava. Nezastupiteľný význam takéhoto chápania spočíval v tom, že bývalá preukázateľná samostatná štátnosť Veľkej Moravy prešla na český přemyslovský štát. V prvej polovici 11. storočia za vlády českého kniežaťa Břetislava sa tento proces završil definitívnym pripojením územia Moravy k českému štátu spolu s úspešným vojenským rozhraničením tohto územia voči Poľsku.³ Dané rozhraničenie však nemalo stále trvanie a v stredoveku sa pozície často menili.

¹ Prvým štátnym celkom so všetkými atribútmi bola Veľká Morava, ktorej jadro sa nachádzalo na území dnešnej južnej Moravy a juhozápadného Slovenska a pretrvalo okolo tri štvrtiny storočia.

² Preukázateľne najintenzívnejšie vzťahy mala Veľkomoravská ríša s Franskou a s Byzantskou ríšou.

³ V širšom chápaní netreba zabúdať, že odkaz i tradície Veľkej Moravy okrem českého přemyslovského štátu do určitej miery prevzal, okrem iných, aj poľský štát.

Ani poľská vládnuca dynastia Piastovcov nepoužívala voči českému štátu odlišnú medzinárodnú politiku. Možno povedať, že k najväčším územným výbojom došlo za vlády prvého korunovaného poľského kráľa Boleslava Chrabrého. Ten, využíjúc vnútornú nestabilitu českého štátu, postupne vojensky ovládol značnú jeho časť. Následnými dlhodobejšími spormi sa stali predovšetkým územia Moravy a Sliezska.

Podstatne iný a odlišný stav sa vytvoril po páde Veľkej Moravy na území dnešného Slovenska, a to aj z pozície dnešného hraničného slovensko-poľského vymedzenia. S tým zároveň súvisí absencia historických prameňov o bezprostrednom povetkomoravskom vývoji. Hodnoverne doloženými správami sú však informácie o záujme poľských panovníkov o ovládnutie a pripojenie dnešného severného územia Slovenska, čo bolo z hľadiska strategicko-obranného (súvislé mohutné horské pásma, rieky a iné prirodzené prírodné prekážky) a existencie výbojných maďarských kmeňov, nesporne pre poľskú štátnosť prezieravé a veľmi dôležité. Z historicky doložených prameňov však vieme, že na prelome 10. a 11. storočia sa to podarilo poľskému panovníkovi Boleslavovi Chrabrému. Územné pásmo prevažne severného Slovenska s nepretržitým staroslovanským osídlením sa tak stalo súčasťou poľského štátu až do roku 1018 ako pohraničná marka. Tento rok sa teda stáva aj rokom začlenenia celého územia terajšieho Slovenska do vznikajúceho uhorského ranofeudálneho štátu.⁴

K ustálenosti hraníc Slovenska, tak ako ich v podstate poznáme aj v súčasnosti, však dochádza až začiatkom 12. storočia. Súviselo to s procesom definitívneho štátoprávného začlenenia Slovenska do rámca uhorského kráľovstva. Pozoruhodnou stránkou tohto procesu je istý čas postavenie územia Slovenska ako samostatného geografického útvaru vďaka existujúcim prírodným prekážkam. Historické pramene však nenaznačujú existenciu dobových nepriateľských vzťahov na severnej hranici. Znamená to teda, že vtedajšia bežná dobyvačná prax ako prostriedok formovania stredovekých štátnych celkov v sledovanom teritóriu nebola použitá. Táto skutočnosť tak vytvárala predpoklady nielen na stabilizáciu daného regiónu, ale bola tiež východiskom do budúcnosti.

Český štát panovníckeho rodu Přemyslovcov sa postupne rozširoval vojenskými výbojmi i stredovekou diplomaciou. Z nášho hľadiska vznikli rozsiahle územné zisky v období 13. a 14. storočia. Ich smerovanie bolo orientované na územie Sliezska, ktoré sa postupne začleňovalo do českého štátu na základe zmlúv medzi českými panovníkmi a sliezskymi kniežatami. Ich podstatou bola skutočnosť, že českému kráľovstvu zabezpečovali formu lénnej správy nad týmto územím spolu s jeho zabratím po vymretí kniežacích rodov. Tento poli-

⁴ Prvotným územím procesu začleňovania terajšieho územia Slovenska do uhorského kráľovstva v teritoriálnom zmysle slova bolo obsadzovanie jeho najjužnejších častí.

tický proces vytváral permanentné napätie medzi českým a poľským štátom. Intenzita procesu vojenských výbojov českých Přemyslovcov neustávala, naopak rástla. Významným z hľadiska územného rozčleňovania v severovýchodnom azimute bolo panovanie českého kráľa Václava II. Ten v rokoch 1283 – 1305 úspešnými vojenským výpravami v Poľsku získal Horné Sliezsko, Krakovsko, Sandomiersko, čím včlenil do českého štátu rozsiahle územie od Krakova cez Hniezdno a Pomoransko až po Baltské more. Výsledkom týchto výprav bolo dokonca získanie poľskej kráľovskej koruny v roku 1300.⁵

Takéto typicky bežne používané metódy stredovekej medzinárodnej politiky rozhodne neprinášali potrebnú spoluprácu a stabilitu v našom regióne. Nenachádzal sa však primeraný spôsob riešenia a zamedzenia napätia i nepriateľstva pri urovnávaní vzájomných vzťahov. Naznačené situačné medzinárodnopolitické, mocenské a územné dispozície na začiatku 14. storočia tak v konečnom dôsledku predurčovali podoby vzniku budúceho politického usporiadania strednej Európy i participáciu štátov nášho regiónu na ňom.

Po nástupe panovníckej dynastie Luxemburgovcov na český kráľovský trón začiatkom 14. storočia pokračovala snaha o územné rozširovanie českého štátu. Okrem iných územných častí sa v polovici storočia pripojila aj Horná a Dolná Lužica. Vytvoril sa tak pomerne zložitý komplex krajín, ktorý sa začal označovať názvom „Corona regni Bohemiae“.⁶

Veľmi významným, ba možno povedať až nezastupiteľným spôsobom vo vývoji vzájomných českých, slovenských a poľských vzťahov došlo v prvej polovici 14. storočia. Napätie „trojvzťahy“ v našom regióne (teda medzi českým, poľským a uhorským štátom) vrcholili a oproti dovtedajším stredovekým zvyklostiam spôsobu ich riešenia došlo k riešeniu inou, netradičnou novou formou. Tou sa stala mierová konsolidácia pomerov v našom tvoriacom sa politickom stredoeurópskom regióne priamymi rokovaniami hláv zainteresovaných štátov o ťaživých otázkach susedských vzťahoch.

Výsledkom prípravných rokovaní splnomocnencov kráľa uhorského, českého a poľského v auguste 1335 na Trenčianskom hrade bolo rozhodnutie o nevyhnutnosti osobného stretnutia všetkých troch monarchov so stanovením obsahových, časových a miestnych dispozícií.

V novembri 1335 na podnet uhorského kráľa došlo na vyšehradskom hrade⁷ k historicky ojedinelému stretnutiu českého kráľa Jána Luxemburského, poľského kráľa Kazimíra Veľkého a uhorského kráľa Karola Róberta z rodu

⁵ Navyše táto výbojná politika Václava II. zabezpečila kráľovskú korunu pre jeho syna a posledného mužského panovníka z rodu Přemyslovcov – Václava III.

⁶ Označenie „Koruna kráľovstva českého“ bolo v stredovekej feudálnej Európe bežným pomenovaním v teritoriálnom i personálnom zmysle slova.

⁷ Pomenovanie sídelného kráľovského hradu má dokázateľne slovenský pôvod, ktoré prijali aj Maďari.

Anjou.⁸ Svojou podstatou to bola medzinárodná mierová konferencia vychádzajúca z existencie osobitnej situácie udalosti v 14. storočí, ktorá poznamenala dianie vo všetkých troch zúčastnených kráľovstvách.⁹ Hoci je predmet rokovania v dobových zápisoch interpretovaný v každej zo zúčastnených krajín odlišne s dôrazom na uvádzanie vlastných záujmov, je možné ho objektívne vymedziť do dvoch základných oblastí. Tou prvou bolo riešenie politických problémov a druhou riešenie ekonomických problémov. Základom boli osobitne priateľské vzťahy medzi uhorským a poľským kráľovstvom, a medzi českým a uhorským kráľovstvom. A v pozadí permanentné zhoršovanie vzťahov s Habsburgovcami.

K politickým problémom predovšetkým patrili otázky vzájomných česko-poľských vzťahov, základom ktorých sa stali otázky práva nástupníctva českého kráľa na poľský trón a niektoré problémy územného charakteru. V tomto zmysle sa český kráľ Ján Luxemburský za protihodnotu výkupného¹⁰ vzdal legitímnych nárokov na poľskú kráľovskú korunu, ktoré vznikli za čias panovania posledných dvoch panovníkov z českého rodu Přemyslovcov. V istom zmysle slova osobitné arbitrážne postavenie uhorského kráľa v tomto spore dokladá skutočnosť, že obidva záložné dokumenty potvrdzujúce záväzok českého kráľa o vzdaní sa poľského panovníkeho stolca a záväzok poľského kráľa o výške vyplatenia peňažnej protihodnoty boli uložené (dohľad nad ich splnením) do úschovy Karola Róberta z Anjou. Dosiahnuté politické rozhodnutie o nástupníckych nárokoch však v konečnom dôsledku znamenalo, že došlo k zmareniu ďalekosiahlych politických predstáv uhorského panovníka o možnosti zaistenia poľského kráľovského trónu pre panovnícky rod Anjouovcov.

Riešená problematika územných nárokov sa tradične týkala územia Moravy a Sliezska. V týchto súvislostiach sa uplatnila dohoda o prímerí medzi poľským kráľom a moravským markgrófolom. Zároveň sa Kazimír Veľký vzdal nárokov na tie pôvodné poľské územia, ktoré sa do roku 1335 stali lénom českého kráľovstva. Došlo teda k vzdaniu sa nárokov na územie Sliezska a Plocka. To nesporne prispelo tiež k prehodnoteniu dovtedajších záujmových postojov českého panovníka vo vzťahu k územiu Veľkopoľska.

Aj riešenie ekonomických problémov na vyšehradskom stretnutí sa dialo na pozadí vyostrovania českých i uhorských vzťahov s Habsburgovcami. Ústred-

⁸ Zúčastnených strán a osôb bolo viac. Patril k nim aj syn Jána Luxemburského Karol stojaci na čele Moravského markgrófstva, ako aj mnoho sliezskych, poľských a nemeckých kniežat a predstaviteľov Rádu nemeckých rytierov.

⁹ V prvom rade je potrebné mať na pamäti, že tak v českom, poľskom i uhorskom kráľovstve v osobách zúčastnených panovníkov vládli mimoriadní panovníci. Všetky tri stredoveké stredoeurópske štáty boli poznamenané výstavbou a mohutným rozvojom.

¹⁰ Výška výkupného podľa zachovanej listiny dosiahla hodnotu 20 000 kôp pražských grošov.

nou vyšehradskou dohodou v tomto smere bola snaha o odklonenie obchodnej cesty medzi Uhorskom a Nemeckom smerom na Brno s cieľom obísť Viedeň s jej právami na predaj tovaru a s tým súvisiace vyberanie mýtnych poplatkov. Charakter dohody naznačuje, že na jej uzavretí mali záujem aj mestá ležiace na terajšom území Slovenska.¹¹

Dosiaľ dosť často obchádzaným predmetom konania mierovej konferencie na Vyšehrade bolo aj riešenie vzájomných vzťahov medzi poľským kráľovstvom a Rádom nemeckých rytierov. Ich podstatou boli územia, ktoré po vpáde Jána Luxemburského do Poľska za vlády Vladislava Lokietka pripadli nemeckému bojovnému rádu. Na základe rozhodcovského ústneho vyhlásenia a následne aj v listinnej podobe sa stanovilo, že územie Kujavska a Dobřínska opätovne pripadá poľskému kráľovstvu. Rádu nemeckých rytierov sa prisúdil nárok na územie Pomoranska. Dané rozhodnutie akceptovali obe strany a stalo sa východiskom pre uzavretie mierovej zmluvy medzi nimi.

Vyšehradské stretnutie hláv troch susediacich regionálne najsilnejších stredovekých štátov v roku 1335 má ďalekosiahly charakter. Stalo sa politickým východiskom konštituovania sa stredoeurópskeho priestoru. Stalo sa východiskom úzkych vzájomných poľsko-uhorských vzťahov, ktoré predstavovali pilier stredovekej stredoeurópskej politiky. Vyšehradská konferencia v konečnom dôsledku uzavrela mierové rokovania, ktoré v predmetných záležitostiach medzi zúčastnenými stranami prebiehali dva roky. Na základe uzavretej prísahy zúčastnených panovníkov bolo rozhodnuté, že v prípade napadnutia ktoréhokoľvek panovníka či ich kráľovstiev zo strany iného štátu sa ostatní zúčastní na jeho obrane. Stretnutie troch panovníkov tiež preukázalo už stredovekú schopnosť riešiť medzinárodné konflikty mierovými diplomatickými prostriedkami. Je potrebné tiež vyzdvihnúť skutočnosť, že uzavretie spojenectva medzi zúčastnenými štátmi napriek občas vyskytujúcim sa konfliktom pretrvalo. Neznemožňovalo však uskutočňovať samostatnú zahraničnú politiku.

Osobitne nezastupiteľnou skutočnosťou Vyšehradu je jeho symbolika spochívajúca v tom, že ani v následných historických súvislostiach nereprezentuje jednorazový akt, pretože na základe zachovaných listinných dôkazov sa v stredoveku pretrvávajúco, mnohokrát stal miestom rokovania a riešení konfliktných situácií. Môžeme preto hovoriť o vyšehradskom mierovom stretnutí v roku 1335 ako o začiatku vyšehradského procesu.¹²

Rozhodujúce obdobie 14. storočia celkovo predstavovalo obdobie pokojného spolunažívania na hraničných čiarach všetkých troch kráľovstiev, bez väčších vpádov a ozbrojených zrážok predovšetkým na uhorsko-poľskom hraničnom pomedzí. Dokonca vývoj týchto vzťahov dosiahol vysoký stupeň

¹¹ Nie je možné ani vylúčiť, že podnet na dojednanie sa týchto otázok vzišiel práve od nich.

¹² RÁCZ, Gy.: „Visegrádsky sjezd“. In Visegrád 1335, Bratislava, 2009, s. 31 a nasl.

symbiózy. Stalo sa tak za vlády uhorského kráľa Ľudovíta I. z rodu Anjou, ktorý sa v roku 1370 stal aj poľským kráľom. Znamenalo to, že sa vytvorila uhorsko-poľská personálna únia ako spoločný štátny útvar územne siahajúci od Jadranského mora až po Baltské more.¹³ Dôležitou skutočnosťou bol aj fakt, že terajšie územie Slovenska v danom období plnilo úlohu dôležitého sprostredkovateľa medzi Uhorskom, českým kráľovstvom a Poľskom.

Významný pohyb na uhorsko-poľskej hraničnej čiare nastal za vlády panovania uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského. Dôvodom sa stala permanentná nesolventnosť panovníka a s tým súvisiace pôžičky od poľského kráľa Vladislava Jagelovského, ktorých splatenie bolo ručené odovzdaním Ľubovniansko-podolínskeho panstva a trinástich spišských miest v roku 1412 do zálohu poľskému kráľovstvu.¹⁴

Vzájomné uhorsko-česko-poľské vzťahy v 15. storočí boli poznačené časťou protichodnosťou. Obdobia mocenských záujmov sa striedali s myšlienkami mierovej spolupráce a spolunažívania. Mocenské záujmy a strety obyčajne súviseli s procedúrou nástupu na uvoľnený kráľovský trón. Tak to bolo napríklad po smrti Žigmunda Luxemburského, keď sa na krátky čas (1440 – 1444) dostal na uhorský trón vtedajší poľský kráľ Vladislav Jagelovský za výdatnej vojenskej pomoci Poľska. A tiež aj po smrti českého kráľa Jiřího Poděbradského, keď uhorský kráľ Matej Korvín uskutočnil vojenské výpravy na Moravu a do Poľska.¹⁵

Protipólom vojenských stretov bol návrh českého kráľa Jiřího Poděbradského z roku 1464 o presadenie jeho vízie založenia mierovej organizácie v širších európskych súvislostiach.¹⁶

Nové štátoprávne vzťahy feudálnej povahy kráľovstiev Uhorska, Čiech a Poľska nastali na konci 15. storočia po smrti uhorského panovníka Mateja Korvína. Po pretrvávajúcích vyostrených bojoch sa na uhorský kráľovský trón dostal vtedy už český kráľ Vladislav II. Jagelovský.¹⁷ Jeho korunovácia za uhorského kráľa v roku 1490 znamenala vytvorenie spoločnej česko-uhorskej personálnej únie, ktorá pretrvala až do smrti jeho nástupcu Ľudovíta II. Jagelovského v bitke pri Moháči v roku 1526.

¹³ Spoločná uhorsko-poľská personálna únia trvala až do smrti Ľudovíta I. v roku 1382. Aktom vydaja dcéry Ľudovíta I. za litovské knieža Vladislava Jagelovského vznikla poľsko-litovská personálna únia, čím sa definitívne potvrdilo ukončenie uhorsko-poľskej formy zloženého štátneho útvaru.

¹⁴ K navráteniu týchto území došlo až za vlády Márie Terézie v roku 1772.

¹⁵ Z poľskej strany v roku 1471 bolo vojenskou intervenciou na území Uhorska podporené domáce sprisahanie voči Matejovi Korvínovi.

¹⁶ Hlavným podporovateľom tejto iniciatívy boli panovníci susediacich štátov – poľského a uhorského – kráľ Kazimír a Matej Korvín. Návrh obsahoval do značnej miery rozpracovanú organizačnú štruktúru dosť podobnú systému terajšej Organizácie spojených národov.

¹⁷ Vladislav II. Jagelovský sa stal českým kráľom v roku 1471.

Moháčskou bitkou nastáva úplne nová kapitola vymedzovacích hraničných vzťahov v danom prostredí. Odvíjala sa od pozvoľného nástupu panovníckeho rodu Habsburgovcov na uvoľnený český a uhorský kráľovský trón. Jej podstatou bola snaha postupného vytvárania a realizovania mohutnej habsburskej monarchistickej stredoeurópskej ríše.¹⁸ Za zmienku o tomto procese stačí uviesť, že odboj uhorskej šľachty proti nástupu Habsburgovcov sa nielenže v prevažnej miere odohrával na území dnešného Slovenska, ale posledné stavovské povstanie uhorskej šľachty v roku 1703 začalo vpádom vojska Františka II. Rákocziho z Poľska na územie vtedajšieho Slovenska.

Obdobie feudálneho absolutizmu počas vlády Habsburgovcov malo vplyv aj na pohraničné rozhraničenie v sledovaných vzťahoch. K významným územným stratám českého štátu došlo na základe Vratislavského mieru z roku 1742, keď prišiel o územie celého Sliezska s výnimkou územia Tešínska, Opavska, Krnovska a časti Niska.¹⁹

Na severnej hranici terajšieho Slovenska, s výnimkou navrátenia zálohovaných spišských miest za vlády Márie Terézie v roku 1772, došlo k stabilizácii uhorsko-poľských pomerov. Inou otázkou však bolo územie Haliča, ktoré v roku 1772 prvým delením Poľska pripadlo Rakúsku (východná časť), a tretím delením Poľska v roku 1795 Rakúsko získalo aj západnú časť Haliča. Znamenalo to, že v rokoch 1772 až 1918 územie Haliča bolo vyňaté z poľského kráľovstva a v postavení korunnej krajiny (s výnimkou rokov 1809 – 1815) bolo súčasťou habsburskej (aj rakúsko-uhorskej) monarchie.

Z nášho hľadiska je pri genéze česko-slovensko-poľského rozhraničenia mimoriadne dôležité uviesť obdobie rokov 1848 – 1861 vo vzťahu k terajšiemu územiu Slovenska. Revolučný rok 1848 bol veľkým medzníkom pre začiatok výrazných snáh o podobu štátoprávneho konštituovania sa územia Slovenska. Stalo sa tak prijatím prvého komplexného programu slovenského národnobuditeľského hnutia pod názvom Žiadosti slovenského národa (tiež ako Mikulášske žiadosti).²⁰ Štátoprávne predstavy vyjadrené v nich nepožadovali štátne osamostatnenie sa od Uhorska, ale len územia horného Uhorska, trvale a kompaktne obývaného príslušníkmi slovenského národa, bez konkrétnych predstáv o vymedzení územných dispozícií, školskej a kultúrnej autonómie. Z hľadiska našej témy stojí za zmienku fakt, že uvedený dokument požadoval tiež, aby sa zabezpečili národné práva Poliakov v Haliči.

Konkrétnejšia štátoprávna predstava vymedzenia územia Slovákov a jeho status boli vyjadrené v následnom dokumente slovenského národnopolitické-

¹⁸ S určitými vnútornými modifikáciami postavenia Uhorska a Čiech pretrvala až do jej rozpadu v roku 1918.

¹⁹ Hneď po roku 1620 stratil český štát územie Hornej a Dolnej Lužice.

²⁰ Dokument bol prijatý 10. mája 1848 v Liptovskom Mikuláši, ležiacom na severnom území vtedajšieho horného Uhorska.

ho hnutia, ktorý bol prijatý v Martine pod názvom Memorandum slovenského národa z júna 1861. V ňom rozpracovaním dokumentu z Liptovského Mikuláša z mája 1848 sa štátoprávne kontúry pomenovania požadovaného kultúrneho a školského autonómneho postavenia územia (naďalej v štátnom zväzku s Uhorskom) trvale a kompaktné osídleným Slovákmi pomenovali Hornouhorské slovenské okolie.²¹ Toto označenie prijal aj naň nadväzujúci ďalší dokument slovenského národnopolitického hnutia z decembra 1861 (Viedenské memorandum), ktoré obsahovalo aj konkrétny náčrt systému najvyšších orgánov správy tohto územia, organizáciu ďalšieho členenia tohto územia v podobe systému miestnej správy i systém súdnictva.

Osobitnú kapitolu česko-slovensko-poľských hraničných vzťahov predstavujú udalosti spojené s koncom prvej svetovej vojny a vznikom česko-slovenského štátu v roku 1918. Tak ako sme už naznačili na začiatku nášho príspevku, dávny historický vývoj na spoločnom hraničnom pomedzí, vychádzajúci zo vzájomných vzťahov, sa premietol do situácie nového povojnového územného prerozdelenia stredoeurópskeho priestoru. V tomto smere bolo rozhodujúcou skutočnosťou konštituovanie sa, na základe vôle víťazných dohodových mocností, nového štátneho útvaru, ktorou sa stala Česko-Slovenská republika.²² Preto aj udalosti sprevádzajúce celé historické obdobie od roku 1918 po rok 1938, i následná etapa končiaca rokom 1945, mali prinajmenšom hektický ba až vzájomne nepriateľský charakter, ktorý sa v istom zmysle slova stabilizoval až po druhej svetovej vojne v dôsledku veľmocensko-politického ovládnutia stredoeurópskeho priestoru Sovietskym zväzom.

Aktívnym činiteľom v pomere k severnej hranici Česko-Slovenska už na sklonku roku 1918 bola poľská strana so snahou anektovať územia časti spišského regiónu až po rieku Poprad i časť územia Oravy spolu s nárokmi na územie Tešínska. Predovšetkým poľské požiadavky vo vzťahu k územiu Slovenska boli prekvapujúce v tom, že hranica medzi bývalým Uhorskom a územím Haliča v historických súvislostiach patrila k najstabilnejším.²³ Prostriedkom dosiahnutia týchto cieľov sa stali aj opakované priame poľské vojenské intervencie na územie Slovenska ešte pred konaním Parížskej mierovej konferencie s dvojítmym odôvodnením: dané územia sú v prevažnej miere obývané Poliakmi²⁴ a sú zároveň potrebné na zlepšenie strategických pozícií Poľska.

²¹ Severné uhorsko-poľské rozhraničenie zostalo zachované v dovtedajšej podobe.

²² Toto označenie plne korešponduje s ustanoveniami francúzskeho textu Versaillskej mierovej zmluvy.

²³ Poslednou nepatrnou zmenou predmetnej hraničnej čiary medzi Uhorskom a Haličom boli jej presuny v okolí tzv. „Morského oka“ vo Vysokých Tatrách, a to na základe zmluvy z roku 1897.

²⁴ Z etnického hľadiska žili na tomto území v prevažnej miere Slováci a „goralské obyvatelstvo“, považujúce sa za slovenské etnikum. Podkladom nášho tvrdenia sú štatistické údaje

Výsledkom takýchto vzťahov na česko-slovensko-poľskej hranici bola skutočnosť, že v konečnom dôsledku boli po niekoľkonásobne zmarených dvojstranných česko-slovensko-poľských rokovaníach obe strany medzinárodným spoločenstvom donútené k vzájomným ústupkom a k definitívnemu vytýčeniu hraníc došlo na základe česko-slovensko-poľskej zmluvy z 24. apríla 1925.²⁵

Napätosť vzťahov medzi oboma štátmi v súvislosti s pretrvávajúcimi územnými nárokmi a stratami pokračovala počas prvých dvadsiatich rokov existencie Česko-Slovenska, výrazne sa prejavovala aj v medzinárodných súvislostiach. Po podpísaní Mníchovskej dohody a Viedenskej arbitráže v roku 1938 vyústila do vyhroteného konfliktu – Poľsko obsadilo časti územia severného Slovenska (Suchá Hora, Hladovka, Javorina, Lesnica v Pieninách, okolie dediny Skalité). Poľsko zabralo aj českú časť územia Tešínska. Po vypuknutí druhej svetovej vojny, po napadnutí Poľska nacistickým Nemeckom, sa na víťaznej protipoľskej výprave zúčastnila aj samostatná vojnová Slovenská republika. Na jeho základe boli k Slovensku pripojené všetky územia stratené nielen v roku 1938, ale aj pri rozhraničovaní po prvej svetovej vojne.

Veľmocensko-politické zmeny v regióne strednej Európy ako výsledok druhej svetovej vojny mali v konečnom dôsledku pozitívny účinok na potrebnú stabilizáciu pomerov na spoločnej česko-slovensko-poľskej hranici, ktorá pretrvala až po súčasnosť. Jej základom sa stalo obnovenie hraničného vymedzenia v takom stave, aký sa dosiahol rokovaním po prvej svetovej vojne.

Do istej miery je nesporne historickým paradoxom, že vysoký a dlhodobý nemenný stupeň stability česko-slovensko-poľských vzťahov v novodobých dejinách v otázke spoločných hraníc existoval aj v rokoch veľmocenského moskovského diktátu. S vysokou pravdepodobnosťou bolo za tým satelitné postavenie oboch našich štátov k Sovietskemu zväzu, ako aj zhodnosť osudov dominantne žijúcich národov – českého, slovenského i poľského – v konečnom dôsledku prispievajúca k ich hlbšiemu zblížovaniu a vzájomnému porozumeniu.

Nastolenie demokratických pomerov po páde komunizmu v týchto krajinách sa ani v náznakoch neprejavilo v snahách o narušenie existujúcej pohraničnej a vzájomnej vzťahovej stability. Vznikom samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 i existenciou Českej republiky sa tento stav len potvrdil. Je

z roku 1910 z okresu Spišská Stará Ves (skoro polovica jeho územia nakoniec pripadla Poľsku), konštatujúce, že na tomto území žilo nízke percento Poliakov – prebraté HOUDEK, F.: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava 1931, s. 321.

²⁵ Takto vytvorená hranica je zhodná s dnešnou hranicou. Poľsku pripadlo 13 spišských dedín, územie Ždiaru a Tatranskej Javoriny pripadlo Česko-Slovensku, vzájomnou výmenou sa vyriešili územia na Orave okolo Nižnej Lipnice za oravské dediny Suchá Hora a Hladovka. V súvislosti s územím Tešínska, ktoré z viac ako dvoch tretín obývali Česi a jednu štvrtinu tvorili Poliáci, väčšia časť Tešínska pripadla Poľsku a menšia Česko-Slovensku.

nespochybniteľným faktom, že výraznou zásluhou sa na tom podieľala múdrosť histórie založená na jej poznaní a schopnosti aplikácie jej pozitívnych črt. A tou bolo nielen oživenie myšlienok vyšehradského procesu zo 14. storočia, ale aj konštitučné vyjadrenie v podobe založenia Vyšehradskej trojky a po vzniku Slovenskej republiky rozšírenie na Vyšehradskú štvorku.

Summary

HISTORICAL INSIGHT INTO EVOLUTION OF RELATIONSHIPS WITHIN CZECH-SLOVAK-POLISH BORDER (Introductory Essay)

The study has been prepared as a background for obtaining international project from V4 Countries grants scheme. It deals with initial view on historical Czech-Slovak-polish relationships from Middle Ages. A breakthrough milestone has been meeting and international agreement concluded at Visegrad meeting among Rulers from Czech, Hungarian and Polish Kingdom. Due to historical fact of non existence of Slovak statehood, not only in that time, but also till the year 1993, the attention is focused on attitudes and relationships of those state bodies, in those Slovakian territory has belonged in particular time frames. That means till 1918 Hungarian State and subsequently until 1993 to Czechoslovak State.

The key idea of the study is to prove, that historical importance of the mutual relationships in given tri – partial area on northern border of current Slovak and Czech area is based, also by presenting not always clearly optimal relationships, on tendency of rulers from 14th century to create at least smoother international solutions of the misunderstandings. It is a message, which exceeded not only then dimension. However, as permanent way of solving international and bilateral, not always simple relationships in such difficult central European area, has its inconvertible declaration value also in present. Their results, after falling of communist regimes in those countries, revived in ideas of original middle age visegrad process. Even in the form of creation special cluster of states in the form of Visegrad Three and subsequently Visegrad Four.

Vplyv kánonicko-právnych *remedia spolie* na právny vývoj v Európe

Vojtech Vladár

Synopsa: *Actio spolie*, spolu so starším inštitútom *exceptio spolie*, predstavujú dva dôležité právne inštitúty stredovekého kánonického práva, ktoré svojím etablovaním v praxi nielen cirkevných, ale i svetských súdov zaznamenali značný vplyv na vývoj európskych právnych systémov. Oba právne prostriedky sa týkali ochrany osoby pozbavenej držby veci, spočiatku len prostredníctvom násilia, neskôr prakticky akýmkoľvek spôsobom. Keďže po zapracovaní prvkov rímskeho procesu sa vyvinul v stredoveku i novoveku všeobecne uznávaný rímsko-kánonický proces, ktorého princípy boli po väčšine akceptované i vtedajším feudálnym a mestským právom, možno od toho času sledovať viaceré paralely medzi právnym vývojom prostriedkov držobnej ochrany kánonického práva a práva svetského. Hlavným cieľom článku¹ je tak stručne poukázať na vznik spomínaných inštitútov, ich ďalší vplyv na právny vývoj nielen v stredoveku a novoveku, ale tiež eventúálne koncepčné východiská pozitívno-právnych inštitútov ochrany držby v právnych systémoch vybraných, najmä európskych štátov.

Kľúčové slová: kánonické právo, *exceptio spolie*, *actio spolie*, pseudo-izidoriánske dekrétalie, graciánov dekrét, ochrana držby, svetské právo, stredovek, novovek, pozitívne právo.

ÚVOD

V súvislosti s právnymi recepciami v stredovekej a novovekej Európe je zaužívané vnímať ako zlomové akceptovanie noriem a princípov rímskeho práva, ktoré tak enormným spôsobom ovplyvnilo nielen vývoj, ale i súčasnú podobu práva väčšiny štátov v Európe. Kvôli zaznávaniu funkcie Katolíckej cirkvi v súčasnej spoločnosti, a s tým súvisiacim negovaním jej pozitívnych účinkov na historicko-spoločenský vývoj, sa však zároveň zabúda aj na jej vklad do kultúrneho bohatstva starého kontinentu, ktorý sa spája aj s priaznivými vplyvmi kánonického práva na právne systémy európskych štátov. Jedným z najlepších prostriedkov na poukázanie vplyvov kánonického práva na právny vývoj v stredovekej a novovekej Európe sú **procesno-právne inštitúty „remedia spolie“**, zložené z držobnej žaloby známej ako „*actio spolie*“,

¹ Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom *Teológia a právo – Prínos kresťanstva k rozvoju európskej právnej kultúry*, registrovaného pod číslom 1/0495/11.

ktorá vznikla po prepracovaní procesnej námietky „*exceptio spoli*“ kánonistami vrcholného stredoveku. Keďže v súvislosti so silným postavením Katolíckej cirkvi v stredovekej Európe sa nachádzal v sídle každého biskupstva cirkevný súd, ktorý v praxi rozhodoval nielen kauzy súvisiace s cirkevným životom, ale často tiež prípady rýdzo civilného charakteru, od začiatku sa otvárali možnosti nielen pre transformovanie viacerých inštitútov kánonického práva do vtedajšieho feudálneho či mestského práva, ale tiež pre šírenie znalostí rímskeho práva, keďže platilo, že Cirkev žije rímskym právom.² Preto aj samotná recepcia rímskeho práva v Európe išla ruka v ruku s vývojom vedy i praxe kánonického práva a aj na tomto dôležitom procese má tak Katolícka cirkev markantný podiel. Najmä prostredníctvom cirkevných súdov sa podarilo v praxi presadiť aj *remedia spoli*, súvisiace so starším cirkevno-právnym vývojom, avšak tiež s držbobnými interdiktmi klasického rímskeho práva, ktoré napokon výrazne ovplyvnili vývoj nielen stredovekých a novovekých držbobných koncepcií, ale nezostali bez vplyvu ani na moderné prostriedky ochrany držby vo viacerých, nielen európskych štátoch.

1. REMEDIA SPOLII V KÁNONICKOM PRÁVE

Ako sme už spomínali, *actio spoli* vznikla po prepracovaní inštitútu *exceptio spoli* kánonistami v období vrcholného stredoveku. Právnická terminológia zase naznačuje, že v oboch prípadoch ide o procesné inštitúty. Kým prvý predstavuje žalobný prostriedok, druhý je procesnou námietkou s odkladacími účinkami. Kánonistika ich neskôr oba zaradila pod spoločný pojem *remedia spoli*.³ Základy *exceptio spoli* siahajú až do polovice 9. storočia a spájajú sa s činnosťou falšovateľskej dielne pôsobiacej v tom čase na území Franskej ríše. Keďže väčšina bádateľov označuje falzifikátorov súhrnným menom „Pseudo-Izidor“, aj výsledky ich práce sa obyčajne ako celok zaraďujú pod spoločný po-

² Od raného stredoveku boli totiž známe úslovia „*Ecclesia vivit iure romano*“ a „*ius romanum est principium et complementum iuris canonici*“, teda „Cirkev žije rímskym právom“ a „rímске právo predstavuje základ a doplnok práva kánonického“. Porovnaj REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 93. Túto zásadu explicitne vyjadruje už franský zákoník *Lex Ribuaria*, pochádzajúci z rokov 511 až 534. Konkrétne používa slová: „... *secundum legem Romanam, qua ecclesia vivit*.“ („... podľa rímskeho práva, ktorým Cirkev žije.“). Porovnaj *Lex Ribuaria*, tit 58, c 1, cod 4.

³ Porovnaj MACKELDEY, F. – KAUFMANN, P. I.: *Modern Civil Law*. Vol. I. New York: Published by P. I. Kaufmann, 1845, s. 261. Detailne som sa týmito procesnými inštitútmi zaoberal v príspevku na 13. romanistickej konferencii, ktorá sa uskutočnila v dňoch 13. – 14. mája 2011 na Právnickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Článok bude pod názvom „*Actio spoli* v stredovekom kánonickom práve“ publikovaný v zborníku z tohto sympózia.

jem „falzifikáty zo pseudo-izidorskej dielne“. ⁴ Práve v týchto falošných zbierkach nachádzame aj inštitút procesnej námietky *exceptio spoli*. Jej zavedenie súviselo predovšetkým so situáciou vo franskej partikulárnej cirkvi, a to najmä s postavením franských biskupov, ktorí boli na jednej strane utláčaní ťžiadostivými a vplyvnými metropolitmi a na druhej strane chamtivými grófmi, ktorých zaujímal predovšetkým cirkevné majetky. ⁵ Biskupi sa tak márne bránili proti ich rozchytávaniu, čo vnášalo zmätok do základov cirkevnej organizácie, prišlo sa so sebou veľa zla a nieslo so sebou aj ich bezohľadné odstraňovanie **procesmi vyvolanými proti nim**, keď boli často aj násilím vyhánaní zo svojich sídiel. ⁶ Práve praktické potreby vychádzajúce z politicko-náboženskej situácie tak v konečnom dôsledku viedli aj k zavedeniu nového procesného kánonicko-právneho inštitútu, ktorého hlavným cieľom bolo chrániť majetok franských biskupov pred zásahmi svetských, ale i cirkevných autorít. ⁷ Falšovatelia v tom-

⁴ Ako hlavné falošné zbierky z tejto dielne môžeme spomenúť najmä Pseudo-izidoriánske dekretálie (*Collectio Pseudo-Isidoriana*), Kapitulárie diakona Benedikta (*Capitularia Benedicti Levitae*), *Capitula Angilramni*, *Actus Pontificum Cenomanis in Urbe de Gentium*, *Spicilegium Solesmense*, *Collectio Danieliana*, *Excerptiones de Gestis Chalcedonensis Concilii*. Blížšie som sa touto problematikou zaoberal v článku VLADÁR, V.: Pseudo-izidoriánske dekretálie v systéme prameňov kánonického práva. In: *Zborník príspevkov z Vedeckej konferencie doktorandov a študentov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita, 2007, s. 32 – 58.

⁵ Už za vlády Merovejovskej kráľovskej dynastie (481 – 751) bola totiž pevne vžitá a bežne praktizovaná sekularizácia cirkevných majetkov, v čom pokračovali aj predstavitelia Karlovej dynastie, na čele s predstaviteľom vrcholného západného césaropapizmu a prvým západným cisárom od Romula Augustula (475 – 476), Karolom Veľkým (768/800 – 814). Situácia sa ešte zhoršila za jeho slabých nástupcov, keď sa ešte jasnejšie začali prejavovať snahy o vytvorenie nezávislej národnej franskej cirkvi, postavenej výhradne na metropolitoch, s už takmer úplným vylúčením pápežovho vplyvu. Z vnútrocirkevného hľadiska predstavovali najvyšších cirkevných hodnostárov vo franskej cirkvi metropolití (arcibiskupi), ktorí získali svoje pozície ešte v časoch migrácie germánskych kmeňov. Aj keď ich vo vzťahu k rímskemu biskupovi viazalo puto udelenia pália (*pallium*), v skutočnosti boli oveľa silnejšie spojení s franskou štátnou mocou a v mnohých ohľadoch sa stávali prakticky kráľovskými úradníkmi. Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevního*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929, s. 59. Fakticky tak vo Franskej ríši vznikala namiesto biskupskej kolegiality tzv. „ríšska kolegialita“, ktorá bola viazaná na kráľa. Aj synody, ktoré prebiehali v tom čase na ríšskej úrovni, boli prakticky ríšskymi snemami a ich závery boli zverejňované ako kráľovské či cisárske kapitulárium. Porovnaj SCHATZ, K.: *Dejiny pápežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, s. 77.

⁶ Porovnaj BUŠEK, V.: *Učebnice dejín práva cirkevního I*. Praha: Všehrd, 1946, s. 75.

⁷ Cirkev bola priamo ohrozená najčastejšie v prípadoch, keď dve osoby požadovali to isté biskupstvo alebo kláštor a osobu v držbe bežne vypudzovali ozbrojení stúpenci oponenta. Dišputanti pochádzali najčastejšie z duchovných kruhov (biskupi alebo opáti), ale často išlo tiež o svetských pánov, ktorí sa dožadovali práva menovania (prípadne aspoň prezentácie)

to prípade zvolili postup odkazovania na pravé či vymyslené dekretálie starovekých pápežov, priznávajúc franským duchovným viaceré privilégia, ktoré zároveň obmedzovali právomoci predstaviteľov svetskej moci a metropolitov voči jednotlivým diecézám.⁸

Pretože samotní biskupi neboli z hľadiska praxe zásadne považovaní za vlastníkov diecézneho majetku, a nemohli sa teda ani za pomoci prostriedkov určených na ochranu vlastníckeho práva brániť, bolo nevyhnutné účinne právne zabezpečiť ich držbu pred akýmkoľvek zásahom iných osôb. Keďže **Cirkev žila rímskym právom**, v ktorom sa falšovatelia preukázateľne vyznali, práve v jeho normách s istotou tiež hľadali základy pre právnu ochranu držby duchovných. Do úvahy v tomto prípade prichádzal najmä procesný inštitút prétorského práva „*interdictum Unde vi*“ (kvôli sile).⁹ Ním inšpirovaní falšovatelia tak zostrojili širšie koncipovaný prostriedok odkladacej námietky *exceptio spolii*, na základe ktorého biskup, ktorý bol zbavený držby (*deiectio*), a predvolaný pred súd, nemusel odpovedať v akuzačnom trestnom procese žalobcovi (v súlade s princípom „*spoliatus ante omnia debet restituui*“), kým mu nebola držba k veciam, ktoré predtým držal, znovuobnovená.¹⁰ Hoci sa tento inštitút prvý-

biskupov alebo opátov. Treba si tiež uvedomiť, že Cirkev predstavovala organizáciu, ktorá disponovala obrovským pozemkovým vlastníctvom, avšak bola veľmi slabo chránená proti vonkajším zásahom svetských autorít. Porovnaj BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983, s. 240.

⁸ Porovnaj COWDREY, H. E. J.: The Enigma of Archbishop Lanfranc. In PATTERSON, R. B. (ed.): *Haskins Society Journal. Studies in Medieval History*. Rochester: Boydell & Brewer, 1995. No. 6 (1995), s. 143 – 146.

⁹ Porovnaj Ulpianus D 43, 16, 1; Cod Iust 8, 4 a Inst Iust 4, 15. Porovnaj tiež WESSELS, J. W.: *History of the Roman-Dutch Law*. Grahamstown: African Book Co., 1908, s. 481; BERMAN, H. J.: ref. 7, s. 243; RENNER, K. – TREVIÑO, A. J.: *The Institutions of Private Law and Their Social Functions*. London: Routledge & K. Paul, 1949, s. 188; LALONDE, S.: *Determining Boundaries in a Conflicted World. The Role of Uti Possidetis*. Quebec: McGill-Queen's University Press, 2002, s. 16 a WINROTH, A.: *The Making of Gratian's Decretum*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2000, s. 148. Na jeho základe v starovekom Ríme prétor chránil držiteľa proti zásahom rušiteľa, ktoré spočívali v násilnom odňatí veci (*vis atrox*). Odňatá držba tak mala byť pôvodnému držiteľovi vrátená (rekuperačná funkcia) v podobe naturálnej reštitúcie alebo peňažnej náhrady, teda ako keby k odňatiu veci nebolo nikdy došlo (reštitučná funkcia). Bližšie pozri napríklad KASER, M.: *Das Römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das Altrömische, Das Vorklassische und Klassische Recht*. Zweite, neubearbeitete Auflage. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1971, s. 399; BUCKLAND, W. W. – NAIR, A. D. Mc: *Roman Law And Common Law: A Comparison in Outline*. Cambridge: University Press, 1936, s. 421¹ a BLAHO, P.: *Držba v predsocietickom a societickom práve. Rímskoprávna náuka o držbe a jej vyústenie v súčasnosti*. Rukopis habilitačnej práce. Bratislava, 1980, s. 33 – 38.

¹⁰ Porovnaj COWDREY, H. E. J.: ref. 8, s. 143 – 145; MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: *Anglo-American Law and Canon Law. Canonical Roots of the Common Law Tradition*. Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History. Vergleichende Untersuchungen zur kon-

krát objavuje v kompilácii Kapitulárií diakona Benedikta z roku 847,¹¹ do širšieho povedomia sa dostal až vďaka zbierke Pseudo-izidoriánskych dekretálií,¹² zostavenej v rokoch 847 až 852. Je teda zrejmé, že falšovatelia zavedením tejto námietky prioritne sledovali **ochranu držby majetku duchovných** pred neoprávnenými zásahmi svetskej moci. Námietka teda prislúchala biskupovi, uväznenému na príkaz metropolitu alebo svetskej moci, alebo vyhnanému z jeho sídla násilím, a zbavenému moci a majetku¹³ (*spoliatio*), čím prelát v podstate ako „*spoliatus*“ odmietal žalobu vznesenú proti nemu s tým, že nemôže byť postavený pred súd, pokiaľ nie je navrátený späť na svoj biskupský stolec.¹⁴ V prípade jej vznesenia sa teda nerozhodovalo o subjektívnom práve k veci, ale prioritne sa sledovalo obnovenie držby hnutelných vecí či nehnuteľností, ktorých dotýčnú osobu násilím zbavili. Je preukázateľné, že k akceptovaniu tejto námietky dochádzalo už čoskoro po jej zavedení na cirkevných, avšak i svetských súdoch, a to aj mimo územia Franskej ríše.¹⁵

Túto námietku neskôr prebral aj mních Gracián do najdôležitejšieho prameňa histórie kánonického práva, najznámejšieho pod názvom Graciánov dekrét (*Decretum Gratiani*). Aj v čase jeho zostavenia (okolo r. 1140) totiž zostávala stále

tinental-europäischen und anglo-amerikanischen Rechtsgeschichte. Band 18. Berlin: Ducker & Humblot, 1998, s. 176 a WESSELS, J. W.: ref. 9, s. 481.

¹¹ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2007, s. 920.

¹² Odkazy na *exceptio spoli* sa objavujú v tejto zbierke spolu osemnásťkrát. Porovnaj Collectio Pseudo-Isidoriana: 1. Isidori Praef., cap. 6; 2. Sixtus I, Ep. 2, cap. 6; Zepherinus, Ep. 2, caps. 11–12; Fabianus, Ep. 2, cap. 20; 5. Stephanus I, Ep. 2, cap. 6; Sixtus II, Ep. 2, cap. 6; 7. Felix I, Ep. 2, cap. 10; 8. Gaius, Ep. cap. 4; 9. Marcellus, Ep. 2, cap. 8; 10. Eusebius, Ep. 2, caps. 11–13; 11. Julius I, Ep. 2, caps. 12, 19; 12. Athanasius ep., Ep. Felici papae directae, cap. 3; 13. Felix II, Ep. 2, cap. 12. 4, 5, 9; 14. Stephanus abp, Ep. ad Damasum papam; 15. Damasus, Ep. 2, caps. 12–13; 16. Actio V^{ae} synodi sub Symmacho; 17. Iohannes I, Decreta; 18. Pelagius II, Decreta ad omnes episcopos per Companiae et Italiae provincias. Blížšie pozri RUFFINI, F.: *L'actio spoli* – studio storico-giuridico. Torino: Fratelli Bocca, 1889, s. 183–184. Množstvo informácií o oboch zbierkach vrátane ich pôvodného latinského znenia možno nájsť na internetových stránkach <http://www.benedictus.mgh.de/haupt.htm> a <http://www.pseudoisidor.mgh.de/html/001.htm>.

¹³ Druhá verzia prekladu hovorí o strate pozemku, čo by ešte viac naznačovalo možné rímsko-právne východiská súvisiace s interdiktom *Unde vi*. Porovnaj LANGE, H., KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 920. Súdy priznávali *exceptio spoli* však zásadne len v prípade, ak bola „*spoliácia*“ značná a súčasne bola spôsobilá podstatne oslabiť postavenie žalovaného. Porovnaj RUFFINI, F.: ref. 12, s. 100–101 a COWDREY, H. E. J.: ref. 8, s. 144.

¹⁴ RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha: Právnická jednota, 1887, s. 29.

¹⁵ Porovnaj OFFLER, H. S., DOYLE, A. I., PIPER, A. J.: *North of the Tees: Studies in Medieval British History*. Aldershot: Ashgate Variorum, 1996, s. 332 a HARTMANN, W., PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*. History of Medieval Canon Law. Washington: The Catholic University of America Press, 2008, s. 45.

aktuálnou otázkou ochrany držby cirkevných majetkov duchovnými. Naďalej dochádzalo k ich násilnému zaberaniu partikulárnymi predstaviteľmi svetskej moci, ktorí ospravedlňovali svoje konanie rôznymi právnymi titulmi, vychádzajúcimi najmä z ustanovení feudálneho práva. Tieto zlozvyky nebolo možné výraznejšie redukovat' ani častým využívaním námietky *exceptio spoli*, ktorá už bola v tom čase považovaná za **zastaranú a nevhodnú** na použitie na rozvinuté feudálne vzťahy vrcholného stredoveku. V praxi navyše postupne dochádzalo k jej deformovaniu, čo ju v konečnom dôsledku obdobne zbavovalo efektívnosti.¹⁶ Na inštitút spomínanej procesnej námietky odkazuje Gracián v kauzách II. a III. druhej časti svojho diela, v ktorých sa zaoberal otázkou spoliácie v kontexte dvoch komplexných prípadov týkajúcich sa biskupa zbaveného držby kvôli domnelým zločinom (téma *exceptio spoli*). Gracián tak v prvom rade rozšíril možnosti použitia tohto inštitútu nielen na trestné, ale aj na civilné žaloby, keďže v kánone 1 príslušnej quaestio používa namiesto pôvodného „*ante accusationem*“ širší pojem „*ante litem contestatam*“.¹⁷ Keďže dve pápežské dekretálie, ktorými podporuje svoje argumenty v kauzách o majetok olúpených biskupov nariaďujú, že proti nim nemožno podať nijaké obvinenia, kým sú zbavení „*kosťolov, vecí a moci*“,¹⁸ je celkom zrejmé, že túto námietku bolo možné použiť nielen po zhabaní hnuteľného či nehnuteľného majetku, ale tiež pri uzurpovaní nehnuteľných vecí (práv a moci), čo malo v budúcnosti ďalekosiahle procesné účinky.¹⁹ Táto námietka sa navyše v Dekréte priznávala nielen biskupom, ale aj iným duchovným, a čo zostáva dodnes sporné, aj laikom.²⁰

Pri uvažovaní o tejto problematike však Gracián neraz zachádzal oveľa ďalej a z konkrétneho miesta v Dekréte (c 3 C III qu 1), ktoré hovorí o vrátení násilne zabraného majetku, na ktorom bolo spáchané „*spolium*“, bez výslovného poukázania na *exceptio spoli*, napokon právnici čoskoro vydedukovali samostatnú žalobu, neskôr známú ako „*actio spoli*“. Autor v tomto prípade používa **konštrukciu „redintegranda“**, podľa ktorej bol tento kánon označovaný aj ako „*canon Redintegranda*“.²¹ Je otázne, či Gracián skutočne týmto znením sledoval

¹⁶ Porovnaj COWDREY, H. E. J.: ref. 8, s. 143 – 147.

¹⁷ „*Ante litem contestatam uiolenter ablata restituantur*“. Porovnaj rubriku c 3 C III qu 2.

¹⁸ Porovnaj c 2 C III qu 1.

¹⁹ Porovnaj BERMAN, H. J.: ref. 7, s. 241 a ROLLO-KOSTER, J.: *Raiding Saint Peter. Empty Sees, Violence, and the Initiation of the Great Western Schism* (1378). Leiden – Boston: Brill, 2008, s. 127. Viaceré glosy k Dekrétu tak v rámci interpretácie ustanovenia c 5 C II qu 2 vysvetľovali spojenie „*omnia iura ei restituantur*“ ako „*etiam incorporalia et communio hominum*“. V konečnom dôsledku kánovníci neskôr pripúšťali držbu všetkých práv, pri ktorých bolo možné ich trvalé alebo opakované vykonávanie viacerými osobami. Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 922.

²⁰ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 920.

²¹ „*Redintegranda sunt omnia exspoliatis vel eiectis episcopis praesentialiter ordinatione pontificum, et in eo loco, unde abscesserunt, funditus revocanda quacunque conditione temporis, aut captivitate,*

zavedenie nového žalobného práva, alebo mal na mysli už spomínané interdikty rímskeho práva (najmä *Unde vi*). Zo syntézy predmetných ustanovení jeho diela však možno vydedukovať pravidlo širokých možností použitia. Ak by sme ho mali zovšeobecniť, mohlo by znieť približne takto: „Ktokoľvek je oprávnený požiadať o súdne nariadenie reštitúcie všetkého, čo mu bolo vzaté, vrátane nehmotných práv a moci, či už boli vzaté silou alebo podvodom; tento prostriedok možno použiť nielen proti prvému previnilcovi, ale tiež voči tretím osobám, bez potreby dokazovania lepšieho právneho titulu.“²² Takto vymedzené **samostatné žalobné právo** priznávala jednotlivým subjektom prostredníctvom „*condictio (remedium) ex canone Redintegranda*“ už raná (najmä glosátorská) spisba k Dekrétu.²³ Základ tejto žaloby tak mal spočívať v ochrane akejkoľvek držby majetku, a to dokonca i v prípade „*iniusta causa amissionis*“ (držba bez právneho dôvodu).²⁴ K vzneseniu žaloby bol teda aktívne legitimovaný nielen držiteľ s vôľou držať vec pre seba (*animus rem sibi habendi*), ale i detentor, a to dokonca aj v prípade absencie použitia akéhokoľvek násillia („*aut dolo, aut violentia malorum, aut per quascunque iniustas causas*“).

Vďaka rozšíreniu Graciánovho dekrétu sa *remedia spolii* postupne dostávali do širokého používania nielen na cirkevných, ale i svetských súdoch.²⁵ Proces-

aut dolo, aut violentia maiorum, at per quascunque iniustas causas, res ecclesiae vel proprias, aut substantias perdidisse noscuntur, ante accusationem aut regularem synodum vocationem eorum.“ Teda: „Navrátenie všetkých ulúpených vecí vyhnaného biskupa je súčasne náležitou podmienkou požadovanou pápežom, ktorý vyžaduje, aby bol znovupovolaný biskup, ktorý svoje nároky stratil v čase zajatia, podvodu, hrubého násillia alebo iných protiprávnych dôvodov; je známe, že takéto konanie je nespravodlivé bez ohľadu na to, či ide o veci cirkevné alebo jeho vlastné, či došlo k strate statkov pred obžalobou, alebo ešte pred jeho predvolaním pred riadnu synodu.“ Porovnaj c 3 C III qu 1. Preklad: JUDr. Kamila Bubelová, PhD.

²² BERMAN, H. J.: ref. 7, s. 240 – 241.

²³ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 921. Ak by sme mali zísť viac do detailov, juristi, ktorí glosovali Graciánov dekrét v druhej polovici 12. a prvej polovici 13. storočia využili toto pravidlo v maximálnom možnom rozsahu. Známa *Glossa Ordinaria*, ktorá bola na súdoch citovaná spoločne s Dekrétom ako prameň práva (ide o výber z glos najvýznamnejších glosátorov Dekrétu, usporiadaných v rokoch 1215 až 1218 Johannesom Teutonicom, † okolo r. 1245) interpretovala predmetné kauzy takto: „Rozdiel medzi touto quaestio (2 kauzy II) a quaestio 1 kauzy III je taký, že v tomto prípade je reštitúcia požadovaná prostriedkami *exceptio* (ide o afirmatívnu obranu proti trestnému obvineniu), kým v druhom prípade prostredníctvom žaloby (ide o nezávislú kauzu žaloby).“ Glosa Johannes Faventina († po r. 1170) uvádza: „Causa III, quaestio 1: Všimni si, že čo bolo povedané o biskupovi zbavenom držby je všeobecne chápané rozširujúco vo vzťahu ku všetkým duchovným“. A Huguccio († 1210) napísal: „Causa III, quaestio 1, c 3: Ak ktokoľvek bol zbavený vecí násillím, alebo hrozbami, alebo podvodom jeho odporcami, alebo Išťou, musí mu byť všetko vrátené.“ Porovnaj BERMAN, H. J.: ref. 7, s. 241.

²⁴ Porovnaj LANDFESTER, M. – CANKI, H. – SCHNEIDER, H. (eds.): *Brill's New Pauly. Classical Tradition. Volume IV*. Leiden – Boston: Brill, 2009, s. 716.

²⁵ Porovnaj MACKELDEY, F. – KAUFMANN, P. I.: ref. 3, s. 261.

né rozšírenie *exceptio spoli*, a to nielen z hľadiska aktívnej legitimácie subjektov, viedlo v praxi k rôznym kontroverziám. Je napríklad preukázané, že koncom 11. storočia bola táto námietka používaná nielen v prospech nižšieho duchovenstva, ale i laikov, a to aj v prípade, ak sa pozbavenie držby týkalo len malej časti majetku.²⁶ Jej konečné procesné uplatňovanie bolo vymedzené zbierkami *Liber Extra* (r. 1234) pápeža Gregora IX. (1227 – 1241) a *Liber Sextus* (r. 1298) pápeža Bonifáca VIII. (1294 – 1303).²⁷ Na základe Bonifácovej kompilácie bolo možné *exceptio spoli* použiť v civilných kauzách len voči spoliatorovi samotnému, len v trestných kauzách aj voči tretím osobám. *Spolium* muselo ale zároveň predstavovať viac než polovicu majetku. Kto túto námietku podal, musel navyše preukázať spoliáciu do pätnástich dní.²⁸ Obmedzenie na biskupov a duchovných sa v texte nespomína, rovnako ako požiadavka použitia násilia.²⁹ Po tejto úprave sa námietka s istými malými odchýlkami dostala na základe jej širokej akceptácie legistami aj do „*ius commune*“.³⁰

Nadväzujúci inštitút, ktorý vychádzal z ustanovení Graciánovho dekrétu, označovaný tiež ako *condictio ex canone Redintegranda*, sa vyvíjal ešte zaujímavejším spôsobom. Postupne sa vo vede i v praxi vykryštalizoval na samostatnú žalobu, nazývanú spočiatku ako *actio redintegranda*, neskôr *actio spoli*, uplatňovanú na cirkevných súdoch od poslednej štvrtiny 12. storočia, viac-menej v rozsahu Graciánovho vymedzenia.³¹ Túto žalobu však začali veľmi skoro priznávať aj laikom a doktrína všeobecného práva napokon išla ešte ďalej.³² K dispozícii bola napokon každému, kto stratil držbu bez svojej vôle, hoci

²⁶ Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 176.

²⁷ Porovnaj X de restitutione spoliatorum 2, 10 a c 1 VI de restitutione spoliatorum 2, 5.

²⁸ Porovnaj VANČURA, J.: *Úvod do studia soukromého práva římského*. Díl I. Praha: Nákladem vlastním, 1923, s. 173.

²⁹ Rubrika dotknutého titulu *Liber Sextus* znie: „*In civilibus non admittitur spoliationis exceptio, facta ab alio quam ab actore. In criminalibus admittitur facta a tertio, dummodo sit de tota substantia vel maiori parte. Exceptio probari debet infra quindecim dies; alias fir condemnatio expensarum.*“ Porovnaj c 1 VI de restitutione spoliatorum 2, 5. Vo všeobecnosti možno bližšiu úvahu o pôvode tejto námietky a jej vývoji z limitovaného procesného pravidla do všeobecného držobného prostriedku nájsť v tretej časti práce RUFFINI, F.: ref. 12 a v diele FOURNIER, P.: *Les officialités au Moyen Âge – Étude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires en France de 1180 à 1328*. Paris: Plon, 1880, s. 164 – 166.

³⁰ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 920.

³¹ Francúzski historici napríklad uvádzajú, že prvýkrát sa táto žaloba proti bezprávnemu odňatiu držby vychádzajúca z Graciánovho dekrétu objavuje okolo roku 1180 v diele *Summa Canonum*, spísanom neskorším cremonským biskupom Sicardom (1185 – 1215), pod už spomínaným názvom „*condictio ex canone Redintegranda*“. Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 177⁴⁶.

³² Porovnaj CATERINA, R.: Concepts and remedies in the law of possession. In: *The Edinburgh Law Review*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. Vol. 8 (2004), s. 267 – 272. (Dostupné na: <http://www.jus.unitn.it/cardoza/review/2005/Caterina1.pdf>).

i nenásilným činom tretej osoby (vrátane spoliácie podvodom).³³ Každý, kto disponoval držbou k určitej veci (dokonca aj osoba v nezákonnej držbe),³⁴ tak mohol žalovať jej súčasného držiteľa a žiadať obnovenie svojej pôvodnej držby. Proti všetkým základným zásadám procesného práva bola žalovanému navyše uložená povinnosť dokázať, že vec nadobudol riadnym spôsobom,³⁵ kým žalobcovi stačilo preukázanie predchádzajúcej držby.³⁶ V prípade pôvodnej držby, ktorá mala byť obnovená, z hľadiska rímskeho práva išlo o „*possessio*“ i „*detentio*“. Táto žaloba tak patrila napríklad aj nájomníkovi, árendátorovi či komodatárovi.³⁷ Z hľadiska predmetu mohla byť použitá na vymáhanie vecí hnuiteľných i nehnuteľných, v praxi však poskytovala ochranu aj držbe práv, napríklad držbe služobnosti.³⁸ Ak by sme porovnali túto žalobu s rímskym interdiktom *Unde vi*, výhoda prvého rekuperačného prostriedku navyše spočíva v akceptovaní premlčacej lehoty štyridsiatich rokov.³⁹

Z hľadiska **ďalšej právnej úpravy** *actio spoli* v pápežskom zákonodarstve, jeden z neskorších kánonov zbierky *Liber Extra* smeruje skôr k popretiu jej existencie,⁴⁰ kým iné priamo či nepriamo bližšie vymedzujú šírku jej uplatňovania. Podľa týchto noriem tak bolo možné túto žalobu použiť dokonca aj proti dedičom a každému inému tretiemu držiteľovi spoliovanej veci (odňatej nezákonným spôsobom) za predpokladu, že neskorší držiteľ vedel o spoliu svojho

³³ Porovnaj ROLLO-KOSTER, J.: ref. 19, s. 127 – 128.

³⁴ Ak by sme vzali príklad extrémnej kauzy, ak A násilím zbavil držby B, a potom odvetne B násilne zbavil držby A, A bol oprávnený vzniesť žalobu, na základe ktorej mu mala byť obnovená držba. Porovnaj BERMAN, H. J.: ref. 7, s. 241.

³⁵ Porovnaj VANČURA, J.: ref. 28, s. 173.

³⁶ Porovnaj GODFREY, A. M.: *Civil Justice in Renaissance Scotland. The Origins of a Central Court*. Medieval Law and its Practice. Leiden: Brill, 2009, s. 241.

³⁷ Porovnaj GORDLEY, J. – MATTEL, U.: Protecting Possession. In *The American Journal of Comparative Law*. Michigan: American Society of Comparative Law, 1996. No. 44 (1996), s. 307 – 308. Popredný slovenský romanista Peter Blaho zovšeobecňuje názor na právne systémy ovplyvnené týmito inštitútmi konštatovaním: „Preto je možné z tohto hľadiska rímske právo hodnotiť ako právo aristokratickej povahy, kánonické a všeobecné právo ako právo demokratickej povahy.“ Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 122.

³⁸ BLAHO, P.: ref. 9, s. 122 – 123. Na tomto mieste treba spomenúť, že ako predmet prichádzali z hľadiska predstaviteľov cirkevnej moci do úvahy okrem iného napríklad cirkevné a svetské vrchnostenské práva nad obcami, kláštorami a kostolmi, cirkevné úrady a pocty, ako aj s tým spojené benefície a dôchodky, práva na obsadenie úradov, regálie, reálne bremená (najmä cirkevné desiatky) a dokonca i vzájomné práva manželov. Držobná ochrana pritom sa v teórii a praxi nepriznávala len pri násilnom rušení. Pri reálnych bremenách a desiatkach stačilo napríklad už len odopretie dovtedy pravidelne poskytovaného plnenia. Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 922.

³⁹ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 921 – 922.

⁴⁰ Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 921.

predchodcu (c 2, 7, 15 X de restitutione spoliatorum 2, 13).⁴¹ Na základe uvedeného je zrejme, že z hľadiska účinkov mal spôsob držobnej ochrany prostredníctvom *actio spolii* v rímsko-právnom chápaní v skutočnosti oveľa bližšie k ochrane vlastníckeho práva než samotnej držby. Môžeme preto konštatovať, že v tomto prípade akoby dochádzalo k pripodobňovaniu a miešaniu inštitútu držby s vlastníckym právom, čo je celkom zrejme najmä bližšou analýzou spôsobu a prostriedkov ich ochrany. Samotný dôvod skonštruovania tohto prostriedku však možno hľadať predovšetkým v jeho praktickosti, a to nielen vo vzťahu k duchovným, k ochrane ktorých prioritne smeroval, ale v konečnom dôsledku i všetkých účastníkov vtedajších rozvíjajúcich sa spoločenských (najmä obchodných) vzťahov. Cestu k **akceptovaniu tohto inštitútu** v praxi navyše všeobecne uľahčoval rozvoj stredovekých univerzít vyučujúcich tzv. „učené práva“ (*iura docta*), jednota stredovekého ľudstva vo viere a najmä silné postavenie Katolíckej cirkvi vo vtedajšej spoločnosti, s čím súviselo aj zásadné uznanie širokých oprávnení cirkevných súdov rozhodujúcich aj civilné kauzy.⁴²

⁴¹ Porovnaj MACKELDEY, F. – KAUFMANN, P. I.: ref. 3, s. 261. Na tomto mieste zbierky *Liber Extra* sú citované viaceré dekrétácie pápeža Alexandra III. (1159 – 1181), ktorému sa na Treťom lateránskom koncile (r. 1179) podarilo úspešne presadiť právnu úpravu patrimonálneho práva, ktoré bližšie vymedzovalo vzťahy medzi zakladateľom kostola voči duchovnému a príslušnému biskupovi, pričom preukázateľne vychádzal aj z Graciánových myšlienok. Práve vzťahy vychádzajúce z inštitútu súkromných kostolov, neskôr benefiálnych zriadení, spôsobovali totiž Cirkvi, i jednotlivým duchovným, množstvo problémov, ktoré často vrcholili zaberaním cirkevných majetkov. Aj preto tento pápež bližšie konštituoval široké možnosti ochrany držiteľov hnuteľných či nehnuteľných vecí voči akýmkoľvek zásahom iných osôb. O aktuálnosti riešenia tejto problematiky vo vzťahu k vtedajšiemu Anglicku hovorí napríklad skutočnosť, že z devätnástich kapitol citovanej časti zbierky bolo osem adresovaných práve na Britské ostrovy. Porovnaj GRAY, J. W.: *The Ius Praesentandi in England from the Constitutions of Clarendon to Bracton*. In: *The English Historical Review*. Oxford: Oxford University Press, 1952. Vol. 67, No. 265 (1952), s. 485. Dôležitú úlohu pri formovaní tejto žaloby zohral napokon tiež pápež a vynikajúci právnik Inocent III. (1198 – 1216), na ktorého dekrétáliu z roku 1215 rovnako odkazuje zbierka *Liber Extra* (c 12 – 18 X de restitutione spoliatorum 2, 13). Jeho nariadenie smerovalo predovšetkým k rýchlemu obnoveniu držby držiteľa, ktorý bol násilím vypudený, ako aj ktorejkoľvek inej osoby, ktorá bola touto skutočnosťou poškodená. Porovnaj WEBER, M.: *Economy and Society*. New York: Bedminster Press Incorporated, 1968, s. 838. Na tomto mieste možno spomenúť zaujímavú skutočnosť, že neskoršie interpretácie si dovolili zájsť v eventualitách použitia tohto prostriedku voči tretím osobám ešte ďalej, odvolávajú sa na existujúcu medzeru v držobnej ochrane. Svedčí o tom napríklad zbierka *Constitutiones Siculae sive Neapolitanae* z roku 1231 cisára Fridricha II. (1212/1220 – 1250), ktorá rozširuje možnosť domáhať sa držobnej ochrany proti tretím osobám aj na prípad, ak im bola neznáma skutočnosť spoliácie ich predchodcu. Porovnaj LANGE, H., KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 923.

⁴² Učnými právami, ktoré sa ako jediné vyučovali na stredovekých univerzitách, boli rímske právo a právo kánonické, čo napokon našlo svoje vonkajšie vyjadrenie v titule „JUDr.“ (*iuris utriusque doctor*). Bližšie pozri BUBELOVÁ, K.: *Juris utriusque doctor bez znalosti cir*

2. VPLYVY REMEDIA SPOLIÍ V STREDOVEKU A NOVOVEKU

Práve kvôli naznačeným súvislostiam sa od začiatku otvárali široké možnosti na transformovanie *remedia spoli*, či už z hľadiska sledovaných účinkov alebo inštitútov samotných, do rozvíjajúcich sa právnych systémov svetských štátov. Okrem postavenia klerikov v stredovekej spoločnosti a ich akceptovania ako osôb vzdelaných a dôveryhodných, na základe čoho často obsadzovali úrady, ktoré s cirkevným životom nesúviseli, predstavoval najschodnejšiu cestu najmä vplyvný spoločný právny systém „*ius commune*“, ktorý do 14. storočia skonsolidoval svoju pozíciu ako súčasť spoločnej kresťanskej európskej kultúry. V stredovekých časoch zmiešavania rímskeho práva, kánonického práva a teológie bolo navyše oddelenie týchto disciplín prakticky nepredstaviteľné.⁴³ Ako sme už spomínali, šíreniu znalostí kánonického práva napomáhali i stredoveké univerzity, ktoré výrazne prispievali k popularite právnických štúdií. Minimálne od začiatku 16. storočia tak môžeme napokon konštatovať, že jednotlivé štáty i celú Ríšu doslova riadili právnici.⁴⁴ V súvislosti s rozvojom univerzít v stredoveku sa oba spomínané právne systémy dostali **do všeobecného povedomia**, čo otváralo široké možnosti na transformovanie či faktické akceptovanie ich inštitútov aj svetským pozitívnym právom.⁴⁵ Štúdiom oboje-

kevního práva? In: JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz*. Ediční řada Ústavu státu a práva AV ČR. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 380 – 387. Prvým doktorom obojho práva sa zrejme stal glosátor Graciánovho dekrétu Bazianus († 1197). Porovnaj HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 36. Komplexný objektivný (avšak miestami príliš zovšeobecňujúci) pohľad na vyššie uvedenú problematiku možno nájsť v diele WOODS, T. E.: *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008 (český preklad); WOODS, T. E.: *Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu*. Bratislava: Redemptoristi, 2010, (slovenský preklad).

⁴³ Porovnaj STEIN, P.: *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 74.

⁴⁴ Bližšie k tejto problematike pozri RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého (od Oty Velikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007, s. 256.

⁴⁵ Hoci sa samotný Graciánov dekrét nestal celocirkevným zákonníkom, ani dielom jednotným a zostal, ako napokon všetky zbierky tohto obdobia, len zbierkou súkromnou, ktorá nebola formálne schválená a promulgovaná kompetentnou cirkevnou autoritou, t. j. pápežom, aj bez tejto kvalifikácie sa v tom čase stalo zvykom vidieť v Graciánovom diele jedinú zbierku práva. Faktom napokon tiež zostáva, že niektoré jej časti získali úradnú silu cestou právnej obvyčajnosti (*per consuetudinem iuridicam*). Porovnaj KASAN, J.: *Prameny cirkevního práva (Dějinný vývoj)*. Praha: Katedra historicko-právní na Římskokatolické Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, 1952, s. 26. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal v článku VLADÁR, V.: Graciánov dekrét a jeho miesto v systéme prameňov kánonického práva. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti. Zborník z Vedeckej konferencie doktorandov PF TU. Trnava: Iura Edition, 2006.*

ho práva bola navyše zaručená spoločná vedecká i praktická symbióza oboch systémov, ktorá sa v konečnom dôsledku prejavila najmä v procesnom práve (rímsko-kánonický proces).⁴⁶

Predmetné procesné prostriedky, predovšetkým *actio spolii*, sa tak v období stredoveku stali veľmi skoro po ich zostavení všeobecne známymi a v praxi aplikovanými na rôzne druhy káuz. V súvislosti s už spomínaným silným postavením Katolíckej cirkvi i pápežstva, ktoré zabezpečovali spolu s cisárstvom, idey univerzalizmu, dochádzalo k ich šíreniu na súdoch po celej Európe. Kým v niektorých krajinách boli akceptované v kánonicko-právnom chápaní a zvyčajne tiež pod tým istým názvom, v iných regiónoch dochádzalo k ich transformáciám s obdobnými právnymi účinkami, najčastejšie však pod iným označením. Ako prvý príklad vplývania *remedia spolii* na stredoveký právny vývoj by sme mohli spomenúť ich transformovanie vo svojskej forme do právneho systému **raného common law stredovekého Anglicka** cez inštitút držobnej žaloby, známej ako „*assize of Novel Disseisin*“ (*assisa novae disseisinae*), ktorá bola zavedená na kráľovskom súde (*curia regis*) v roku 1166 za panovania kráľa a vynikajúceho právnika Henricha II. (1154 – 1189).⁴⁷ Jej prvotným účelom bola ochrana držby bez potreby rozhodovania otázky, ktorá zo strán disponovala vlastníckym právom k veci.⁴⁸ V súlade s týmto prostredkom ten, kto bol zbavený držby, nielenže mal byť do držby opätovne uvedený, ale ten, kto držby danú osobu zbavil, mal byť navyše potrestaný. Samotná ochrana sa mohla týkať výlučne nehnuteľností, pričom chránená bola držba

⁴⁶ Nielen vďaka romanistickým právnym glosátorom, ale aj glosátorom Graciánovho dekrétu, pôsobiacich predovšetkým na bolonskej univerzite, sa tak justiniánske rímske a graciánske kánonické právo začalo od 12. storočia používať nielen na cirkevných, ale i svetských fórach. Na prednáškach na tejto univerzite sa navyše zúčastňovalo veľké množstvo študentov z celej Európy, ktorí po návrate do svojej vlasti šíрили popri kánonickom práve aj právo rímske (najmä ak zastávali nejaké úrady). Aj na ostatných univerzitách po celej Európe (Paríž, Padova, Pavia atď.) sa vyučovali práve tieto dva predmety a právna veda sa rozvíjala interpretovaním, glosovaním a komentovaním Graciánovho diela či zbierok justiniánskej kodifikácie. Porovnaj FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997, s. 23.

⁴⁷ Porovnaj EHRlich, E. – POUND, R. – ZIEGERT, K. A.: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1936, s. 272. Popri tomto inštitúte boli zároveň zavedené ďalšie dve držobné žaloby, známe pod názvami „*Mort d'Ancestor*“ a „*Darrein Presentment*“. Bližšie pozri MAITLAND, F. W. – CHAYTOR, A. H. – WHITTAKER, W. J.: *The Forms of Action at Common Law. A Course of Lectures*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1997, s. 22n a LALONDE, S.: ref. 9, s. 16.

⁴⁸ Pokiaľ žalobca preukazoval vlastnícke právo, musel dokázať, že daný pozemok je „*ius et hereditatem suam*“ a v takom prípade potom disponoval vlastníckou (*droiturel*) žalobou, teda v rímsko-právnej terminológii žalobou „*vindicatio rei*“. Bližšie pozri MAITLAND, F. W., CHAYTOR, A. H. – WHITTAKER, W. J.: ref. 47, s. 34 – 35.

oprávnená i neoprávnená.⁴⁹ Aktívne legitimovanou bola výlučne osoba vypudená z držby, pasívne legitimovaným zase vypuditeľ.⁵⁰

V prípade, že niekto bol neoprávnenne a bez rozsudku vyhnaný zo slobodnej nehnuteľnosti, ktorú držal, disponoval právom obrátiť sa na kráľa so žiadosťou o opätovné navrátenie držby rozsudkom kráľovského súdu. Na základe procesných krokov osoby zbavenej držby (žalobcu), v lehote určenej na predloženie kauzy súdu, mala byť sukcesívne zvolaná porota dvanástich čestných mužov z okolia (*duodecim libero set legales homines de visneto*), aby zistili (*recognoscere*) pred kráľovskými sudcami, či B nespravodlivo a bez rozsudku zbavil A držby jeho slobodnej nehnuteľnosti.⁵¹ Ak tento zbor porotcov odpovedal na takto formulovanú otázku pozitívne, žalobca zbavený držby mal byť **navrátený späť do držby** (*salvo jure cujuslibet*).⁵² Najväčšia výhoda tohto procesu spočívala v skutočnosti, že samotná porota bežne definitívne uzavrela celý prípad bez potreby pokračovať k druhej časti (duálneho) procesu, tradičnej žalobe o právo.⁵³ Koncipovaním tejto žaloby došlo k ukončeniu procesu, ktorý trval dlhší čas a predstavoval vyvrcholenie kráľovskej zaujatosti držbou, o čom svedčí množstvo nariadení určených k navráteniu držby za panovania Henricha II. Práve jeho doba tak zanechala hlboký znak na vývoji formulovania držby a po-

⁴⁹ Porovnaj HOLDSWORTH, W.: *An Historical Introduction to the Land Law*. London: Oxford University Press, 1927, s. 13 – 14.

⁵⁰ Porovnaj LALONDE, S.: ref. 9, s. 16.

⁵¹ Žaloba mala byť vznesená čo najskôr po odňatí držby (*de nova disseisina*). V Anglicku bola táto lehota z času na čas bližšie spresnená kráľovským nariadením. Ako historické príklady by sme mohli spomenúť „kráľovu poslednú plavbu do Normandie“, prípadne „keď bola dokončená posledná žatva“. Porovnaj MAITLAND, F. W., CHAYTOR, A. H., WHITTAKER, W. J.: ref. 47, s. 23.

⁵² Vôbec sa v tomto prípade nehovorí o práve. Ak bol žalobca úspešný, avšak žalovaný disponoval vlastníckym právom k veci, mohol podať „*writ of right*“ a súd v takom prípade rozhodol v petítornom spore v jeho prospech. Ak by si však pomohol svojpomocou, bol by potrestaný. Porovnaj MAITLAND, F. W., CHAYTOR, A. H. – WHITTAKER, W. J.: ref. 47, s. 22 – 23.

⁵³ Podľa niektorých autorov totiž proces o *Novel Disseisin*, hoci začínal čistou držobnou žalobou, v skutočnosti vraj často s úspechom rozhodoval aj o záležitosti titulu. Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 176. Samotná provizórna otázka o držbe sa tak v tomto prípade chtiac-nechtiac spojila s otázkou práva. Porovnaj BUCKLAND, W. W. – NAIR, A. D. Mc: ref. 9, s. 421. Mnohí bádatelia vôbec nepochybujú o duálnosti procesu o *Novel Disseisin*, ktorá mala spočívať v prednostnom obnovení „*seisin*“ (držby) a potom v regulárnej žalobe smerujúcej k určeniu vlastníckeho práva. Porovnaj LONGRAIS, F. J. des: La portée politique des réformes d'Henry II en matière de saisine. In: *Revue historique de droit français et étranger*. Paris: Sirey, 1936. Ser. 4, vol. 15 (1936), s. 540 – 571 a 547 – 549. Presadenie duálnosti procesu s jasným rozlišovaním medzi „*possessio*“ a „*proprietas*“ v stredoveku možno opätovne priznať kánonistom v súvislosti s prebiehajúcou gregoriánskou reformou v čase 10. a 11. storočia. Porovnaj TURNER, R. V.: Roman Law in England before the Time of Bracton. In: *The Journal of British Studies*. Chicago: The University of Chicago Press, 1975. Vol. 15, No. 1 (1975), s. 17 – 18

skytovania adekvátnych prostriedkov pre jej ochranu na kráľovských súdoch. Napriek tomu však nemožno tvrdiť, že by samotná držba (*possessio*) nebola v Anglicku do času skonštruovania tohto prostriedku chránená.⁵⁴ Jeho novosť však spočívala predovšetkým v rozšírení možnosti jeho disponovania na všetkých slobodných ľuďoch.⁵⁵ Tento inštitút sa stal veľmi rýchlo populárnym, keďže jeho procesné uplatňovanie bolo **rýchle a efektívne**.⁵⁶ Nevyhnutné napríklad často nebolo ani samotné súdne pojednávanie a procesné kroky mohli pokračovať aj v prípade, ak sa žalovaná strana nedostavila k súdu.⁵⁷

Hoci viacerí bádatelia spochybňujú kánonicko-právne základy tohto inštitútu, väčšina autorov vidí jej základné východiská práve v *remedia spoli* kánonického práva, a to najmä v inštitúte *actio spoli*.⁵⁸ Najmä britskí autori sa často snažia za každú cenu úzkostlivo chrániť národný pôvod tohto inštitútu, nekriticky pritom popierajúc akékoľvek ďalšie okolnosti súvisiace s právnym vývojom v Anglicku, ktorý bol vždy v istom rozsahu ovplyvňovaný kontinen-

⁵⁴ Držba a jej ochrana – ako opozitum k právu a s tým spojeným súdnym procesom – však v Anglicku predstavovali staré pojmy, ktorých korene možno nájsť v germánskej „*gewere*“, feudálnej „*vestitura*“, ale tiež v tom čase pevne zaužívaných cirkevných ideách „*spoliatus ante omnia restituendus*“ a „*nemo placitet dissaisitus*“. Porovnaj CAENEGEM, R. C. van: *The Birth of the English Common Law. Second Edition*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1988, s. 44.

⁵⁵ Tento procesný prostriedok často preukázateľne podávali aj chudobnejšie osoby s cieľom ochrániť držbu malých častí pozemkov. Porovnaj POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: *The History of English Law Before the Time of Edward I*. Second Edition. Volume I. Cambridge: Cambridge University Press, 1898, s. 47 – 48. Ako uvádza aj právny historik William Holdsworth († 1944), viaceré zachované pramene z čias vlády kráľa Richarda I. Levie srdce (*Richard I. Coeur-de-Lion*, 1189 – 1199) a Jána Bezzemka (*Jean Sans Terre*, 1199 – 1216) sú pokryté súdnymi procesmi o *Novel Disseisin* a mnohé z nich vznesli veľmi skromné osoby a často sa tiež týkali nepatrných parciel krajiny. Porovnaj HOLDSWORTH, W.: ref. 49, s. 13.

⁵⁶ Porovnaj Glanv. XIII, 38.

⁵⁷ Postupne však začalo procesné uplatňovanie tohto prostriedku strácať na rýchlosti a efektívnosti. Preto sa koncom stredoveku postupne prestal používať, podobne ako aj ostatné vecné (reálne) žaloby. Porovnaj HOLDSWORTH, W.: ref. 49, s. 14 a MAITLAND, F. W. – CHAYTOR, A. H. – WHITTAKER, W. J.: ref. 47, s. 22 – 23. Používanie tejto žaloby začalo v praxi upadať začiatkom 16. storočia a úplne sa vytratilo v polovici 17. storočia. Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 176.

⁵⁸ Aj v prípade úvah o potenciálnych rímsko-právnych súvislostiach sa väčšina zainteresovaných zhoduje, že skôr kánonické právo (*actio spoli*), než právo rímske (*interdictum Unde vi*) ovplyvnilo zrod a vývoj *Novel Disseisin*. Kánonický koncept držbových prostriedkov bol totiž širší než paralelný interdikr rímskeho práva. Kánonické právo navyše aplikovalo *actio spoli* aj na iné typy „*deictio*“ než dosiahnuté násilím, čo práve predstavovalo charakteristický znak *Novel Disseisin*. Okrem toho, na rozdiel od rímskeho interdiktu *Unde vi*, žaloba o *Novel Disseisin* slúžila tiež na ochranu rôznych foriem držby mimo fyzickej držby pozemku (napríklad práva spoločných pastvín pre dobytok a pod.). Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 177.

tálnym vývojom.⁵⁹ Z najčastejších námietok možno spomenúť, že samotná *actio spoli* je **neskoršieho dáta**.⁶⁰ Ochrana držby v stredovekom kánonickom práve sa však presadzovala už od čias zostavenia Pseudo-izidoriánskych dekretálií v polovici 9. storočia a samotné myšlienky inštitútu *actio spoli* (najmä „*spoliatus ante omnia restituendus*“) nachádzajú svoje základy v dlhodobom právnom vývoji. Preto až do vytvorenia *assize of Novel Disseisin* a úplného presadenia sa *actio spoli* v praxi, mal princíp „*restitutio spoli*“ svojho predchodcu v intenciaciach *exceptio spoli*, ktoré boli preukázateľne veľmi dobre známe aj v Anglicku.⁶¹ Keďže v stredoveku navyše bežne zastávali najdôležitejšie kráľovské úrady duchovní, ktorí sa v kánonickom práve museli vyznať, je vysoko pravdepodobné, že práve prostredníctvom ich činnosti sa tieto myšlienky transformovali aj do anglického práva.⁶² Argument anachronizmu v tomto prípade neobstojí

⁵⁹ Porovnaj CAENEGEM, R. C. van: ref. 54, s. 44. Na druhej strane však nie je s určitou možnosťou poprieť, že predovšetkým od času klarendonských udalostí (*Constitutions of Clarendon*, r. 1164 a *Assize of Clarendon*, r. 1166) dochádzalo k obmedzovaniu vplyvov italského („pápežského“) práva na právny vývoj v Anglicku. Napriek tomu však nemožno konštatovať, že tým boli zároveň suspendované akékoľvek kánonicko-právne vplyvy na anglický právny vývoj. Klerici, hoci mali obmedzené možnosti spolupráce s Rímom, neprišli o svoje postavenie dôveryhodných osôb a naďalej zastávali dôležité svetské úrady. Od toho času však bola dôslednejšie sledovaná ich lojalita voči kráľovi. Cez týchto duchovných tak naďalej dochádzalo k sprostredkovaniu vplyvov nielen kánonického práva, ale i práva rímskeho na tamojšie právo, a napriek existencii množstva „*consuetudines*“ boli v Anglicku aj naďalej akceptované viaceré „*leges*“ i „*canones*“. Aj preto nemožno súhlasiť s jednoduchým nekritickým tvrdením, že anglický právny systém sa vyvíjal mimo vplyvov, ktoré pôsobili na kontinentálny právny systém. Porovnaj POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: ref. 55, s. 47, 134 – 135. Na druhej strane je však nevyhnutné priznať oddávna uznávanú originalitu anglo-amerického právneho systému a zdôrazniť, že od vyhlásenia tzv. „supremačného aktu“ (*The Act of Supremacy*) v roku 1534 anglickým kráľom Henrichom VIII. (1509 – 1548) sa zvyšovala nedôvera voči všetkému rímskemu, a to či už vo vzťahu ku Katolíckej cirkvi a jej právu, ale tiež voči právu rímskemu. Bádania sa však zhodujú, že aj počas tejto periódy dochádzalo občas k výpožičkám z klasických právnych systémov. V súvislosti s postupným opúšťaním protirímskeho postoja začalo dochádzať aj k častejšiemu vypomáhaniu si najmä rímskym právom, čiastočne však tiež právom kánonickým ako v Anglicku, tak aj v Amerike. Porovnaj DRAKE, J. H.: *Roman Law in Modern Life and Education*. In: *The Classical Journal*. Chicago: Classical Association of the Middle West and South, 1919. Vol. 15 (1919), s. 158. Na tomto mieste možno tiež uviesť, že z formálnej stránky je anglické súkromné právo dodnes kongeniálne právu rímskemu, čo napríklad nemožno vôbec povedať o právnych systémoch, do ktorých sa rímske právo recipovalo. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. V. (úvod).

⁶⁰ Porovnaj napríklad CAENEGEM, R. C. van: ref. 54, s. 44.

⁶¹ Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 176 – 177. Napríklad opis a právnu analýzu procesu s durhamským biskupom Williamom zo St. Calais (1080 – 1096) pod vedením canterburského arcibiskupa Lanfranca (1070 – 1089) za vlády anglického kráľa Viliama I. Dobyvateľa (*Guillaume le Conquérant*, 1066 – 1087) s využitím procesného inštitútu *exceptio spoli*, možno nájsť vynikajúco znázornené v diele COWDREY, H. E. J.: ref. 8, s. 143 – 152.

⁶² Právni historici Frederic Pollock († 1937) a Frederic William Maitland († 1906) vôbec nepo-

aj pre okamžitý celoeurópsky úspech Graciánovho dekrétu vo vede i v praxi. Autorove hlavné myšlienky o *actio spoli* a ochrany držby duchovných mali navyše obdobne svoje základy v axiómoch starších kánonických zbierok.⁶³ Viacerí bádatelia, ktorí zásadne popierajú prakticky akékoľvek vonkajšie vplyvy na anglické právo, však obyčajne aspoň akceptujú a priznávajú, že minimálne občianske procesné právo bolo racionalizované práve **pod vplyvom kánonického práva**.⁶⁴

chybujú o navrhnutí anglického inštitútu *assize of Novel Disseisin* na základe kánonistickej *actio spoli*, ktorá má zase svoj pôvod v rímskom interdikte *Unde vi*. Argumentujú tým, že minimálne termíny „*iniuste et sine iudicio*“ danej žaloby poukazujú na *actio spoli*. Nájst ich možno v Leges Henrici, 74, § 1, hoci dosť nezvyčajne v spojení s vraždou „*qui iniuste vel sine iudicio fuerint occisi*“. Vyskytujú sa tiež v súdnom nariadení (*writ*) Henricha I.; Bigelow, Placita, 128, 130: „*unde ipsi sunt iniuste et sine iudicio dissaysiti*“. Podobná fráza sa potom objavuje aj u biskupa zo Chartres Johna zo Salisbury (1176 – 1180) v právnej korešpondencii s pápežom týkajúcej sa anglických cirkevných káuz; tak napríklad Opera, ed. Giles, s. 5, „*violenter et absque ordine iudiciario expulisset*“; s. 10, „*spoliatum ... absque iudicio*“; s. 13, „*violenter et sine iudicio dstitutus*“; s. 18, „*absque ordine iudiciario spoliatum*“. Porovnaj POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: ref. 55, s. 47 – 48. Ako ďalšie príklady pôsobenia kánonického práva na anglický *common law* systém možno spomenúť najmä majetkové právo, ktoré bolo preukázateľne tvarované prostredníctvom žalôb na *Court of Chancery* (Súd Lorda kancelára), v súlade s vtedajšou doktrínou a praxou kánonického práva. Táto skutočnosť sa stala celkom zjavnou po bližšej analýze inštitútov hypotéky a užívачích práv k pozemkom. Právni historici nachádzajú vplyvy kánonického práva na raný *common law* systém aj v celkovom vymedzení držby nehmotných vecí. Porovnaj MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: ref. 10, s. 177 – 178, a STEIN, P.: ref. 43, s. 88. Osobitne by sme tiež mohli spomenúť „*actio injuriarum*“, ktorá mala prejsť do systému *common law* z rímskeho práva cez kánonistov. Porovnaj TURNER, R. V.: ref. 53, s. 18.

⁶³ Porovnaj BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995, s. 186 a FILO, V.: ref. 46, s. 23. K vplyvom *exceptio spoli* na svetské právo (v danom prípade „*ius gentium*“) bližšie pozri POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: ref. 55, s. 47.

⁶⁴ Porovnaj POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: ref. 55, s. 134. Rímsko-kánonický proces mal teda vo všeobecnosti značný formujúci vplyv na proces anglických kráľovských súdov v 12. a 13. storočí, čo dokazuje množstvo štúdií. Anglickí právnici tiež s určitou istotou vo svojskej forme aplikovali svoje znalosti o „*exceptiones*“ kánonického práva a postupne boli námietky zavedené aj v anglickom systéme. Tie materiálne modifikovali raný proces a viedli k rozvinutiu procesnej vedy (žalôb), ktoré sa stali typickým rozlišovacím znakom anglického procesu. Známe „*formulae*“ kánonického práva, ako napríklad „*libellus*“, tiež uplatnili svoj vplyv na štýl niektorých anglických *writ*s ako foriem žalôb. Je navyše vysoko pravdepodobné, že aj samotná zmena od ústneho k písomnému procesu na *common law* súdoch 15. a 16. storočia čiastočne súvisela s vplyvom písomných procesov (žalôb) na *Council a Court of Chancery* (Rade a Súde Lorda kancelára), ktorých písané žaloby boli odvodené z dokumentácie procesu na cirkevných súdoch. Aj týchto pár príkladov ilustruje dlh, ktorý má anglické procesné právo voči rímsko-kánonickému systému Katolíckej cirkvi. Porovnaj napríklad HENGHAM, R. De – DUNHAM, W. H.: *Summae*. Cambridge Studies in English Legal History. Cambridge: Cambridge University Press, 1932, s. XXXV. (general preface).

Vo francúzskych dŕžavách anglickej koruny za panovania Plantagenetov (dynastia z Anjou, 1154 – 1399) nebolo väčších rozdielov v uplatňovaní jednotlivých procesno-právnych inštitútov. Túto skutočnosť okrem iného dosvedčuje tiež procesný manuál *Practica legum et decretorum*, založený na civilnom a kánonickom práve, ktorý zostavil v rokoch 1181 až 1189 neskorší biskup z Ely, William Longchamp (1189 – 1197).⁶⁵ Kým anglickí právnici boli zaujatí aspektmi držby a jej ochrany najmä v 12. storočí, vo **Francúzsku** možno badať obdobný vývoj v 13. storočí. Samostatná ochrana rušenej držby sa tu prvýkrát objavuje v právnej knihe *Coutumes de Beauvaisis*, ktorú spísal v roku 1283 francúzsky právnik Philippe de Beaumanoir († 1296). Práve táto zbierka obsahuje viaceré držobné žaloby rýdzo francúzskeho pôvodu. Anglické vplyvy sú zreteľné už podľa názvu, najmä pri žalobe na vrátenie držby veci („*claim de nouvelle dessaisine*“). Philippe de Beaumanoir bol teda prvý, kto považoval za nevyhnutné zaviesť ochranu držby a oddeliť ju od petitórnych žalôb. Svoju teóriu preukázateľne vypracoval predovšetkým na podklade prameňov rímskeho a kánonického práva. V roku 1315 napokon kráľovská ordonancia (§§ 12, 13 a 22) vymedzila súdnu právomoc kráľovských a panských súdov a priznala právo rozhodovať všetky spory o držbu kráľovským súdom. Od toho času sa vo Francúzsku definitívne ustálil procesný rozdiel medzi spormi posesórnymi a petitórnymi.⁶⁶ Inštitút spoliačnej žaloby sa tu napokon presadil pod názvom „*réintégrande*“ alebo „*redintégrand*“.⁶⁷

Stopý *actio spoliei* tak nachádzame preukázateľne aj vo francúzskom práve a podobne i **italskí komentátori** (pol. 13. – 15. storočie) uznávali túto žalobu, hoci nie až v takom širokom rozsahu. Už od čias glosátorov (12. – pol. 13. storočia) totiž v stredoveku nastúpilo proti rušeniu držby (*turbatio possessorium ordinarium*)⁶⁸ a namiesto rímskeho interdiktu *Unde vi* proti odňatiu držby bola

⁶⁵ Porovnaj VINOGRADOFF, P.: *Roman Law in Mediaeval Europe*. London: Harper & Brothers, 1909, s. 87.

⁶⁶ Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 116 – 117.

⁶⁷ Porovnaj HÜBNER, R.: *Grundzüge des deutschen Privatrechts*. 2. Neudruck der 5. Aufl. Leipzig: A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, 1930, s. 233.

⁶⁸ Tento proces vychádzal z kánonického prepracovania rímskeho interdiktu *Uti possidetis*. Služi na zaistenie existujúcej držby, ako aj na odstránenie rušenia a obranu proti nemu, aj na základe iba slovného osobovania si držby, „*turbatio verbis*“. Porovnaj c 9 X de probationibus 2, 19. Porovnaj 862 BGB; 339 ABGB a 928 ZGB. Ako pomoc proti škodlivým následkom, ktoré vyplývajú zo zdlhavosti riadneho držobného procesu, zaviedla zase prax na základe *ius commune* zjednodušené a zrýchlené konanie na spôsob predbežného opatrenia, tzv. „*summarissimum*“, ktoré poskytovalo predbežnú držobnú ochranu tomu, kto vedel preukázať posledné nenamietané držobné konanie. Porovnaj 935 ZPO, 381 öExekO, 79 schwBZP. Porovnaj KASER, M. – KNÜTEL, R.: *Römisches Privatrecht*. Juristische Kurz-Lehrbücher. 17. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003, s. 136.

z kánonického práva prevzatá práve *actio spoli*.⁶⁹ Hoci v rámci viacerých kontroverzií sa mnohí svetskí, ale i cirkevní právnici zasadzovali za jej obmedzenie na duchovných, v praxi sa presadila v širokom chápaní, a v takejto podobe sa uplatňovala aj v *ius commune*. *Remedia spoli* ovplyvnili aj vývoj **škótskeho práva**, keďže všetko naznačuje, že práve kánonické právo pripravilo koncept pre svetskú civilnú žalobu zo „*spulzie*“ (*breve de nova dissasina*), ktorá sa používala na škótskych kráľovských súdoch. Týmto inštitútom, v súlade s legislatívou z roku 1458, disponovala osoba zbavená držby hnutelných i nehnuteľných vecí. Podľa neskorších výskumov ju však bolo neskôr dokonca možné použiť aj na ochranu držby vecí nehnuteľných (práv), čo opätovne len poukazuje na kánonické koncepcné východiská súvisiace s *actio spoli*.⁷⁰

Ako ďalší príklad spomenieme **Holandsko**, ktoré je z právnického hľadiska známe predovšetkým rozsiahlou recepciou rímskeho práva, ktorá ovplyvňuje podobu a fungovanie jeho právneho systému až do dnešných čias. Ani kánonické právo však nezostalo celkom bez vplyvu naň, a to aj vo vzťahu k predmetným *remedia spoli*. Už v roku 1367 tak nachádzame v Utrechte ako právo akceptovanú zásadu „*Spoliatus ante omnia restituendus sit*“. V *Instructiën van 't Hof van Holland* z roku 1462 bolo zase jasne vyjadrené, že držobné prostriedky boli prijaté v súlade s obyčajami Najvyššieho súdu. Od toho času tak možno konštatovať, že právny vývoj vo vzťahu k inštitútom ochrany držby bol formovaný na normách a princípoch rímskeho *Corpus Iuris Civilis*, avšak preukázateľne tiež *remedia spoli* kánonického práva.⁷¹ Vychádzajúc zrejme z rímskych interdiktov, holandskí právnici rozoznávali tri prostriedky na ochranu držby – „*mandement van maintenance*“, „*mandement van complainte*“ a napokon „*mandement van spolie*“. Posledný spomenutý, ktorý bol priznávaný osobám zbaveným držby, keď bolo vypudenie sprevádzané silou alebo násilím, evokuje *remedia spoli* nielen podľa názvu, ale tiež po bližšej analýze jeho procesného uplatňovania. Samotný postup pri aplikovaní týchto inštitútov bol spočiatku značne formalistický a ťažkopádny, až postupne došlo k jeho zjednodušeniu.⁷²

V obdobnej forme ako v Holandsku boli napokon vyššie spomenuté držobné prostriedky akceptované aj v **Južnej Afrike**, ktorej právny systém predstavuje prakticky recipované tzv. „*rímsko-holandské právo*“.⁷³ Ochrana

⁶⁹ Práve týmto spôsobom sa mala vytvoriť situácia veľmi podobná justiniánskemu právu, ktoré tiež poznalo len jednu retenčnú a jednu rekuperačnú držobnú žalobu. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 118.

⁷⁰ Na druhej strane sa však pri procesnom uplatňovaní tohto inštitútu vyžadovalo vždy použitie násilia, na rozdiel od neskoršieho širokého chápania *actio spoli*. Porovnaj GODFREY, A. M.: ref. 36, s. 247 – 249.

⁷¹ Porovnaj WESSELS, J. W.: ref. 9, s. 481.

⁷² Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁷³ Medzi ďalšie takéto krajiny možno spomenúť napríklad Zambiu, Zimbabwe, Srí Lanku

držby tu bola sprostredkovaná buď prostredníctvom interdiktov, žalobou, alebo súdnym spoliacným príkazom. Podobne ako starý *mandement van spolie*, aj súdny spoliacny príkaz vychádzajú, nielen podľa názvu, vo viacerých aspektoch práve z princípov *remedia spoliei* a požadujú obnovenie držby v prípade vypudenia silou alebo násilím.⁷⁴ Stopy spoliacných prostriedkov kánonického práva možno nájsť aj v právnom vývoji **Nemecka**. V čase rozdrobenosti a právneho partikularizmu, minimálne od času uzavretia Vestfálskeho mieru (r. 1648), sa priznávala držobná ochrana na spomenutých základoch prakticky akémukoľvek držiteľovi, vrátane držiteľov odvodených. Túto normu napokon explicitne nasledoval aj bavorský *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* z roku 1756⁷⁵ a pruský *Allgemeines Landrecht für die Königlich Preussischen Staaten* (ALR) z roku 1794.⁷⁶ *Actio spoliei* bola v Nemecku preukázateľne aplikovaná až do konca 19. storočia a podobne tomu bolo aj v iných krajinách.⁷⁷ Jednako však význam spoliacnej žaloby nemožno celkom preceňovať, keďže rozširujúce tendencie posesórnych žalôb vo svojich dôsledkoch viedli k tomu, že sa účel a zmysel držobnej ochrany zvrhol v pravý opak. Preto sa od 18. storočia začal dvíhať v odbornej literatúre proti novým koncepciám rozhodný odpor.⁷⁸

Víťazstvo cudzieho práva (rímskeho a kánonického) v stredovekej Európe (Španielsko, Portugalsko, Itália, Francúzsko, Nemecko atď.) v otázkach držby tak v konečnom dôsledku prinieslo v 14. až 16. storočí v rámci tzv. „**recepčnej vlny**“ také formy držobnej ochrany, ktoré v podstate čerpali zo svojich cudzích

či Guyanu. K vplyvom kánonického práva na rímsko-holandské právo bližšie pozri WESSELS, J. W.: ref. 9, s. 130 – 143.

⁷⁴ Bližšie pozri WESSELS, J. W.: ref. 9, s. 481 – 482.

⁷⁵ Tento zákonník chápal držbu ako faktickú situáciu (II Theil, 5 tit., §§ 9 a 13) a chránil ju rekuperačnými interdiktnými, konkrétne *Unde vi*, ale tiež výslovné prostredníctvom „*remedium ex canone reintegranda*“. Poznal tiež retenčné interdikty, pri nehnuteľnostiach a nehmotných veciach interdiktný *Uti possidetis*, pri hnutelných *utrubi* (§§ 11 a 12). Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 147.

⁷⁶ Porovnaj I Theil, § 141: „*Gegen Gewalt muß jeder Inhaber und Besitzer geschützt werden.*“ Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁷⁷ Zaujímavé konštatovanie o uprednostňovaní ochrany držby pred vlastníckym právom z 19. storočia možno nájsť v diele Johanna Wolfganga von Goetheho († 1832) „*Aus meinem Leben: Dichtung und Wahrheit*“ spísané v rokoch 1811 až 1833. Opisujúci činnosť nemeckého komorového súdu uvádza: „Rýchlo vybavia všetko, čo sa rýchlo vybaviť dá... Oproti veciam väčšieho významu, vlastné právne diskusie ostávajú v úzadí, a nebolo to nešťastím. Štátu záleží len na tom, aby držba bola istá a bezpečná, a či sa drží právom, zaujíma ho pramálo...“. Preklad: Mgr. Matej Pekarík. Porovnaj LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: ref. 11, s. 922 – 923.

⁷⁸ Porovnaj VANČURA, J.: ref. 28, s. 173. Táto skutočnosť sa prejavila aj počas kodifikácie nemeckého BGB, keď sa pri pripravách prvého návrhu zákonníka objavili v nemeckej literatúre hlasy požadujúce odstránenie držobných žalôb, ktoré sa vraj už historicky prežili. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 123, 167 – 168.

vzorov a neboli vlastne ničím iným než ich parafrázou. Za celkový úspech tohto procesu tak možno jednoznačne považovať vytlačenie zastaraných domáciach foriem ochrany držby, respektíve ich prepracovanie a prispôsobenie novým pomerom. Na základoch rímskeho a kánonického práva sa tak vytvorili v priebehu recepcného procesu zásady posesórneho sporu, a to ako proti rušeniu držby, tak i proti jej odňatiu.⁷⁹ Hoci od novoveku sa väčšina právnej agendy nachádzajúcej sa pod cirkevnou jurisdikciou navracala opätovne do kompetencií štátu, vplyv rímsko-kánonického procesu vtlačil právu európskych štátov tak výraznú pečať, že ju už nebolo možné zmazať. Ako sme na viacerých príkladoch ukázali, predmetné prostriedky držobnej ochrany naďalej zostávali súčasťou svetského práva, a to zväčša v ich stredovekom chápaní ako z hľadiska formy, tak i právnych účinkov. Viaceré inštitúty novovekého svetského práva teda možno považovať za **variácie kánonistickej spoliačnej žaloby**, ktorej základy nachádzame v *exceptio spoli*i a napokon i v rímsko-právnom interdikte *Unde vi*.⁸⁰

3. POZITÍVNO-PRÁVNE SÚVISLOSTI

Vplyv kánonicko-právnych *remedia spoli*i neskončil novovekom a k jeho suspendovaniu nedošlo ani v čase moderných občianskych kodifikácií, ktorých zákonodarcovia mali taktiež enormný záujem na ochrane držby a konštituovali viacero inštitútov, na prvý pohľad moderných, zväčša však predstavujúcich len prepracované staršie koncepty v duchu národných potrieb alebo kompromisov v rámci nekonečných právnických diskusií. Predovšetkým inštitút spoliačnej žaloby sa tak zvyčajne v jednoduchšej forme⁸¹ dostal *via* kánonické právo aj do ustanovení moderných kontinentálnych právnych systémov európskych štátov.⁸² Viacerí autori preto prijímajú jednoznačný záver, že spoločným historickým koreňom žalôb na znovuobnovenie držby nie je rímske právo, ale kánonistická *actio spoli*i.⁸³ Ako príklady vychádzajúce zo spoločného širšieho obsahového základu spoliačnej žaloby by sme mohli spomenúť súvisiace dr-

⁷⁹ Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 118.

⁸⁰ Porovnaj VINOGRADOFF, P.: ref. 65, s. 87.

⁸¹ Porovnaj GORDLEY, J. – MEHREN, A. T. von: *An Introduction to the Comparative Study of Private Law. Readings, Cases, Materials*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 154.

⁸² Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁸³ Tieto inštitúty však nemožno celkom spájať s ochranou práva k lepšej držbe, ktorou držiteľ nechráni len svoju nerušenú držbu, ale v podstate tiež samotný držobný titul. Toto je aj podstata žaloby kvôli rušeniu (*action of trespass*) v anglickom práve, ktorá je výsledkom historického stredovekého, nie rímsko-právneho vývoja. Porovnaj RENNEN, K. – TREVIÑO, A. J.: ref. 9, s. 188.

žobné ustanovenia **nemeckého *Bürgerliches Gesetzbuch*** (§§ 858 a 861 BGB), ktoré okrem iného chránia držiteľa pozbaveného držby nezákonným zásahom s cieľom jej obnovenia.⁸⁴ Práve Nemecko je navyše známe širokým právnym chápaním osoby držiteľa, podľa ktorého zaň možno považovať každú osobu, ktorá vykonáva skutočnú moc nad vecou, a to zásadne aj v prípade, ak vec drží pre iného (§§ 854 a 868 BGB). Nemecké právo teda pozná širokú kategóriu držiteľov a poskytuje žalobu na opätovné získanie veci zásadne všetkým držiteľom podľa práva (§ 861 BGB).⁸⁵ Ako ďalší príklad by sme mohli spomenúť právnú úpravu ochrany osoby zbavenej držby v **rakúskom *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*** (§§ 345, 346 a 1464 ABGB).⁸⁶ Rakúske právo chráni takúto osobu proti každému, kto od nej vec získal násilím, tajne alebo ju zadržuje ako prekárium (*vi, clam, precario*). Aj keď tieto slová skôr evokujú interdikť *Unde vi* rímskeho práva,⁸⁷ celkové koncepčné chápanie súvisiacich noriem má zároveň viaceré paralely s kánonickými *remedia spolii*.⁸⁸

Stopy spoliachnej žaloby možno nájsť taktiež v držobných ustanoveniach **švajčiarskeho *Zivilgesetzbuch***, ktorý poskytuje ochranu každému držiteľovi i detentorovi proti rušeniu a odňatiu držby (čl. 927 ZGB).⁸⁹ Vo **Francúzsku** občiansky zákonník (*Code civil des Français*) pôvodne neobsahoval konkrétne držobné prostriedky. Francúzske súdy však poznali niekoľko foriem žalôb na ochranu držby, medzi nimi tiež žalobu „*réintégrande*“. Tú bolo možné použiť v súlade s intenciami známeho kánonu *Redintegranda* Graciánovho dekrétu, v prípade násilného zbavenia držby kvôli jej obnoveniu.⁹⁰ Neskôr, zákonom

⁸⁴ Porovnaj KASER, M. – KNÜTEL, R.: ref. 68, s. 136.

⁸⁵ Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272. Podľa BGB sú teda chránení priamy aj nepriamy držiteľ, detentor a rovnako i osoby disponujúce držbou nehmotných vecí (práv). Porovnaj TICHÝ, L.: Protection and Transfer of Possession. In: FABER, W. – LURGER, B. (eds.): *Rules for the Transfer of Movables. A Candidate for European Harmonisation or National Reforms?* Schriften zur Europäischen Rechtswissenschaft/European Legal Studies/Etudes juridiques européennes. Munich: Sellier, European Law Publishers, 2008, s. 259.

⁸⁶ Rakúske právo poskytuje z rímsko-právneho hľadiska ochranu len civilnej držbe, pričom detentorom ako naturálnym držiteľom (nájomca, árendátor, ususfruktúár, uschovávatel atď.) ju upiera. Z tohto hľadiska je teda okruh chránených držiteľov podobne úzky ako v práve rímskom. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 154 a 159.

⁸⁷ Podľa rakúskeho občianskeho procesného zákonníka (*Zivilprozessordnung*) je nevyhnutné ktorúkoľvek z posesórnych žalôb podať v subjektívnej lehote tridsiatich dní. Porovnaj §§ 454 a 458 ZPO. Podľa jeho noriem navyše končí každý držobný proces zásadne vydaním tzv. „konečného uznesenia“ (*Endbeschluss*), čím sa zdôrazňuje rozdiel oproti súdnemu uplatňovaniu práva, ktoré končí rozsudkom. Držobný spor sa teda nepovažuje v rakúskom práve za spor o subjektívne právo. Porovnaj §§ 459 a 390 ZPO. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 161 – 163.

⁸⁸ Porovnaj KASER, M. – KNÜTEL, R.: ref. 68, s. 136.

⁸⁹ Porovnaj TICHÝ, L.: ref. 85, s. 259.

⁹⁰ Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

z 9. júla 1975, však boli základné normy o ochrane držby vo všeobecnejšom chápaní inkorporované aj do samotného zákonníka (čl. 2282 – 2283). Čl. 2283 potom odkazuje na občiansky procesný zákonník (*Code de procédure civile*), ktorý determinuje základné princípy uplatňovania držobných žalôb (čl. 1264 – 1267 C. p. c.). Podľa týchto noriem majú byť držobné žaloby vznesené v rámci roka, počas ktorého došlo k rušeniu, ak žalobca disponoval pokojnou držbou (alebo vlastníctvom) aspoň za obdobie jedného roka. Jedinou výnimkou je však práve súvisiaca žaloba „*réintégrande*“, ktorú môže osoba zbavená držby podať aj prípade, že pokojnou držbou disponovala v kratšom čase (čl. 1264 C. p. c.). Vo všeobecnosti možno tiež konštatovať, že hoci francúzske právo pozná úzku kategóriu držiteľov,⁹¹ žalobu pre opätovné získanie odňatej držby poskytuje nielen právom kvalifikovaným držiteľom, ale tiež mnohým ďalším držiteľom *de facto*.⁹²

Podobným konceptuálnym spôsobom ako vo Francúzsku je držba upravená aj v **talianskom** *Codice Civile* (čl. 1140 a nasl.).⁹³ Z hľadiska prostriedkov ochrany držby ovplyvnených kánonicko-právnymi *remedia spoli* možno spomenúť inštitút, podľa ktorého osoba násilne alebo ľstivo zbavená držby veci, môže, v rámci roka počas ktorého k udalosti došlo (*spoglio*), podať žalobu proti osobe, ktorá ho držby pozbavila (čl. 1168). Tento článok je označovaný aj slovným spojením „*azione di reintegrazione*“, čo opätovne evokuje *canon Redintegrande* Graciánovho dekrétu, a ďalší v poradí (čl. 1169) vyjadruje priamo základné axiómy kánonicko-právnej spoliačnej žaloby.⁹⁴ Talianske *case law* navyše kvalifikuje ako násilné každé odňatie veci uskutočnené proti vôli držiteľa, a to dokonca aj proti vôli nepriamej.⁹⁵ Vychádzajúc z tejto interpretácie by každé

⁹¹ Materiálna kontrola nad vecou a jej užívanie nestačí vo Francúzsku na konštituovanie držby v právnom zmysle. Držiteľ musí mať „*animus domini*“, „*animus rem sibi habendi*“, teda vôľu vykonávať materiálne panstvo vo svojom mene, a nie v mene alebo na základe dovolenia inej osoby. Ak sa fyzická kontrola alebo okupácia veci niekým vykonáva v mene iného, ako napríklad nájomcu, depozitára alebo toho, kto má právo k cudzej veci, pôvodná osoba má len „*détention précaire*“. Teda úmysel držať ako vlastník alebo ako držiteľ vecného práva je nevyhnutnou požiadavkou pre držbu podľa francúzskeho práva. Porovnaj AMOS, M. S.: *Amos and Walton's Introduction to French Law*. 3rd ed. Oxford: Clarendon Press, 1967, s. 100.

⁹² Ochrana držby je tiež poskytnutá osobe, ktorá drží vec (*au détenteur*) proti všetkým ostatným, okrem osoby, od ktorej získala držbu svojho práva. Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁹³ Držba je považovaná za panstvo nad vecou manifestované aktivitou korešpondujúcou s výkonom vlastníctva alebo iného vecného práva. Zároveň je deklarované, že osoba môže držať priamo alebo prostredníctvom inej osoby, ktorá má detenciu k veci. Bližšie k tejto problematike pozri TRABUCCHI, A.: *Istituzioni di diritto civile*. 39th ed. Padova: Cedam, 1999, s. 455 – 456.

⁹⁴ Porovnaj TICHÝ, L.: ref. 85, s. 259.

⁹⁵ Porovnaj Cass. Civ., 23/02/1981, n. 1101 a Cass. Civ., 13/02/1999, n. 1204.

zbavenie držby mohlo byť eventuálne považované za násilné, z čoho tiež pramenia široké možnosti ochrany držby, ktorá sa podľa *case law* môže týkať aj osôb nepovažovaných za držiteľov podľa práva.⁹⁶ V nadväznosti na historický výklad používania prostriedkov držobnej ochrany v Škótsku môžeme opätovne spomenúť inštitút žaloby *in spulzie*, ktorý je dodnes súčasťou unikátneho škótskeho právneho poriadku. Podľa väčšiny autorov nemožno o jej kánonicko-právnych základoch absolútne pochybovať.⁹⁷ Jej hlavný princíp dnes spočíva v ochrane držby hnutelných vecí pred ich odňatím proti vôli držiteľa.⁹⁸ Táto žaloba sa však v poslednom desaťročí podávala na súdoch len ojedinele.⁹⁹ Na záver spomenieme ešte prejednávany inštitút *mandament van spolie*, ktorý dnes predstavuje jediný držobný prostriedok známy v Južnej Afrike. Aktuálny koncept vychádza z ochrany každej osoby, ktorá vykonáva fyzickú kontrolu nad vecou s úmyslom získať z nej nejakú výhodu (*animus ex re commodum acquiritendi*) v prípade jej nezákonného zbavenia inou osobou.¹⁰⁰ Pod držobnou ochranou sú na základe tohto inštitútu nielen civilní držiteľia v rímsko-právnom chápaní, ale aj väčšina tradičných detentorov, ako napríklad nájomca, vypožičiavateľ či depozitár.¹⁰¹

ZÁVER

Z historického hľadiska možno zdôvodniť existenciu prostriedkov na ochranu držby viacerými na pohľad rôznorodými skutočnosťami. Rímske právo ich napríklad s určitosťou akceptovalo najmä z **praktických dôvodov**, medzi ktoré bádatelia najčastejšie zaraďujú ochranu verejného poriadku (v súvislosti so vzrastom vážnosti štátnej moci a ideí poriadku a pokoja), procesné rozdelenie úloh v sukcesívnom vlastníckom spore, alebo hospodárske záujmy rímskeho štátu a jeho občanov. Podobne kánonické právo zavedením *remedia*

⁹⁶ Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁹⁷ Porovnaj PALMER, V. V.: *Mixed Jurisdictions Worldwide. The Third Legal Family*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2001, s. 230 – 231, a REID, K.: Property Law: Sources and Doctrine. In: REID, K. – ZIMMERMANN, R. (eds.): *A History of Private Law in Scotland*. Part I. Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 212.

⁹⁸ Podľa škótskeho práva táto žaloba nie je dostupná väčšine detentorov, napríklad ani nájomcom či vypožičiavateľom. Sprostredkovanie zaujímavej vedeckej debaty o chápaní držby v Škótsku možno nájsť v diele CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

⁹⁹ Bližšie k tejto problematike pozri REID, K.: ref. 97, s. 213.

¹⁰⁰ Porovnaj CATERINA, R.: ref. 32, s. 267 – 272.

¹⁰¹ Porovnaj MERWE, C. G. van der – WAAL, M. J. de: *The Law of Things and Servitudes*. Durban: Butterworths, 1993, s. 69n a KLEYN, D.: Possession. In: ZIMMERMANN, R. – VISSEER D. (eds.): *Southern Cross: Civil Law and Common Law in South Africa*. Oxford: Clarendon Press, 1996, s. 819, 844 – 845.

spolii sledovalo vlastné záujmy, konkrétne ochranu postavenia a majetku duchovných, a teda opätovne len praktické zretele prispeli ku konštituovaniu oboch spoliačných prostriedkov. Stredoveké feudálne právo, či mestské právo, sledovalo obdobné východiská, čo vôbec neprekvapuje, keďže hlavnou úlohou práva je predsa upravovať spoločenské vzťahy svojich adresátov spôsobom zásadne čo najpriateľnejším a najvýhodnejším pre spoločnosť i jednotlivca. Pozitívno-právne prostriedky držobnej ochrany daného štátu dnes sledujú rovnaké záujmy ako historické inštitúty, predovšetkým však ochranu hospodársko-obchodných vzťahov. Chrániť oprávneného držiteľa je napokon väčšinou výhodné aj pre samotného vlastníka veci, keďže práve držiteľ je často v lepšej pozícii konať než samotný vlastník bez držby. Vychádzajúc z argumentov kvalitnej, predovšetkým zahraničnej literatúry, je celkom zrejmé, že možno opodstatnene konštatovať, že **základom formovania i dnešnej podoby** inštitútov ochrany držby sú práve *remedia spolii* kánonického práva. Aj preto by sa nemalo zabúdať na rozsiahly vklad Katolíckej cirkvi do kultúrneho fondu Európy, v ktorom zaujíma aj právo čestné a výnimočné postavenie. Okrem toho prostredníctvom duchovných a cirkevných inštitúcií bolo umožnené rímskemu právu postupne prenikať nielen do právnej vedy, ale i praxe, čo napokon viedlo k jeho rozsiahlej recepcii v jednotlivých európskych štátoch.

Receptia rímskeho práva v stredoveku so sebou zároveň priniesla reformu teórie o držbe smerom k návratu k romanistickej koncepcii, hoci treba spresniť, že v tomto prípade nešlo o čisté klasické rímske právo, ale o právo vytvorené italskými legistami a kánonistami. Tak sa stalo, že vedľa seba pôsobili recipované rímske (italsko-kánonické) držobné právo a pôvodné stredoveké právo o držbe, pričom toto miešanie starovekých (rímskych) a stredovekých predstáv sa vzdŕaľovalo čím ďalej, tým viac od starších stredovekých držobných koncepcií.¹⁰² Rovnako však pri moderných držobných teóriách nemožno zabúdať na zásluhy kánonického práva, ktoré spočívajú najmä v poskytovaní dôležitých **konceptných východísk historických inštitútov**. Kým *exceptio spolii* poskytlo prameňmi i právnu praxou potvrdený princíp, že vypudenému držiteľovi má byť znovuobnovená držba („*spoliatus ante omnia debet restitui*“), *actio spolii* zase procesne determinovala ďalší procesný vývoj smerom k vytvoreniu univerzálnej žaloby použiteľnej prakticky na akúkoľvek kauzu, ktorá sa týkala straty držby. Svojím širokým koncipovaním oslovila mnohých právnikov, ktorí mali záujem na ochrane držby pred násilnými zásahmi zo strany iných, nevynímajúc však ani európskych vládcov a zákonodarcov, ktorí sa snažili o obmedzovanie svojpomoci, ktorá bola značne rozšírená predovšetkým v období stredoveku. Netreba taktiež zabúdať na skutočnosť, že v článku spomenuté historické

¹⁰² Najdôležitejším prejavom takto chápanej recepcie bolo odstránenie germánskeho dualizmu nehnuteľných a hnuteľných vecí z držobných vzťahov. Porovnaj BLAHO, P.: ref. 9, s. 118.

či pozitívno-právne príklady rešpektovaných občianskych zákonníkov ovplyvnili a dodnes ovplyvňujú právne poriadky štátov celého sveta, a to či už prostredníctvom ich recipovania ako celku, poprípade inšpirovaním sa ich princípmi a inštitútmi.¹⁰³ Činnosť Katolíckej cirkvi a pôsobenie kánonického práva tak rozsiahlym spôsobom predznamenal ďalšie smerovanie právneho vývoja takmer všetkých európskych štátov, štátov *common law* nevynímajúc, pričom presvedčivým dôkazom sú z procesno-právneho hľadiska najmä *remedia spoli*.

Summary

THE INFLUENCE OF CANON LAW'S *REMEDIA SPOLII* ON THE EUROPEAN LEGAL DEVELOPMENT

Actio spoli, altogether with the older institute *exceptio spoli* represent two important legal remedies of medieval Canon Law which achieved significant influence on the development of European legal systems by their establishment in the practice not only church but also secular courts. Both of these legal institutes were related to protection of possession of a person deprived of the thing, at first only by using force, later by any method practically. Since the integration of elements of Roman Law process whose principles were accepted mostly also by feudal and municipal law of that time, we may see several parallels between the legal development of remedies on the protection of possession of Canon Law and secular law from that time. The main goal of this article is to point out the establishment of above mentioned institutes, their subsequent influence on the legal development not only in Middle Ages and Modern Age, but also eventual conceptual foundations of positive law remedies on the protection of possession of the legal systems of selected, mainly European states. On the base of arguments of high-quality, mainly foreign literatures we may pronounce that it is absolutely clear the foundations for forming and present shape of institutes on the protection of possession are *remedia spoli* of Canon Law. For that reason it should not be forgotten the extensive contribution of Catholic Church to cultural fund of Europe, in which law holds its virtuous and extraordinary position.

¹⁰³ Nemecký BGB tak napríklad slúžil za vzor občiansko-právneho zákonodarstvu Japonska, Čínskej republiky, Čínskej ľudovej republiky, Južnej Kórey, Thajska, Portugalska, Grécka, či Ukrajine; švajčiarsky ZGB takmer v celom rozsahu prevzalo Turecko; francúzsky *Code Civil* zase rozsiahle ovplyvnil právny vývoj Talianska, Holandska, Belgicka, Španielska, Rumunska, Egypta a väčšiny krajín Latinskej Ameriky atď.

PRAMENE A LITERATÚRA

PRAMENE, ZBIERKY PRAMEŇOV A PREKLADY PRAMEŇOV

PRÁVNE PRAMENE:

- CORPUS IURIS CIVILIS – CODEX IUSTINIANUS. Ed. Paul Krüger. Berlin: Keip Verlag, 1998.
- CORPUS IURIS CIVILIS. Volumen Primum. Novellae Institutiones recognovit Paulus Krueger, Digesta recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus Krueger. Hildesheim: Weidmann, 2000.
- THE DIGEST OF JUSTINIAN. Volume 2. Translation edited by Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- CORPUS IURIS CIVILIS. *Justiniánske Inštitúcie*. Preložil Peter Blaho. Bratislava: IURA EDITIO, 2000.
- KINCL, J.: *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.
- LENEL, O.: *Das Edictum perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*. Dritte, verbesserte Auflage. Leipzig: Verlag von Bernhard Tauchnitz, 1927.

NEPRÁVNE PRAMENE:

- GLANVILL, R. de – HALL, G. D. G. (ed.): *The Treatise on Laws and Customs of the Realm of England Commonly Called Glanvill (Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae, qui Glanvilla vocatur)*. Oxford Medieval Texts. Oxford: Clarendon Press, 1993.

ZBIERKY PRAMEŇOV:

- HRDINA, I. A.: *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006.
- HRDINA, A.: *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007.

LITERATÚRA

PERIODICKÁ LITERATÚRA:

- AMOS, M. S.: *Amos and Walton's Introduction to French Law*. 3rd ed. Oxford: Clarendon Press, 1967.
- BERMAN, H. J.: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*. London: Harvard University Press, 1983.
- BLAHO, P.: *Držba v predsocialistickom a socialistickom práve. Rímskoprávna veda o držbe a jej vyúsťenie v súčasnosti*. Rukopis habilitačnej práce. Bratislava 1980.
- BRUNDAGE, J. A.: *Medieval Canon Law*. London: Longman, 1995.
- BUCKLAND, W. W. – NAIR, A. D. Mc: *Roman Law And Common Law: A Comparison in Outline*. Cambridge: University Press, 1936.
- BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1929.
- BUŠEK, V.: *Učebnice dějin práva církevního I*. Praha: Všehrd, 1946.

- CAENEGEM, R. C. van: *The Birth of the English Common Law*. Second Edition. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1988.
- EHRlich, E. – POUND, R. – ZIEGERT, K. A.: *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge: Harvard University Press, 1936.
- FILO, V.: *Kánonické právo (Úvod a prvá kniha)*. Bratislava: Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta UK, 1997.
- FOURNIER, P.: *Les officialités au Moyen Âge – Étude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires en France de 1180 à 1328*. Paris: Plon, 1880.
- GODFREY, A. M.: *Civil Justice in Renaissance Scotland. The Origins of a Central Court*. Medieval Law and its Practice. Leiden: Brill, 2009.
- GORDLEY, J. – MEHREN, A. T. von: *An Introduction to the Comparative Study of Private Law. Readings, Cases, Materials*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- HARTMANN, W. – PENNINGTON K. (eds.): *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140 – 1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*. History of Medieval Canon Law. Washington: The Catholic University of America Press, 2008.
- HENGHAM, R. De – DUNHAM, W. H.: *Summae*. Cambridge Studies in English Legal History. Cambridge: Cambridge University Press, 1932.
- HOLDSWORTH, W.: *An Historical Introduction to the Land Law*. London: Oxford University Press, 1927.
- HÜBNER, R.: *Grundzüge des deutschen Privatrechts*. 2. Neudruck der 5. Aufl. Leipzig: A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, 1930.
- HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002.
- KASER, M.: *Das Römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das Altromische, Das Vorklassische und Klassische Recht*. Zweite, neubearbeitete Auflage. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1971.
- KASER, M. – KNÜTEL, R.: *Römisches Privatrecht*. Juristische Kurz-Lehrbücher. 17. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2003.
- LALONDE, S.: *Determining Boundaries in a Conflicted World. The Role of Utī Possidetis*. Quebec: McGill-Queen's University Press, 2002.
- LANDFESTER, M. – CANCIK, H., SCHNEIDER, H. (eds.): *Brill's New Pauly. Classical Tradition. Volume IV*. Leiden – Boston: Brill, 2009.
- LANGE, H. – KRIECHBAUM, M.: *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 2007.
- MACKELDEY, F. – KAUFMANN, P. I.: *Modern Civil Law*. Vol. I. New York: Published by P. I. Kaufmann, 1845.
- MAITLAND, F. W. – CHAYTOR, A. H. – WHITTAKER, W. J.: *The Forms of Action at Common Law. A Course of Lectures*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 1997.
- MARTÍNEZ-TORRÓN, J.: *Anglo-American Law and Canon Law. Canonical Roots of the Common Law Tradition*. Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History. Vergleichende Untersuchungen zur kontinentaleuropäischen und anglo-amerikanischen Rechtsgeschichte. Band 18. Berlin: Ducker & Humblot, 1998.
- MERWE, C. G. van der – WAAL, M. J. de: *The Law of Things and Servitudes*. Durban: Butterworths, 1993.
- MICHAL, J.: *Dějiny pramenů poznání kánonického práva s přihlédnutím k dějinám práva římského*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1967.
- MRKÝVKA, P. – VESELÁ, R.: *Vybrané otázky z dějin kánonického práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

- OFFLER, H. S. – DOYLE, A. I. – PIPER, A. J.: *North of the Tees: Studies in Medieval British History*. Aldershot: Ashgate Variorum, 1996.
- PALMER, V. V.: *Mixed Jurisdictions Worldwide. The Third Legal Family*. Cambridge: The Press Syndicate of the University of Cambridge, 2001.
- PEJŠKA, J.: *Církevní právo I. (Ústavní právo církevní)*. Semily: Nákladem vlastním, 1932.
- RAPP, F.: *Svatá říše římská národa německého (od Oty Velikého po Karla V.)*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.
- POLLOCK, F. – MAITLAND, F. W.: *The History of English Law Before the Time of Edward I*. Second Edition. Volume I. Cambridge: Cambridge University Press, 1898.
- REBRO, K. – BLAHO, P.: *Rímske právo*. Štvrté prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2010.
- RENNER, K. – TREVIÑO, A. J.: *The Institutions of Private Law and Their Social Functions*. London: Routledge & K. Paul, 1949.
- RITTNER, E.: *Církevní právo katolické*. Praha: Právnícká jednota, 1887.
- ROLLO-KOSTER, J.: *Raiding Saint Peter. Empty Sees, Violence, and the Initiation of the Great Western Schism (1378)*. Leiden – Boston: Brill, 2008.
- RUFFINI, F.: *L'actio spolii – studio storico-giuridico*. Torino: Fratelli Bocca, 1889.
- SCHATZ, K.: *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
- STEIN, P.: *Roman Law in European History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- VANČURA, J.: *Úvod do studia soukromého práva římského*. Díl I. Praha: Nákladem vlastním, 1923.
- VINOGRADOFF, P.: *Roman Law in Mediaeval Europe*. London: Harper & Brothers, 1909.
- VLADÁR, V.: *Pramene práva Katolíckej cirkvi v historickom vývoji*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009.
- WEBER, M.: *Economy and Society*. New York: Bedminster Press Incorporated, 1968.
- WESSELS, J. W.: *History of the Roman-Dutch Law*. Grahamstown: African Book Co., 1908.
- WINROTH, A.: *The Making of Gratian's Decretum*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge, 2000.
- WOODS, T. E.: *Jak katolícká cirkev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis, 2008.
- WOODS, T. E.: *Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu*. Bratislava: Redemptoristi, 2010.

NEPERIODICKÁ LITERATÚRA:

- BUBELOVÁ, K.: *Juris utriusque doctor bez znalosti církevního práva?* In: JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds.): *Dvacet let poté: Právo ve víru metamorfóz*. Ediční řada Ústavu státu a práva AV ČR. Praha: Aleš Čeněk, 2010.
- CATERINA, R.: Concepts and remedies in the law of possession. In *The Edinburgh Law Review*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004. Vol. 8 (2004). S. 267 – 272. (Dostupné na: <http://www.jus.unitt.it/cardozo/review/2005/Caterina1.pdf>).
- COWDREY, H. E. J.: The Enigma of Archbishop Lanfranc. In: PATTERSON, R. B. (ed.): *Haskins Society Journal. Studies in Medieval History*. Rochester: Boydell & Brewer, 1995. No. 6 (1995).
- DRAKE, J. H.: Roman Law in Modern Life and Education. In: *The Classical Journal*. Chicago: Classical Association of the Middle West and South, 1919. Vol. 15 (1919).
- GORDLEY, J. – MATTEI, U.: Protecting Possession. In: *The American Journal of Comparative Law*. Michigan: American Society of Comparative Law, 1996. No. 44 (1996).
- GRAY, J. W.: The Ius Praesentandi in England from the Constitutions of Clarendon to Bracton. In *The English Historical Review*. Oxford: Oxford University Press, 1952. Vol. 67, No. 265 (1952).

- KLEYN, D.: Possession. In: ZIMMERMANN, R./VISSER D. (eds.): *Southern Cross: Civil Law and Common Law in South Africa*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- LONGRAIS, F. J. des: La portée politique des réformes d'Henry II en matière de saisine. In: *Revue historique de droit français et étranger*. Paris: Sirey, 1936. Ser. 4, vol. 15 (1936).
- REID, K.: Property Law: Sources and Doctrine. In: REID, K. – ZIMMERMANN, R. (eds.): *A History of Private Law in Scotland*. Part I. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- TICHÝ, L.: Protection and Transfer of Possession. In: FABER, W. – LURGER, B. (eds.): *Rules for the Transfer of Movables. A Candidate for European Harmonisation or National Reforms?* Schriften zur Europäischen Rechtswissenschaft/European Legal Studies/Etudes juridiques européennes. Munich: Sellier, European Law Publishers, 2008.
- TURNER, R. V.: Roman Law in England before the Time of Bracton. In: *The Journal of British Studies*. Chicago: The University of Chicago Press, 1975. Vol. 15, No. 1 (1975).
- VLADÁR, V.: Graciánov dekrét a jeho miesto v systéme prameňov kánonického práva. In: *Súkromné a verejné právo súčasnosti*. Zborník z Vedeckej konferencie doktorandov PF TU. Trnava: Iura Edition, 2006.
- VLADÁR, V.: Pseudo-izidoriánske dekretálie v systéme prameňov kánonického práva. In: *Zborník príspevkov z Vedeckej konferencie doktorandov a školiteľov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave*. Trnava: Trnavská univerzita, 2007.

II. VEREJNÉ PRÁVO

Spravodlivá vojna v minulosti a súčasnosti

Kristián Blaškovič

Synopsa: Predkladaný príspevok spracováva tému spravodlivej vojny z právno-filozofického, ako aj medzinárodnoprávného uhla pohľadu. V prvej časti poukazuje na historický vývoj morálneho myslenia o prípustnosti takejto vojny, nevynechajúc ani obdobie 20. storočia, v druhej časti sa sústreďuje na súčasný vývoj danej problematiky v teórii medzinárodného práva. Cieľom bolo priblížiť čitateľom túto v súčasnosti už takmer zabudnutú tému a poukázať na jej relevanciu aj dnes, keď sa s touto otázkou stretávame prevažne v súvislosti s humanitárnymi intervenciami, na čo poukazuje aj tento príspevok.

Kľúčové slová: spravodlivá vojna, *ius ad bellum*, *ius in bello*, *ius post bellum*, použitie sily, Bezpečnostná rada OSN

ÚVOD

Doktrína spravodlivej vojny nie je v právnom myslení žiadne novum a nepredstavuje ani jednotný a ucelený myšlienkový prúd, ale je iba rámcom pre skutočne široko rozvetvené právne, morálne, filozofické a vojenské myslenie. Je to skutočne multidisciplinárna téma. Preto sa stretávame s fenoménom, že každý mysliteľ má vlastný názor na problém a prezentuje iné kritériá hodnotenia oprávnenosti použitia sily.

Predkladaný článok by bolo možné fiktívne rozdeliť na dva vzájomne sa dopĺňajúce celky. Kým prvá časť mapuje históriu myslenia o spravodlivej vojne a prezentuje názory jej najvýznamnejších predstaviteľov od antiky po súčasnosť, druhá časť spája teóriu spravodlivej vojny s reálnou medzinárodnou praxou. Je však potrebné zdôrazniť, že aj táto časť má filozofický ráz, keďže aj v súvislosti s činnosťou Bezpečnostnej rady alebo práva na sebaobranu hovorí o spravodlivej vojne, resp. o *ius ad bellum*, hoci tento pojem nepoužil ani jeden oficiálny dokument OSN. Je to vlastný filozofický názor autora, ktorý sa aj súčasný stav medzinárodného práva snažil preniesť do rámca spravodlivej vojny.

Cieľom predkladaného príspevku bolo sumarizovať najvýznamnejšie myšlienky o tejto teórii a poukázať na fakt ich myseľnej aplikovateľnosti v súčasnom medzinárodnom práve. Úmyslom autora bolo obohatiť teóriu medzinárodného práva aj o tieto niekedy priam zabudnuté myšlienky a poukázať na ich dôležitosť aj v súčasnom období.

1. VYMEDZENIE POJMU

Doktrínu spravodlivej vojny by sme mohli charakterizovať ako stanovenie podmienok na posúdenie toho, či je vedenie vojny v súlade s morálkou alebo nie, teda či je alebo nie je oprávnené. Blackwellova encyklopédia vymedzuje definíciu spravodlivej vojny nasledujúco:

„V najširšom význame sa termín vzťahuje na celú tradíciu myslenia a praxe v západnej kultúre, snažiaci sa vymedziť, kedy je použitie sily na politické ciele oprávnené a stanoviť obmedzenia i tomuto oprávnenému použitiu sily.“¹

Táto doktrína sa skladá z viacerých komponentov, ktoré sa postupne vyvíjali a niektoré z nich sa dokonca stali aj právne záväznými. Patria sem:

- *ius ad bellum* (stanovuje kritériá, kedy je možné oprávnené siahnuť k vojne);
- *ius in bello* (vzťahuje sa na spôsob vedenia boja a limituje ho napr. ustanovením zakázaných bojových prostriedkov alebo ďalšími povinnosťami bojujúcich strán);
- *ius post bellum* (táto kategória sa vyvinula relatívne nedávno a hovorí o povinnostiach bojujúcich strán po ukončení nepriateľstva).

2. HISTORICKÝ VÝVOJ MYŠLIENOK O SPRAVODLIVEJ VOJNE

2.1. Cicero

Počiatky myslenia o spravodlivej vojne nájdeme ešte v antike. Hoci sa myšlienky o oprávnenosti použitia sily vyskytli už u antických gréckych filozofov, otcom tejto doktríny bol rímsky rečník, štátnik a filozof Marcus Tullius Cicero, ktorý svoje názory vyložil v knihe *de Officiis*. Charakter spravodlivej vojny bol v antike iný ako v neskoršom období, predovšetkým v stredoveku. Pre Cicera vojna mala jasný zámer, ktorý určoval, kedy bojovať a ako zaobchádzať s protivníkom. Ospravedlnením vojny bola snaha žiť v mieri a spôsob vedenia boja závisel od charakteru protivníka. S barbarmi sa malo bojovať ako s nepriateľmi na život a na smrť. Boj sa viedol v záujme prežitia a kvôli nadradenosti nad nimi. Úplne iný charakter však mal boj s „nebarbarskými“ národmi, ktorý sa viedol s cieľom podriaďiť si ich, nie vyhladiť. Preto napríklad nesúhlasil so zničením Korintu.²

¹ MILLER, D. (ed.): *Blackwellova encyklopédia politického myslenia*. Druhé vydanie. Brno: Barrister and Principal, 2003, s. 475.

² Bližšie dostupné na internete: <<http://libertyandculture.blogspot.com/2006/12/cicero-on-just-war.html>> (24. 5. 2011).

2.2. Patristika a scholastika

Skutočne do detailov bola táto doktrína rozpracovaná až v stredovekom právno-politickom, filozofickom a predovšetkým teologickom myslení. Hoci sa sv. Ambróz zaslúžil o oživenie antických myšlienok o spravodlivej vojne, prvým veľkým stredovekým mysliteľom v tejto oblasti sa stal jeden z popredných predstaviteľov patristiky – sv. Augustín. Keďže vyznával tézu, že každý kresťan by mal byť pacifista, spravodlivá vojna bola iba taká, ktorá sa viedla na obranu iných nevinných trpiacich. S tým bola nezlučiteľná myšlienka preventívnych útokov, spravodlivá vojna mohla byť výlučne vojnou obrannou. V určitých prípadoch bola nielen právom, ale dokonca morálnou povinnosťou. Keďže kresťanská láska bola jednou z ústredných myšlienok jeho filozofie, odrazilo sa to aj v jeho učení o spravodlivej vojne. Okrem už spomenutých podmienok bola ďalšou podmienkou, aby sa počas vojny vyhlo akémukoľvek zbytočnému ničeniu alebo krutosti. Cieľom vojny ako najkrajnejšieho prostriedku riešenia sporov bolo zabezpečiť mier.³

Ďalší významný učenec, ktorý detailnejšie spracoval problematiku spravodlivej vojny, bol sv. Tomáš Akvinský, ktorý sa často opieral o učenie a myšlienky sv. Augustína. Hoci vojnu považoval za hriech, predsa môžeme z jeho myšlienok vyčítať, že siahnutie po spravodlivej vojne považoval za voľbu menšieho zla. Jeho názory nájdeme v 2. časti Sumy teologickej, kde v otázke 40⁴ hovorí o troch podmienkach, ktorých dodržanie je nevyhnutné pri klasifikácii určitej vojny za spravodlivú:

1) autorita suveréna (*legitima auctoritas*) – iba suverén štátu, teda pápežom pomazaný a korunovaný panovník, mohol viesť vojnu. Nemohol to byť obyčajný jednotlivec, ktorý z tohto uhla pohľadu nedisponoval legitimitou na takýto krok. Iba panovník bol totiž zosobením štátu;

2) spravodlivá príčina (*iusta causa*) – „spravodlivá príčina sa vyžaduje predovšetkým vtedy, keď tí, ktorí sú napadnutí, musia byť napadnutí, pretože si to zaslúžia kvôli nejakej chybe“. Pri definovaní tejto chyby sa odvolal na autoritu sv. Augustína, pre ktorého bola *iusta causa* pomsta za zlo, odmietnutie potrestania niekoho za spáchané zlo a odmietnutie navrátiť do pôvodného stavu to, čo bolo nespravodlivo odňaté;

3) správny zámer (*intentio recta*) – bol treťou podstatnou podmienkou spravodlivej vojny. Správnym zámerom bolo pomôcť dobru alebo zabrániť zlu. Opäť sa odvolal na sv. Augustína, ktorý hovoril o troch možných zámeroch: zabezpečenie mieru, potrestanie tých, ktorí páchajú zlo, a pozdvihnutie dobra. Nemožno však za spravodlivú považovať takú vojnu, ktorá síce spĺňa prvé dve

³ Blížšie SUTOR, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, s. 312 – 314.

⁴ Scholastika je charakteristická odborným písaním vo forme otázok a odpovedí.

podmienky, ale správnym zámerom sa maskuje ukrutnosť, smäd po pomste, túžba po moci alebo iné formy hriechu.⁵

Napriek snahám učencov však nedošlo k redukcii počtu vojen ani stanovením presných kritérií na posúdenie ich oprávnenosti alebo protiprávnosti.

„Učenie o spravodlivej vojne, „bellum iustum“, sa zneužívalo do tej miery, že tí, ktorí viedli vojnu, si ľahkovážne alebo aj pokrytecky nárokovali na ‚spravodlivý dôvod‘ a využívali ho ako morálnu zbraň. Učenie, ktoré malo zabráňovať alebo prinajmenšom obmedzovať vojny, ich nechcene pomáhalo opraviť. To však bolo možné preto, lebo kritérium spravodlivého dôvodu je príliš široké, príliš nepresné, aby sa ako také mohlo hodiť na posudzovanie politických konfliktov, v ktorých spravdla právo a bezprávie nie sú medzi zúčastnenými jednoznačne rozdelené.“⁶

Základy učenia o spravodlivej vojne od sv. Augustína a predovšetkým od sv. Tomáša Akvinského ďalej rozvinula španielska scholastika, predovšetkým jej poprední predstavitelia – Francisco de Vitoria a Francisco Suárez.

F. de Vitoria hovoril o podmienke spravodlivej vojny, ktorou bol osôh prevažujúci nad zlom spôsobeným vojnou. Medzi dôvody vojny radil: právo na sebaobranu a právo na útok v záujme obnovenia právneho stavu, ktorý bol porušený predchádzajúcou ťažkou nespravodlivosťou. Vo svojej knihe *De Jure Belli* bližšie charakterizoval tri hlavné zásady takejto vojny: „Prvá zásada: Ak má vládár právo vypovedať vojnu, nemal by predtým vyhľadávať príležitosti a dôvody na vojnu, ale mal by, ak je to možné, žiť v mieri so všetkými ľuďmi, ako nám káže svätý Pavol. Druhá zásada: Keď vojna vypukne oprávnene, nesmie sa viesť tak, aby zničila národ, proti ktorému je namierená, ale len tak, aby dotýčný získal opäť svoje práva a obrátil svoju krajinu a aby z tejto vojny v danom čase vyplynul pokoj a zavládlo bezpečie. Tretia zásada: Keď sa dospelo k víťazstvu, malo by sa zužitkovať s mierou a kresťanskou pokorou a víťaz by sa mal považovať za sudcu medzi dvomi štátmi – jedným, ktorému bolo ukrivdené, a druhým, ktorý ukrivdil, takže vynesie súd ako sudca, a nie ako žalobca, pričom poškodený štát získava satisfakciu a tá, pokiaľ je to možné, by mala vinnému štátu spôsobiť čo najmenšiu mieru nešťastia a pohrôm a vinní jednotlivci budú potrestaní v súlade s právom.“⁷

V týchto riadkoch sa zrkadlí nielen odmietanie náboženských dôvodov ako príčiny vedenia „spravodlivej vojny“ (čím sa postavil proti španielskym koloniálnym vojnám v Latinskej Amerike), ale navyše tu vidíme jasné rozdelenie celej matérie na *ius ad bellum*, *ius in bello*, ako aj *ius post bellum*, ktorým sa akademici začali seriózne zaoberať až v 20. storočí!

⁵ AKVINSKÝ, T.: *Suma teologická* (v anglickej verzii) – dostupné na internete: <<http://ethics.sandiego.edu/Books/Texts/Aquinas/JustWar.html>> (31. 5. 2011).

⁶ SUTOR, B.: ref. 3, s. 314.

⁷ WOODS, T.-E.: *Ako Katolícka cirkev budovala západnú civilizáciu*. Bratislava: Redemptoristi, 2010, s. 211 – 212.

F. Suárez detailnejšie rozpracoval teóriu spravodlivej vojny a stanovil na jej vedenie nasledujúce podmienky:

- vedená štátnou autoritou;
- slúži obrane proti neoprávnenému útoku na životne dôležité dobrá;
- obrana nesmie zájsť ďalej ako útok, musia sa použiť primerané prostriedky, nesmie sa spôsobiť viac zla, ako je na obranu potrebné;
- je posledným prostriedkom;
- odôvodnená nádej na víťazstvo;
- zlo vo vojne nesmie byť závažnejšie ako bezprávie, proti ktorému sa vedie obrana;
- imunita osôb nezúčastňujúcich sa bojov.⁸

Hoci spisba španielskej scholastiky z toho obdobia bola v prvom rade zameraná proti nezmyselnému vyvražďovaniu Indiánov kolonizátormi, rovnako ako teórie spravodlivej vojny z predchádzajúceho obdobia, aj tieto boli zneužitú (proti vôli jej autorov), tentoraz na ospravedlnenie kolonizačných výbojov v Latinskej Amerike.

2.3. Novovek a súčasnosť

Z neskoršieho obdobia stojí za zmienku názor na spravodlivú vojnu Huga Grotia a kritériá, ktoré pre ňu stanovil. Svoje názory vyložil v známej knihe Tri knihy o práve vojny a mieru (*De iure belli ac pacis libri tres*). V prvej knihe sa venoval otázkam vojny a spravodlivosti, druhá kniha rozoberala otázky patriace do kategórie *ius ad bellum* a nakoniec tretia riešila otázky práva vo vojne, závažných spôsobov boja. Z hľadiska spravodlivej vojny je kľúčová druhá kniha, v ktorej v prvej kapitole rozlišuje tri spravodlivé príčiny takejto vojny:

- 1) sebaobranu (vlastného života alebo majetku);
- 2) náprava nespravodlivosti (v zmysle získania toho, čo bojujúcemu právoplatne patrilo);
- 3) potrestanie (ako forma reakcie na spáchanú nepravosť).⁹

Hoci sa aj v období nasledujúcim po Hugovi Grotiovi vyskytli autori, ktorí sa venovali tejto problematike, významnejšie intelektuálne záblesky sa dajú nájsť iba ťažko. V myslení o spravodlivej vojne nastal akýsi útlm a učenie o nej sa stalo skôr jej ideologickým zneužitím na propagandistické účely.

Ani Katolícka cirkev sa tomuto učeniu viac nevenovala, iba v rámci morálnej teológie prebrala a systematizovala tieto názory, ktoré našli svoje vyjadrenie v Katechizme Katolíckej cirkvi. V pravidle 2309 sa hovorí o oprávnenej obrane vojenskou silou, ktorej podmienkami sú:

⁸ O učení de Vitoriu a Suáreza bližšie pozri aj SUTOR, B.: ref. 3, s. 315 – 316.

⁹ GROTIUS, H.: *The Law of War and Peace*. Dostupné na internete: <<http://www.lonang.com/exlibris/grotius/>> (31. 5. 2011).

- aby škoda spôsobená útočníkom národu alebo spoločenstvu národov bola trvalá, ťažká a istá;
- aby sa všetky ostatné prostriedky, ako tomu urobiť koniec, ukázali nepoužiteľné alebo neúčinné;
- aby sa vyskytli spolu seriózne podmienky na úspech;
- aby použitie zbraní nemalo za následok väčšie zlá a neporiadky, ako je zlo, ktoré sa má odstrániť. Pri hodnotení tejto podmienky veľmi závaží sila moderných prostriedkov ničenia.¹⁰

Po tejto dlhšej odmlke (od čias Grotia) nasledovalo oživenie týchto teórií až v 20. storočí, predovšetkým ako dôsledok dvoch ničivých svetových vojen. Myslenie o spravodlivej vojne sa však už pohybovalo takmer výlučne iba v rovine morálnej filozofie a politológie, právo takmer obchádzalo. Ústredným bodom tohto myslenia sa stala morálka a jej vzťah k vojne. Môžeme hovoriť o dvoch prúdoch mysliteľov. Prvý predstavujú teologické úvahy, kým druhý je charakteristický „sekulárnejším“ myslením. Pre prvú skupinu je charakteristické, že ich myslenie o spravodlivej vojne je orientované k teologickým úvahám hoci ich autori neboli nevyhnutne teológmi. Predstaviteľmi tohto prúdu sú napr. James E. Childress (*Just-War Theories. Theological studies*), Paul Ramsey (*War and the Christian Conscience*) a James T. Johnson (*Ideology, Reason and the Limitation of War: Religious and Secular Concepts, 1200 – 1740*).

Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov „sekulárneho“ prúdu myslenia o spravodlivej vojne je americký akademik Michael Walzer. Svoje názory prezentoval vo viacerých publikáciách, z ktorých najvýznamnejšia je *Spravodlivá a nespravodlivá vojna*, v ktorej sa zrkadlia aj príklady z čias druhej svetovej vojny, vznikla však na pozadí odmietania vietnamskej vojny. Morálka vo vedení vojny je bod, okolo ktorého osciluje jeho myslenie. Tvrdil, že nie všetky spôsoby vedenia boja sú správne, ale musí sa bojovať spravodlivo. Napriek tomu však existuje „stav najvyššej núdze“ (*supreme emergency*) ako moment, keď sa vodcovia národov musia chopiť zla a prijať vinu za takéto rozhodnutie. Sú nútení tak robiť, lebo nemajú na výber, keďže sú zodpovední za iných a v hre je porážka nepriateľa. Poukázal na morálnu neriešiteľnosť toho problému, že počas vojny v stave najvyššej núdze sa vojnové právo porušuje a tí, ktorí ho porušia, sú vinní, hoci nemohli konať inak. Ich rozhodnutie bolo v záujme víťazstva nad nepriateľom, aby sa zabránilo predlžovaniu konfliktu a ešte väčšiemu vojnovému ničeniu.¹¹ Spolu s Johnom Rawlsom vyznávali tézu, že štát môže viesť spravodlivú vojnu v dvoch prípadoch – pri sebaobrane a pri ochrane ľudských práv. Ochrana ľudských práv vo forme spravodlivej vojny si zasluhuje osobit-

¹⁰ Katechizmus katolíckej cirkvi. Pravidlo 2309. Dostupné na internete: <www.katechizmus.sk/?action=getp&pstring=2309> (8. 6. 2011).

¹¹ WALZER, M.: *Just and Unjust Wars. A moral argument with historical illustration*. Third edition. New York: Basic Books, 2000, s. 251 – 268.

nú pozornosť, v súčasnosti sa s ňou stretneme vo forme tzv. humanitárnych intervencií.

3. IUS AD BELLUM

Ius ad bellum sa dá najjednoduchšie vymedziť ako právo na vojnu alebo právo viesť vojnu. Stanovovalo kritériá, kto a za akých podmienok mohol siahnuť po vojne. „Pravidlá *ius ad bellum* slúžia ako princípy, na základe ktorých je možné určiť, kedy je vojna a použitie násilia ospravedlniteľné. Jedine, keď sú splnené podmienky *ius ad bellum*, môže byť použitie ozbrojenej sily prípustné.“¹²

Ius ad bellum zahŕňa minimálne splnenie troch podmienok: oprávnenej autority, spravodlivej príčiny a správneho zámeru. Niektorí autori môžu uvádzať aj viac týchto kritérií, a keďže sme ich už v prípade jednotlivých autorov spomenuli, nie je potrebné sa o nich ešte raz zmieňovať. Dôležité je venovať sa otázke *ius ad bellum* z hľadiska medzinárodného práva. „V medzinárodnom spoločenstve neexistuje jediný superštát, ktorému by bol zverený ... monopol na použitie sily. ... Právo na použitie sily v takomto prostredí zostáva vo veľkom rozsahu priznané štátom, ktoré vytvárajú dezorganizované medzinárodné spoločenstvo. Preto je možné povedať, že v medzinárodnom práve je právo na použitie sil, alebo *ius ad bellum*, priznané štátom. Avšak požiadavky a limity vzťahujúce sa na výkon tohto práva sa z času na čas menili.“¹³

V období do prvej svetovej vojny štáty v žiadnom ohľade nemali limitované toto právo a vojna bola tradičnou súčasťou medzinárodnej politiky, pri vedení ktorej sa uplatňovala známa téza Carla von Clausewitz, že vojna je pokračovaním politiky inými prostriedkami. Akýkoľvek neúspech riešiť spor mierovými prostriedkami takmer s istotou vyústil do vyhlásenia vojny, čo bola v podstate jediná formálna podmienka *ius ad bellum*. Ak štáty nebojovali, bolo to z politických (nemali spojencov) alebo ekonomických dôvodov (chýbali im na to finančné prostriedky), právo však nemalo na ich správanie žiadne limitujúce účinky. Preto ani neprekvapuje, že stav pretekov v zbrojení a zostrujúceho sa napätia vyvrcholil v kataklizme prvej svetovej vojny.

¹² Dostupné na internete: <http://www.beyondintractability.org/essay/jus_ad_bellum/> (1. 6. 2011).

¹³ KOLB, R. – HYDE, R.: *An introduction to the international law of armed conflicts*. Portland: Hart Publishing, 2008, s. 9.

3.1. Spoločnosť národov a medzivojnové obdobie

Reálny pokus o limitovanie *ius ad bellum* so sebou priniesol až Pakt Spoločnosti národov, prvej globálnej organizácie kolektívnej bezpečnosti v dejinách. V čl. 11 sa píše:

Výslovne sa vyhlasuje, že každá vojna alebo hrozba vojnou, nech sa týka ktoréhokoľvek člena Spoločnosti priamo alebo nepriamo, týka sa záujmov celej Spoločnosti, ktorej povinnosťou je vykonať vhodné opatrenia, aby bol mier medzi národmi účinne ochránený. V takomto prípade zvolá generálny tajomník bez meškania Radu na žiadosť ktoréhokoľvek člena Spoločnosti.

Aj tento systém však mal svoje nedostatky, keďže neobsahoval klauzulu zakazujúcu vojnu *per se*. Štáty sa síce mali snažiť o mierové riešenie sporov, ale po zlyhaní týchto pokusov mohli legálne siahnuť k ozbrojeným opatreniam. V článku 12 sa uvádza:

Členovia Spoločnosti sú jednotní v tom, že ak sa vyskytne medzi nimi spor, ktorý by mohol viesť k roztržke, predložia vec na rozhodcovské alebo súdne konanie alebo na preskúmanie Rade. Sú ďalej jednotní v tom, že sa neuchýlia k vojne skôr ako pred uplynutím troch mesiacov od nálezu rozhodcov alebo súdu alebo správy Rady.

Na základe uvedeného je teda možné konštatovať, že štáty mohli legálne pristúpiť k vojne ako riešeniu sporu, a teda využiť svoje *ius ad bellum* v prípade, ak uplynuli tri mesiace od vydania nálezu alebo správy. Rovnako tak mali toto právo priznané, ak sa ich protistrana v spore nepodriadila vynesenému rozsudku alebo výroku (čl. 13 ods. 4). Pakt Spoločnosti národov počítal aj s možnosťou riešenia sporu Radou. O tom mala vydať správu. Ak sa v nej nepodarilo túto správu prijať jednomyseľne (s výnimkou hlasov sporiacich sa štátov), mohol každý člen Spoločnosti „konať tak, ako to uznal za nutné pre zachovanie práva a spravodlivosti“ (čl. 15 ods. 7). Pakt však ďalej nešpecifikoval, čo bolo a čo nebolo v súlade s právom a spravodlivosťou.

Ďalším medzníkom v používaní *ius ad bellum* bol Briand-Kelloggov pakt, ktorý zakázal vojnu ako prostriedok národnej politiky a vyžadoval od zmluvných strán mierové riešenie sporov. V čl. 1 Paktu sa písalo:

Vysoké zmluvné strany slávnostne vyhlasujú v mene svojich národov, že odsudzujú vojnu ako prostriedok riešenia medzinárodných sporov a zriekajú sa jej ako prostriedku štátnej politiky vo svojich vzájomných vzťahoch.

Problém však spočíval v tom, že tie štáty, ktoré v budúcnosti prispeli k rozpútaniu druhej svetovej vojny, pakt nerešpektovali a štáty, ktoré ním boli viaza-

né a mali tvoriť akúsi hrádzu proti nacionalistickej rozpínavosti, boli vo svojom konaní limitované.

Pre všetky uvedené dokumenty z medzivojnového obdobia platí, že nezaakozoali *ius ad bellum*, iba ho limitovali. Napriek tomu však nie zlyhanie medzinárodného práva, ale zlyhanie štátov a medzinárodných organizácií spôsobilo vypuknutie druhej svetovej vojny.

3.2. Organizácia spojených národov

Povojnové obdobie je z medzinárodnoprávneho hľadiska výrazne odlišné od predošlej doby. Vplyvom postupného vývoja a vojnovnej skúsenosti sa totiž *ius ad bellum* pretransformovalo na *ius contra bellum*. Charta OSN (ďalej iba „Charta“) totiž až na jediný prípad zrušila právo štátov siahnuť po vojne a rozhodovanie o otázkach mieru a bezpečnosti z vôle štátov presunula na Bezpečnostnú radu OSN (ďalej iba „BR“). Tá je podľa znenia Charty oprávnená rozhodovať o otázkach udržania medzinárodného mieru a bezpečnosti.

Ešte pred výkladom rozhodovacieho procesu o uplatnení *ius ad bellum* BR je však potrebné spomenúť ustanovenie Charty, ktoré explicitne zakazuje štátom použiť toto právo. Je to článok 2 ods. 4:

Všetci členovia sa vystríhajú vo svojich medzinárodných vzťahoch hrozby silou alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu alebo akéhokoľvek iného spôsobu nezlučiteľného s cieľmi Organizácie Spojených národov.

Toto ustanovenie zakazuje jednostranné použitie sily proti ktorémukoľvek štátu a je záväzné pre všetky krajiny sveta. Zo spomenutej zásady existujú dve výnimky, dva prípady spravodlivej vojny: „Medzinárodné právo definuje spravodlivú vojnu len ako sebaobranu alebo vojnu na základe rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN.“¹⁴

3.2.1. Bezpečnostná rada OSN

Právnym základom pre rozhodnutia BR o sankčných opatreniach proti porušiteľovi je kapitola VII Charty, ktorá hovorí o akciách v prípade ohrozenia mieru, porušenia mieru alebo útočných činov. BR je na jej základe ako jediná oprávnená rozhodovať o použití sily, pričom jej rozhodnutia sú pre všet-

¹⁴ KULAŠÍK, P. (ed.): *Slovník bezpečnostných vzťahov*. Bratislava: Smaragd pedagogické nakladateľstvo, 2002, s. 183.

kých členov právne záväzné (čl. 25). Podľa znenia čl. 39 sa BR uznáva, či došlo k ohrozeniu mieru, jeho porušeniu alebo útočnému činu a následne rozhoduje o možných spôsoboch riešenia situácie – podľa čl. 41 (sankcie bez použitia sily) alebo čl. 42 (ozbrojené akcie). Zo znenia tohto článku teda je možné usudzovať, že BR môže v záujme zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti pôsobiť:

- preventívne: keď situácia iba ohrozuje medzinárodný mier a bezpečnosť. BR ho môže riešiť rôznymi sankciami (napr. zbrojným embargom, inými sankciami hospodárskej povahy) alebo ustanovením mierovej misie OSN;
- represívne: keď prišlo k porušeniu medzinárodného mieru a bezpečnosti, BR môže rozhodnúť o použití ozbrojenej sily. Klasickými príkladmi sú zásah proti Severnej Kórei z roku 1950, proti Iraku v roku 1991 alebo v súčasnosti proti Líbyi.

Práve spomenutý čl. 42 Charty je z právno-filozofického hľadiska uplatnením *ius ad bellum*. Pri otázke sankčných opatrení s použitím ozbrojenej sily je z hľadiska podmienok spravodlivej vojny možné konštatovať nasledujúce:

legitima auctoritas – je ňou jedine BR. Iba ona je oprávnená rozhodovať o použití ozbrojenej sily proti porušiteľovi medzinárodného práva, vojnu však už vedú na to splnomocnené štáty. Najčastejšie sa stretávame s koalíciami štátov pod vedením USA (napr. vojna v Kórei a v Iraku), nie je to však pravidlo;

iusta causa – BR rozhoduje o tom, čo je ohrozením mieru a čo jeho porušením.¹⁵ Kritérium ohrozenia mieru sa neustále rozširuje. Už to nie je iba protiprávne použitie sily štátom proti inému štátu (jeho intenzita nemusí dosahovať stav vojny, už aj pohraničné potýčky môžu za určitých okolností ohroziť medzinárodný mier a bezpečnosť), ale z novších okolností terorizmus, porušovanie medzinárodného humanitárneho práva (Sudán 2005 alebo Konžská demokratická republika v roku 2006), štátne prevraty (Haiti), porušovanie ľudských práv a humanitárne katastrofy (Bosna, Východný Timor), problém disfunkčných štátov (Somálsko), proliferácia zbraní hromadného ničenia, občianske vojny;¹⁶

intentio recta – zámerom je odstrániť protiprávny stav a obnoviť medzinárodný mier a bezpečnosť. Nie je možné zamieňať si tieto pojmy s akýmsi *restitutio in integrum* – nie je totiž správne obnoviť stav pred vojnou, lebo práve

¹⁵ Podľa Charty by mohla použiť aj výraz „útočný čin“, k tomu však ani raz v dejinách OSN nedošlo.

¹⁶ K tomu bližšie pozri: WALLENSTEEN, P. – JOHANSSON, P.: *Security Council Decision in Perspective*. In: MALONE, M., David (ed.): *The UN Security Council. From the Cold War to the 21st Century. A project of the International Peace Academy*. London: Lynne Rienner Publishers, 2004, 746 s., ako aj ROBERTS, A. – ZAUM, D.: *Selective security. War and the United Nations Security Council since 1945. Adelphi paper 395*. Oxon: Routledge, 2008, s. 56 – 57.

táto situácia vyvolala ozbrojený konflikt. Preto je potrebné hľadať nové a spravodlivé riešenie;

ultima ratio – BR iba zriedka pristupuje k ozbrojeným akciám proti inému štátu. Dôvody sú predovšetkým politické, v dôsledku práva veta stálych členov je totiž veľmi ťažké presadiť rozhodnutie o donucovacom opatrení s použitím ozbrojenej sily.

Na záver časti o BR je potrebné poukázať na vývoj po studenej vojne, keď v dôsledku toho, že OSN nedisponuje vlastnými ozbrojenými silami, pristúpil tento orgán k využitiu kapitoly VIII Charty a na použitie sily splnomočňoval regionálne organizácie. Tento model sa úspešne uplatňuje aj v prípadoch mierových misií (napr. ECOWAS v Libérii).

3.2.2. Sebaobrana

Ako sme už na začiatku spomenuli, druhou výnimkou z uvedeného zákazu použitia sily je právo štátov na sebaobranu zakotvené v čl. 51 Charty. O tomto práve je potrebné povedať, že je limitované, a to do času, kým BR rozhodne o opatreniach, ktoré sa majú vykonať. Do Charty bolo zaradené z toho dôvodu, lebo sa predpokladalo, že ani samotná BR nebude schopná reagovať okamžite, a preto by nebolo správne upierať túto možnosť napadnutému štátu. Na druhej strane však niet pochyb o tom, že toto právo je najzneužívanejším právom štátov a v podstate aj agresor sa pri ospravedlňovaní svojho protiprávneho správania odvoláva na sebaobranu proti možnej „provokácii“. K tomu však iba v minimálnej miere prispieva fakt nejednoznačného znenia Charty, ktorá o tomto práve v čl. 51 hovorí ako o prirodzenom práve štátov, čím akoby teoreticky umožňovala aj tzv. preventívne útoky ako sebaobranu, keďže v minulosti aj toto bolo považované za jej súčasť. Na druhej strane však tento článok hovorí o realizácii sebaobrany v prípade ozbrojeného útoku, a preto je možné sa nazdávať, že ozbrojené kroky *ex ante* nepripúšťa. Tento názor začal prevážovať po začatí Bushovej vojny proti terorizmu, keď sa táto doktrína uplatnila proti Iraku, o ktorom sa tvrdilo, že disponuje zbraňami hromadného ničenia.¹⁷

Právo na sebaobranu je však možné chápať širšie, k čomu sa prikláňajú aj štáty. Preto je možné konštatovať, že sa konštituuje právna obýčaj (minimálne tacitným spôsobom tak, že štáty proti nej neprotestujú) meniacu interpretáciu tohto článku v tom, že ozbrojený zásah štátu v inom štáte s cieľom evakuovať vlastné obyvateľstvo, je tiež výkonom práva na sebaobranu. „V takýchto prípadoch musí byť zjavné, že táto mimoriadna akcia je odôvodnená kvôli neschopnosti štátnych orgánov príslušného štátu (preto v takýchto prípadoch môže vláda daného

¹⁷ O debatách o tomto práve bližšie pozri GRAY, CH.: *International Law and the Use of Force*. Second edition. New York: Oxford University Press, 2004, s. 95 – 101.

štátu požiadať alebo súhlasiť so zahraničnou akciou) alebo kvôli ich neochote, vykonať opatrenia na ochranu bezprostredne ohrozeného obyvateľstva.“¹⁸ Ako však k tomu sám Törő dodáva, takýto zásah musí mať charakter *ultima ratio*. Príkladov takéhoto konania štátov bolo viac: americká vojenská prítomnosť v Libanone v roku 1958, akcia izraelského komanda v ugandskej Entebe či britský zásah v Sierra Leone (2000).

Okrem toho, že štáty majú podľa Charty povinnosť oznámiť BR výkon tohto práva preto, aby mohla konať, je potrebné podotknúť, že tento dokument pozná individuálnu aj kolektívnu sebaobranu. V prípade individuálnej sebaobrany sa proti útoku bráni iba samotný napadnutý štát. V prípade kolektívnej obrany poskytujú ozbrojenú pomoc aj štáty, ktoré napadnutá krajina o to požiada, alebo ak im to výslovne vyplýva zo zakladajúceho dokumentu organizácie kolektívnej bezpečnosti, ktorých je drvivá väčšina štátov členom kvôli zvýšeniu vlastnej bezpečnosti. Ďalšou možnosťou môže byť aj uzavretie medzinárodnej zmluvy o vojenskej spolupráci, v ktorej sa jeden alebo niekoľko štátov zaväzuje poskytnúť vojenskú pomoc v prípade útoku na iný zmluvný štát. V ktoromkoľvek z uvedených prípadov kolektívnej bezpečnosti však musí napadnutý štát tento stav jasne deklarovať preto, aby to bolo medzinárodnému spoločenstvu jasné a aby sa zasahujúce štáty vyhli prípadnému nežiaducemu zasahovaniu do vnútorných záležitostí tohto štátu.

4. IUS IN BELLO

Ius in bello alebo právo vo vojne je druhou tradičnou zložkou doktríny spravodlivej vojny. *Ius in bello* sa vzťahuje na normy aplikovateľné počas ozbrojených konfliktov. Pôvodne predstavovalo podobne ako *ius ad bellum* len nezáväzné pravidlá, ktorými sa zaoberali stredovekí myslitelia, prevažne teológovia v rámci tradície spravodlivej vojny *en bloc*. K jeho rozvoju však prispeli aj cirkevné koncily, na ktorých sa zrodili normy zakazujúce napr. boj v určité dni alebo niektoré bojové prostriedky či spôsoby vedenia boja. Rovnako tak sú z tohto hľadiska dôležité aj rytierske kódexy. Takto vytvorené zvyky sa neskôr pretransformovali do právne záväzných obyčají, ktoré sa neskôr na medzinárodných konferenciách kodifikovali. Nezáväzné *ius in bello* sa týmto spôsobom stalo záväzným medzinárodným humanitárnym právom. Stojí na týchto princípoch:

Proporcionalita – alebo vojenská nevyhnutnosť, čo znamená, že právo bojujúcich strán na výber bojových prostriedkov je limitované. Zakazuje teda

¹⁸ TÖRÖ, Cs.: *Nemzetközi fegyveres beavatkozások lehetséges igazolásai a mai nemzetközi jogrendben*. In Magyar jog, Budapest 2007, s. 295.

svojvoľné používanie bojových prostriedkov, aby nedochádzalo k zbytočnému vojnovému ničeniu. Tento zákaz sa však rovnako vzťahuje aj na niektoré spôsoby boja, napr. krutosť alebo zradu. Je charakteristický pre tzv. haagske právo, v minulosti známejšie ako právo ozbrojených konfliktov;

Humanita – alebo aj imunita civilistov, ktorá vyžaduje, aby sa s tými, ktorí sa nezúčastňujú na boji, zaobchádzalo ľudsky. Nesmú byť vystavení utrpeniu, následkom bojov ani diskriminácii. Je príznačné pre ženevské právo, ktoré bolo pôvodne chápané ako medzinárodné humanitárne právo v užšom zmysle.

Moderné medzinárodné humanitárne právo sa vzťahuje na nasledujúce oblasti:

- 1) spôsoby a prostriedky vedenia boja;
- 2) ochrana tzv. chránených osôb;
- 3) právo neutrality.¹⁹

Bývalé haagske právo okrem iného tvoria nasledujúce medzinárodné dohovory:

- Dohovory o zákonoch a obyčajach vojny (1899 a 1907);
- Dohovor o kladení podmorských samočinných dotykových mín (1907);
- Dohovor o bombardovaní námornými silami počas vojny (1907);
- Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy (1948);
- Dohovor o nepremlčateľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti (1968);
- Dohovor na ochranu kultúrnych statkov počas ozbrojených konfliktov (1954).

K ženevskému právu priradíme tieto najdôležitejšie dohovory:

- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov bojujúcich ozbrojených síl v poli (1949);
- Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených, chorých a stroskotancov ozbrojených síl na mori (1949);
- Ženevský dohovor o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami (1949);
- Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny (1949);
- Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 vzťahujúci sa na ochranu obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov (1977);
- Dodatkový protokol k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí ozbrojených konfliktov, ktoré nemajú medzinárodný charakter (1977).

Keďže nie je cieľom tohto článku podrobné rozpracovanie *ius in bello*, obmedzili sme sa iba na uvedenie základných myšlienok týkajúcich sa tejto problematiky.

¹⁹ Bližšie KOLB, R. – HYDE, R.: ref. 13, s. 17 – 18.

5. IUS POST BELLUM

Ius post bellum je z troch kategórií najmladšia. Ako taká, ešte nie je pevne zakotvená v právnom myslení, a preto je možné konštatovať, že je výraznejšie politologickou kategóriou ako *ius ad bellum*, či *ius in bello*. Napriek tomu je však možné „vsadiť“ do tohto politologického rámca niektoré inštitúty medzinárodného práva.

Ako aj vyššie uvedený výklad ukázal, *ius ad bellum* je právne regulované (článkami 2 ods. 4, 42 a 51 Charty), rovnako tak aj *ius in bello* (celý rad haagskych a ženevských dohovorov). *Ius post bellum* však takúto právnu reguláciu zatiaľ nepozná. Brian Orend toto právo stotožňuje so spravodlivosťou po vojne a jeho účelom je také politické riešenie postkonfliktnej situácie, ktoré eliminuje obnovenie hrozby pre mier. Na základe poučenia z minulosti je možné konštatovať, že k celkovému uzmierneniu neprispieva ani trestajúci mier, ani nespravodlivé riešenie konfliktu. Vyhovuje mu predstava W. Wilsona o mieri bez víťazov a porazených. Spomenutý B. Orend hovorí o niekoľkých zásadách, na ktorých by malo spočívať *ius post bellum*:

- primeranosť a verejnosť: primeranosť je predovšetkým politická kategória, ktorá sa zameriava na podmienky mieru. Pre uzmiernenie je totiž vylúčené, aby stálo na trestajúcom mieri alebo mierom diktáte víťaza. Verejnosť je potrebná v tej miere, aby obeť konfliktu alebo ich pozostalí nemali pocit krivdy z toho, že sa na nich zabudlo a že vinníci zostali nepotrestaní. Na druhej strane však nie je žiaduce zverejnenie tých informácií, ktoré sú pre obeť irelevantné a v budúcnosti by mohli zhoršiť možnosti uzmiernenia bojujúcich štátov (napr. vzájomné ústupky pri rokovaní o mieri, ktoré by verejnosť nebola schopná akceptovať);
- potvrdenie práv: mierová dohoda musí garantovať tie práva, ktorých porušenie vyvolalo spravodlivú vojnu. Ak teda napr. medzinárodné spoločenstvo humanitárne intervenovalo kvôli závažnému a dlhotrvajúcemu porušovaniu základných ľudských práv, je potrebné, aby sa v budúcnosti zabezpečilo rešpektovanie týchto práv;
- diskriminácia, teda rozlišovanie medzi zodpovednými politickými lídrami, zodpovednými veliteľmi v poli a civilným obyvateľstvom. Toto rozlišovanie je predovšetkým potrebné z hľadiska vylúčenia kolektívnej zodpovednosti;
- trestanie: potrestaní majú byť tí, ktorí sú ako politickí lídri zodpovední za zločiny proti mieru (tzv. zločiny proti *ius ad bellum*), alebo ako vojenská veliteľia za vojnové zločiny a zločiny proti ľudskosti (tzv. zločiny proti *ius in bello*). Od skončenia druhej svetovej vojny až po súčasnosť vzniklo mnoho *ad hoc* tribunálov, ktoré súdili konkrétne osoby – norimberský a tokijský tribunál, Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu, Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu a iné. Ich úlohu by mohol prevziať

Medzinárodný trestný súd ako univerzálny trestný tribunál. Prelomovou sa v tejto veci zdá byť rezolúcia BR č. 1970 (2011), ktorou reagovala na situáciu v Líbii po vypuknutí nepokojov a v ktorej bol vyšetrovaním poverený prokurátor tohto súdu.²⁰ Budúci stav je ťažké predpovedať, ale je pravdepodobné, že ak sa daný model osvedčí, BR by podľa neho mohla postupovať aj v prípade budúcich nepokojov a porušovaní ľudských práv v nich;

- kompenzácia: náhrada škôd obeti agresie, obdoba vojnových reparácií. Musí však zohľadňovať celý rad faktorov – mieru zničenia krajiny obeť, ale aj agresora a hospodárske možnosti napadnutého i agresora. Ako negatívny príklad poslúži situácia Nemecka po prvej svetovej vojne, ktoré bolo v dôsledku platenia reparácií „ožobračované“ dovtedy, kým sa nezačalo zámerne vyhýbať ich plateniu;
- rehabilitácia agresora, rehabilitácia v zmysle obnovenia vzťahov medzinárodného spoločenstva s agresorom po splnení niekoľkých kľúčových podmienok:
 - a) reforma politických inštitúcií – v Nemecku po druhej svetovej vojne znamenala denacifikáciu, teda očistenie verejného života od osôb spojených s nacistickým režimom. Nie je však možné považovať za zasahovanie do vnútorných záležitostí iného štátu zorganizovanie slobodných volieb, lebo politickí lídri zodpovední za vypuknutie vojny väčšinou nevládnú demokraticky. Navyše krátko pred úplnou porážkou vlastnej krajiny alebo bezprostredne po nej tieto vlády strácajú stabilitu a sú zvrhávané. Zorganizovanie slobodných volieb po zaručení aspoň určitej miery bezpečnosti v krajine je preto nevyhnutné v záujme stabilizácie politickej situácie. Keďže politickí vodcovia zodpovední za vypuknutie vojny väčšinou neuniknú súdnemu procesu, hoci by ich obyvatelia vlastnej krajiny naďalej uznávali (napr. ako „hrdinovia“ typu Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića a iných), na politickú scénu sa nemôžu vrátiť;
 - b) demilitarizácia a odzbrojenie – musí sa však uskutočniť v určitých limitoch. Musí byť dostatočné na to, aby neohrozovalo napadnutý štát alebo iných členov medzinárodného spoločenstva, ale nie príliš tvrdé na to, aby dokázal zabezpečiť poriadok a rešpektovanie práva na vlastnom území;
 - c) výučba – zamerať sa na preškolenie pracovníkov silových zložiek a justície a pozornosť venovať ľudským právam;
 - d) transformácia spoločnosti na mierumilovnú, demokratickú spoločnosť. Môže poskytnúť záruku, že sa v krajine neobnoví „smäd“ po vojne. Na prvý pohľad možno vyzerá diktátorsky vnášať demokraciu tam, kde

²⁰ S/RES/1970 (2011).

neexistuje jej tradícia, ale historická skúsenosť učí, že iba slobodná spoločnosť môže byť zárukou mieru. Nedemokratické spoločnosti, resp. vlády by mohli v konečnom dôsledku opäť destabilizovať domácu politickú scénu a neskôr by mohli byť opäť hrozbou pre mier a bezpečnosť.²¹

Z hľadiska *ius post bellum* je však rovnako dôležité spomenúť ako jednu z povinností bojujúcich strán aj repatriáciu utečencov, teda osôb, ktoré z napadnutej krajiny utiekli pred vojnovými hrôzami a z obáv o vlastný život či život svojich blízkych, prenasledovaním alebo nemožnosťou zaobstarať si základné životné potreby.

ZÁVER

Cieľom teórií spravodlivej vojny bolo od čias stredoveku nastaviť akési morálne zrkadlo vládcom. Túto črtu si ponechalo aj v súčasnosti (vo vzťahu k medzinárodnému spoločenstvu). Hoci je potrebné konštatovať, že ako filozofická kategória nemá veľkú relevanciu pre vývoj medzinárodného práva ani medzinárodnej politiky. Napriek tomu však toto spredmetnenie morálneho hlasu človeka navonok je aj v súčasnosti aktuálne, veď historická skúsenosť učí, že úplný pacifizmus nikdy výraznejšie neprispel k celkovému mieru vo svete, keďže iba posmeľoval tých, ktorí s daným usporiadaním neboli spokojní a chceli ho rozbiť. Preto je správne, že spravodlivá vojna stojí na polceste medzi absolútnym pacifizmom a útočným militarizmom. Je to akýsi ozbrojený mier, ktorý sa vyvíja spolu s ľudským myslením, a tak reflektuje aktuálne potreby medzinárodného spoločenstva a predovšetkým človeka odkázaného na milosť a nemilosť štátov. Preto by sme aj doktrínu humanitárnych intervencií, ako ozbrojených zásahov v mene ochrany základných ľudských práv, mohli považovať za pokračovanie tradície spravodlivej vojny. Mohli by sme dokonca dodať, že humanitárne intervencie spolu s legitímnou sebaobranou sú asi jedinými prípustnými dôvodmi spravodlivej vojny v súčasnosti. Dôležité je, aby ľudstvo nedopustilo zneužitie týchto teórií tak, ako sa to stalo na začiatku novoveku.

„Zámerom teórie nie je ospravedlňovať vojny, ale zabrániť im s poukazom na to, že ísť do vojny s výnimkou určitých limitovaných okolností je nesprávne, a tak motivovať štáty, aby našli iné formy riešenia konfliktu.“²² Táto myšlienka je nepochybne správna a je možné konštatovať, že keby boli všetky štáty sveta pripravené dodržiavať svoje medzinárodnoprávne záväzky (predovšetkým tie s povahou *ius cogens*) a vzniknuté spory by riešili jedine mierovými prostriedkami, ne-

²¹ Bližšie pozri OREND, B.: *Justice after peace*. Dostupné na internete: <http://www.carnegiecouncil.org/media/277_orend.pdf> (8. 6. 2011).

²² Dostupné na internete: <www.bbc.co.uk/ethics/war/just/introduction.shtml> (14. 6. 2011).

potrebovali by sme ani doktríny spravodlivej vojny. Ako však N. Machiavelli poznamenal: „*Štáty sa neriadia otčenášmi.*“

Summary

JUST WAR IN THE PAST AND PRESENT

Just War tradition goes back to ancient times, when Cicero created first complex theories about the situations when to go to war and how to conduct during them. The medieval philosophical thinking is characterised by flourishing of these theories which were connected to names like St. Augustine, St. Thomas Aquinas, F. de Vitoria and F. Suarez.

The whole concept has been divided into two sections – *ius ad bellum* (the right to resort to war) and *ius in bello* (means and methods of warfare – ancestor of modern International Humanitarian Law). Nowadays there is also a third category – *ius post bellum*, which is sometimes compared to justice after war (Brian Orend).

This tradition had a vast impact on the development of modern International Law, in which mirrors the thinking about just war – there are two situations when war can be lawful – coercive measures under the article 42 of the UN Charter (authorized by the Security Council of the UN) and selfdefence (article 51 of the UN Charter). According to Michael Walzer there are only two situations when war can be just – protection of human rights (doctrine of humanitarian intervention) and selfdefence. So one can clearly see that this tradition is attractive even today – though it has been merely a category of moral philosophy.

Úvahy psychológa a právnicka o cestnej doprave

Gustáv Dianiška – Tomáš Strémy

Synopsa: Článok prináša úvahy psychológa a právnicka o cestnej doprave. Jeho cieľom je upozorniť na psychologické a právne súvislosti správania vodiča v cestnej doprave. Správanie vodiča je stále významnejším faktorom dopravných nehôd, neetického a právo prestupujúceho správania vodičov na cestách. V úvode autori zdôrazňujú aktuálnosť a prospešnosť svojich úvah. Poukazujú, že znalosť (či využívanie) psychológie pre bezpečnosť cestnej premávky je v našich pomeroch nedostatočná. U mnohých vodičov je zároveň nízka úroveň právneho vedomia. Pretože v mnohých príručkách pre vodičov sú psychológia a jej psychické javy chápané zúžene, autori prinášajú svoj názor na psychológiu ako vedu a jej možnosti. Sú presvedčení, že i osvojenie všeobecnejších poznatkov o psychológii je zdrojom kultivácie osobnosti vodiča. Značnú pozornosť v následnom texte venujú psychológii a dopravnej psychológii. Rozhodujúcim cieľom dopravnej psychológie (alebo psychológie dopravy), je prispieť k bezpečnosti dopravy v jednotlivých podsystemoch, ktoré tvorí účastník dopravy, dopravný prostriedok a dopravné prostredie. Vo všetkých troch podsystemoch zohráva dôležitú úlohu legislatíva. Psychológia dopravy venuje osobitnú pozornosť osobnosti vodiča. Článok túto tradíciu neporušuje a čitateľ v ňom nájde úvahy o osobnosti úspešného vodiča, taktiež o vlastnostiach „nehodára“, ako aj úvahy o sociálno-psychologických dimenziách osobnosti vodiča a jej činnosti. Autori podčiarkujú potrebu rozvoja typu kultivovanej osobnosti vodiča, ktorá je zdrojom jeho psychickej a právnej regulácie, sebautvárania a sebadisciplíny. Vývoj podsystemov cestnej dopravy je dynamický, čo spôsobuje aj nutnosť úpravy legislatívy a jej harmonizácie v rámci Európskej únie.

Kľúčové slová: vodič, dopravný prostriedok, dopravné prostredie, psychológia – dopravná psychológia, právo, legislatíva.

ÚVOD

Človek, účastník cestnej premávky, je svedkom nielen narastania počtu a technickej dokonalosti motorových vozidiel, rozširovania cestnej siete a s tým spojených služieb, ale zároveň je vystavovaný čoraz väčšej záťaži. Ľudský činiteľ, napriek jeho častému technokratickému podceňovaniu a prehliadaniu, zohráva rozhodujúcu úlohu pri dosahovaní plynulosti a bezpečnosti cestnej premávky. Technická úroveň automobilov sa zvyšuje, ale počet dopravných nehôd sa nezmenšuje. Rastúci počet dopravných nehôd sa viaže predovšetkým na zlyhanie ľudského činiteľa. Správanie vodiča, chodca a ďalších účastníkov cestnej premávky je stále najvýznamnejším faktorom dopravných nehôd. Existujú odhady, že 80 % chybných úkonov a priestupkov je hlavnou príčinou týchto nehôd.

Medzi účastníkmi cestnej premávky narastá úloha vzájomných vzťahov, ohľaduplnosti a zodpovednosti nielen za seba, ale aj za ostatných ľudí. Súčasný stav vzťahov medzi účastníkmi cestnej premávky v slovenskej spoločnosti je mimoriadne zlý a škodlivý. Vyspelým krajinám sme sa rýchlo priblížili v pribúdaní silných a veľkých vozidiel, ale slušnosť vodičov, osvojenie si demokratických spôsobov v ich správaní, značne za týmto nárastom zaostáva. Sú známe údaje, že v krajinách, v ktorých vládne nižšia kultúra vzťahov medzi ľuďmi, nízka úroveň právneho vedomia, je evidentne vyššia nehodovosť. Stále sa málo zohľadňuje skutočnosť, že oblasť cestnej premávky je nielen záležitosť technických možností vozidla, zlepšovania dopravného prostredia, ale hlavne spôsobilosťou cestnej premávkovej morálky ľudí. Nositeľom tejto morálky, morálnych princípov je a môže byť len človek, účastník cestnej premávky. Preto, práve od jeho správania, od konkrétnosti a slušnosti vzájomných vzťahov závisí bezpečnosť cestnej premávky.

Systém cestnej premávky tvoria tri štrukturálne prvky: človek – dopravný prostriedok – dopravné prostredie. Ide o dynamický systém, ktorého komponenty sú vo vzájomnom vzťahu a podmienenosti. Avšak zmeny, alebo aj stereotypy v ich chápaní môžu mať aj protirečivý charakter. Tak napríklad silný, rýchly automobil vyvoláva a graduje u niektorých vodičov agresivitu a nezodpovednosť, ktorá značne ohrozuje bezpečnosť cestnej premávky a stresuje kultivovaných vodičov. Výstavba diaľnic zvyšuje rýchlosť a výkonnosť cestnej premávky, ale zároveň u mnohých vodičov vedie k znižovaniu pozornosti a narastaniu stavu únavy. Diaľnica láka agresívnych vodičov neúmerne zvyšovať rýchlosť jazdy a súperiť s inými za každú cenu. Agresívny vodič v meste svojimi „myškami“, ako aj bezstarostný chodec pri prehustenej cestnej premávke spôsobuje často nešťastie ostatných účastníkov tejto premávky. Nízka technická spôsobilosť väčšiny súčasných vodičov, ktorú kompenzuje rozsiahla sieť servisných zariadení, sa často v ich psychike premieňa v podceňovanie alebo preceňovanie technických možností auta. Agresívny, nezodpovedný vzťah vodiča k technickému prostriedku často spôsobuje, že ten ho sklame v najkritickejšej chvíli. Skvalitnenie dopravného-prevádzkových faktorov prináša na jednej strane potrebné zlepšovanie, na druhej strane ich pôsobenie na psychiku a sociálno-psychologické javy nie je jednoznačné. To však neznamená nepokračovať v zdokonaľovaní dopravného prostredia či dopravných prostriedkov, ale len potrebu zvýšenej pozornosti ich vplyvu na ľudskú psychiku.

Problémy s pochopením miesta ľudského činiteľa v cestnej premávke sú často zložitejšie než riešenie technicko-prevádzkovej stránky tejto činnosti. Spočívajú v zdanlivo triviálnej skutočnosti. Objektom poznávania je človek. Schopnosťou človeka, ako bytosti vybavenej vedomím i nevedomím, prežívaním a správaním je chcieť jedno, uvedomovať si druhé, hovoriť tretie a nakoniec konať úplne inak. Napriek tejto zložitosti psychického sveta účastníka

cestnej premávky, nebolo by prospešné tento svet naďalej zanedbávať. Naopak, je mu treba venovať mimoriadnu pozornosť.

Zamyslite sa:

Život v zajatí sekúnd

Obvinený sa dostavil na vyšetrenie k súdnemu znalcovi z odboru dopravnej psychológie na barlách. Bol stíhaný za nedbanlivostný trestný čin. Keď predbiehal, odhodilo jeho auto v protismere idúci nákladiak do priekopy. Vodič utrpel ťažké zranenie a spolujazdec zahynul.

Zdanlivo by dopravná psychológia nemala mať s touto nehodou nič spoločné. Bolo by to tak, keby pri rozbere tejto nehody niekto iný dokázal zodpovedať otázku, prečo sa obvinený nevyhol zrážke s nákladiakom idúcim v protismere, hoci k tomu mal na vozovke dostatočný priestor.

Výsledky merania prostého reakčného času zodpovedali norme. V závažných situáciách však obvinený reagoval neskoro, nepresne alebo nereagoval vôbec. Najpravdepodobnejšie vysvetlenie bolo, že vodič nesprávne vyhodnotil rýchlosť protiidúceho vozidla v súvislosti s rýchlosťou vlastného auta a z desivej obavy zo zrážky krátkodobó znehybnili jeho psychické funkcie. Zláknutie zhatilo správnu a včasnú reakciu.¹

1. PSYCHOLÓGIA A ÚČASTNÍK CESTNEJ PREMÁVKY

Problém úspešného začlenenia účastníka cestnej premávky do tejto činnosti, jeho reakcie na dopravné prostredie, dopravné prostriedky a na ostatných účastníkov tejto premávky sú odrazom jeho psychiky. Psychikou človeka sa zaoberá psychológia, ktorá sa považuje za teoreticko-empirickú vedu. Psychológia vychádza z toho, že psychické javy plnia v živote človeka významné integračné a regulačné funkcie. Preto je pre účastníka cestnej premávky veľmi dôležité osvojiť si základné penzum poznatkov o psychológii ako systéme psychologických vied a jej základnom pojmovom aparáte.

1.1. Rozvoj psychológie ako systému psychologických vied

Významná osobnosť psychologickkej vedy H. Ebbinghaus (1850 – 1909), známy pre súčasníka psychológie predovšetkým svojou krivkou zapamätania a zabúdania, na začiatku 20. storočia vyhlásil: „Psychológia má dlhú minulosť, ale krátke dejiny.“ Dejiny psychológie ako samostatnej vedy sa začali skutočne

¹ HAVLÍK, K.: *Psychologie pro řidiče*. Praha: Portál, 2005, s. 32.

písať až v 20. storočí, keď sa táto veda, vďaka vedeckým metódam psychiky, vyčlenila zo systému filozofických, prírodných a iných vied.

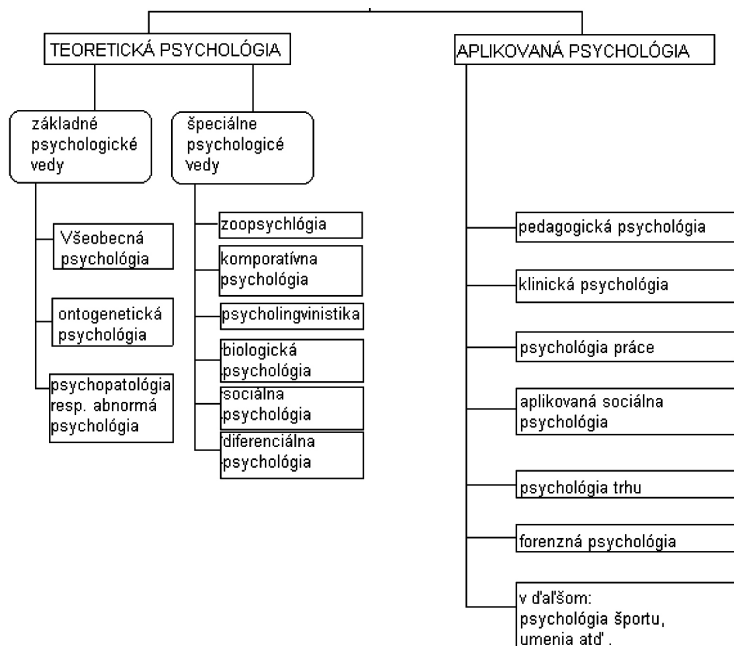
Začiatok 20. storočia je charakteristický ostrou polemikou a kritikou systému názorov na predmet a metódy psychológie. Rúca sa predstava, ktorej venoval W. Wundt (1832 – 1920) väčšinu svojho plodného života, že predmetom tejto disciplíny sú fenomény alebo akty vedomia a že jej metódou je experimentálne kontrolované sebaopozorovanie. Avšak práve na pôde experimentálneho skúmania duševnej činnosti vznikli nové magistrálne prúdy psychologickéj vedy: psychoanalýza, behaviorizmus, tvarová psychológia a ruská reflexológia, ktoré tvoria prvé významné body jej dejín.

Dnes, na začiatku 21. storočia môžeme konštatovať, že krátke dejiny psychológie ako samostatnej vedy sú nielen bohaté na udalosti a fakty, ale zároveň upevnili postavenie psychológie ako samostatnej vedy, i keď sa ojedinele vyskytujú aj opačné názory. Zreteľne sa črtajú aj obdobia poklesu, ako aj zvýšeného záujmu spoločnosti o výsledky psychológie. Medzi obdobia zvýšenej pozornosti k psychológii a jej výsledkom nesporne patria 30. roky 20. storočia. V tom období, na základe kritickej sebareflexie, sa rozpadli magistrálne prúdy psychologickéj vedy a na ich troskách vyrastá množstvo nových škôl: neopsychoanalýza, neobehaviorizmus, sovietska dialekticko-materialistická orientovaná psychológia, teória poľa K. Lewina, Piagetovo učenie o vývine inteligencie a pod. Rozrastajú sa pokusy syntetizovať idey rozličných smerov a škôl v psychológii.

Na prelome 19. a 20. storočia nedošlo len ku konštituovaniu predmetu úloh a metód samostatnej psychológie, ale zároveň k evidentnému rozvoju jej jednotlivých odvetví. Od začiatku svojich krátkych dejín sa psychológia rozvíjala ako systém psychologických vied. Základ tohto systému na začiatku 20. storočia tvorili experimentálna psychológia, diferenciálna psychológia, detská a pedagogická psychológia, zoopsychológia, sociálna a kultúrohistorická psychológia a psychotechnika. Osobitný rozvoj zaznamenáva systém psychologických vied v 60. a 70. rokoch minulého storočia. Prudký vedecký a technický rozvoj v tom období vyvolal nielen kvantitatívny, ale i kvalitatívny nárast výskumu osobnosti človeka a sociálno-psychologických zákonitostí. Dochádzalo k viditeľnému rozširovaniu a obohacovaniu systému psychologických vied.

Za systém sa najvšeobecnejšie pokladá sústava prvkov a javov a pod. s určitým usporiadaním a späť vzájomnými vzťahmi. Systém predpokladá a vyžaduje stanovený postup, poriadok podmienený plánovitým usporiadaním častí, prostriedkov, je účelnou formou organizácie dačoho. Pre psychológiu je v tomto smere príznačná tá sústava prvkov, javov, dejov a poznatkov, ktorú tvorí správanie, skúmané a usporiadané **z hľadiska psychickej regulácie správania.** Mnohotvárnosť psychických javov je však taká bohatá, že pri usporiadaní systému psychologických vied dochádza hneď od začiatku **k procesu diferenciácie,** ktorý je logicky previazaný, účelný a dynamický.

Proces diferenciácie v psychológii sa najprv prejavil jej členením na teoretické a aplikované disciplíny. V 60. rokoch a začiatkom 70. rokov autori psychologických učebníc uvádzajú vyše 50 psychologických disciplín, ktoré tvoria systém (štruktúru) psychologických vied a ktoré zároveň akcentujú **trojvetvovú klasifikáciu** (obr. č. 1):²

Obr. 1. Schéma štruktúry psychologických vied

Systém psychologických vied sa neustále obohacuje rozvojom vedeckého poznania ako celku. Každá nová klasifikácia vychádza z určitej teoretickej koncepcie a zahrňuje tomu

zodpovedajúcu interpretáciu vzťahu teórie a praxe v psychológii. Trendy rozvoja systému psychologických vied možno zaznamenať v troch smeroch:

- 1) Trojvetvová klasifikácia – teoretické, špeciálne a aplikované disciplíny – sa dopĺňajú **štvrtou vetvou**: hraničnými disciplínami.³ Sem napr. autori zara-

² PARDEL, T. – JURČO, M.: *Úvod do psychológie*. Bratislava: SPN, 1970, s. 33.

³ LINHART, J.: *Vývoj vedomí človeka a spoločnosť (metodologické studie)*. Praha: Academia, 1984, s. 14.

ďujú matematickú psychológiu, psychológiu umenia, kybernetickú psychológiu, psychológiu semiotiky a pod.

- 2) V rámci trojvetvovej klasifikácie sa používajú ďalšie kritériá, ktoré prehľbujú **funkčnosť systému** a naznačujú možnosti jeho vnútorného rozvoja a vyváženosti, osobitne vo vzťahu k hraničným disciplínam.⁴
- 3) Psychológia z určitého hľadiska predmetom svojho výskumu predstavuje **hraničný odbor medzi prírodnými a spoločenskými vedami**. Preto pre konzistentnosť systému psychologických vied a jeho užitočnosť pre prax majú veľký význam úvahy o vzťahoch navonok systému, smerujúcich k vzniku osobitnej sústavy vied o človeku, v ktorom psychológia zaujíma významné miesto.

Zamyslite sa:

Chyba je v duši, nielen v praxi

Poznatky zo zisťovania psychických príčin dopravnej nehodovosti v r. 1994 – 2001 potvrdzujú niektoré zistenia z minulosti (napr. výskum Psychologického laboratória ČSAD, Plzeň 1977) a zároveň poukazujú na nové skutočnosti. Objavili sa napr. mierne zvýšené tendencie k riskovaniu a nerešpektovaniu autority (predpisov, noriem, dopravných značiek a iné). Osobnosť nezlyhávajúcich mladíkov sa javila ako vyvázenejšia, emočne stabilnejšia s aktivistickými črtami. U týchto mladíkov konkrétne prevládala uvážlivosť, znášanlivosť, prispôboivosť, zodpovednosť, spoľahlivosť a svedomitosť. V popredí bola predvídavosť s racionalitou.

Analýza životnej histórie „nehodárov“ v minulosti a prítomnosti upozornila na problémy v rodine, v škole a učení, nerešpektovanie autority a určitý nezáujem o druhých. V štruktúre osobnosti prevažovala disharmónia manifestovaná neprispôbenosťou, prehnanou sebadôverou, podceňovaním rizika, egocentrizmom, emočnou labilitou, agresivitou, ľahkomyselnosťou a unáhleným reagovaním. Varujúce boli u niektorých vyšetrovaných jedincov náznaky sociopatických črt, neschopnosti sebapoznania a poučenia so skúsenosti, aby tak mohli pozitívne korigovať dopravné správanie.⁵

1.2. Súčasný vymedzenie psychológie a jej predmetu

Psychológia (z gréckeho *psyché* – duša, *logos* – náuka, veda) patrí z hľadiska dejín k mladým disciplínam, ale pokusy o jej definíciu majú svoju dlhú predhistóriu. Vo vedeckej terminológii sa pojem objavil v 16. storočí. O rozšírenie názvu psychológia sa v polovici 18. storočia zaslúžil nemecký mysliteľ a encyklopedista Christian Wolff (1679 – 1754), ktorý v roku 1732 vydal dielo s názvom

⁴ PARDEL, T. – KOŠČO, J.: *Predmet a systém psychologických vied*. Bratislava: SPN, 1975, s. 234 – 238 a n.; KOVÁČ, D.: *Teória všeobecnej psychológie*. Bratislava: Veda, 1985, s. 249.

⁵ HAVLÍK, K.: *Psychologie pro řidiče*, s. 139 – 140.

Psychológia empirica (empirická psychológia), venované výlučne psychologickéj problematike.

Psychológia ako **veda o duši** (alebo psychológia ako **veda o psychických javoch**) patrí k historickým najdlhším trvajúcim vymedzeniam tejto vedy. Ide o Aristotelovské najvšeobecnejšie vymedzenie predmetu psychológie, ktoré vytvára obrovský, možno nekonečný priestor pre chápanie duše, ale zároveň predstavuje definíciu podobnú kruhu. Preto i autori opierajúci sa dnes o genialitu Aristotela sa snažia konkretizovať predmet psychológie. A tak predmetom psychológie sú činnosti a schopnosti osobnosti. Osobnosť je vybavená schopnosťami, ktoré sa prejavujú v činnosti. Osobnosť tvorí duša a telo. Úlohou (cieľom) psychológie je čo najdôkladnejšie poznať osobnosť človeka po stránke duševnej: činnosti, schopnosti, návyky a z nich povahu duše.⁶

Aristotelovské chápanie duše vytvára priestor i pre materialistické chápanie podstaty psychiky. V súlade s dialekticko-materialistickou teóriou odrazu je psychika neoddeliteľná od činnosti mozgu, nemôže existovať ani ako „holé“ idey (Platónovská tradícia), ale ani ako akýsi „produkt mozgu“ (stanovisko vulgárnych materialistov). Psychika ako vlastnosť mozgu sa prejavuje v ideálnom odrážaní objektívnej skutočnosti. Dochádza pritom k tomu, že vonkajšie vplyvy sa vždy a zákonite lámu cez vedomie a skúsenosti subjektu, jeho vekové a individuálne zvláštnosti, aktuálne psychické stavy, potreby, presvedčenia a ideály, t. j. cez jeho vnútorné podmienky. Psychika má vždy určitý obsah daný tým, čo odráža v okolitom svete, v ktorom sa subjekt nachádza.⁷ Psychológia tak predstavuje **vedu o faktoch v mozgu, o zákonitostiach utvárania psychického obraz činnosti (správania), na základe ktorého sa uskutočňuje jej regulácia, majúca u človeka osobnostnú povahu**.

Regulačné chápanie psychických funkcií sa v priebehu 70. a 80. rokov stalo, osobitne v slovenskej psychológii, všeobecno-teoretickým princípom vytvárania systému v psychológii, vymedzenia oblastí skúmania, ako aj jej predmetu. Stále viac autorov začalo definovať psychológiu na základe funkcií, ktoré plní psychika v živote človeka. Tak sa objavila definícia **psychológie ako vedy o zákonitostiach psychickej integrácie a regulácie správania**. Psychológia je kompetentná skúmať, ako psychické odrazy reality vznikajú a ako regulujú správanie. Výsledným efektom, najvýraznejším znakom fungovania psychiky (psychického systému) v živote človeka je jej regulačná funkcia. Preto najstručnejšie, a pritom zmysluplne, je možné **psychológiu charakterizovať ako vedu o psychickej regulácii**.⁸

Psychológia sa teda v najvšeobecnejších kontúrach vymedzuje ako **veda o psychickej regulácii správania a konania človeka a jeho vlastnostiach**. Kaž-

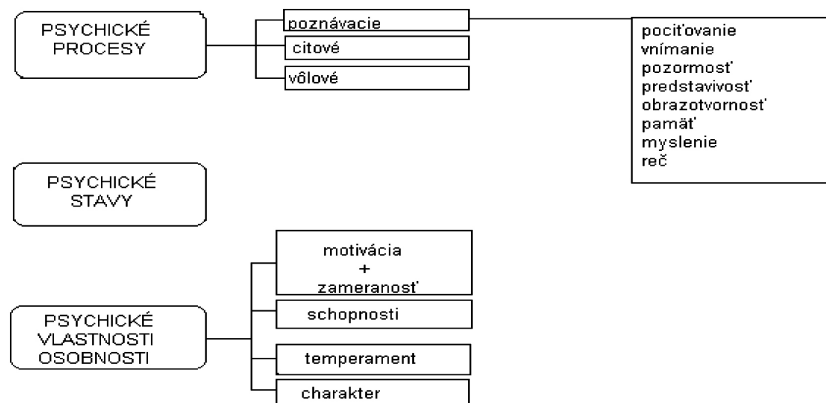
⁶ MAREK, A. M.: *Psychologie. Poznej sám sebe*. Olomouc 1992, s. 501.

⁷ PARDEL, T. – KOŠČO, J.: *Predmet a systém psychologických vied*. Bratislava: SPN, 1975, s. 149.

⁸ KOVÁČ, D.: *Teória všeobecnej psychológie*, s. 142.

dý človek vykonáva nejakú činnosť, správa sa a koná určitým spôsobom. Toto svoje správanie a konanie usmerňuje (reguluje) podľa toho, ako pozná okolitý svet i seba samého, aký citový a hodnotový vzťah si vytvoril k okolitému svetu i k sebe. Takéto aktivity človeka nazývame psychickou reguláciou. A psychológia skúma práve to, ako k tomuto poznaniu dochádza, čo ho ovplyvňuje a ako sa človek na základe toho správa a koná.⁹

Predmetom skúmania psychológie je **psychika, ktorá má svoj biologický a sociálny základ**. Všetky obsahy, deje a prejavy psychiky sa označujú pojmom **psychické javy**. Zahrňujú všetko, čo tvorí vnútorný obsah nášho života a čo je nám v podobe prežívania akoby bezprostredne dané. Rozlišujeme medzi nimi psychické procesy, psychické stavy a psychické vlastnosti (obr. č. 2):

Obr. 2. Klasifikácia psychických javov

Psychické procesy majú svoj začiatok, priebeh a koniec. Dĺžka ich trvania je relatívne krátka. Zabezpečujú odraz objektívnej skutočnosti a sú prvotnými regulátormi správania a konania človeka. Psychický odraz na úrovni procesov začína **poznávaním** predmetov, javov a dejov okolitého sveta. Pokračuje **prežívaním poznaneého**, čo vedie k vzniku **emocionálnych (citových) procesov**. Život človeka zároveň tvorí nepretržitý rad činností, súvisiacich s **realizáciou cieľov**, s **rozhodovaním** a **prekonávaním prekážok**, s **bojom motívov** a pod., t. j. s **vôľovými procesmi**.

⁹ ŠTEFANOVIČ, J.: *Psychológia pre vojenské školy*. Praha: NV, 1992, s. 9.

Zamyslite sa:

Človek nemusí vnímať, čo oko zachytilo, dokonca nevníma rovnaké veci rovnako ako druhí ľudia.

Dokumentuje to prípad vodiča, ktorý chcel ísť z vedľajšej vozovky na hlavnú. Vľa-vo nikoho nevidel. Nechal prejsť nákladiak, potom sa dal do pohybu, ale vzápätí zrazil cyklistu, ktorý prišiel zľava a ktorý šiel v tesnom závесе za nákladiakom. Psychologické vyšetrenie ukázalo, že prehliadnutie nebolo vinou neostrého zraku alebo chybného vnímania. Myslenie vodiča, ktoré reguluje proces jeho vnímania, ovládlo želanie rýchlo dosiahnuť cieľ cesty. Neznamenal to, že by vypojilo sústredenie pozornosti, naopak, koncentrovalo ju na motív. Oko mohlo cyklistu vidieť, ale mozog ho nevyhodnotil, preto boli príslušné centrá nabudené inak.¹⁰

Psychické stavy, hoci sa nečlenia na žiadne podskupiny, sú zložitejšie než psychické procesy a tvoria významné pozadie psychickej činnosti. Ovpływujú priebeh a výsledky psychických procesov, pôsobia zároveň na psychické vlastnosti. V dôsledku toho môžu aktivizovať alebo brzdiť činnosť človeka. Nevyznačujú sa takou dynamikou ako psychické procesy, ale aj pri nich možno postrehnúť ich začiatok a koniec.

Zamyslite sa:

Odpočinkom nič nezameškáme

Vodič, ktorému sa prihodila tragická nehoda, sadal do auta deň čo deň rozčúlený. Raz sa nepohodol s manželkou, druhýkrát s garážmajstrom, tretíkrát s dispečerom, potom so skladníkom, automechanikom... Zúril, keď mu ráno pred odchodom chýbala na aute smerovka, inokedy závozník, navyše ho boleli kĺby, nemohol zaspať a málo spal, bol neodpočínutý, cítil ťažkú hlavu a sťažoval si na tlak v bruchu. Ako keby sa proti nemu všetko sprisahalo. Žil vo víre problémov a nemohol sa ich zbaviť. Jedného zimného rána, hodinu po výjazde, ležalo jeho auto prevrátané v priekope. Závozník už neprehovoril a ťažko zranený vodič si na nič nepamätal.¹¹

Psychické vlastnosti osobnosti sú relatívne stále a trvalé, avšak nie strnulé a nemenné. Vznikajú na základe psychických procesov a stavov a späťne ich ovpływujú. Prestavujú podstatné zvláštnosti či charakteristiky osobnosti, ktoré uskutočňujú v rámci psychického systému najvýznamnejší regulačný vplyv na správanie a konanie človeka.

Všetky psychické javy tvoria prirodzený celok – **psychický systém**. Ten ako konzistentný celok vstupuje do regulácie správania človeka a zabezpečuje jeho interakciu s prostredím. Tento systém sa vždy **nachádza na určitej úrovni aktivity**.

¹⁰ HAVLÍK, K.: *Psychologie pro řidiče*, s. 26.

¹¹ Tamže, s. 70.

Zamyslite sa:

Motivácia pre motoristov

Päťdesiatročného vodiča medzinárodného kamiónu si nemohlo vedenie podniku vynachváliť. Nielen jazdil na čas, bez škrabnutia, vzorne plnil povinnosti a dalo sa naň spoľahnúť a vždy jeho kamión žiaril čistotou, akoby práve vyšiel z autosalónu. Kamionista, ktorý prešiel dva milióny kilometrov bez nehôd, mal navyše rád svoju prácu. Absolvoval, ako všetci muži z exponovanej dopravy, dopravno-psychologické vyšetrenie. I keď v štruktúre vlastností jeho osobnosti nenašiel psychológ problémy, výsledky skúšok všeobecnej rozumovej schopnosti patrili do pásma podpriemeru. V odbornom posudku bolo uvedené, že je vodič spôsobilý, ibaže jeho schopnosti celkom nezodpovedajú požiadavkám profesie podávať primeraný výkon, ale vďaka výnimočnej motivácii, ktorá dokáže aktivizovať jeho psychiku tak, že zlyhanie neprichádza do úvahy. Vodič skutočne až do dôchodku došoféroval bez nehody. Jednoznačne šlo o muža motivovaného, vysoko zaujatého profesiou.¹²

Aktivita vyjadruje všeobecne platnú charakteristiku živých organizmov a systémov. Je to vlastnosť, ktorá im umožňuje pôsobiť na iné systémy, meniť sa (vyvíjať) na základe svojich vnútorných (psychických) predpokladov. Aktivita psychiky je vyvolávaná motiváciou a vedie k uspokojovaniu potrieb, záujmov, hodnôt, sleduje určité ciele, orientuje organizmus v prostredí. Dôsledkom toho je vznik vnútorného (psychického) napätia, ktoré nachádza výraz v priebehu psychických dejov a zmenách správania.

1.3. Vedomie a nevedomie, prežívanie a správanie

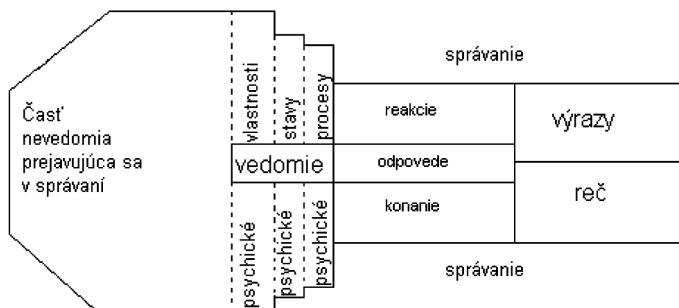
Všetky pojmy – vedomie, nevedomie, prežívanie, správanie – sú spojené so zákonitostami psychiky a tvoria jej vzájomne prelínajúce sa úrovne.

Psychika ako súhrn všetkého duševného diania jednotlivého človeka predstavuje riadiacu zložku, ktorá a prostredníctvom ktorej je zaisťovaná jeho existencia. Zároveň umožňuje príjem podnetov z vonkajšieho a vnútorného prostredia, ich spracovanie a reakciu na ne (obr. č. 3).¹³

Ludská psychika sa vyznačuje dvoma úrovňami, tzn. **zahrňuje vedomé a nevedomé javy**. **Vedomie** je uvedomelé bytie. Uvedomiť si vlastné prežívanie dokáže iba človek. Vedomie je užší pojem než psychika, ale zároveň jej integrujúca forma, predstavuje jej najvyššiu kvalitu. Je výsledkom pôsobenia spoločensko-historických podmienok, pracovnej činnosti a styku človeka s inými ľuďmi. Človek k nemu dospieva postupným uvedomovaním si seba samého

¹² Tamže, s. 19 – 20.

¹³ ŠTEFANOVIČ, J.: *Psychológia pre vojenské školy*, s. 9.

Obr. 3.

a okolitého sveta (rozdielu medzi JA a okolitým svetom, reprezentovaným spoločenskými vzťahmi, normami, morálkou a pod.), ďalej uvedomovaním si osobnej jedinečnosti a toho, že obsah vlastného prežívania a formy správania patria tomuto JA. Preto môžeme zdôrazniť, že vedomie predstavuje súhrn poznatkov človeka o svete (obraz sveta), o sebe samom (obraz seba) i prežívaním odražaného.

Ľudské vedomie znásobuje aktivitu psychického odrazu. Človek jeho prostredníctvom nielen mení sám seba, zdokonaľuje svoju psychickú činnosť, ale zároveň mení i okolitý svet (často až tak, že ohrozuje svoju existenciu). Mnohohorozmerná aktivita vedomia svedčí o tom, že jeho základná charakteristika je určená niektorými špecifickými javmi:

- súhrnom vedomostí o objektívnej skutočnosti;
- sebauvedomením a sebauvedovaním (vedomie JA a NIE JA);
- cieľavedomosťou v zameraní a regulácii činnosti;
- vytvorením a reguláciou vzťahu k okoliu.

Vedomie nevyčerpáva ani zďaleka celý obsah psychického života človeka. Čo si človek z vlastného psychického života pri prežívaní neuvedomuje, nazývame nevedomím alebo podvedomím.

Nevedomie, kvantitatívne veľmi bohatá a často málo viditeľná a poznateľná forma psychiky, predstavuje podobne ako vedomie špecifický ľudský psychický jav. Vystupuje ako čiastočný, málo adekvátny odraz skutočnosti. Predstavuje takú formu odrazu, ktorú si v činnosti neuvedomujeme. Inými slovami, označujú sa ním predovšetkým momentálne neuvedomované, ale predtým vedome prežité zážitky. Sú to napr. **vlastnosti a skúsenosti, na ktoré práve nemyslíme, ale aj zautomatizovaná činnosť** (tzn. činnosť, ktorú uskutočňujeme bez vedomej kontroly, automaticky). Ďalej sem **zahrňujeme neuvedomené (tzn. podprahové) podnety**, resp. stopy, ktoré zostali pri pôsobení týchto podnetov. Neuvedomenie spôsobila slabá intenzita týchto podnetov alebo zamera-

nosť našej pozornosti na iné, výraznejšie či momentálne dôležitejšie podnety. O existencii ich pôsobenia svedčia sny, náhodné vybavené spomienky, fantazijné obrazy, nevysvetliteľná nálada a pod..

Neuvedomovanie vlastného prežívania znižuje úroveň orientácie v priestore a čase a narušuje sa kognitívna regulácia správania. Dochádza k tomu aj preto, lebo nevedomie zahrňuje aj rozličné potlačené túžby, želania, neuvedomovanú činnosť pudov a inštinktov atď. Človek sa o ich existencii v psychike presvedča, keď prežíva nevysvetliteľné sympatie a antipatie k určitým ľuďom, alebo v snoch, ktoré sa často rozchádzajú s jeho etickými postojmi a morálnym presvedčením. **Nevedomé tendencie k istému konaniu, vznik rozličných nálad, ale aj citových vzťahov sú jedným z najtypickejších prejavov existencie nevedomia.** Sú zvyčajne dôsledkom vnútorných a vonkajších konfliktov človeka.

Nevedomie prežívame aj k označeniu takeého javu, akým je **zníženie až strata vedomia**. Ide o stav, keď si človek čiastočne alebo vôbec neuvedomuje svoje psychické zážitky. V tejto súvislosti sa najčastejšie uvádza strata vedomia (mdloby, hlboký spánok, hypnotický stav, halucinácie).

Medzi plným vedomím (bdelosťou) a nevedomím existujú **prechodné stavy**. Tie sa objavujú pri zaspávaní, prebúdzaní sa, v horúčke, pri rozptýlenej pozornosti a pod.

Psychické javy ďalej rozdeľujeme do dvoch veľkých skupín, a to na **javy prežívania a javy správania** (vnútorná a vonkajšia úroveň psychiky).

Prežívanie je to, čo si človek uvedomuje zo svojho duševného života. Je to vnútorný svet človeka, známy a prístupný jemu samotnému introspekciou (sebapozorovaním). V prežívaní si človek uvedomuje poznanie vonkajšieho sveta i seba samého, svoj subjektívny (citový) vzťah k tomuto svetu. Prežívanie mu signalizuje ako sa cíti, umožňuje mu pocítiť radosť i bolesť a nakoniec i dôsledky svojho konania.

Prežívanie je vlastné iba človeku. Každé prežívanie je subjektívne (tzn. vlastné iba prežívanému subjektu), jedinečné, v danej podobe neopakovateľné. Prežívanie sa uskutočňuje v čase a ustavične plynie (tzn. tok vedomia). Nezahrňuje však celý psychický život človeka.

Kým človek si seba samého uvedomuje v prežívaní, iní ľudia si ho uvedomujú na základe jeho správania.

Správanie predstavuje súhrn tých životných prejavov jedinca, v ktorých na základe psychického odrazu vzniká orientácia v určitej situácii, reakcie a odpovede na podnety, prispôsobenie sa podmienkam i cieľavedomé pôsobenie a pretváranie okolitého prostredia. Správanie je teda súhrn všetkých vonkajších zistiteľných alebo merateľných prejavov psychického života človeka.

V správaní človeka sa vyčleňuje viac **foriem**:

- 1) reakcie – ako najjednoduchšie, vrodené prejavy správania, zahrňujúce nepodmienečné reflexy a inštinkty (klasický príklad – trhnutie rukou pri popálení);

- 2) odpovede – prejavy správania založené na individuálnej skúsenosti, t. j. vedomostiach, návykoch a zvykoch (napr. zautomatizované pracovné úkony), ale aj zadržovanie odpovedí;
- 3) konanie – veľmi zložitý prejav správania predstavujúce vo svojej podstate cieľavedomú činnosť, na ktorej sa zúčastňujú psychické funkcie a vlastnosti osobnosti (napr. sebakýčov);
- 4) vonkajšie výrazy – zmeny tváre (červenanie sa, blednutie, mimika), vegetatívne zmeny (zrýchlenie – spomalenie dýchania, pulzu, potenie sa a pod.), pantomimika (gestikulácia, rozličné pohyby pri hneve, zmeravení pri strachu a pod.),
- 5) reč – jej obsahová a formálna stránka, t. j. čo človek hovorí a ako hovorí (tzv. verbálne správanie).

Činnosť v psychologickom zmysle chápeme ako jednotku života sprostredkovanú psychickým odrazom. Nie je to len súhrn reakcií, **ale systém**, ktorý má svoju štruktúru, vnútorné prechody, svoj vývoj. Niekedy sa zdôrazňuje, že je to **typ správania**, v ktorom sa aktivita reguluje skúsenosťou celého ľudstva a požiadavkami spoločnosti, ale rovnako, že je to **forma správania**, ktorej je určený cieľ.

Predmet činnosti môže byť materiálny i ideálny, môže byť určený vo vnímaní, v predstave i v myslení. Rozhodujúce však je, že vždy vychádza z potreby a jej taktiež zodpovedá. Preto činnosť úzko **súvisí s motiváciou**. Medzi ďalšie psychologické podmienky úspešného rozvíjania činnosti patria **vedomosti, návyky a spôsobilosti**, ovládanie metód a prostriedkov na dosiahnutie cieľov. Úspešná činnosť vyžaduje **zásobu psychickej a fyzickej energie**, ako aj **zodpovedajúce (stenické) psychické stavy**.

V psychológii najčastejšie delíme činnosť na **hru, učenie a prácu**.

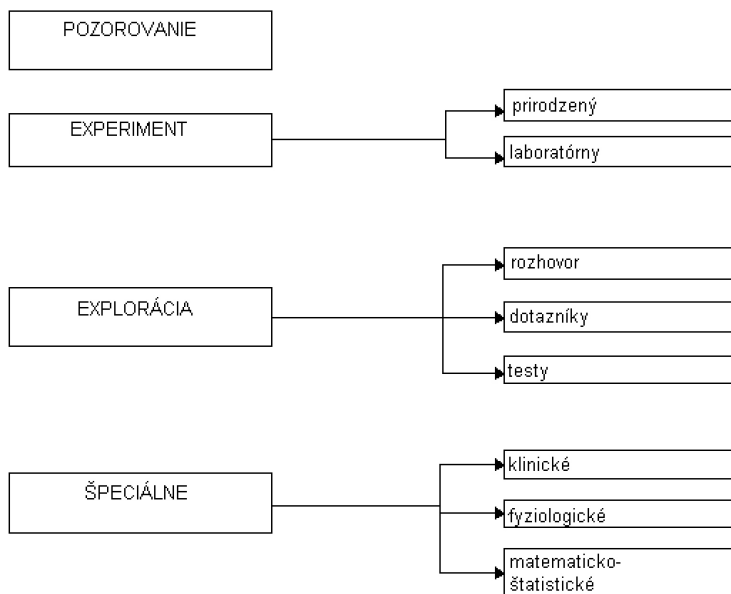
1.4. Metódy psychológie

Psychológiu ako vedu si nemôžeme predstaviť bez výskumu a výskumných metód. **Metódy sú spôsoby, pomocou ktorých poznávame predmet vedy** (v našom prípade psychiku). Metóda umožňuje nielen získavať vedecké poznatky, ale zároveň ich klasifikovať a vysvetľovať. Pri používaní vedeckých metód aplikuje každý bádateľ vždy určitú metodológiu. **Metodológia** predstavuje **teóriu postupov a spôsobov skúmania**, ktoré sa uplatňujú v určitej vede. Medzi najakcentovanejšie teoreticko-metodologické princípy súčasnej psychológie patrí napr. princíp determinizmu, princíp vývoja psychiky v činnosti, princíp aktivity psychiky, osobnostný princíp a pod. Samotný psychologický výskum vyžaduje ujasnenie a rešpektovanie ďalších metodologických princípov. Medzi ne patrí:

- súlad obsahu a metód skúmania;

- rešpektovanie genetického hľadiska;
- uplatnenie sociálneho hľadiska;
- princíp výberovosti;
- princíp komplexnosti;
- princíp úspornosti a dostatočnosti;
- princíp rešpektovania špecifických podmienok, v ktorých sa skúmaný jav nachádza.

V psychológii sa stretávame s najrôznejšou klasifikáciou výskumných metód. Za základné z nich možno považovať tie, ktoré nám umožňujú sprostredkovať vnútorné (psychické) cez vonkajšie (správanie, konanie, činnosť). Základné metódy, pomocou ktorých získavame poznatky v psychológii, sú tieto: pozorovanie, experiment, exploratívne a špeciálne metódy (pozri obr. č. 4).

Obr. 4. Základné metódy psychológie

Pozorovanie, umožňuje z vonkajších, objektívne sa prejavujúcich a pozorovateľných ukazovateľov (na konania, reči, mimiky atď.) usudzovať o ich vnútorných, t. j. psychických determinantách.

Experiment je založený na pozorovaní javov v cieľavedome a zámerne nastolených podmienkach podľa potrieb a úloh výskumníka.

Explorácia je skupina metód, ktoré umožňujú na základe výpovedi res-

pondenta zhromaždiť množstvo údajov, z ktorých usudzujeme na psychické štruktúry alebo sociálno-psychologické znaky skúmanej skutočnosti. Za typické exploračné metódy sú považované rozhovor, autobiografia, anamnéza, dotazníky a testy.

Špeciálne metódy slúžia na skúmanie zložitejších psychologických štruktúr, prípadne na spracovanie výskumných dát.

Zamyslite sa:

Zastavenie u dopravného psychológa

Priznajme, nabáda nás dopravný psychológ Karol Havlík, že vyšetrenie dopravnoppsychickej spôsobilosti u vodičov z povolania nebyva prijímané s potešením. Mnohí prichádzajú do vyšetrovne s obavami. Netušia, čo ich čaká. Boja sa, že neuspeli. „Uspeje spravidla každý s úspešnou praxou,“ snaží sa ich upokojiť psychológ. Až na zriedkavé výnimky platí pravidlo, že bezúhonná aspoň päťročná prax zaručuje relatívne dobré psychologické hodnotenie. Keby totiž predpokladaná psychologická metodika nemala tesný vzťah s praxou, strácala by zmysel.

Účelom dopravnop-psychologického vyšetrenia je diagnostikovať psychické vlastnosti potrebné pre bezúhonnú vodičskú činnosť. Psychológ preveruje mieru zhody medzi psychickými nárokmi, ktoré vyžaduje vedenie určitého dopravného prostriedku a skutočnou psychickou kapacitou človeka. Posudzovanie dopravnop-psychickej spôsobilosti tvorí neoddeliteľnú súčasť celkového hodnotenia (kvalifikácia, prax, skúsenosť, zdravotná a telesná spôsobilosť).¹⁴

2. PSYCHOLÓGIA A DOPRAVNÁ PSYCHOLÓGIA

Vývoj a systém psychologických vied a poznatkov o psychike nemožno považovať za uzavretý. Jeho kvantitatívny rast i úsilie o kvalitatívnu analýzu ďalej pokračuje. Typickým príkladom je vznik a rozvoj dopravnej psychológie (niekedy sa používa aj pojem psychológia dopravy). Ešte v 60. rokoch 20. storočia sa táto problematika prezentovala v rámci psychológie práce.¹⁵ Rozvoj dopravy a jej vplyvy na človeka zvýraznili potrebu osamostatnenia tejto disciplíny. V nasledujúcich rokoch sa dopravná psychológia začala chápať ako **aplikovaná disciplína systému psychologických vied**.

Dnes je dopravná psychológia významnou aplikovanou oblasťou psychológie, ktorá sa zaoberá **dopravným správaním a konaním účastníkov v špecifických podmienkach dopravných situácií**. Tieto situácie sa diferencujú do oblastí železníc, letectva, lodnej dopravy a cestnej premávky. Psychológia cest-

¹⁴ HAVLÍK, K.: *Psychologie pro řidiče*, s. 189.

¹⁵ KUCEK, P. – HEMENCZYOVÁ, L.: Osobnosť človeka a jeho dopravné správanie. In: *Znalctvo 1-2*, 1999, s. 102.

nej premávky sa zaoberá **správaním účastníkov cestnej premávky** a osobitnú pozornosť venuje **správaniu vodiča v systéme vodič – vozidlo – cesta**.

Dopravná psychológia a jej rozvoj vyžadujú systematické štúdium správania účastníkov dopravy a psychických javov, ktoré toto správanie vyvolávajú. Cieľom dopravnej psychológie¹⁶ je identifikovať determinanty dopravného správania s cieľom vyvinúť účinné nehodové protiopatrenia.

Dopravné správanie zahŕňa nasledujúce psychické javy:

- senzomotorické vlastnosti a činnosti, ktoré sú spojené s vnímaním, pozornosťou a senzomotorickou koordináciou,
- mentálne vlastnosti a činnosti, hlavne všeobecná inteligencia, myslenie, pamäť, rozhodovacie procesy, vedomosti a úroveň spôsobilosti hodnotiť špecifickosť dopravných situácií a pružne nachádzať spôsob ich riešenia,
- osobnostné vlastnosti vrátane schopností, hlavne však tie, ktoré sú dôležité z hľadiska primeraného, nenápadného a bezpečného dopravného správania,
- sociálne determinované vlastnosti, hlavne schopnosť nadväzovať sociálny styk s druhými ľuďmi, posudzovať vlastnosti ostatných účastníkov cestnej premávky a vychádzať s nimi. Patrí sem aj sociálna inteligencia,
- vodičské vedomosti, zručnosti, spôsobilosti a skúsenosti, ktoré nadväzujú na úroveň vodičského výcviku a ktoré sú ovplyvňované celým komplexom dopravnej výchovy. V širšom slova zmysle ide aj o vedomosti a skúsenosti ostatných účastníkov cestnej premávky.¹⁷

Ak rozhodujúcim cieľom dopravnej psychológie je prispieť k bezpečnosti dopravy ako systému (tzn. aj cestnej dopravy), je potrebné, aby sa jej poznatky uplatnili vo všetkých jej podsystémoch. Tieto podsystémy tvorí účastník – dopravné prostredie – dopravný prostriedok.¹⁸

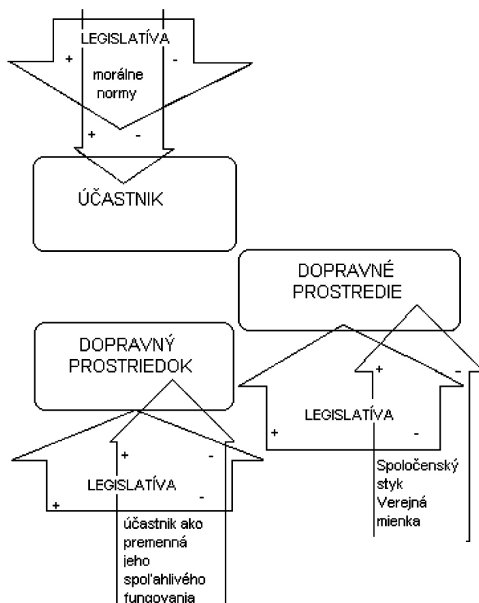
Účastník je považovaný za najvýznamnejšieho činiteľa bezpečnej dopravy, t. j. i cestnej premávky. Systém bezpečnosti cestnej premávky ovplyvňuje nielen osvojením legislatívnych noriem, ale i preferovaním morálnych hodnôt a noriem. **Dopravný prostriedok** je poznačený technickým pokrokom v tejto sfére. Ide však zároveň o to, ako sa tento pokrok odráža v psychike účastníka a jeho správaní nielen na ceste, ale i v oblasti technického servisu. **Dopravné prostredie** a jeho bezpečnosť závisí od technicko-legislatívnych parametrov, ale pre účastníka je zároveň prostredím spoločenského styku, ktorý vážne ovplyvňuje nielen prijatá legislatíva, ale i verejná mienka, odrážajúca sa v postojoch jednotlivých účastníkov cestnej premávky.

Na účely zákona č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke v znení neskorších pred-

¹⁶ ROŽKOVÁ, E.: *Vybrané kapitoly z dopravnej psychológie*. Bratislava: UK Bratislava, 1999, s. 3.

¹⁷ KUČEK, P. – HEMENCZYOVÁ, L.: *Osobnosť človeka a jeho dopravné správanie*, s. 102.

¹⁸ MEDELSKÁ, V. – SLAMKA, J.: *Teória bezpečnosti v cestnej premávke*. Bratislava: APZ, 1999, s. 24 – 25.

Obr. č. 5. Schéma systému bezpečnosti v cestnej premávke

pisov (ďalej len „zákon o cestnej premávke“) podľa § 2 ods. 2 písm. t) sa **účastníkom** cestnej premávky rozumie osoba, ktorá sa na nej priamo zúčastňuje. Účastník cestnej premávky je podľa § 3 zákona o cestnej premávke povinný dodržiavať pravidlá cestnej premávky a zároveň je povinný:

- správať sa disciplinovane a ohľaduplne tak, aby neohrozil bezpečnosť alebo plynulosť cestnej premávky, pritom je povinný prispôbiť svoje správanie najmä stavebnému, dopravnotechnickému stavu cesty, situácii v cestnej premávke, poveternostným podmienkam a svojim schopnostiam;
- poslúchnuť pokyn vyplývajúci z dopravnej značky alebo dopravného zariadenia;
- poslúchnuť pokyn, výzvu alebo príkaz policajta súvisiaci s výkonom jeho oprávnení pri dohľade nad bezpečnosťou a plynulosťou cestnej premávky, strpieť výkon jeho oprávnení, ako aj pokyny iných osôb, ktoré na to oprávňuje tento zákon alebo osobitný predpis.

Medzi všeobecné povinnosti účastníka cestnej premávky patrí aj zákaz používania technických prostriedkov a zariadení, ktorých činnosť umožňuje odhalenie alebo ovplyvňovanie funkcií technických prostriedkov používaných pri plnení úloh na úseku výkonu dohľadu nad bezpečnosťou a plynulosťou

cestnej premávky alebo ich umiestnenie vo vozidle spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie.

Dopravný prostriedok v zákone o cestnej premávke vymedzený nie je, ale možno ho subsumovať pod pojem vozidlo, ktorým sa podľa zákona o cestnej premávke rozumie *motorové vozidlo*, *nemotorové vozidlo* a *električka*. *Motorovým vozidlom* je niekoľajové vozidlo poháňané vlastným motorom s výnimkou prípadu podľa § 2 ods. 2 písmena f) zákona o cestnej premávke (bližšie pozri v uvedenom zákone) a trolejbus. *Nemotorovým vozidlom* je prípojné vozidlo, vozidlo pohybujúce sa pomocou ľudskej sily alebo zvieracej sily s výnimkou prípadov podľa § 2 ods. 2 písmena f) zákona o cestnej premávke (bližšie pozri v uvedenom zákone) a bicykel vybavený pomocným motorom so zdvihovým objemom valcov nepresahujúcim 50 cm^3 s konštrukčnou rýchlosťou neprevyšujúcou $25\text{ km}\cdot\text{h}^{-1}$ alebo bicykel vybavený pomocným elektrickým motorom s trvalým menovitým výkonom do $0,25\text{ kW}$, ktorého výkon sa progresívne znižuje a nakoniec sa preruší, keď vozidlo dosiahne rýchlosť $25\text{ km}\cdot\text{h}^{-1}$, alebo keď vodič prestane šliapať do pedálov. Pojem *električka* v zákone o cestnej premávke vymedzený nie je, avšak všeobecne sa považuje za koľajový dopravný prostriedok, ktorý je prevádzkovaný v mestskej alebo prímestskej hromadnej doprave. Elektrickým koľajovým pásom sa na účely zákona o cestnej premávke rozumie časť cesty určená predovšetkým na premávku električky.

Dopravné prostredie síce v zákone o cestnej premávke definované nie je, ale analogickým pojmom, ktorý je v zákone upravený, je pojem cestná premávka. Podľa § 2 ods. 1 zákona o cestnej premávke sa pod cestnou premávkou rozumie používanie diaľnic, ciest, miestnych komunikácií a účelových komunikácií vodičmi vozidiel a chodcami.

3. OSOBNOSŤ VODIČA

Psychológia dopravy a v jej rámci oblasť cestnej premávky, venuje osobitnú pozornosť osobnosti vodiča. Problematika osobnosti vodiča využíva bohatý poznatkový fond **psychológie osobnosti**. Tá patrí k základným psychologickým vedám a tvorí teoretický základ na riešenie špecifik osobnosti vodiča a jeho dopravného správania.

Pojem osobnosť pochádza z latinského slova **persona**. Latinský výraz označoval spočiatku masku, ktorú si antický herec nasadzoval, aby úspešne stvárnil hereckú rolu. Maska znázorňovala, akú osobu herec predstavuje, podčiarkovala jej charakteristické črty a vlastnosti. Maska však plnila a dodnes plní i druhú funkciu – zahaľuje tvár, skresľuje osobnostné črty a prejavy správania maskovaného jedinca. V slovenčine výraz osobnosť má pôvodne význam osobitosť, osobitosť. Čiže zdôrazňuje sa v ňom individuálna odlišnosť psychického ustrojenia človeka, jeho charakteristické črty a vlastnosti. **Aj osobnosť každého**

vodiča je jedinečná a neopakovateľná. Dnes sa už v klasickej definícii osobnosti, ktorej autorom je V. Tardy, uvádza: **Osobnosť je individuálna jednota človeka, je to jednota jeho duševných vlastností a dejov založená na jednote tela a utváraná a prejavujúca sa v jeho spoločenských vzťahoch.**

Neopakovateľnosť a jedinečnosť osobnosti vodiča z hľadiska výskumného záujmu i praktických opatrení pre jej rozvoj, vyžaduje sústredenú pozornosť na nasledujúce aspekty:

- integritu, celistvosť psychických štruktúr, ktorými je určená;
- individuálnosť (jedinečnosť) ich rozvoja, usporiadania a prejavu;
- spätosť psychického s fyzickým, respektíve fyziologickým;
- spoločenskú povahu osobnosti;
- úsilie aktívneho začlenenia sa do okolia (prírodného a osobitne spoločenského).

V súvislosti s úsilím hlbšie poznať osobnosť všeobecne a osobnosť vodiča osobitne a presnejšie ich definovať, majú osobitné postavenie **psychoregulačné koncepcie osobnosti**. V našich podmienkach toto chápanie rozpracoval T. Par-del.¹⁹ Regulačné konštanty osobnosti koncepcie tvoria: **konštitúcia** (typ vyššej nervovej činnosti, druhy temperamentu), **bazálny aktivačný systém** (existenčné potreby, základný životný pocit), **schopnosti** (všeobecná úroveň a učiteľnosť, špeciálne spôsobilosti), **charakter** (záujmy, postoje, hodnoty, vôľové a emočné vlastnosti a psychický subjekt (JA, svedomie, obranné mechanizmy).

K psychoregulačným koncepciám osobnosti sa niekedy priraduje (pozri Kováč, D. 1985) aj **interakciová koncepcia osobnosti**.²⁰ Osobnosť v tejto koncepcii je definovaná ako dynamicky štruktúrovaný a biosociálne svojrázne determinovaný a integrovaný systém psychiky regulácie interakciových aktivít reálneho ľudského subjektu s dynamicky štrukturalizovaným životným prostredím (biosociálnymi podmienkami a spoločenskými okolnosťami realizácie života v procese ontogenézy).

Podľa O. Mikšíka z hľadiska štruktúry psychickej variability osobnosti hrajú v osobnostnom profile **úspešných vodičov** najdôležitejšiu úlohu nasledujúce psychické javy: emocionálna stabilita, nízka emocionálna vzrušenosť, tendencia zachovávať pokoj a rozvahu aj v emocionálne exponovaných situáciách, sebaovládanie a riešiteľský prístup ku skutočnosti. Súbežne s tým sa ukazuje ako dôležitá regulačná stabilita, cieľová orientovanosť rozhodovania a aktivity, ktoré sú rezistentné voči dezintegratívnym vplyvom, schopnosť prispôbivosti meniacim sa podmienkam.

„Nehodári“, podľa zistení uvedeného autora, majú nižšiu úroveň autoregulácie a vnútornej kontroly, ktorá súvisí s nižšou úrovňou anticipácie a zod-

¹⁹ PARDEL, T.: *Psychológia*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy n. p., 1982, s. 380.

²⁰ MIKŠÍK, O.: *Psychická integrita osobnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 1985, s. 73 – 76.

povednosti, s bezstarostnosťou a tendenciou spoliehať sa na náhodu. Sú emocionálne vzrušivejší a instabilnejší. Toto prežívanie a správanie súvisí s nižšou úrovňou kapacity racionálnej kontroly a vyššou impulzivnosťou v emocionálne vyhranenejších podmienkach cestnej dopravy. „Nehodári“ majú aj nižšiu emocionálnu prispôsobivosť tým, že strnule lpejú na neúčelných modeloch (vzoroch) dopravného správania.²¹

V rámci rozpracovania psychoregulačných koncepcií osobnosti sa právom zdôrazňuje, že **osobnosť je systém, nie iba štruktúra**.²² Aj pri poznávaní a najmä pri formovaní osobnosti vodiča by sme mali dôsledne vychádzať z toho, že jeho osobnosť je rôzne diferencovaná jednotou vnútorných determinácií (daností a možností ľudských individualít) a vonkajších pôsobení (podmienok života a vplyvov spoločnosti), dotváraných psychickou reguláciou. Že takého chápanie osobnosti vodiča je zatiaľ skôr želaním než skutočnosťou, svedčia nasledujúce zistenia.

Mnoho vodičov (medzi nimi úspešní i „nehodári“) chápú **dopravné predpisy** za záväzné len vtedy, keď sú pod kontrolou a považujú ich za normy obmedzujúce ich dopravné správanie. Spoločenskú normu, ktorú tieto predpisy predstavujú, z rôznych dôvodov (i osobnostných), čiastočne a niekedy aj celkom nerešpektujú. To znamená, že pod kontrolu síce prispôbujú svoje dopravné správanie spoločenskému tlaku, ale normy, ktoré majú zabezpečiť dopravnú bezpečnosť všetkých účastníkov cestnej premávky, si vnútorne neosvojili.

Ešte výraznejšiu disharmóniu medzi vnútornou determináciou osobnosti vodiča a vonkajším pôsobením nachádza v oblasti **neformálnych pravidiel cestnej premávky, spoločenských vzťahoch a spoločenskom styku**. Výrazná anonymnosť osobnosti vodiča, skrytá pod kapotou automobilu, je častým zdrojom narušenia korektných vzťahov medzi účastníkmi cestnej premávky. Podporuje egocentrizmus, intoleranciu a osobitne agresivitu. Pre vodiča tohto osobnostného smerovania sú pojmy ako slušnosť, ohľaduplnosť často prázdnyimi pojmami. Slušnosť sa v cestnej premávke nekonfrontuje, za neslušnosť sa netrestá, a tak nezostáva nič iné ako agresivita, bludný kruh, v ktorom sa agresivita opláca agresivitou.

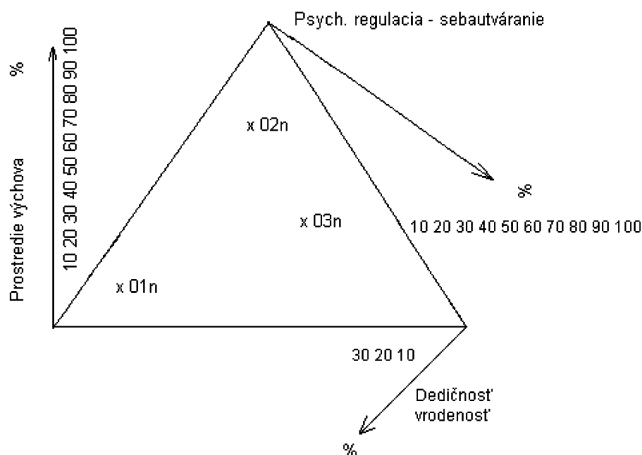
Je treba osobitne zdôrazniť, že rudimentárny základ osobnosti vodiča, rozvíjajúci sa v konkrétnom spoločenskom prostredí, môže prispieť k vyššej bezpečnosti cestnej premávky len vtedy, **keď sa stane zdrojom jeho psychickej regulácie a sebautvárania** (pozri názorný psychoreflexivnoregulačný model²³:

Tento model predpokladá tri základné zdroje vzniku, utvárania a fungo-

²¹ KUČEK, P. – HEMENCZYOVÁ, L.: Osobnosť človeka a jeho dopravné správanie. In: *Znalectvo* 1-2, 1999, s. 102.

²² KOVÁČ, D.: *Teória všeobecnej psychológie*. Bratislava: Práca, 1978, s. 233 – 235.

²³ KOVÁČ, D.: *Tamže*, s. 229.

Obr. 6. Psychoreflexivnoregulačný model

vaní osobnosti: **endogénny** (dedičnosť – vrozenosť), **exogénny** (prostredie – výchova) a **psychický** (reflexívno-regulačný zdroj). Zároveň vyčleňuje tri typy osobnosti, ktoré predstavujú všeobecný základ konkrétnejších typológií osobnosti vodiča.

Rudimentárna osobnosť (O1n) vzniká a funguje prevažne zo zdrojov dedičnosti, pri čiastočnom pôsobení prostredia – výchovy a minimálnom podiele psychických funkcií v jej relatívnom ustálení.

Adjustovaná osobnosť (O2n) je formovaná prevažne vonkajším prostredím (prostredie – výchova) pri istom rozvíjaní niektorých individuálnych daností a čiastočnom sebadotváraní.

Kultivovaná osobnosť (O3n) je predovšetkým výsledkom pôsobenia psychických funkcií (sebautvárania) v procese zvnútorňovania sociálno-výchovných vplyvov a využívania vlastnej individuálnej kapacity.

Kultivovaná osobnosť vodiča predstavuje mimoriadne významný prvok bezpečnosti cestnej premávky. Úspešný vodič má v mnohých smeroch vlastností kultivovaného vodiča. E. Rožková (1999) vo Vybraných kapitolách dopravnej psychológie akcentuje prehľad E. Bakalára, ktorý uvádza najlepšie rozlišujúce osobnostné vlastnosti determinujúce jeho dopravné správanie.²⁴

- 1) Cieľavedomosť ako základný zdroj jeho regulovaného anticipovaného správania. Opakom je ľahkomyselnosť, spoliehanie na náhodu, nedostatok cieľavedomosti.

²⁴ ROŽKOVÁ, E.: *Vybrané kapitoly z dopravnej psychológie*, s. 8 – 9.

- 2) Vnútrotná psychická vyrovnanosť, ovládanie sa, primeraná psychická vzrušivosť. Opak predstavuje zvýšená situačná vzrušivosť, spontánnosť, vyhľadávanie vzrušenia, dynamizmus.
- 3) Opatrnosť, obozretnosť ako dimenzia správania. Opakom je riskovanie, dobrodružnosť, zvedavosť bez cieľavedomosti a anticipácie.

Za dôležité sú ďalej považované: tolerancia k emocionálnemu napätiu, sociálno-interakčné vlastnosti, ktoré zo základných osobnostných vlastností vyplývajú. V tejto súvislosti sa spomínajú tieto dimenzie: dominancia – submisivita, affilancia – hostilita, extroverzia – introverzia, ako aj miera celkovej prispôbiivosti a interpersonálnej senzitivity.

Správne a bezpečné vedenie motorového vozidla nepochybne vyžaduje disciplinovanosť, vyrovnanosť, rozvážnosť, rozhodnosť, vytrvalosť. Je odrazom vyššej úrovne psychickej vyspelosti (hodnotových potrieb, záujmov a cieľov). Ide o vlastnosti, ktoré predovšetkým profilujú charakter a motiváciu kultivovaného vodiča. Dôležitý štruktúrally prvok osobnosti kultivovaného vodiča predstavujú jeho schopnosti. Ide predovšetkým o jeho intelektovú kapacitu, prejavujúcu sa v úrovni a štruktúre všeobecných rozumových schopností, ako aj existencii špeciálnych schopností. Dôležitú úlohu v štruktúre schopností hrá ich výkonná kapacita, prejavujúca sa v neuropsychickej odolnosti, pracovnom tempe a miere unaviteľnosti. Ich rozvoj je mimoriadne závislý od miery vodičských vedomostí a zručností, návykov a spôsobilostí rozvíjajúcich sa v praxi vodiča. Osobnosť vodiča, osobitne dynamika jej správania, je podmienená typom vyššej nervovej činnosti a druhom temperamentu. Osobnosť kultivovaného vodiča má mnoho zhodných znakov charakterizujúcich sangvinika. Ten sa prejavuje mnohotvárnosťou, aktivitou, rôznorodými záujmami a pružným myslením. Je optimistický, veselý, znášavivý, spoločenský, neznáša jednotvárnosť. Vodič – sangvinik, je aktívny, iniciatívny, so sebaovládaním, disciplinovaný. Lahko sa orientuje v novej situácii, rýchle prenáša pozornosť a úspešne si osvojuje nové vedomosti a návyky. I keď čistý druh temperamentu fakticky neexistuje, znalosť konkrétnych črt temperamentu, tzn. i ostatných druhov temperamentu – flegmatik, cholerik, melancholik – významne ovplyvňuje efektívnosť jeho psychickej regulácie a sebaovládania.

Vodič – flegmatik je spravidla spokojný, na vonkajšie podnety reaguje trochu oneskorene, ale presne. Je stály, vie sa sústrediť a ovládnuť, je disciplinovaný. Problémy však vznikajú pre jeho pomalosť a stereotypnosť. Vodič – cholerik je nápadný svojou výbušnosťou, netrzezlivosťou a častým porušovaním disciplíny. Ak sa podarí u neho vypěstovať prvky sebadisciplíny, môže byť vo vodičskej činnosti úspešný. Vodič – melancholik silne prežíva svoje dojmy, bojí sa a v záťažových situáciách je pasívny. Ťažko sa vyrovnáva s novotami a dynamikou cestnej premávky. V primeraných podmienkach je však spoľahlivý, disciplinovaný, dokáže hlboko prenikať do podstaty problému.

Skutočnosť, že osobnostné vlastnosti významne ovplyvňujú konanie vodi-

čov pri vedení vozidla, sa potvrdila výskumnými poznatkami už mnohokrát. Napr. Mc Guire v roku 1958 zisťoval vzťah medzi typmi osobnosti zistenými medzi vodičmi a ich vodičským počínaním. Výsledky ukazuje nasledujúca tabuľka:²⁵

Tab. 1. Skupiny osobností zistených medzi vodičmi a konanie vodičov každej skupiny

Typy osobností	Konanie vodičov pri vedení vozidla
1. Dobre prispôsobiví. Sú len zriedka vyvedení z miery a rýchlo sa spamätávajú.	Väčšinou nemajú nehody ani neporušujú predpisy.
2. Majú duševné problémy, sú však spoločensky zodpovední a ovládajú sa.	Väčšinou nemajú nehody ani neporušujú predpisy.
3. Majú duševné problémy, sú spoločensky zodpovední, bývajú však vyvedení z miery po dlhé časové obdobia.	V určitých obdobiach (týždňoch, mesiacoch) budú mať nehody a dopravné priestupky.
4. Spoločensky zodpovední, majú duševné problémy a sklon k ustavičnému rozrušeniu.	Majú vysoký počet nehôd a dopravných priestupkov.
5. Majú stálu tendenciu k nespoločenskému a asociálnemu správaniu.	Trvalí narušitelia dopravných predpisov, môžu mať veľkú nehodovosť.
6. Rôzne (epileptici, diabetici, duševne defektní atď.).	Nepredvídateľné správanie, konanie pri vedení vozidla sa môže pohybovať medzi veľmi zlým a veľmi dobrým.

Na základe analýzy Mc Guirea, ktorú u nás zverejnili E. Beňa, J. Hoskovec a J. Štikar,²⁶ môžeme spolu s čitateľmi uvažovať podrobnejšie o charakteristike jednotlivých typov osobnosti.

Skupinu 1 tvoria vyrovnaní a výkonní jednotlivci. Konanie týchto vodičov je obvykle zodpovedné. To sa prejavuje v rešpektovaní pravidiel cestnej premávky i v tom prípade, že niektoré z pravidiel nie je im sympatické. Z miery môžu byť vyvedení len náhlou a neobvyklou udalosťou. Rýchle sa však spamätávajú a zorientojú. Z hľadiska nehodového konania nie sú nebezpeční, patria medzi výborných vodičov.

Skupina 2 má predovšetkým však problémy v citovom prežívaní, čo môže vyvolávať stavy napätia a neistoty. Avšak vodičov tohto typu osobnosti charakterizuje nekonfliktnosť a miernosť povahy. Patria k tým vodičom, ktorí si osvojili metódy a postupy, ako ovládať svoje správanie. Patria medzi dobrých vodičov, ich podiel na nehodovosti je malý. Ich povahové vlastnosti prispievajú k priaznivej sociálnej interakcii medzi účastníkmi cestnej premávky.

²⁵ BEŇA, E. – HOSKOVEC, J. – ŠTIKÁR, J.: *Psychologie a fyziologie řidiče*, Praha: Hadas, 1962, s. 86 – 87.

²⁶ BEŇA, E. – HOSKOVEC, J. – ŠTIKÁR, J.: *Tamže*, s. 86.

Skupina 3 má podobné problémy ako predchádzajúca skupina 2. Tie sa však vyskytujú vo väčšej intenzite. Táto miera intenzity je podmienená osobnosťou, v najvýraznejšej podobe sa prejavuje nízkou mierou kontroly správania. Ich vodičská zodpovednosť sa v určitých obdobiach prekrýva problémami, ktoré ich znepokojujú, znižujú obozretnosť i celkovú výkonnosť. V období duševných problémov môžu utrpieť úraz alebo sa dopustiť dopravných priestupkov. Avšak v období psychickej rovnováhy sú v podstate dobrí vodiči. Vystavenie či nevystavenie sa rušivým vplyvom do značnej miery ovplyvňujú spôsob ich sociálnej interakcie s účastníkmi cestnej premávky.

Skupina 4 zahŕňa vodičov, ktorí sú vydaní napospas psychickým problémom. Môžu sa neúmyselne a nekontrolovateľne správať tak, že ich vodičská činnosť môže spôsobiť úrazy a rozmnožiť dopravné priestupky. Patria k vodičom so značnou predispozíciou k dopravným nehodám. V sociálnej interakcii sú zdrojom konfliktov a napätia v sociálnej atmosfére. Vodiči skupín 3, 4 pravdepodobne spôsobujú väčšinu dopravných nehôd.

Skupina 5 zahŕňa jednotlivcov, ktorí pripomínajú či majú psychopatické črty. V našej spoločnosti, t. j. medzi nami, žije určitý počet psychopatov s rôznymi diagnózami, ktorí spôsobujú starosti sebe a pochopiteľne aj spoločnosti (sociopati). Je preto zrejme, že sa psychopati ocitnú a fungujú v roli vodiča. Psychopati (osobitne agresívni, paranoidní) sa správajú asociálne, nedisciplinovane, pohŕdajú či neberú vážne prijaté pravidlá. Sú bezohľadní k iným vodičom, chýba im zmysel pre česť a zlo ich priťahuje. Sú nestáli, náladoví, skutočný výkon nahrádzajú skôr rečením. Prejavujú sa tak ako egocentrickí a verbálne agresívni histrióni. Správanie psychopata je zdrojom veľkej nehodovosti, konfliktov v sociálnej interakcii a ľudskej bezohľadnosti.

Do skupiny 6 boli zaradení vodiči, ktorí môžu trpieť rôznymi chorobami, v prípade ich prepuknutia môže dôjsť ku ohrozeniu funkčnosti ich konania. Posúdenie, či telesná choroba alebo duševná porucha je nebezpečenstvom pre tento typ vodiča, sa do značnej miery odvíja od osobitosti ostatných vlastností tvoriacich jeho osobnostný profil. Ak tento vodič je spoločensky zodpovedný, schopný rešpektovať predpisy a dôsledne sa starať o svoj zdravotný a duševný stav, môže byť spoľahlivým vodičom. V prípade zhoršenia tohto stavu, vo fáze nadmerného užívania liekov, sú potenciálnym zdrojom nehôd, zranení a priestupkov.

Uvedené typy vodičov nemožno považovať za stále a nemenné. Umožňujú však hlbšie uvažovať o osobnostnej dimenzii a jej vplyve na správanie vodičov. Ich charakteristika však umožňuje uvažovať o vlastnom vodičskom JA a zároveň naznačuje, kam by mohlo smerovať moje úsilie pri jeho rozvoji (typ osobnosti skupiny 1). V tejto súvislosti by bolo iste veľmi zaujímavé dozvedieť sa, akými sme vlastne vodičmi. Aspoň v hrubých črtách splní túto úlohu dotazník, ktorý uverejnil v knihe *Stres za volantom* L. Reti.²⁷

²⁷ RETI, L.: *Stres za volantom*. Martin: Osveta, 1988, s. 51 – 52.

Aký som typ vodiča?

DOTAZNÍK

Otázky	Odpovede	
	Áno	Nie
Prispôsobujem sa ľuďom a usilujem sa nevzbudzovať pozornosť.		
V nejasnej dopravnej situácii dám radšej každému prednosť.		
Občas som bezmocný a nedokážem sa rozhodnúť.		
Neznášam nečinnosť, ustavične zápasím s nedostatkom času.		
Ak mám prednosť, trvám na nej v každej situácii.		
Nemám rád záväzky a obmedzovanie.		
Rozčuľujú ma „nešikovníci“ a veru im aj dačo zakričím.		
Za volantom som „frajer“ (napr. pri rozjazde na zelenú „trhnem“ tých, čo stáli na križovatke vedľa mňa).		
Vždy som na strane iných, konám v ich prospech.		
Nerád som sám, vždy dakoho potrebujem (aj na ceste jazdím rád za iným vozidlom).		
Usilujem sa skrývať svoje vzrušenie alebo rozčúlenie, krotím sa.		
Mám vo zvyku prenášať zodpovednosť za iných (napr. na zlej ceste nespomalím, ale hromžím na nedbanlivosť cestárov).		
Usilujem sa zastierať svoju úzkosť.		
Za volantom zabudnem na všetky starosti a strasti.		
Radšej všetko skontrolujem dvakrát.		
Najviac ma upokojí, keď si zajem a vypijem, prípadne zafajčím.		
Mám vyvinutý zmysel pre povinnosť.		
Usilujem sa vyhnúť nepríjemným dopravným situáciám (napr. dopravnej zápche).		
Desia ma neznáme dopravné situácie.		
Považujem cestu za bojisko, vždy som pripravený bojovať.		
Mám pocit, že neviem toľko ako ostatní.		
Nemám rád „fajerov“, bojím sa ich.		
Pri pohľade na nešikovných vodičov ma pochyťí zlosť a hromžím na nich.		
Za volantom neprestajne sledujem pulz svojho srdca.		
Riadenia auta mi robí radosť.		

Na ceste nepoznám nemožné.		
Nepovažujem riadenie auta za najväčší pôžitok.		
Možno mám malý prehľad.		
Všetci mi strpčujú život.		
Svojim schopnostiam príliš neverím.		
Občas mám chuť pretekať sa, aby som ukázal, čo viem. Nemám rád, keď ma predchádza menšie auto.		
Za volantom sa nudím, v noci sa rád porozprávam so spolujazdcom.		
Keď cítim, že ma chce niekto tromfnúť, pomstím sa mu, veď škodoradosť je najlepšia radosť.		
Rád dávam príručky nespratníkom.		
Cítim sa osamelý. Utiem sa k práci alebo chorobe. Mám rád pokoj.		
Občas si veru za volantom zanádam aj pohrozím päšťou		

Za typ uvoľneného vodiča sa môže orientačne považovať každý, kto kladne odpovedal na 1., 2., 6., 12., 14., 17., 18., 22., 25., 27., 32., 35. otázku.

Vodič úzkostlivého, submisívneho typu odpovedal kladne na 3., 9., 10., 13., 15., 16., 19., 21., 24., 28., 30., 36. otázku.

Agresívne sklony má vodič, ktorý odpovedal kladne na 4., 5., 7., 8., 11., 20., 23., 26., 29., 31., 33., 34. otázku.

Výsledok tohto dotazníka, ako to zdôraznili aj predtým, má orientačný charakter, nijako nenahradzuje potrebu poznania osobnostných vlastností vodiča psychológom. Avšak zamyslenie sa nad jeho výsledkami môže napomôcť prekonať tradičný strach z psychológie a psychológov a v konečnom dôsledku môže vyvolať potrebu vodiča hlbšie poznávať jeho osobnosti. Pre sebauctváranie kultivovanej osobnosti má poznanie jej vnútorných zdrojov a vonkajších determinantov nenahraditeľný význam.

Zamyslite sa:

Vodič a trest

Všeobecne panuje názor, že trest za nerešpektovanie dopravných predpisov a za preukázanie viny pri dopravnom strete bude mať odstrašujúci vplyv aj na ostatných vodičov a priaznivo ovplyvní ich dopravné správanie. Úspech trestov však nezávisí ani tak od jeho tvrdosti ako v istote, že sa dostaví okamžite po previnení. Za vážne priestupky, ako je napr. požitie alkoholu, má byť neodkladne zadržaný vodičský preukaz a zabránenie pokračovať v ceste. Represia je súčasťou prevencie. Psychologický efekt trestu za porušenie dopravných predpisov nespočíva len v ukladaní citelných peňažných čiastok

či v odobraní vodičského preukazu. Pri trestaní by nemalo chýbať určité pedagogicko-psychologické stanovisko pre zosilnenie preventívneho výchovného účinku.²⁸

Dňa 8. júla 2011 poslanci Národnej rady Slovenskej republiky (ďalej len „NR SR“) schválili novelu zákona o cestnej premávke, ktorá prináša viacero zmien. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky ju vypracovalo na základe programového vyhlásenia vlády Slovenskej republiky. V prípade podpisu novely prezidentom Slovenskej republiky budú tieto zmeny účinné od 1. septembra 2011. Autori článku poukazujú len demonštratívnym výpočtom na niektoré zmeny, ktoré prináša táto novela:

- vodič nebude musieť dodržiavať pravidlo zákazu obmedzovania pohybu chodcov a cyklistov pri zastavení či státi vpravo v smere jazdy rovnobežne a čo najbližšie k okraju cesty;
- cyklisti budú mať pri odbočovaní jednoznačne prednosť, t. j. vodič odbočujúci vpravo bude musieť dať prednosť cyklistovi, ktorý pôjde rovno. Ak pôjde cyklista doľava, bude mať prednosť pred motorovým vozidlom, ktoré taktiež odbočuje doľava;
- osobné motorové vozidlá budú môcť viesť aj osoby, ktoré budú mať 17 rokov. Podmienkou je, aby do dovŕšenia veku 18 rokov, najmenej však 3 mesiace, viedol vozidlo len v prítomnosti človeka, ktorý musí spĺňať tieto podmienky:
 - 1) musí ho schváliť zákonný zástupca a požiadať oň;
 - 2) musí mať vodičské oprávnenie skupiny B najmenej 10 rokov;
 - 3) musí byť zapísaný ako spolujazdec v evidencii vodičov orgánom Polície.

Zároveň bude spolujazdec povinný dodržiavať všetky povinnosti a zákazy týkajúce sa alkoholu a iných návykových látok, ktoré sa týkajú vodiča a bude musieť mať pri sebe vodičský preukaz;

- pre účastníkov premávky bude platiť aj zákaz predchádzania na priechode pre chodcov, priechode pre cyklistov a bezprostredne pred nimi;
- na diaľniciach a rýchlostných cestách budú musieť vodiči dodržiavať bezpečnú vzdialenosť, ktorá bude viazaná na čas (pri väčšine vozidiel dve sekundy a pri niektorých iných typoch vozidiel tri sekundy);
- vodič bude povinný pred jazdou odstrániť z vozidla a z nákladu kusy ľadu a snehu, ktoré by sa počas jazdy mohli uvoľniť a spôsobiť dopravnú neohodu, príp. ujmu na zdraví;
- v prípade, že vodič bude mať za volantom alkohol v krvi (príp. bude pod vplyvom návykových látok alebo sa odmietne podrobiť vyšetrovaniu na alkohol alebo drogy), bude sa to považovať za závažný priestupok. Zároveň

²⁸ HAVLÍK, K.: *Psychologie pro řidiče*, s. 189.

vodič bude podrobený preskúmaniu zdravotnej starostlivosti s dôrazom na to, či je od alkoholu alebo návykovej látky závislý. V prípade, že lekári zistia u vodiča závislosť, musia o tejto skutočnosti informovať políciu, čo môže mať za následok zákaz šoférovania, kým sa vodič nezbaví závislosti. Ak lekári nezistia závislosť, pošlú vodiča na psychologické vyšetrenie;

- ak vodič bude viesť vozidlo s viac ako 1 promile alkoholu, súd mu v takom prípade môže uložiť trest odňatia slobody až na 1 rok. Rovnaká sankcia nastane, ak sa vodič odmietne podrobiť vyšetreniu na zistenie alkoholu alebo inej návykovej látky. Zároveň pre vodiča platí zákaz viesť vozidlo na jeden až desať rokov. Ak vodič spácha rovnaký čin po druhýkrát, nebude môcť viesť vozidlo minimálne päť rokov (u mladistvého je trest o polovicu nižší). Pokiaľ bude vodič odsúdený tretíkrát za trestný čin ohrozenia pod vplyvom návykovej látky, dostane doživotný zákaz viesť vozidlo;
- vodičské oprávnenie môže byť odobrané vodičovi i v nasledujúcich prípadoch, ak vodič:

1) v priebehu posledných piatich rokov trikrát poruší pravidlá cestnej premávky, pričom spôsobí dopravnú nehodu (v tomto prípade bude musieť vodič, ak bude chcieť získať späť vodičské oprávnenie, prejsť znovu školením v autoškole a absolvovať skúšku na vodičské oprávnenie),

2) v priebehu posledných piatich rokov dvakrát poruší pravidlá cestnej premávky požitím alkoholu alebo inej návykovej látky alebo sa odmietne podrobiť vyšetreniu na ich zistenie (v tomto prípade nebude postačovať u vodiča, ktorý absolvovať len autoškolu so skúškami, ale bude sa musieť podrobiť vyšetreniam na závislosti od alkoholu alebo drog a psychologické sedenia);

- dôležitou skutočnosťou je, že po tom, ako začne byť novela zákona o cestnej premávke, schválená NR SR 8. júla 2011, od 1. septembra 2011 účinná (v prípade podpisu prezidenta Slovenskej republiky), vodičom sa budú počítať aj tie závažné priestupky, ktoré spáchali pred účinnosťou novely.

V programovom vyhlásení vlády Slovenskej republiky na roky 2010 – 2014 vláda Slovenskej republiky proklamuje, že bude venovať pozornosť bezpečnosti cestnej premávky v súlade s politikou Európskej únie. A to najmä s cieľom znížiť dopravné nehody so smrteľnými a inými následkami a zabrániť vzniku národno-hospodárskych škôd, vláda Slovenskej republiky posilní činnosť Rady vlády Slovenskej republiky pre bezpečnosť cestnej premávky (BECEP). Za hlavný cieľ (nielen súčasnej vlády Slovenskej republiky, ale i predchádzajúcej) možno považovať preventívne opatrenia na legislatívnej úrovni, ktoré sú upravené najmä v zákone č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke v znení neskorších predpisov. Zároveň je nutné pripomenúť, že zvýšenie bezpečnosti miest bolo i jednou z priorít Stratégie prevencie kriminality na roky 2007 – 2010.

ZÁVER

Článok prináša úvahy psychológa a právnika o cestnej premávke. Sústreďuje sa na psychologické i právne problémy správania vodiča v cestnej doprave. Zamýšľa sa nad osobnostnými a právnymi determinantami bezpečného správania vodiča v cestnej doprave upozorňuje zároveň na úlohu psychológie a práva v tomto smere. Osobitná pozornosť je venovaná osobnosti vodiča a možnostiam jej rozvoja ako kultivovanej osobnosti. Analyzuje zákon o cestnej premávke vo vzťahu k účastníkom dopravy, dopravným prostriedkom a dopravnému prostrediu. Upozorňuje na dynamický rozvoj jednotlivých častí tohto systému a z toho vyplývajúcu nutnosť legislatívnych úprav, ako aj ich harmonizáciu v rámci Európskej únie.

Summary

THOUGHTS OF A PSYCHOLOGIST AND A LAWYER ON THE ROAD TRAFFIC

The article brings reflection of psychologist and lawyer on a road traffic. It focuses on the psychological and legal problems of driver's behavior in traffic. Considers the personal and legal determinants of a safe driver's behavior when driving in the road traffic and also highlights the role of psychology and law in this regard. Particular attention is paid to the driver's personality and its potential development as a cultured person. Analysis the Act of a road traffic in relation to road users, vehicles and traffic environment. Article draws attention to the dynamic development of the individual parts of this system and the resulting need for legislative changes, as well as their harmonization within the European Union.

Výklad medzinárodných zmlúv v zmysle Viedenského dohovoru o zmluvnom práve

Marcel Vysocký

Synopsa: Autor vo svojom článku rozoberá jeden z novšie kodifikovaných inštitútov medzinárodného práva verejného – výklad medzinárodných zmlúv. V úvode stanovuje základné právno-teoretické aspekty problematiky, následne poukazuje na prístup doktríny k metódam a možnostiam výkladových pravidiel. Nosná časť príspevku pracuje s Viedenským dohovorom o zmluvnom práve (1969), konkrétne s článkami 31, 32 a 33, ktoré upravujú interpretáciu medzinárodných zmlúv. Rozoberá jednotlivé požiadavky článkov, analyzuje tzv. všeobecné pravidlo interpretácie (čl. 31), doplnkové prostriedky interpretácie – prípravné práce (*preparatory work*, resp. používanější výraz *travaux préparatoires*) a okolnosti uzatvorenia zmluvy (čl. 32) a taktiež zásady v prípade **výkladu medzinárodných zmlúv, ktorých pôvodné vyhotovenie je vo dvoch alebo viacerých jazykoch**. Na viacerých miestach môžeme nájsť dôležité rozhodnutia súdnych a kvázi súdnych orgánov, predovšetkým Medzinárodného súdneho dvora, a taktiež názory renomovaných odborníkov k téme. Na záver príspevok sumarizuje najdôležitejšie aspekty skúmanej témy.

Kľúčové slová: výklad medzinárodných zmlúv, Viedenský dohovor o zmluvnom práve, všeobecné pravidlo interpretácie, doplnkové pravidlo interpretácie, *travaux préparatoires*, metódy výkladu, kontext, obvyklý význam slov, *pacta sunt servanda*, autentický text.

ÚVOD

Vhodná metóda a prístup interpretácie zmlúv, predovšetkým medzinárodných, môže uľahčiť riešenie mnohých problémov a niekedy dokonca zabrániť eskalácii konfliktov. Je preto veľmi dôležité analyzovať rôzne prístupy a metódy výkladu, či už doktrínálne, alebo zachytené v rôznych dokumentoch, ktoré by nám umožnili hlbšie pochopiť problematiku potreby špecifického prístupu k interpretáciám medzinárodných zmlúv.

Interpretáciou, resp. výkladom z hľadiska logiky a sémantiky, charakterizujeme udelenie významu znakom.¹ Podľa prof. Prusáka špecifickejší právny výklad možno vnímať ako proces objasňovania normatívnych slov a viet „ako nositeľov určitého normatívneho významu a obsahu, že niečo je dovolené, prikázané

¹ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999, s. 296; podobne aj KNAPP, V.: *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 168.

alebo zakázané“.² Výklad práva však nie je iba samotným procesom, ale aj cieľom, o ktorý sa usilujeme a ktorý je zameraný na poznávanie a objasňovanie zmyslu právnych noriem.³

Výklad v oblasti medzinárodného práva je špecifický už z postavenia jeho prameňov.⁴ Medzi základné pramene medzinárodného práva môžeme zaradiť medzinárodné zmluvy a medzinárodné obyčaje.

Medzinárodná obyčaj si aj naďalej vďaka vplyvu anglosaskkej koncepcie zachováva významnú pozíciu v rámci prameňov medzinárodného práva. Podobne si však zachováva aj zložitejšiu pozíciu z hľadiska jej interpretácie, čo je logicky spôsobené jej nepísanou podobou, nejasnosti splnenia podmienok jej vzniku („*opinio iuris a usus longaveus*“) a inými skutočnosťami. Výklad obsahu obyčajového práva nám tak pomáha nachádzať predovšetkým judikatúra a doktrína. Záväzným sa výklad obyčajového práva stáva prijatím tzv. kodifikačných dohôd. Takto boli kodifikované a doplnené aj pravidlá upravujúce oblasť práva medzinárodných zmlúv.⁵

Právo medzinárodných zmlúv upravuje Viedenský dohovor o zmluvnom práve z roku 1969 (ďalej tiež ako „*Dohovor*“ alebo „*Viedenský dohovor*“), ktorý kodifikoval obyčajové pravidlá medzinárodného zmluvného práva, ale taktiež vytvoril aj niektoré nové.⁶ Kodifikáciou obyčajových pravidiel sú taktiež pravidlá upravujúce výklad medzinárodných zmlúv.

1. VIEDENSKÝ DOHOVOR O ZMLUVNOM PRÁVA A INTERPRETÁCIA ZMLÚV

1.1. Prístup právnej vedy

Názory doktríny na metódy a možnosti výkladu medzinárodných zmlúv sú rôznorodé. O'Connel rozdeľuje autorov zaoberajúcich sa výkladom zmlúv

² PRUSÁK, J.: ref. 1, s. 296; KNAPP, V.: ref. 1, s. 168.

³ Porovnaj PRUSÁK, J.: ref. 1, s. 296; KNAPP, V.: ref. 1, s. 168; KUBŮ, L. – OSINA, P. – GRYGAR, J.: *Teorie práva*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 61.

⁴ Článok 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora stanovuje: „1. *Dvůr*, jehož úkolem je rozhodovat podle mezinárodního práva spory, které jsou mu předloženy, aplikuje a) mezinárodní úmluvy, ať obecné či partikulární, stanovící pravidla výslovně uznaná státy ve sporu; b) mezinárodní obyčej, jakožto důkaz obecné praxe uznávané za právo; c) obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy; d) s výhradou ustanovení článku 59 soudní rozhodnutí a učení nejkvalifikovanějších znalců veřejného práva různých národů jakožto podpůrný prostředek k určování právních pravidel. 2. Toto ustanovení se nedotýká pravomoci Dvora rozhodovat *ex aequo et bono*, jestliže strany s tím souhlasí.“

⁵ ČEPELKA, Č. – ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 105 – 109.

⁶ SHAW, M. – N.: *International Law*. 6. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 906.

do dvoch skupín. Jedna verí, že je možné formulovať jasné pravidlá výkladu a druhá, že je to iba ilúzia.⁷ Podľa niektorých názorov sa z hľadiska štruktúry medzinárodnoprávnej argumentácie pohybujeme stále v určitom bludnom kruhu objektívnych a subjektívnych argumentov. Je tak utópiou očakávať, že sa nájde forma výkladu, ktorá bude úplne akceptovateľná a bez pochybností.⁸ Možno teda predpokladať, že pravidlá upravujúce zmluvné právo budú vždy do určitej miery nejasné.

Malcolm N. Shaw tvrdí, že existujú tri základné prístupy⁹ k interpretácii zmlúv. Prvý sa zameriava na aktuálne znenie dohody a kladie dôraz na analýzu použitých slov. Druhý sa snaží poukázať na viacvýznamovosť prijatých ustanovení. To, na rozdiel od predchádzajúceho (objektívneho) prístupu, odzrkadľuje subjektívny výklad vzhľadom na skutočnú vôľu strán v čase dojednávania zmluvy. Tretí prístup vychádza zo širšej perspektívy a zdôrazňuje predmet a účel zmluvy ako východisko výkladu konkrétnej zmluvy. Tento teleologický myšlienkový smer zdôrazňuje úlohu sudcu, resp. arbitra, ktorý je vyzvaný na zadefinovanie predmetu a účelu zmluvy.¹⁰

Tieto slová potvrdzuje aj Medzinárodný súdny dvor v jednom zo svojich rozhodnutí, kde okrem iného konštatuje, že jedným zo základných princípov interpretácie zmluvy je jej efektívnosť, užitočnosť (*effectiveness*).¹¹ Princíp efektívnosti má pritom dva významy. Prvý stanovuje požiadavku na to, aby všetky ustanovenia a slová v zmluve boli posudzované v duchu predpokladaného výberu použitých slov strán odzrkadľujúcich zamýšľaný význam. Druhý operuje s aspektom predmetu a účelu a poukazuje na potrebu analýzy textu zmluvy vzhľadom na jej splnenie, dodržanie cieľa zmluvy.¹² V tomto zmysle aj Európsky súd pre ľudské práva vníma Dohovor o ochrane ľudských práv a slobôd ako určitý živý nástroj (*living instrument*), a tak napr. postupne pod pojem rodinného života podľa čl. 8 tohto Dohovoru zahrnul formy spoluzitia, ktoré vo

⁷ AUST, A.: *Modern treaty law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 185.

⁸ DIXON, M. – MCCORQUODALE, R.: *Cases and Materials on International Law*. 4. ed. Oxford: OUP Oxford, 2003, s. 86.

⁹ Podobne aj G. Fitzmaurice hovorí o troch hlavných školách. Prvá kladie dôraz na „zámer strán“, druhá na „význam textu zmluvy“ a tretia, teleologická na „účel a predmet“ zmluvy. FITZMAURICE, G. G.: *The Law and Procedure of the International Court of Justice: Treaty Interpretation and Certain Other Treaty Points*. 28 B.Y.I.L. 1., 1951; In: HARRIS, D. – J.: *Cases and Materials on International Law*. 7th ed. London: Sweet & Maxwell, 2010, s. 674.

¹⁰ SHAW, M. N.: ref. 6, s. 932 – 933.

¹¹ *Territorial Dispute Case* (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad), ICJ Rep 1994 6. In DIXON, M. – MCCORQUODALE, R.: *Cases and Materials on International Law*. 4. ed. Oxford: OUP Oxford, 2003, s. 86.

¹² EVANS, M. D.: *International Law*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 202.

chvíli uzatvárania zmluvy neboli jednoznačne považované za rodinný život.¹³

Zaujímavý prístup k problematike zvolil R. Gardiner. Pri stanovení základnej premisy výkladu medzinárodných zmlúv si pomáha matematickým príkladom $(1) + (2) = (3)$. Pod číslom (1) rozumie lexikálny výklad zmluvy (*literal*), číslo (2) potom označuje teleologický prístup (*teleological*) a výsledkom, ku ktorému by sme sa mali dopracovať, je úmysel strán (*intention*).¹⁴

1.2. Viedenský dohovor o zmluvnom práve

Pri vyhotovovaní Viedenského dohovoru prichádzali do úvahy dve koncepcie výkladových pravidiel. Obe vnímali ako najdôležitejší faktor vôľu zmluvných strán, rozdielne však pristupovali k prostriedkom a prameňom interpretácie. Zástancovia prvej koncepcie vnímali text medzinárodnej zmluvy iba ako jeden z prameňov výkladu a odvolávali sa aj na tzv. prípravné práce (*travaux préparatoires*). Predstavitelia druhej, tzv. textuálnej koncepcie tvrdili, že rozhodujúcim prameňom výkladu je text medzinárodnej zmluvy.

Návrh Komisie pre medzinárodné právo rozhodol v prospech druhej koncepcie. Viedenský dohovor tak rozlišuje všeobecné pravidlo výkladu (čl. 31), ktoré pracuje s tromi hlavnými elementmi výkladu zmlúv (text, celková súvislosť a účel) a doplnkové pravidlo výkladu (čl. 32) a odkazuje na prípravné práce a okolnosti vedúce k uzatvoreniu zmluvy. Predpokladaným dôvodom nezariadenia „prípravných prác“ zmluvy do článku 31 je ich menšia autenticnosť.¹⁵

Dôležitou otázkou pri výklade zmlúv je aj určenie subjektu, ktorý je oprávnený tento výklad vykonávať. Z podstaty medzinárodných zmlúv vyplýva, že ide o zmluvné strany. Táto skutočnosť však často zo sebou prináša možnosť rozdielného výkladu, a teda aj vznik sporov. Nebezpečenstvo je o to väčšie v prípade, ak ide o ustanovenia upravujúce dôležité záujmy strán. Ak k takému konfliktu dôjde, je nutné postupovať v zmysle príslušných ustanovení zmluvy. Keď sa zmluva touto otázkou nezaobrá, je možné daný spor riešiť len rokovaním orgánov vykonávajúcich zmluvu alebo diplomatickou cestou. Riešením môže byť aj postúpenie sporu na rozhodnutie arbitrážnemu orgánu ustanovenému vzájomnou dohodou.

Slovenská úprava sa otázkou výkladu medzinárodných zmlúv konkrétne nezaobrá. Možno však vychádzať z premisy, že úmysel zmluvných strán najlepšie určí orgán, ktorý zmluvu uzavrel. Preto je vhodné pri riešení problémov túto skutočnosť zohľadniť. Všeobecne ale možno konštatovať, že výklad zmlu-

¹³ SCHEU, H. CH.: *Úvod do medzinárodného práva verejného*. 1 vyd. Praha: Auditorium, s.r.o., 2010, s. 45.

¹⁴ GARDINER, R.: *International Law*. 1. ed. Harlow: Pearson Longman, 2003, s. 81.

¹⁵ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 416.

vy zabezpečuje orgán, ktorý zmluvu vykonáva. V určitých prípadoch tak koná po dohode s príslušným medzinárodnoprávnym odborom Ministerstva.¹⁶

2. ČLÁNOK 31 VIEDENSKÉHO DOHOVORU O ZMLUVNOM PRÁVA – VŠEOBECNÉ PRAVIDLO VÝKLADU

Za najvšeobecnejšiu zásadu výkladu medzinárodných zmlúv možno považovať zásadu *eius est legem interpretari cuius est codere*, ktorá vyhradzuje záväzný, autentický výklad zmlúv len jej samotným tvorcom.

Článok 31 stanovuje základné pravidlá výkladu, ktoré sú súčasťou medzinárodného občianovného práva.¹⁷ Jednotlivé odseky 1, 2 a 3 článku stanovujú tri základné princípy výkladových pravidiel. Na prvý pohľad sa mohlo zdať, že sa tu vytvára hierarchia postupu pri výklade právnych noriem. Opak je pravdou. Princípy len uvádzajú logický postup začínajúci textom, nasledovaný celkovou súvislosťou a ukončený ďalšími záležitosťami, ktorý nestanovuje prednosť uplatnenia žiadneho z nich. Európsky súd pre ľudské práva tvrdí, že na základe spôsobu, akým je prezentované „základné pravidlo interpretácie“ v čl. 31 Viedenského dohovoru, môžeme konštatovať, že proces výkladu zmluvy je „jednotne kombinovanou operáciou“ (*single combined operation*).¹⁸

Prvým princípom je výklad zmluvy v dobrej viere, dobromyseľne (*in good faith*). Vychádza z článku 26, ktorý odkazuje na zásadu *pacta sunt servanda*. Výklad zmluvy úzko súvisí s jej vykonávaním, preto je nevyhnutné, aby bola interpretovaná dobromyseľne. Ak by aj došlo k situácii, že by výklad zmluvy viedol k výsledku, ktorý je zrejme proti zmyslu zmluvy alebo nerozumný (čl. 32 písm. b)), je potrebné, aby strany zmluvy pristúpili k dobromyseľnej interpretácii.

Ďalším princípom je interpretácia „v súlade s obvyklým významom“ (*in accordance with the ordinary meaning*). Obvyklý význam znamená, že musíme vykladať výrazy použité v zmluve v kontexte, s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy. Ods. 1 tak kladie dôraz na gramatickú stránku veci (obvyklý význam), systematickú stránku (kontext) a taktiež aj na teleologickú stránku (účel a predmet). Tento princíp sa dá využiť predovšetkým pri interpretácii mnohostranných zmlúv, predovšetkým zakladajúcich listín medzinárodných organizácií.¹⁹

¹⁶ KOLLÁR, M.: *Slovenská zmluvná prax*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR, 2007, s. 64.

¹⁷ SHAW, M. N.: ref. 6, s. 933.

¹⁸ Golder v. United Kingdom, ECHR Ser A (1975) No 18, 14. In KACZOROWSKA, A.: *Public international law*. New York: Routledge, 2010, s. 127.

¹⁹ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné: zoláštní část*. 5. vyd. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 237.

Osobitný zmysel je možné priznať len takým výrazom, pri ktorých sa preukáže úmysel strán o tejto skutočnosti (čl. 31 ods. 4).

Tretí princíp odkazuje na skutočnosť, že pri interpretácii je nutné vykladať termíny použité v zmluve nielen v súlade s obvyklým významom, ale taktiež v celkovej súvislosti, v kontexte. Takýto systematický výklad vychádza z predpokladu, že zmluva vytvára jednotný celok. Každé ustanovenie zmluvy vnímate teda ako súčasť komplexného celku vyjadrujúci úmysel strán.²⁰

Dohovor stanovuje, že pod kontextom sa rozumie „*každá dohoda vzťahujúca sa na zmluvu, ku ktorej došlo medzi všetkými stranami v súvislosti s uzavretím zmluvy*“, pričom dohoda nemusí mať formu zmluvy ani nemusí byť súčasťou zmluvy, ale musí vyjadrovať zrejmu vôľu strán (čl. 31 ods. 2 písm. a)). Do úvahy treba brať aj každú listinu vyhotovenú jednou alebo viacerými stranami v súvislosti s uzavretím zmluvy a prijatú ostatnými stranami ako listinu vzťahujúcu sa na zmluvu (čl. 31 ods. 2 písm. b)). Otázkou je, či je možné medzi takéto listiny zaradiť aj určitý doplnkový výklad vo forme príručky, akou sú napr. komentáre k Ženevským dohovorom v oblasti medzinárodného humanitárneho práva vydávané pod gesciou Medzinárodného výboru Červeného kríža. Domnievame sa, že za určitých okolností by to mohlo byť nápomocné k dosiahnutiu zámeru, t. j. výkladu zmluvy v súlade s princípom interpretácie v celkovej súvislosti.

Pre správnu aplikáciu výkladu v celkovom kontexte je nutné posúdiť aj každú neskoršiu dohodu medzi stranami týkajúcu sa výkladu zmluvy alebo vykonávania jej ustanovení (čl. 31 ods. 3 písm. a)). Takáto neskoršia dohoda má v podstate podobu „dodatku“ s rôznou formou, ktorá ale musí mať zrejmy účel. Ak zmluva neobsahuje priamo procedúru prijímania dodatkov, ktorá býva v dôsledku procesu ratifikácie pri mnohostranných zmluvách zdĺhavá, prichádza do úvahy aplikácia práve spomínaného čl. 31 ods. 3 písm. a). Ide predovšetkým o prípady „vyplnenia medzier“ alebo aktualizácie výrazov. V praxi to vedie k situáciám, keď je pomerne zložité rozlíšiť, či ide o dodatok alebo aplikáciu výkladu.

Písmeno b) toho istého ustanovenia odkazuje na neskoršiu prax pri vykonávaní zmluvy vyplývajúcu z dohody strán o jej výklade. Spôsob, akým sa v skutočnosti realizuje zmluva, je dôležitým indikátorom jej konzistentného vykonávania a akceptácie všetkými stranami. Nie je pritom nevyhnutné, aby každá strana zmluvy bola súčasťou tejto praxe, ale aby ju všetky strany akceptovali aj tacitne. Svoje uplatnenie si našla najmä v činnosti medzinárodných tribunálov, resp. v oblasti diplomatického práva. Princíp neskoršej praxe sa aplikoval aj v známom probléme interpretácie článku 27 ods. 3 Charty OSN, ktorý stanovuje, že o tzv. ostatných otázkach (neprocedurálnych) rozhoduje

²⁰ Výklad pojmov zmluvy v ich kontexte (celkovej súvislosti) by nám mal pomôcť nájsť odpoveď napr. ak zmluva pracuje s výrazom „loď“. Z kontextu by malo byť zrejmé, či ide o plavidlo, resp. len o civilnú alebo vojnovú loď.

Bezpečnostná rada kladnými hlasmi deviatich členov, vrátane všetkých stálych členov. Na prvý pohľad z toho vyplýva potreba kladného hlasu všetkých piatich stálych členov. Prax Bezpečnostnej rady vo svojich začiatkoch (1946) však interpretovala termín „kladný“ ako „bez námietok“. Na základe toho sa potom v roku 1950 Sovietsky zväz snažil svojou neúčastou na rokovaníach blokovať Bezpečnostnú radu. Neskoršia prax však poukazuje na to, že ak stály člen chce blokovať rozhodnutie, nestačí, aby sa zdržal hlasovania, resp. sa na hlasovanie nezúčastnil, ale je potrebný záporný hlas, t. j. vyjadrenia tzv. veta.

Taktiež je potrebné spolu s kontextom brať do úvahy aj každé príslušné pravidlo medzinárodného práva použiteľné vo vzťahoch medzi stranami (čl. 31 ods. 3 písm. c)). Toto pravidlo bolo použité trochu problematicky v prípade Ropných plošín (Irán v. USA) na ospravedlnenie uplatňovania pravidiel týkajúcich sa použitia sily.²¹ Ďalším príkladom použitia tohto pravidla je prípad Ostrov Palmas (Holandsko v. USA).²²

3. ČLÁNOK 32 VIEDENSKÉHO DOHOVORU O ZMLUVNOM PRÁVE – DOPLNKOVÉ PROSTRIEDKY VÝKLADU MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Pravou úlohou výkladu zmluvy je objasniť zámer strán. Slová v zmluve musia byť interpretované nielen vzhľadom na text, ale aj kontext prípravy zmluvy. V prípade, ak pokusy o výklad zmlúv prostredníctvom ustanovení zmluvy a s ňou súvisiacich zmlúv alebo iných dokumentov nie sú úspešné, možno aplikovať doplnkové prostriedky výkladu v súlade s článkom 32 Dohovoru, t. j. zohľadnenie prípravných prác a okolností, za akých bola zmluva uzatvorená.

Doplnkové prostriedky sú uvedené oddelene od všeobecného pravidla výkladu, pretože ich použitie má iba vedľajšiu funkciu. K ich aplikácii sa pristupuje len niekedy, ak sa neosvedčil výklad prostredníctvom čl. 31.

Prípravné práce (*preparatory work*, resp. používanější výraz *travaux préparatoires*) a okolnosti uzatvorenia zmluvy (*the circumstances of its conclusion*) majú charakter doplnkových prostriedkov výkladu. Na pochopenie úmyslu prijatia zmluvy je niekedy „poslednou záchranou“ použitie podkladov z prípravných prác a analýza skutočností vedúcich k uzatvoreniu zmluvy. Článok 32 možno

²¹ Sudca Higgins vo svojom separátnom stanovisku odkazuje na potrebu zohľadnenia kontextu, t. j. článku 31 ods. 3 písm. c): „*The Court reads this provision as incorporating the totality of the substantive international law (which in paragraph 42 of the Judgment is defined as comprising Charter law) on the use of force. But this is to ignore that Article 31, paragraph 3, requires “the context” to be taken into account.*“ Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Merits, Judgment of 6 November 2003, Separate Opinion of Judge Higgins, par. 46.

²² Bližšie pozri GARDINER, R.: ref. 14, s. 89 – 90.

použiť na potvrdenie určitých skutočností aplikovaných čl. 31 alebo ak čl. 31 za a) „ponecháva význam nejednoznačným alebo nejasným“ alebo za b) „vedie k výsledku, ktorý je zrejme protizmyselný alebo nerozumný“.

Čo všetko možno považovať za *travaux préparatoires*, Dohovor nestanovuje. Bezpochyby ale prípravné práce zahrňajú písomné materiály, ako napr. koncept zmluvy, záznamy z konferencií, dôvodové správy, protokoly zo zasadania, korešpondencia účastníkov jednania, memorandá a pod.²³ Význam materiálov pritom závisí od viacerých faktorov, ako napr. autentickosť, komplexnosť a použiteľnosť. Je nesporné, že väčšiu váhu majú zápisy z jednania konferencie organizovanej OSN, než rozporuplné vyjadrenia na konferencii organizovanej určitým štátom.

Štát sa môže dovoliavať aplikácie *travaux préparatoires*, iba ak sa s nimi zmluvná strana mohla reálne oboznámiť. V prípade bilaterálnych zmlúv teda nesmú existovať pochybnosti o znalosti podkladových materiálov zo strany oboch štátov. V prípade mnohostranných zmlúv sa to týka iba zmluvných strán, ktoré sa podieľali na vypracovaní zmluvy. Pre štáty, ktoré k zmluve pristúpili neskôr, to neplatí, ibaže by im tieto podklady boli pred ich prístupom prístupné.²⁴

Pod okolnosťami uzatvorenia zmluvy rozumieme akékoľvek preukázateľné faktické okolnosti, ktoré panovali v čase prípravy zmluvy a mohli by byť nápomocné pri výklade ustanovení zmluvy.

Hoci to čl. 32 explicitne neuvádza, možno podľa niektorých názorov medzi doplnkové prostriedky výkladu zaradiť aj porovnanie významu podobných termínov použitých v rôznych zmluvách s rovnakým objektom úpravy, ako aj porovnanie úpravy s medzinárodnou obvyčajou.

4. ČLÁNOK 33 VIEDENSKÉHO DOHOVORU O ZMLUVNOM PRÁVE – VÝKLAD MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV, KTORÝCH PÔVODNÉHO VYHOTOVENIE JE V DVOCH ALEBO VIACERÝCH JAZYKOCH

Článok 33 Viedenského dohovoru upravuje, ktorá jazyková verzia zmluvy a za akých podmienok môže byť predmetom výkladu.

V súčasnosti je takmer pravidlom, že bilaterálne aj mnohostranné zmluvy sú vyhotovované v dvoch alebo viacerých jazykoch. Ak v tomto prípade zmluva „mlčí“ alebo sa strany nedohodli inak, stanovuje Viedenský dohovor rovnosť všetkých autentických textov (čl. 33, ods. 1). Každý text tak má rovnakú platnosť.

²³ POTOČNÝ, M. – ONDŘEJ, J.: ref. 19, s. 238.

²⁴ SEIDL-HOHENVELDERN, I.: *Mezinárodní právo veřejné*. 3. vydání. Praha: ASPI, 2006, s. 78.

Autentickým textom je ten, ktorý zmluvné strany overili. Nejde o úradné texty alebo preklady do iných jazykov. Medzinárodný súdny dvor v prípade *Maorommat Palestine Concessions Case* stanovil, že v prípade, ak je zmluva vyhotovená v dvoch jazykoch s rovnakou platnosťou, ale zdá sa, že jedna jazyková verzia má širší význam ako druhá, súd musí uznať limitovanejšiu verziu výkladu, ktorá je v súlade so zámerom strán.²⁵ Túto skutočnosť však Viedenský dohovor do svojich ustanovení neprevzal. Odlišnosť jazykových verzií posudzoval aj Európsky súdny dvor vo veci *Stauder*. Rozhodoval o porušení práva na rešpektovanie súkromného života vzhľadom na rozhodnutie Európskej komisie z roku 1969, ktoré určovalo povinnosť príjemcu sociálnej podpory (v podobe zlacneného masla) preukázať sa voči predavačovi poukážkou. Nemecká verzia rozhodnutia Komisie požadovala uvedenie mena príjemcu masla, kým iné jazykové verzie požadovali iba predloženie individualizovaného kupónu. Európsky súdny dvor konštatoval, že správny výklad musí vychádzať zo zmyslu a účelu ustanovenia vo všetkých jazykových verziách, nie izolovane v jednej z verzií.²⁶

V prípade *Standard Oil Company Tankers* Medzinárodný súdny dvor riešil problematiku interpretácie ustanovenia Versaillskej zmluvy (1919), ktorá bola vyhotovená v dvoch autentických textoch – francúzskom a anglickom. Kým anglická forma používala pre anglosaskú kultúru typický výraz „legálne alebo spravodlivé záujmy“ (z angl. *legal or equitable interest*), francúzske znenie používalo vágnejší výraz „zákonné práva a záujmy“ (z franc. *droits et intérêts légitimes*). Keďže všetko nasvedčovalo tomu, že francúzska fráza je iba prekladom anglického výrazu, ktorý pracoval s precíznejším právnym výrazom a korešpondoval s presným znením článku, aplikoval pri interpretácii Medzinárodný súdny dvor iba anglické znenie textu.²⁷

Pre bilaterálne zmluvy je pomerne bežné, že dva štáty s rozdielnymi jazykmi sa dohodnú na znení zmluvy v treťom jazyku (zväčša angličtina alebo francúzština). Tento jazyk sa tak stáva jediným autentickým textom. Tendenciou pri mnohostranných rokovaniach je využívanie jedného alebo dvoch jazykov. Zaisťuje predchádzaniu výkladových problémov a nepochybne je to jednoduchšie, rýchlejšie a ekonomickejšie. Prekážkami takéhoto postupu, ktoré vedú k tomu, že zmluva má viacero jazykových vyhotovení, sú najmä technické dôvody alebo národná politika štátov.

Zmluvy uzatvorené vo viac ako jednom jazyku spôsobujú niekedy interpretačné problémy, ak obsahujú podstatné rozdiely vo svojich textoch. V praxi je potom výhodnejšie použiť jedného prekladateľa, ktorý sa nezúčastnil na

²⁵ *Maorommat Palestine Concessions*, Judgment No 2, 1924, PCIJ, Ser A, No 2, p 19. In DI-XON, M. – MCCORQUODALE, R.: ref. 8, s. 87.

²⁶ SCHEU, H. CH.: ref. 13, s. 46.

²⁷ *U.S. v Reparation Commission* (1926) 2 R.I.A.A. 777 at 729. In HARRIS, D. – J.: ref. 9, s. 684.

dojednaniach a nemusí tak posudzovať všetky nuansy výsledného textu. Štáty môžu aj vopred riešiť možné problémy výkladu a priamo do zmluvy tak pre tento prípad zakomponovať, že v prípade nezrovnalostí má prednosť len jeden z jazykov (čl. 33 ods. 1).

Ods. 3 pracuje s domnienkou, že pojmy aplikované v zmluve majú v každom autentickom texte rovnaký význam.²⁸ V prípade pochybností je preto potrebné komparáciou textov hľadať skutočný význam výrazov s použitím hlavných aj pomocných interpretačných pravidiel (čl. 31 a 32). Ak aj napriek tomu existujú v zmluve nezrovnalosti, prijme sa význam, ktorý najlepšie zblízuje dané texty so zreteľom na predmet a účel zmluvy (čl. 33 ods. 4). Výsledkom takéhoto postupu však môže byť nechcené zúženie alebo rozšírenie výkladu v rozpore so zamýšľaným úmyslom strán.

ZÁVER

Základné pravidlá na interpretáciu zmlúv medzi štátmi sú kodifikované vo Viedenskom dohovore o zmluvnom práve (1969), ktorý vo väčšej časti reflektuje občajové pravidlá v tejto oblasti, konkrétne aj zásady výkladu medzinárodných zmlúv. Tie sú upravené v oddiele 3 v článkoch 31 až 33, ktoré pomerne komplexne upravujú inštitút výkladu zmlúv.

Vychádzajúc zo znenia Viedenského dohovoru možno konštatovať, že výkladom, resp. interpretáciou medzinárodných zmlúv, rozumieme myšlienkové postupy, ktorých cieľom je zistiť skutočný význam ustanovení zmluvy zodpovedajúce úmyslu strán.

Pri interpretácii je nutné mať na pamäti základné metódy, ktoré vychádzajú z analýzy lexikálnej stránky textu, zohľadnenie predmetu a účelu zmluvy (teleologická stránka), úmyslu zmluvných strán a základnú rímsku zásadu *eius est interpretari cuius est condere*, podľa ktorej výklad zmluvy patrí tomu, kto zmluvu vytvoril. V zmysle čl. 31, 32 a 33 možno potom zjednodušene stanoviť pravidlo výkladu, ktoré je kombináciou uvedených metód a stanovuje, že zmluva musí byť vykladaná v dobrej viere, v súlade s obvyklým výrazom, v kontexte a s prihliadnutím na účel a predmet zmluvy.

Viedenský dohovor rozlišuje všeobecné pravidlo výkladu (čl. 31), ktoré pracuje s tromi hlavnými elementmi výkladu zmlúv (text, celková súvislosť

²⁸ Niektoré mnohostranné zmluvy uvádzajú popri ich autentickom texte aj tzv. oficiálny text, ktorý nebol overený. Doktrína medzinárodného práva takto cituje mierové zmluvy uzatvorené po druhej svetovej vojne s Talianskom, Bulharskom, Maďarskom, Rumunskom, ktorých autentické texty boli v ruštine, angličtine a francúzštine. Boli taktiež preložené aj do jazykového znenia iných zmluvných strán ako oficiálne texty, ktoré však v takejto podobe nie sú spôsobilé byť predmetom výkladu. Bližšie KLUČKA, J.: ref. 15, s. 419.

a účel) a doplnkové pravidlo výkladu (čl. 32), ktoré odkazuje na prípravné práce a okolnosti, ktoré viedli k uzatvoreniu zmluvy. V zmysle rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva môžeme konštatovať, že proces výkladu zmluvy je „jednotne kombinovanou operáciou“ (*single combined operation*). Nie je však vylúčené, aby si tvorcovia medzinárodnej zmluvy tieto pravidlá prispôbobi a spolu so zmluvou prijali aj výkladovú dohodu (*agreed interpretation*), ktorá vzniká zväčša výmenou diplomatických nót a v niektorých prípadoch aj tacitne.

Pravou úlohou výkladu zmluvy je objasniť zámer strán. Slová v zmluve musia byť interpretované nielen vzhľadom na text, ale aj kontext prípravy zmluvy. V prípade, ak pokusy o výklad zmlúv prostredníctvom ustanovení zmluvy a s ňou súvisiacich zmlúv alebo iných dokumentov nie sú úspešné, možno aplikovať doplnkové prostriedky výkladu v súlade s článkom 32 Dohovoru, t. j. zohľadnenie prípravných prác a okolností, za akých bola zmluva uzatvorená. Doplnkové prostriedky sú uvedené oddelene od všeobecného pravidla výkladu, pretože ich použitie má iba vedľajšiu funkciu. K ich aplikácii sa pristupuje len niekedy, ak sa neosvedčil výklad prostredníctvom čl. 31.

Zmluvy uzatvorené vo viac ako jednom jazyku spôsobujú niekedy interpretačné problémy. Článok 33 Viedenského dohovoru stanovuje základné pravidlá pri práci s viacerými jazykovými verziami, ktoré za určitých okolností môžu mať spôsobiť neželané zúženie, resp. rozšírenie výkladu alebo aj nepresné znenie slov a slovných spojení. Dôležitú úlohu v procese interpretácie medzinárodných zmlúv zohráva judikatúra súdnych a arbitrážnych orgánov, ktorých rozhodovacia činnosť prispieva k ustáleniu obyčajových pravidiel v danej oblasti. Čl. 36 ods. 2 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora výslovne označuje spor o interpretáciu medzinárodnej zmluvy za právny spor. Podobne aj doktrína prispieva k objasňovaniu niektorých dôležitých aspektov problematiky interpretácie medzinárodných zmlúv. Pri čítaní textov náuky však treba mať na pamäti, že niekedy jednotlivé názory autorov nemusia zodpovedať podmienkam stanoveným *de lege lata*.

Summary

INTERPRETATION OF INTERNATIONAL TREATIES WITH REFERENCE TO THE VIENNA CONVENTION ON THE LAW

Author in his paper analyses one of the latest codified institute of public international law – i.e. interpretation of international treaties. In the introduction he deals with the elementary legal and theoretical aspects of the issue, consequently he mentions on the approaches of the doctrine on the methods and possibilities of rules of interpretation. In the main part of the paper author

operates with the Vienna Convention on the Law of Treaties (1969), specifically with art. 31, art. 32 and art. 33, that deal with the interpretation of international treaties. Author analyses respective demands of the articles, he analyses so-called general rule of interpretation (art. 31), supplementary instruments of interpretation, *i.e. travaux préparatoires*, the circumstances of conclusion of the treaty (art. 32) and the principles of interpretation of international treaties produced in two or more languages as well. References on the most important judgements and decisions of the international bodies, especially of International Court of Justice, as well as the opinion on most qualified experts might be found in the text. In conclusion author summarizes the most important aspects of the issue concerned.

III. SÚKROMNÉ PRÁVO

Pojem a povaha dražby v zmysle zákona o dobrovoľných dražbách

Peter Babka

Synopsa: Autor sa v článku venuje právnej úprave inštitútu dobrovoľných dražieb, ktoré sa postupne stali významným nástrojom veriteľov pri uspokojovaní pohľadávok. Svoju pozornosť zameriava na „dobrovoľnosť“ výkonu záložného práva a osobitne sa zaoberá príklepom ako jedným z rozhodujúcich prvkov procesu dobrovoľnej dražby. Zaujíma stanovisko k možnému zaradeniu nadobudnutia vlastníckeho práva na dražbe medzi originálne alebo derivatívne spôsoby nadobudnutia vlastníctva.

Kľúčové slová: dražba, dobrovoľná dražba, prevod práv, prechod práv, licitátor, príklep, pohľadávka, zákonné záložné právo, výkon záložného práva.

ÚVOD

S cieľom zefektívniť vymáhanie pohľadávok bol v rámci reformy záložného práva zavedený do nášho právneho poriadku inštitút dobrovoľných dražieb. Výkon záložného práva vždy zasahuje do sféry záujmov vlastníka a v prípade úspešného zavŕšenia znamená zmenu vlastníckych pomerov. Samotný výkon záložného práva môže byť realizovaný viacerými spôsobmi, avšak z hľadiska záložcu ide vždy o stratu vlastníctva, a teda nútené speňaženie jeho majetku. V uvedenom rámci sa javí označenie dobrovoľné dražby v protiklade s podstatou a koncepciou výkonu záložného práva. Samostatne budeme analyzovať príklep licitátora, ktorý tvorí rozhodujúci prvok procesu dobrovoľnej dražby a z hľadiska zmeny subjektov vlastníctva predmetu záložného práva je zavŕšením výkonu záložného práva. Poukážeme na dlhodobu pretrvávajúce rozličné názory na určenie, či príklep je, alebo nie je zmluvou. Zaradenie príklepu medzi zmluvy, respektíve určenie, že príklep nie je zmluvou, má významné praktická dôsledky, a to predovšetkým v rovine priznania prípadných nárokov vyplývajúcich zo zodpovednosti predávajúceho.

1. Pojem dražba

Dobrovoľné dražby a vznik, trvanie a zánik niektorých právnych vzťahov s tým súvisiacich upravuje zákon č. 527/2002 Z. z. o dobrovoľných dražbách a záložné práva, na výkon ktorých je možné aplikovať inštitút dobrovoľnej

dražby, sú predmetom právnej úpravy v Občianskom zákonníku č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len Občiansky zákonník). Vzťahy Občianskeho zákonníka a zákona o dobrovoľných dražbách sú subsidiárne. Podľa legálnej definície v § 2 zákona o dobrovoľných dražbách je dražbou verejné konanie, ktorého účelom je prechod vlastníckeho práva alebo iného práva k predmetu dražby, konané na základe návrhu navrhovateľa, pri ktorom sa licitátor obracia na vopred neurčený okruh osôb prítomných na vopred určenom mieste s výzvou na podávanie ponúk a pri ktorom na osobu, ktorá urobí najvyššiu ponuku, prejde príklepom licitátora vlastnícke alebo iné právo k predmetu dražby, alebo verejné konanie, ktoré licitátor ukončil preto, že nebolo urobené ani najnižšie podanie. Zo samotného názvu zákonnej úpravy a názvu právneho inštitútu „dobrovoľná dražba“ by mal vyplývať jednoduchý záver, a to že z hľadiska povahového rozlíšenia dražieb na dražby dobrovoľné a dražby nútené, v zákone č. 527/2002 Z. z. ide o dražby dobrovoľné. Zo znenia ustanovení OZ a tiež zo znenia § 7 ods. 1 ZDD vyplýva, že pri predaji na dražbe koná záložný veriteľ v mene záložcu. Z toho vyplýva, že aj v prípade, keď je navrhovateľom dražby záložný veriteľ, ten vo svojom konaní len zastupuje vlastníka – záložcu. V takomto prípade nemôže ísť o nútený výkon práva, pretože hoci je navrhovateľom záložný veriteľ, ten koná na základe zákonného splnomocnenia¹ na to, aby konal v mene záložcu. Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že dobrovoľná dražba je vždy dražba na návrh vlastníka, ibaže v niektorých prípadoch za vlastníka vystupuje zákonom splnomocnený záložný veriteľ (alebo inak povedané, záložcu „zastupuje“ záložný veriteľ a vlastne ide o zákonné zastúpenie podľa § 22 Občianskeho zákonníka). Koncipované zákonné splnomocnenie sa stáva účinné v okamihu, keď v zmysle právnej úpravy vzniká záložnému veriteľovi právo na začatie výkonu záložného práva a, samozrejme, splnomocnenie zaniká momentom zániku záložného práva, a teda aj momentom zániku pohľadávky zabezpečenej predmetným záložným právom. Inak povedané, toto zákonné splnomocnenie trvá počas trvania záložného práva a je účinné od momentu, keď pohľadávka zabezpečená záložným právom nie je riadne a včas splnená. Reformou záložného práva prostredníctvom novely OZ v podobe zákona č. 526/2002 Z. z. sa postavenie záložného veriteľa výrazne posilnilo, keďže záložný veriteľ pri výkone záložného práva už nepotrebuje súčinnosť orgánu verejnej moci a nepotrebuje ani exekučný titul. Z platnej koncepcie záložného práva sa vynára otázka vyváženej postavenia záložného veriteľa a záložného dlžníka, resp. záložcu.² Jednou z kľúčových zásad súkromného práva je zásada rovnosti účastníkov. To

¹ LAZAR, J.: Prostriedky zabezpečenia pohľadávok a možnosti ich uspokojenia v slovenskom práve. In *Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie*, Trnava: Iura Edition, s.r.o., 2002. s. 44.

² Pozri RUMANA, I.: *Úvaha k ochrane záložcu po novele záložného práva*. In *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 4, s. 440 a n.

okrem iného znamená, že žiadny účastník občianskoprávných vzťahov si nemôže autoritatívne vynútiť od druhého účastníka splnenie jeho povinnosti, ale sa musí obrátiť na štátny orgán, ktorý je príslušný rozhodovať spory o právach a povinnostiach účastníkov. Ak nie je v zákone uvedené niečo iné, v oblasti občianskoprávných vzťahov je týmto orgánom súd.³ Tu sa dostávame k podstatnému problému novo koncipovaného výkonu záložného práva. Tým, že v prípade dobrovoľných dražieb navrhovaných záložným veriteľom dochádza *de facto* k „nútenému“ výkonu záložného práva, dostávame sa do rozporu so zásadou rovnosti, resp. takouto úpravou zásadu rovnosti obchádzame. Keďže ide o zákonnú úpravu, nejde o protiprávnu úpravu, ale takéto privilegované postavenie záložného veriteľa je nutné považovať za určitú výnimku zo zásady rovnosti. Diskusia o opodstatnenosti privilegovaného postavenia záložného veriteľa je skôr v rovine spoločensko-ekonomickej ako právnej. Nesporné je, že pre nízku platobnú disciplínu a celkovú nedostatočnú vymožiteľnosť práva bolo nevyhnutné postavenie záložného veriteľa posilniť. Na druhej strane je potrebné zabezpečiť, aby nedochádzalo k zneužívaniu takto koncipovanej úpravy záložného práva v situáciách, keď výška pohľadávok zabezpečených záložným právom je vo výraznom nepomere k hodnote predmetu záložného práva. Riziko zneužívania právnej úpravy v tomto smere bolo výrazne eliminované až novelizáciou ZDD zákonom č. 568/2007 Z. z., ktorou bolo zakotvené, že vo veciach zákonného záložného práva a v prípadoch, ak je predmetom dražby alebo opakovanej dražby byt alebo dom, v ktorom má dlžník hlásený trvalý pobyt, najnižšie podanie nemôže byť nižšie ako tri štvrtiny hodnoty predmetu dražby určenej znaleckým posudkom. Pre úplnosť však uvádzame, že takéto striktné ustanovenie zároveň sťažuje výkon záložného práva v prípadoch, keď normy upravujúce ohodnocovanie nehnuteľností neumožňujú pri vypracovávaní znaleckých posudkov zohľadniť výrazný pokles cien na trhu nehnuteľností spôsobený aktuálnou finančnou a hospodárskou krízou.

2. POVAHA DRAŽBY

2.1. Prevod a prechod práv

Z hľadiska rozlišovania prevodu a prechodu práva vychádzame z toho, že prevodom rozumieme nadobudnutie vlastníckeho práva na základe prejavu vôle zmluvou, a prechodom nadobudnutie na základe iných právnych skutočností.⁴ Podľa tohto rozlíšenia by na správne zatriedenie malo stačiť určenie,

³ LAZAR, J. et al.: *Občianske právo hmotné I*, 3. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo právnickej literatúry IURA EDITION, 2006. s. 15.

⁴ LAZAR, J. et al.: Ref. 3, s. 425.

či je dražba zmluva, alebo či v dražbe dochádza k prechodu práva na základe inej právnej skutočnosti. Na pohľad jednoduchá záležitosť je v skutočnosti zložitý právny problém, čo dokazujú aj siahodlhé diskusie na túto tému. Dodnes nepanuje jednoznačný názor na otázku, či dražbou dochádza k prevodu alebo prechodu práv, a či dražba je alebo nie je zmluva.

Taktiež problematika prevodu a prechodu práv sama osebe nie je bezproblémová. Rozlíšenie prevodu a prechodu je možné v dvoch významoch. Po prvé, v právnom účinku *modu acquirendi*, pričom ide o fixáciu účinku bezprostredného dôvodu zmeny (modu), po druhé, ide o všeobecnú charakteristiku titulu vedúceho k zmene právneho subjektu, ktorým nie je zmluvný prejav vôle doterajšieho vlastníka a nadobúdateľa, ale ktorým je iná právna skutočnosť.⁵

Občiansky zákonník č. 141/1950 Zb. rozoznával jednak prechody a jednak prevody vlastníctva. Prof. Luby vo svojom článku „Nadobudnutie vlastníctva od nevlastníka“ najskôr uvádza, že prevod vlastníctva (§ 111 – § 113) predpokladá na strane subjektu prevádzajúceho vlastníctvo (na strane auktora) danosť jeho vlastníctva (*dominium auctoris*), a to platí zásadne aj v prípadoch nadobudnutia vlastníctva dražbou. Avšak následne vysvetľuje: „Nesprávne nazeranie na povahu tohto nadobudnutia (dražbou) prejavuje sa aj v tom, že sa počíta do kategórie ‚prevodu vlastníctva‘.“⁶

Zákon 427/1990 Zb. vyvolal svojou nekvalitou širokú diskusiu najmä v Českej republike, pričom podnetom boli hlavne protichodné rozhodnutia súdov. Vrchný súd v Prahe v rozsudku z 27. 10. 1993, sp. zn. 1 Cdo 31/92,⁷ ale aj Najvyšší súd ČR vo svojom rozhodnutí R 64/95 uviedol, že vlastníctvo vo verejnej dražbe sa nadobúda na základe inej právnej skutočnosti stanovenej zákonom a toto stanovisko bolo podporené aj právnou teóriou.⁸ Naproti tomu opäť Najvyšší súd ČR vo svojich rozhodnutiach,⁹ ale aj Ústavný súd ČR,¹⁰ vyslovil názor, podľa ktorého je dražba špecifickou zmluvou. Tento názor podporil aj prof. Knapp, podľa ktorého nadobudnutie veci vo verejnej dražbe sa uskutočňuje prijatím ponuky, teda zmluvou. Za východisko svojich úvah považuje pojem príklep, pretože ak pripustíme, že vlastníctvo sa nenadobúda v dražbe zmluvou, ale príklepom, tak potom je potrebné si povedať, čo to ten príklep je. Príklep je jednostranný právny úkon, ktorým sa akceptuje určitá ponuka. Svoj

⁵ PELIKÁNOVÁ, I.: Problém převodu a přechodu práv. In *Právní rozhledy*, 2001, s. 141 a n.

⁶ Pozri bližšie LUBY, Š.: Nadobudnutie vlastníctva od nevlastníka In BLAHO, P. et al. *Výber z diela a myšlienok*. Bratislava, Iura Edition, s.r.o., 1998. s. 446.

⁷ Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 64 z r. 1995.

⁸ MULLER, Z.: Dražba jako právní institut. In *Právní rozhledy*, Praha 2004, s. 275; Pozri bližšie aj MULLER, Z.: Musí být dražba smlouvou?, In *Právní rozhledy*, Praha 2001, s. 599.

⁹ Rozsudok NS ČR sp. Zn. Odon 9/95; tiež rozsudok NS ČR sp.zn. 2 Cdon 1034/97.

¹⁰ Nález ústavního soudu České republiky sp. Zn. II. ÚS 303/95 In http://www.judikatura.cz/cgi-bin/jus/aspi_lit_4?WVCNC+444+jus-1, (stav k 20. 7. 2006).

nesúhlas s tvrdením, že vlastnícke právo sa na dražbe prevádza jednostranným úkonom argumentuje tým, že predsa bez konsenzu toho, kto vec vydražil, by k prevodu vlastníctva nedošlo.¹¹

Zákon č. 26/2000 Sb. upravujúci verejné dražby v Českej republike jednoznačne vo svojich ustanoveniach uvádza, že dražbou dochádza k prechodu vlastníckeho alebo iného práva, alebo inými slovami, že dražba nemá zmluvnú povahu. Napriek tomu sa v reakcii na túto úpravu objavili názory, že je potrebné rozlišovať medzi dražbou, pri ktorej je akceptovateľný názor, že pri nej dochádza k prechodu práv, a dražbou dobrovoľnou, ktorú musíme považovať za inštitút súkromného práva zmluvného.¹²

V Slovenskej republike názory na problematiku dražieb nie sú jednoznačné. Prof. Lazar tvrdí, že na dražbe sa vlastnícke právo nadobúda na základe inej právnej skutočnosti – príklepom.¹³ Taktiež podľa rozhodnutia uvedeného v uznesení Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 26. novembra 1997, sp. Zn. 4 Obo 155/1997 právnym dôvodom nadobudnutia vlastníctva na dražbe podľa zákona č. 427/1990 Zb. nie je kúpna zmluva (alebo hospodárska zmluva), i keď zákon pre celý proces prevodu vlastníctva používa pojem predaj. Zákon nadobudnutie vlastníctva v tomto prípade spája s osobitnou právnou skutočnosťou – príklepom licitátora.¹⁴

V protiklade s uvedeným názorom je komentár¹⁵ k § 588 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého „Nadobudnutie vlastníctva dražbou možno z hľadiska obsahu kvalifikovať ako spôsob nadobudnutia vlastníctva kúpnu zmluvou, pri uzatváraní ktorej konsenzus strán je daný za splnenia osobitných procesných podmienok vymedzených osobitnou právnou úpravou, ktorej nedodržanie môže mať za následok neplatnosť zmluvy (dražby)“. Taktiež aj podľa RČ 25/2001: „Verejná dražba je osobitne upraveným procesom uzatvárania zmluvy a súčasne aj špecifickým procesom uzatvorenia zmluvy. Pri dražbe organizovanej podľa zákona č. 427/1990 Zb. v znení neskorších predpisov robí licitátor ponuku veci na predaj za vyvolávaciu cenu (ofertu), pričom účinná akceptácia ponuky účastníkom dražby je podmienená tým, že niektorým z účastníkov dražby nie je urobená vyššia ponuka ceny (nová oferta). Za ofertu, ktorá by viedla k uzavretiu zmluvy, sa tu považuje posledná ponuka vyššej ceny a príklep licitátora za potvrdenie akceptácie tejto ponuky, teda za úkon, ktorým sa uzatvorenie zmluvy v zmysle §9 ods.1 tohto zákona završuje.“¹⁶

¹¹ KNAPP, V.: O príklepu a také o právni filosofii. In *Právní rozhledy*, 1995, s. 231.

¹² HAVEL, B.: Nad jedním zákonem aneb peripetie kolem dražby. In *Právní rozhledy*, Praha 2001, s. 433.

¹³ LAZAR, J. et al.: Ref. 3, s. 436.

¹⁴ Publikované v ASPI pod identifikačným číslom JUD 30755SK.

¹⁵ PLANK, K. et al.: *Občianske právo s vysvetľovkami:1 zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 1996. s. 501.

¹⁶ SVOBODA, J. et al.: *Občiansky zákonník: Komentár a súvisiace predpisy*, s. 199.

K problematike určenia povahy dražby, t. j. k určeniu či dražba je zmluvou, zastávame nasledujúci názor. Na určenie, či je dražba osobitným procesom uzatvárania zmluvy je v prvom rade potrebné vychádzať z všeobecných poznatkov o zmluvách. Zmluva je dvojstranný právny úkon, vznikajúci dvoma vzájomnými a obsahovo zhodnými prejavmi vôle.¹⁷

Pri nadobúdaní vlastníckeho práva zmluvou je nevyhnutné, aby k zmluve (titulu) pristúpila ešte ďalšia právna skutočnosť (*modus*), ktorou je v prípade hnutelných vecí odovzdanie a v prípade nehnuteľností vklad do katastra nehnuteľností. Následkom zmluvy je „len“ záväzok previesť vlastnícke právo na nadobúdateľa. To znamená, že nositeľ vlastníckeho práva môže v rámci výkonu svojho vlastníckeho oprávnenia previesť svoje právo na iný subjekt, ale k prechodu práva dochádza vždy následkom tých právnych skutočností, s ktorými právne predpisy takýto prechod práva, t. j. zmenu v osobe nositeľa vlastníckeho práva spájajú. Zmluva sama osebe teda nie je právnou skutočnosťou, ktorej právnym dôsledkom je nadobudnutie vlastníckeho práva.

Naproti tomu pri dražbe pôvodný vlastník ani žiadny iný subjekt vlastnícke právo neprevádza, ale zákon definuje podmienky, za ktorých ak prebehne dražobný proces, tak nie je potrebné na prechod splnenie žiadnej inej skutočnosti. Tou rozhodujúcou podmienkou je udelenie príklepu. Príklep je prejav vôle licitátora, a zároveň tou právnou skutočnosťou, ktorej právnym dôsledkom je nadobudnutie vlastníckeho práva.

Pokiaľ posudzujeme dražbu ako celok a príklep považujeme za jej súčasť, tak nie je možné považovať dražbu za zmluvu, pretože potom by išlo o zmluvu, ktorej priamym právnym následkom je prechod vlastníckeho práva.

Ak aj pripustíme, že len na časť procesu dražby budeme hľadiť ako na zmluvu, ku ktorej potom pristúpi ďalšia právna skutočnosť – príklep, potom zostáva problém, že zmluva ako spôsob nadobudnutia vlastníctva je zmena v subjekte vlastníckeho práva vyvolaná zhodnými prejavmi vôle zmluvných strán. Avšak v dražobnom procese dochádza k ustáleniu nadobúdacej ceny, ktorú je povinný vydražiteľ zaplatiť licitáciou. Na jednej strane stojí licitátor ako tretia osoba a na druhej strane účastníci dražby. Takže ani pre to nie je možné považovať proces dražby za zmluvu, pretože nedochádza k zhodným prejavom vôle medzi doterajším vlastníkom a nadobúdateľom.

Iná je situácia pri dobrovoľných dražbách, pri ktorých dáva vlastník splnomocnenie na predaj prostredníctvom dražby, a teda tento proces sa nedeje proti jeho vôli. A hoci má tento proces znaky zmluvy, je tu odlišnosť oproti bežným zmluvám, a to v tom, že súčasťou dražby je úkon – prejav vôle licitátora „príklep“, s ktorým zákon spája právne účinky prechodu vlastníckeho práva.

Ak teda budeme naďalej trvať na téze, že dražba je zmluva, tak v tom prí-

¹⁷ LAZAR, J. et al.: Ref. 3, s. 122.

pade tvrdíme, že existujú dva druhy zmlúv – jedna spôsobujúca prevod práva a vyžadujúca splnenie ďalšej právnej skutočnosti (odovzdanie alebo vklad do katastra nehnuteľností) a druhá spôsobujúca prechod práva a nevyžadujúca splnenie ďalšej právnej skutočnosti. Prikláňame sa k názoru, že hoci dražobné konanie má mnohé znaky procesu uzatvárania zmluvy, dražba nie je zmluva v zmysle § 43 OZ a nasl., a to ani v prípade, že ide o dražbu konanú na návrh vlastníka, resp. ním splnomocnenej osoby. Ak by dražba bola zmluvou, tak potom by právnym dôsledkom procesu dražby bol „len“ záväzok previesť vlastnícke právo. Myslíme si, že za spôsob uzavretia zmluvy môžeme pokladať taký predaj, pri ktorom sa síce určitá hnuťelná alebo nehnuteľná vec ponúka na kúpu neurčitému počtu záujemcov, ale tomu, kto ponúkne najvyššiu cenu vznikne len nárok, aby bolo na neho prevedené vlastnícke právo. A opäť v závislosti od toho, či ide o hnuťelnú alebo nehnuteľnú vec sa vlastnícke právo nadobudne odovzdaním alebo povolením vkladu do katastra nehnuteľností. Tento spôsob predaja býva niekedy označovaný pojmom „aukcia“.

Dobrovoľné dražby podľa aktuálnej právnej úpravy môžeme jednoznačne považovať za proces, v rámci ktorého je možné nadobudnúť vlastnícke právo na základe inej právnej skutočnosti – príklepu. V zákone je výslovne a striktnie zakotvený princíp prechodu práva, a tak by v prípade dobrovoľných dražieb nemalo byť pochyb o ich povahe. Určenie, či je, alebo nie je dražba zmluva, má aj významné praktické dôsledky, ktorých spoločným menovateľom je zvýšenie právnej istoty. Pokiaľ by bola prijatá koncepcia „prevodu“, teda dražby ako osobitného typu zmluvy (právneho úkonu), potom by pomocou primeraného (podporného) použitia Občianskeho zákonníka bolo možné aplikovať celú škálu právnych inštitútov všeobecného práva občianskeho vrátane možnosti odstúpenia od dražby, uplatnenia zodpovednosti za vady predmetu dražby voči vlastníkovi predmetu dražby, právo na zľavu z ceny dosiahnutej vydražením atď., ktoré sú v úplnom rozpore s chápaním „dražby“ ako speňaženia veci, tak ako stojí a leží.¹⁸

2.2. Originárne a derivatívne nadobudnutie práv na dražbe

Pri určení, či ide o originárny alebo derivatívny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva je potrebné vychádzať z toho, že pri originárnom nadobudnutí práva nadobúdateľ neodvodzuje svoje právo od nejakého predchádzajúceho vlastníka, kým pri derivatívnom nadobúdaní nadobúdateľ odvodzuje vlastnícke právo od právneho predchodcu.¹⁹

¹⁸ VESELÝ, J. et al.: *Zákon o verejných dražbách: Komentár*, s. 71.

¹⁹ LAZAR, J. et al.: *Ref. 3*, s. 425.

Spôsoby, keď nadobúdateľ neodvodzuje vlastnícke právo od predchádzajúceho vlastníka, môžeme rozdeliť do dvoch skupín. V prvej skupine sú spôsoby, na základe ktorých získava vlastnícke právo nezávisle na vôli pôvodného vlastníka a v druhej skupine sú spôsoby kedy vlastnícke právo vzniká prvýkrát. Z konštrukcie prechodu práva a z celého postupu dražieb realizovaných pri nútenom výkone práv možno vyvodiť, že udelenie príklepu v nútej dražbe, t. j. konanej nezávisle od vôle pôvodného vlastníka ide o originárny spôsob nadobudnutia vlastníckeho práva. Prof. Luby vo svojej analýze § 154 predošlého Občianskeho zákonníka²⁰ uvádza, že nadobudnutie verejnou dražbou nemožno pokladať za derivatívne, lebo nadobudnuté vlastníctvo sa neodvodzuje ani od vlastníctva predchodcu, ani od vlastníctva cudziteľa. Tým tento prípad nadobudnutia *eo ipso* vypadá z okruhu derivatívnych nadobudnutí a zaraďuje sa do kategórie originárnych spôsobov nadobudnutia vlastníctva. „Nadobudnutie verejnou dražbou sa môže zakladať predovšetkým na súdnej alebo inej úradnej dražbe, avšak môže ísť aj o mimosúdnu a neúradnú dražbu, pravda, musí byť verejná.“²¹

V prípade derivatívnych spôsobov nadobudnutia vlastníckeho práva odvodzuje nadobúdateľ vlastnícke právo od svojho predchodcu, t. j. vstupuje do jeho práv a povinností. Pri dobrovoľnej dražbe, konanej na návrh vlastníka podľa dnešnej právnej úpravy, odvodzuje nadobúdateľ svoje vlastnícke právo od právneho predchodcu, a teda ide o derivatívny spôsob nadobúdania vlastníckeho práva. Na podporu tohto tvrdenia uvádzame aj to, že pri originárnom nadobudnutí by sa mal predmet nadobúdania nadobúdať bez akéhokoľvek zafarbenia, obmedzenia, naproti tomu pri derivatívnom nadobudnutí vlastníckeho práva vstupuje nadobúdateľ do postavenia predošlého vlastníka a nadobúda ho v takom rozsahu, v akom ho mal pôvodný vlastník. Keďže zo znenia právnych úprav vyplýva, že nie všetky práva viažuce sa na predmet dražby zanikajú, usudzujeme, že ide o derivatívny spôsob nadobúdania vlastníckeho práva.

Vzhľadom na skutočnosť, že dražby podľa zákona č. 527/2002 Z. z. môžu byť dražby dobrovoľne konané na návrh vlastníka, ale tiež dražby „dobrovoľné“, ktorými sa *de facto* robí nútený výkon záložného práva, domnievame sa, že nie je celkom dobre možné zaradiť nadobudnutie vlastníckeho práva príklepom na dražbe ani do skupiny originárnych, ani do skupiny derivatívnych spôsobov nadobúdania vlastníckeho práva.

²⁰ Zákon č. 141/1950 Zb. v znení do 31.3.1964.

²¹ LUBY, Š.: Ref. 6, s. 449.

ZÁVER

Dobrovoľné dražby v zmysle zákona 527/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov umožňujú vykonať proces speňaženia majetku na návrh samotného vlastníka, ale aj záložného veriteľa pri výkone záložného práva. Po preskúmaní viacerých odborných názorov a analýze aktuálnej právnej úpravy autor prihádza k záveru, že pri dobrovoľných dražbách dochádza k nútenému predaju na základe zákonného splnomocnenia záložcu. Príklep, osobitne v koncepcii dobrovoľných dražieb, nie je možné považovať za zmluvu a nadobudnutie vlastníctva na základe príklepu nie je možné zaradiť ani medzi originárne, ani derivatívne spôsoby nadobúdania vlastníckeho práva. V zmysle uvedenej právnej úpravy sa v procese dražby nadobúda vlastnícke právo na základe inej právnej skutočnosti – príklepu a dochádza k prechodu práva so všetkými konzekvenciami, ktorých cieľom je zvýšiť právnu istotu zúčastnených subjektov. Na vydražiteľa prechádza vlastnícke právo k predmetu dražby v okamihu príklepu (za podmienky včasného zaplatenia ceny dosiahnutej vydražením) a po prechode vlastníctva nie je možné uplatňovať všeobecné občianskoprávne inštitúty založené na zodpovednosti prevádzajúceho ako v prípade zmluvných prevodov.

Summary

THE CONCEPT AND NATURE OF THE AUCTION SALE ACCORDING TO THE LAW ON VOLUNTARY AUCTION SALES

Voluntary auction is a separate public process where ownership or some other right is transferred to the bidder. It is effected upon request of the secured creditor and is one of the means of realisation of the asset securing the loan. The concept of a voluntary conversion of the secured asset into cash is based on the authority of the secured creditor granted by law to act on the borrower's behalf when realising the asset. The ownership title passes; however, by operation of a different legal event – by the fall of the auctioneer's hammer, and unlike in the case of contractual transfers the ordinary regulations of the civil law do not apply.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- 1) HAVEL, B.: Nad jedním zákonem aneb peripetie kolem dražby. In *Právní rozhledy*, Praha 2001, č. 9, s. 423–435.
- 2) KNAPP, V.: O příklepu a také o právní filosofii. In *Právní rozhledy*, Praha 1995.

- 3) LAZAR, J.: *Prostriedky zabezpečenia pohľadávok a možnosti ich uspokojenia v slovenskom práve*. In: *Dies Luby Iurisprudenciae*, Nr. 7. *Zabezpečenie pohľadávok a ich uspokojenie*, Trnava: Iura Edition, s.r.o., 2002. s. 19 – 54.
- 4) LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné 1*, 3. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006.
- 5) LUBY, Š.: *Výber z diela a myšlienok*. Bratislava: Iura Edition, 1998.
- 6) MULLER, Z.: Dražba jako právní institut. *Právní rozhledy*. Praha, 2004, č. 8, s. 275 – 283.
- 7) MULLER, Z.: Musí být dražba smlouvou? *Právní rozhledy*. Praha 2001, s. 599.
- 8) PELIKÁNOVÁ, I.: Problém převodu a přechodu práv. In: *Právní rozhledy*, Praha 2001, s. 141 – 149.
- 9) PLANK, K. a kol.: *Občianske právo s vysvetlivkami:1 zväzok*. Bratislava: Iura Edition, 1996.
- 10) RUMANA, I.: Úvaha k ochrane záložcu po novele záložného práva. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 4, s. 440 – 442.
- 11) SVOBODA, J. a kol.: *Občiansky zákonník: Komentár a súvisiace predpisy*. 5. vyd. Bratislava: Eurounion, 2005.
- 12) VESELÝ, J. a kol.: *Zákon o veřejných dražbách: Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2001.

Predzmluvné vzťahy v pracovnom práve

Andrea Blašková

Synopsa: Predmetný príspevok sa zaoberá vzťahmi pred uzatvorením pracovnej zmluvy a právami a povinnosťami zmluvných strán vo fáze vzájomných rozhovorov budúceho zamestnanca so zamestnávateľom. Vzťahy, ktoré predchádzajú uzatvoreniu pracovnej zmluvy, majú veľký význam z hľadiska kvality i obsahu založeného pracovného pomeru. Príspevok vcelku uvádza význam predzmluvných vzťahov a bližšie rozoberá jednotlivé aktuálne problémy s nimi súvisiace. Aplikácia ustanovení § 41 ods. 1 až ods. 9 Zákonníka práce nie je v praxi vždy úplne jednoznačná a jasná. Cieľom tohto článku je zodpovedať najčastejšie kladené otázky nielen zamestnávateľmi, ale aj uchádzačmi o zamestnanie.

Kľúčové slová: predzmluvné vzťahy, pojem, informačné povinnosti zamestnávateľa, informačné povinnosti zamestnanca, princíp rovnakého zaobchádzania pri prijímaní do zamestnania, sankčný postih.

1. POJEM PREDZMLUVNÝCH VZŤAHOV

Pri uzatváraní pracovného pomeru dochádza medzi zamestnávateľom a zamestnancom k určitým rozhovorom, rokovaniam a konzultáciám už pred jeho prípadným uzatvorením.¹ Podstatou predzmluvných vzťahov je zabezpečenie vzájomnej informovanosti medzi zmluvnými stranami, zamestnávateľom a uchádzačom o zamestnanie, v rámci zákonom ustanovených pravidiel predtým, než dôjde k podpisu pracovnej zmluvy. Realizujú sa v rámci prijímacieho pohovoru, na ktorý si zamestnávateľ svojho budúceho zamestnanca pozve na základe žiadosti, v ktorej prejavil záujem pracovať u zamestnávateľa. Takmer každý zamestnanec si skôr či neskôr spätne uvedomí, aké mali z hľadiska kvality, ale aj obsahu následne založeného pracovného pomeru informácie, vzťahy a sľuby, ktoré predchádzajú jeho faktickému uzatvoreniu, význam. Zákonodarca ukladá určité povinnosti aj subjektom pred uzatvorením pracovnej zmluvy, t. j. pred založením pracovného pomeru. Základ predzmluvných vzťahov teda tvoria informačné povinnosti zamestnávateľa voči fyzickej osobe – budúcemu zamestnancovi, ako aj informačné povinnosti fyzickej osoby – budúceho zamestnanca. Pracovnoprávna úprava Zákonníka práce (ďalej aj

¹ Odborný príspevok bol vypracovaný v rámci výskumného projektu APVV s číslom LPP – 0048 – 09 s názvom Flexibilita pracovného práva a nový systém sociálnej bezpečnosti.

ako „ZP“) regulujúca predzmluvné vzťahy, platí aj pre zamestnancov verejnej služby s určitými osobitosťami, ktoré sa napríklad viažu na právne vzťahy vznikajúce v súvislosti s výberovým konaním.²

Informačné povinnosti, ktoré má budúci zamestnanec i zamestnávateľ už pred založením pracovného pomeru, sú informáciami vyplývajúcimi z predzmluvných vzťahov. Toto štádium rozhovoru zamestnávateľa so svojím budúcim zamestnancom nazýva Zákonník práce predzmluvnými vzťahmi. Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v tejto súvislosti upravuje právny inštitút tzv. „predzmluvných vzťahov“, ktoré sú predmetom ustanovenia § 41 tohto základného pracovnoprávneho predpisu. Rozhovor oboch potenciálnych zmluvných strán v rámci rokovania pred uzavretím pracovnej zmluvy možno rozdeliť do viacerých fáz, a to na fázu informačnú, hodnotiacu a verifikačnú (alebo výslednú).³

V rámci predzmluvných vzťahov sú predovšetkým zamestnávateľovi uložené ustanovené povinnosti, ktoré mu vznikajú ešte pred podpísaním pracovnej zmluvy voči budúcemu zamestnancovi. Nesplnenie uvedených povinností síce nemá vplyv na platnosť následne uzavretej pracovnej zmluvy, ich porušenie má však za následok možný sankčný postih zamestnávateľa, ktorý môže vyvrbiť inšpektorát práce. Pri nedodržaní postupu zamestnávateľa môže vzniknúť uchádzačovi o zamestnanie právo na primeranú peňažnú náhradu, ktorú by mal určiť zamestnávateľ alebo ju určí súd a ktorej výška nie je obmedzená.⁴

Na druhej strane vzniká v rámci predzmluvných vzťahov aj povinnosť fyzickej osobe (potenciálneho zamestnanca), a to v zmysle § 41 ods. 7 ZP.

Napriek skutočnosti, že ide o právne vzťahy predchádzajúce založeniu pracovného pomeru, Zákonník práce ich považuje za pracovnoprávne vzťahy.⁵ Predzmluvné vzťahy podľa ustanovenia § 41 ZP v nadväznosti na § 1 ods. 5 ZP treba preto považovať za výnimku zo zásady, že pracovnoprávne vzťahy vznikajú najskôr od uzatvorenia pracovnej zmluvy. Zákonodarcu ukladá tak určité povinnosti aj subjektom pred uzatvorením pracovnej zmluvy, t. j. pred založením pracovného pomeru. Preto aj spory, ktoré vzniknú porušením povinností, ktoré ukladá ustanovenie § 41 ZP, sú pracovnoprávnymi spormi.

² BARANCOVÁ, H.: *Slovenské a európske pracovné právo: slovenská a česká judikatúra a judikatúra európskych súdov*. 1. vydanie. Žilina: Poradca podnikateľa, 2004, s. 309.

³ GALVAS, M. a kol.: *Pracovní právo*. 2. aktualizované a doplnené vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

⁴ V tejto súvislosti možno poznamenať, že novelizácia Zákonníka práce od 1. 7. 2003 vypustila výšku sumy, ktorá by mala byť uchádzačovi ako odškodnenie poskytnutá. Aká výška peňažnej náhrady bude pre uchádzača o zamestnanie spravodlivým odškodnením sa tak ponecháva na rozhodnutie súdu.

⁵ BARANCOVÁ, H. – SCHRÖNK, R.: *Pracovní právo*. Bratislava: Sprint, 2009, s. 361.

1.1 Informácie, ktoré zamestnávateľ podáva alebo vyžaduje

Podľa § 41 ZP je zamestnávateľ povinný pred uzatvorením pracovnej zmluvy oboznámiť fyzickú osobu s právami a povinnosťami, ktoré pre ňu vyplývajú z pracovnej zmluvy, s pracovnými podmienkami a mzdovými podmienkami, za ktorých má prácu vykonávať. Ak osobitný právny predpis vyžaduje na výkon práce zdravotnú spôsobilosť na prácu, psychickú spôsobilosť na prácu alebo iný predpoklad (napríklad vzdelanie na povolanie lekára), zamestnávateľ môže uzatvoriť pracovnú zmluvu len s fyzickou osobou zdravotne spôsobilou alebo psychicky spôsobilou na túto prácu alebo s fyzickou osobou, ktorá spĺňa iný predpoklad. Zamestnávateľ môže uzatvoriť pracovnú zmluvu s mladistvým iba po predchádzajúcom lekárskom vyšetrení mladistvého. Na uzatvorenie pracovnej zmluvy s mladistvým je zamestnávateľ povinný vyžiadať si vyjadrenie jeho zákonného zástupcu.

Zamestnávateľ môže od fyzickej osoby, ktorá sa uchádza o prvé zamestnanie, vyžadovať len informácie, ktoré súvisia s prácou, ktorú má vykonávať.

Zamestnávateľ môže od fyzickej osoby, ktorá už bola zamestnávaná, požadovať aj predloženie pracovného posudku a potvrdenia o zamestnaní (tzv. zápočtový list) podľa § 75 ZP. Vzhľadom na ustanovenia zákona č. 428/2002 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov je zamestnávateľ povinný vydať pracovný posudok a potvrdenie o zamestnaní len zamestnancovi, v prípade pracovného posudku i iným subjektom v rámci informácií, ktoré sa ho týkajú.⁶ Iné informácie okrem pracovného posudku je zamestnávateľ oprávnený podávať len so súhlasom zamestnanca.⁷ V prípade, že zamestnávateľ nevydá zamestnancovi pri skončení pracovného pomeru pracovný posudok a potvrdenie o zamestnaní ani na žiadosť zamestnanca, má zamestnanec možnosť obrátiť sa na príslušný inšpektorát práce so sťažnosťou, prípadne aj na súd. Inšpektorát práce ako kontrolný orgán je oprávnený uložiť zamestnávateľovi za zavinené porušenie povinností vyplývajúcich z pracovnoprávnych predpisov pokutu.

Zamestnávateľ má právo pýtať sa len na také informácie, ktoré súvisia s vykonávanou prácou a v žiadnom prípade by nemal klásť otázky, ktoré zasahujú do oblasti súkromia (§ 41 ods. 6 ZP).

Na čo sa napríklad môže budúci zamestnávateľ pýtať:

- kde zamestnanec naposledy pracoval a akú pozíciu zastával;
- čo bolo náplňou jeho práce;
- aké boli jeho povinnosti a kompetencie;

⁶ KOTTNAUER, A. – ŠTALMACH, P.: *Lexikon – Pracovní právo*. Ostrava: Sagit, 1996, s. 196.

⁷ BARANCOVÁ, H.: *Zákoník práce – Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 339.

- dosiahnuté vzdelanie – v prístupe k zamestnaniu výnimku určuje rozhodnutie ESD⁸;
- zdravotný stav – len za určitých podmienok (napr. ak ide o prácu, kde sa vyžadujú výborné zrakové schopnosti, zamestnávateľ má právo sa na tento faktor spýtať);
- tehotenstvo – len v súvislosti so zaradením na konkrétne pracovisko a na výkon konkrétnych prác. V rámci predzmluvných vzťahov sa zamestnávateľ nesmie informovať o tehotenstve ženy.⁹ Ak by prijal tehotnú zamestnankyňu na výkon práce, ktorá je tehotným ženám zakázaná, je povinný ju preradiť na inú pre ňu vhodnú prácu, hneď ako sa dozvie, že je tehotná (od okamihu ako zamestnankyňa informovala svojho zamestnávateľa o tom, že je tehotná a predložila o tom písomné lekárske potvrdenie). Aj sama zamestnankyňa môže odmietnuť výkon takejto práce, čím vznikne prekážka v práci na strane zamestnávateľa s povinnosťou zamestnávateľa poskytnúť zamestnankyni náhradu mzdy v sume jej priemerného zárobku (§ 55 ods. 2 písm. b), § 142 ods. 3, § 162 ods. 1 a 162 ods. 4 ZP);
- bezúhonnosť – len v prípade, ak to nariaďuje osobitný predpis, alebo ak to povaha práce vyžaduje. V prípade, ak sa zamestnanec uchádza o miesto vo verejnej správe, doklad o bezúhonnosti je nevyhnutnosťou;
- ak sa zamestnanec uchádza o pozíciu profesionálneho vodiča je zrejmé, že zamestnávateľ bude chcieť vedieť informácie o závislosti od alkoholu, prípadne iných omamných látok.

1.2. Informácie, ktoré zamestnávateľ nesmie vyžadovať

Zamestnávateľ nesmie vyžadovať od fyzickej osoby informácie:

- a) o tehotenstve;
- b) o rodinných pomeroch;
- c) o bezúhonnosti s výnimkou, ak ide o prácu, pri ktorej sa podľa osobitného predpisu vyžaduje bezúhonnosť, alebo ak požiadavku bezúhonnosti vyžaduje povaha práce, ktorú má fyzická osoba vykonávať;
- d) o politickej príslušnosti, odborovej príslušnosti a náboženskej príslušnosti.

Podľa ustanovenia § 62 ods. 3 zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov zamestnávateľ nesmie vyžadovať ani informáciu o sexuálnej orientácii uchádzača o zamestnanie, ale ani nijaké informácie, ktoré zjavne odporujú dob-

⁸ Pozri rozhodnutie ESD C – 409/95 vo veci Hellmut Marshall vs. Land Northeim – Westfalen.

⁹ Pozri rozhodnutie ESD C- 207/98 vo veci Mahlburg.

rým mravom.¹⁰ Avšak tento zákaz nájdeme aj v Zákonníku práce vychádzajúci z jeho základných zásad, konkrétne článok 1 ZP, ktorý ustanovil zásadu, že fyzické osoby majú právo na prácu a na slobodnú voľbu zamestnania, na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky a na ochranu proti nezamestnanosti. Tieto práva im patria bez akýchkoľvek obmedzení, čo je potrebné vykladať v najširšom zmysle slova. Patrí tu aj zmienka o zákaze diskriminácie súvisiacej so zisťovaním sexuálnej orientácie zamestnanca,¹¹ ktorá veľmi úzko súvisí s právom fyzickej osoby na ľudskú dôstojnosť, ktoré sa považuje za súčasť práva na rovnaké zaobchádzanie.¹² Pre úplnosť je vhodné poznamenať, že zákaz ponižovania ľudskej dôstojnosti v celom priebehu trvania pracovného pomeru, je predmetom úpravy § 13 ods. 5 ZP. Okrem toho zákon o službách zamestnanosti zamestnávateľom zakazuje zverejňovať diskriminačné ponuky práce či inzeráty.¹³

Zamestnávateľ taktiež nemôže v rámci predzmluvných vzťahov vyžadovať od budúceho zamestnanca informácie o rodinných pomeroch, ktorými sa rozumejú informácie o tom, či je slobodný, rozvedený alebo ženatý, o počte vyživovaných detí a zabezpečovaní ich starostlivosti, o rodinnom súžití a pod. Súkromný život zamestnanca, ktorý zahŕňa telesnú a morálnu integritu osoby a pokrýva nielen okruh intímnych osobných vzťahov, ale tiež právo jednotlivca nadväzovať a vyvíjať vzťahy so seberovnými, nemôže byť predmetom záujmu zamestnávateľa.

Otázky na predchádzajúci plat sú taktiež neprípustné, pretože tvoria súkromnú sféru občana a podliehajú zákonu o ochrane osobných údajov.¹⁴ Po vzniku pracovného pomeru je údaj o konkrétnych čiastkach vyplatených zamestnancom ako mzda, plat či odmena spojená s výkonom práce (funkcie) chránený zákonom o ochrane osobných údajov.¹⁵

Aj v tomto prípade platí, že ak zamestnávateľ pri vzniku pracovného pomeru poruší uvedený zákaz ustanovený Zákonníkom práce alebo iným zákonom, uchádzač o zamestnanie má právo na primeranú peňažnú náhradu.

Novelou ZP účinnou od 1. júla 2003 prišlo v ustanovení § 41 ods. 6 ZP k vypusteniu písmena e), ktorého predmetom úpravy bol zákaz zamestnávateľa požadovať od uchádzača o zamestnanie informácie, ktoré by mohli poškodiť

¹⁰ Pozri rozhodnutie ESEP vo veci Leader proti Švédsku, č. 116, séria A (z 26. marca 1987).

¹¹ Bližšie HONEYBALL, S. – BOWERS, J.: *Textbook on Labour Law*. Oxford: University press, 2004, s. 271.

¹² Pozri Smernicu Rady a Komisie ES č. 76/207/EHS z 9. februára 1976 o realizácii zásady rovnoprávného prístupu k mužom a k ženám vo vzťahu k zamestnávaniu, vzdelávaniu, pracovnému postupu a k pracovným podmienkam.

¹³ BARANCOVÁ, H.: *Európske pracovné právo*. Bratislava: Sprint, 2003, s. 58.

¹⁴ BARANCOVÁ, H.: ref. 7, s. 203.

¹⁵ KOCOUREK, J.: *Zákonník práce*. Praha: Eurounion, s.r.o, 2009, s. 75.

jeho osobnosti. Hoci znenie písmena e) bolo vypustené, to však ešte neznamená, že touto zmenou zamestnávateľ nadobudol právo takéto informácie požadovať.

V tomto prípade je potrebné vychádzať z ustanovenia § 11 Občianskeho zákonníka, ktoré zakotvuje právo na ochranu osobnosti vo všeobecnej právnej rovine. Toto ustanovenie teda treba na pracovnoprávne vzťahy aplikovať subsidiárne. V zmysle neho má každá fyzická osoba právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.¹⁶

1.3. Informácie, ktoré podáva budúci možný zamestnanec

Fyzická osoba je povinná informovať zamestnávateľa o skutočnostiach, ktoré bránia výkonu práce alebo ktoré by mohli zamestnávateľovi spôsobiť ujmu, a o dĺžke pracovného času u iného zamestnávateľa, ak ide o mladistvého. Oznamovacia povinnosť o dĺžke pracovného času u iného zamestnávateľa sa vzťahuje na mladistvého uchádzača kvôli jeho ochrane, aby nedošlo k prekročeniu maximálneho limitu pracovného času podľa § 85 ods.7 ZP, a tým k ohrozeniu jeho bezpečnosti a zdravia.

Zamestnávateľ pri prijímaní fyzickej osoby do zamestnania nesmie porušiť zásadu rovnakého zaobchádzania, ak ide o prístup k zamestnaniu (§ 13 ods. 1 a 2 ZP). Uchádzačom o zamestnanie totiž patria práva bez priamej diskriminácie alebo nepriamej diskriminácie podľa pohlavia, manželského stavu a rodinného stavu, rasy, farby pleti, jazyka, veku, zdravotného stavu, viery a náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, odborovej činnosti, národného alebo sociálneho pôvodu, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rodu alebo iného postavenia okrem prípadu, ak to ustanovuje zákon alebo ak je na výkon prác vecný dôvod, ktorý spočíva v predpokladoch alebo požiadavkách, a v povahe práce, ktorú má uchádzač o zamestnanie vykonávať.

Obdobne ako v Zákonníku práce sa aj v zákone o štátnej službe (§ 3) výslovne uvádza zákaz diskriminácie pri vstupe do štátnej služby.

Uvedená povinnosť zamestnávateľa je v plnom súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania ustanovenou pre oblasť pracovnoprávných vzťahov v zmysle zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (tzv. „antidiskriminačný zákon“).

Ak zamestnávateľ pri vzniku pracovného pomeru poruší zásadu rovnakého zaobchádzania, uchádzač o zamestnanie má právo na primeranú peňažnú náhradu. Zamestnanec sa môže domáhať svojich práv na súde. Zamestnávateľ

¹⁶ Pozri rozhodnutie 1CZ 32/1978.

má povinnosť preukázať, že nedošlo k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania. Náhrada plní satisfakčnú funkciu.

2. POVINNOSTI ZAMESTNÁVATEĽA

Povinnosti zamestnávateľa voči zamestnancovi pred uzatvorením pracovnej zmluvy sú nasledujúce:

- zamestnávateľ musí svojho budúceho potenciálneho zamestnanca oboznámiť s právami a povinnosťami súvisiacimi s pracovným pomerom, ktorý prípadne vzájomne uzavrú;
- zamestnávateľ zamestnanca informuje o pracovných a mzdových podmienkach, ktoré budú predmetom budúcej pracovnej zmluvy a nesmie tiež zabudnúť aj na tie, ktoré síce priamo nevyplývajú zo znenia pracovnej zmluvy, ale nariaďuje ich Zákonník práce (napr. postup v prípade ukončenia pracovného pomeru z jednej alebo druhej strany). Medzi pracovné podmienky, o ktorých by mal zamestnávateľ informovať, patrí napríklad pracovný čas a jeho rozvrhnutie, nadčasy a forma ich náhrad, dohoda o hmotnej zodpovednosti, pracovné cesty a iné;
- ak osobitný právny predpis vyžaduje na výkon práce zdravotnú spôsobilosť na prácu, psychickú spôsobilosť na prácu alebo iný predpoklad, zamestnávateľ môže uzatvoriť pracovnú zmluvu len s fyzickou osobou zdravotne spôsobilou alebo psychicky spôsobilou na túto prácu alebo s fyzickou osobou, ktorá spĺňa iný predpoklad.

Na základe uvedeného možno teda skonštatovať, že tzv. zmluvná voľnosť zamestnávateľa uzavrieť pracovnú zmluvu je takto sčasti obmedzená a zamestnávateľ môže pracovnú zmluvu na výkon prác vyžadujúcich si určitú zdravotnú spôsobilosť na prácu, psychickú spôsobilosť na prácu, respektíve iný predpoklad uzavrieť, len s fyzickou osobou, ktorá spĺňa uvedené požiadavky. V rámci takejto vstupnej prehliadky uchádzača o zamestnanie sa uvedie, či je schopný vykonávať prijímanú prácu alebo nie, alebo či je schopný pracovať len za určitých podmienok. V posudku sa neuvádzajú údaje o zdravotnom stave potenciálneho zamestnanca.

Ak by zamestnávateľ uzavrel pracovnú zmluvu bez ohľadu na zdravotnú a psychickú spôsobilosť zamestnanca na prácu túto spôsobilosť vyžadujúcu, alebo bez ohľadu na to, či spĺňa iný predpoklad, bude sa jeho konanie považovať za protiprávne.

Lekárska preventívna prehliadka sa pri nástupe do zamestnania vykonáva v prípade, že to nariaďuje Zákonník práce alebo osobitné predpisy,¹⁷ inak za-

¹⁷ HOCHMAN, J. a kol.: *Zákonník práce – Komentár*. Praha: LINDE, a.s., 2007, s.145.

mestnávateľ nemá vážny dôvod informácie o zdravotnej spôsobilosti na prácu vyžadovať, pretože v takomto prípade na to nevzniká právny dôvod (aj keď informáciu o zdravotnom stave zamestnanca nezahŕňa § 41 ods. 6 ZP, ktorý uvádza informácie, ktoré zamestnávateľ nesmie vyžadovať).¹⁸

Ak zamestnanec patrí do skupiny mladistvých, teda má menej ako 18 rokov, musí tiež absolvovať lekársku prehliadku. Priamo z ustanovení o predzmluvných vzťahoch (§ 41 ods. 3 ZP) vyplýva povinnosť zamestnávateľa zabezpečiť lekárske vyšetrenie každého mladistvého zamestnanca, s ktorým hodlá uzatvoriť pracovnú zmluvu. Ďalší režim zabezpečenia lekárskeho vyšetrenia je potrebné posudzovať v kontexte § 176 ZP, v zmysle ktorého je zamestnávateľ povinný zabezpečiť, aby mladistvého zamestnanca vyšetril lekár

- a) pred preradením na inú prácu;
- b) pravidelne, podľa potreby najmenej raz za rok, ak osobitný predpis neustanovuje inak.

Mladistvý zamestnanec je povinný podrobiť sa určeným lekárskeým vyšetreniam. Pri ukladaní pracovných úloh mladistvému zamestnancovi sa zamestnávateľ riadi aj lekárskeými posudkami.

Na uzatvorenie pracovnej zmluvy s mladistvým je zamestnávateľ dokonca povinný vyžiadať si vyjadrenie jeho zákonného zástupcu, s ktorým počas zamestnávania mladistvého spolupracuje. Napríklad výpoveď mladistvému, ale aj skončenie pracovného pomeru zo strany mladistvého zamestnávateľa dáva na vedomie zákonnému zástupcovi. Kto je zákonný zástupca mladistvého, ustanovuje zákon č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov (§ 40 ods. 4 ZP). Podľa § 171 ZP je zamestnávateľ povinný utvárať priaznivé podmienky na všestranný rozvoj telesných a duševných schopností mladistvých zamestnancov aj osobitnou úpravou ich pracovných podmienok. Pri riešení dôležitých otázok týkajúcich sa mladistvých zamestnávateľ úzko spolupracuje s rodičmi mladistvých. Zamestnávateľ je tiež povinný viesť evidenciu mladistvých zamestnancov, ktorých zamestnáva v pracovnom pomere. Evidencia obsahuje aj dátum narodenia mladistvých zamestnancov.

V prípade, že by zamestnávateľ uzavrel pracovnú zmluvu s mladistvým bez predchádzajúceho lekárskeho vyšetrenia, pracovná zmluva ako právny úkon by bola neplatná, pretože by bola v rozpore so zákonom (§ 176 ZP). Táto neplatnosť by nemohla ísť mladistvému na ujmu, pokiaľ si túto neplatnosť nespôsobil sám (§ 17 ods. 3 ZP). Absencia vyjadrenia zákonného zástupcu mladistvého však nemá vplyv na platnosť právneho úkonu, ktorým je uzatvorenie pracovnej zmluvy,¹⁹ pretože v § 41 ods. 3 ZP nie je doložka neplatnosti, ale pri

¹⁸ BARANCOVÁ, H.: ref. 7, s. 201.

¹⁹ BĚLINA, M. a kol.: *Pracovní právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 2004, s. 293.

kontrole môže inšpektorát práce zamestnávateľovi vyrubiť pokutu za nedodržanie § 41 ods. 3 ZP.

To znamená, že aj pri uzatváraní pracovnej zmluvy s mladistvým zamestnancom dochádza k zákonom ustanovenému obmedzeniu zmluvnej voľnosti zamestnávateľa. Mladiství majú vzhľadom na svoj vek totiž právo na zvýšenú ochranu zdravia pri práci a na osobitné pracovné podmienky vrátane osobitnej ochrany v pracovnoprávných vzťahoch. Zakomponovaním uvedenej povinnosti sa sleduje zabezpečenie ochrany zdravia mladistvého.

Podľa § 173 ZP môže zamestnávateľ poskytnúť mladistvým zamestnancom len práce, ktoré sú primerané ich fyzickému a rozumovému rozvoju, neohrozujú ich mravnosť a poskytuje im pri práci zvýšenú starostlivosť. To isté platí aj pre školy a občianske združenia podľa osobitného predpisu, ak v rámci svojej účasti na výchove mládeže organizujú práce mladistvých. Následne vychádza júc zo znenia § 175 ZP treba skonštatovať, že:

- mladistvý zamestnanec nesmie byť zamestnávaný prácami pod zemou pri ťažbe nerastov alebo pri razení tunelov a štôlní;
- mladistvý zamestnanec nesmie vykonávať práce, ktoré so zreteľom na anatomické, fyziologické a psychické zvláštnosti v tomto veku sú pre neho neprimerané, nebezpečné alebo zdraviu škodlivé;
- zamestnávateľ nesmie zamestnávať mladistvých zamestnancov ani prácami, pri ktorých sú vystavení zvýšenému nebezpečenstvu úrazu alebo pri výkone ktorých by mohli vážne ohroziť bezpečnosť a zdravie spoluzamestnancov alebo iných osôb.

Ďalej platí, že zamestnanec môže uzatvoriť dohodu o hmotnej zodpovednosti najskôr v deň, keď dovŕši 18 rokov veku. Aj toto ustanovenie chráni mladistvých zamestnancov pred zvýšenou zodpovednosťou za prípadnú škodu na zverených hodnotách.

Lekárska prehliadka je potrebná aj v iných prípadoch (napr. pri zmene pracovných podmienok, v niektorých osobitných prípadoch aj pri skončení pracovného pomeru). Náklady za lekársku preventívnu lekársku prehliadku vo vzťahu k práci znáša zamestnávateľ v celom rozsahu, zamestnanec neuhrádza žiadnu čiastku.²⁰

V súvislosti so zdravotnými predpokladmi na prácu je zamestnávateľ povinný vypracovať zoznam prác a pracovísk nevhodných alebo aj zakázaných pre tehotné ženy a pre dojčiace matky, rovnako aj pre mladistvých.²¹

Zamestnávateľ má tak v rámci predzmluvných vzťahov zákonnú povinnosť informovať budúceho zamestnanca o:

- predpokladoch a požiadavkách, ktoré zamýšľaný druh práce kladie na

²⁰ BARANCOVÁ, H.: ref. 7, s. 202.

²¹ BARANCOVÁ, H.: ref. 7, s. 201.

- zamestnanca, o pracovnej náplni určenej pre príslušné pracovné miesto a o jeho začlenení do organizačnej štruktúry zamestnávateľa;
- charakteristike práce, ktorú by mal budúci zamestnanec vykonávať, a o všetkých činnostiach a úlohách, ktoré bude na príslušnom pracovnom mieste zabezpečovať a plniť;
 - právach a povinnostiach, ktoré vyplývajú pre zamestnanca z pracovnej zmluvy;
 - pracovných a mzdových podmienkach týkajúcich sa zamýšľaného pracovného miesta, za ktorých by mal prácu vykonávať (pracovný čas, zmennosť, mzda, dovolenka, miesto výkonu práce, vybavenie pracoviska a pod.).

Uvedené skutočnosti majú pre potenciálneho zamestnanca nezanedbateľný význam v tom, že vytvárajú predpoklady pre jeho slobodné a vážne rozhodovanie sa pri uzatvorení pracovnej zmluvy. Zamestnávateľ a zamestnanec sa v rámci predzmluvných vzťahov dohodnú, kedy zamestnanec podpíše pracovnú zmluvu. V určený deň zamestnávateľ predloží zamestnancovi pracovnú zmluvu podpísanú štatutárnym zástupcom zamestnávateľa, ktorej znenie zodpovedá dohodnutým podmienkam v rámci predzmluvných vzťahov. Pracovný pomer vznikne dňom, ktorý je v pracovnej zmluve určený ako deň nástupu do práce.

Ak si chce zamestnávateľ vo svojej personálnej dokumentácii ponechať osobné údaje o osobách, s ktorými sa v rámci predzmluvných vzťahov rozhodol uzatvoriť pracovný pomer, a ktoré ešte nie sú zamestnancami v zmysle zákona č. 428/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov, je povinný mať k tomu súhlas týchto osôb. Po vzniku pracovného pomeru je zamestnávateľ povinný uchovávať osobné údaje za podmienok stanovených na ich ochranu zákonom o ochrane osobných údajov.²² V zmysle tohto zákona sú budúci zamestnanci dotknutými osobami, ktoré musia potvrdiť svoj súhlas na to, aby zamestnávateľ mohol spracovávať ich osobné údaje. V prípade, ak zamestnanec zistí, že zamestnávateľ mu poskytol v rámci predzmluvných vzťahov informácie, ktoré neboli pravdivé, je možné alebo potrebné postupovať v zmysle § 19 ZP. V zmysle tohto ustanovenia platí, že účastník, ktorý konal v omyle, ktorý druhému účastníkovi musel byť známy, má právo od zmluvy odstúpiť, ak sa omyl týka takej okolnosti, že by bez neho k zmluve nedošlo.

3. POVINNOSTI ZAMESTNANCA

Aj fyzická osoba v pozícii budúceho zamestnanca má voči svojmu budúceму zamestnávateľovi z hľadiska Zákonníka práce určité informačné povin-

²² KOCOUREK, J.: ref. 15, s. 74.

nosti. Fyzická osoba je povinná informovať zamestnávateľa o skutočnostiach, ktoré bránia výkonu práce alebo ktoré by mohli zamestnávateľovi spôsobiť ujmu. Medzi informácie, ktoré bránia výkonu práce možno zaradiť najmä informácie o zdravotnom stave zamestnanca za predpokladu, že ho zamestnávateľ prijíma napr. na rizikové pracovisko.²³ U fyzických osôb uchádzajúcich sa o založenie pracovného pomeru pracovnou zmluvou vo verejnej službe sú to aj informácie o blízkych príbuzných, pretože zákon o verejnej službe zakazuje prácu blízkych príbuzných vo vzájomnej podriadenosti a nadriadenosti tak, aby jeden podliehal pokladničnej kontrole alebo účtovnej kontrole druhého. Informácie, ktoré by mohli zamestnávateľovi spôsobiť ujmu, nie sú v novom Zákonníku práce konkretizované. Napríklad môže ísť o informácie budúceho zamestnanca o výkone konkurenčnej činnosti v prospech iného zamestnávateľského subjektu.

Mladistvý zamestnanec (t. j. vo veku nižšom ako je vek 18 rokov) má povinnosť oznámiť zamestnávateľovi pracovný pomer u iného zamestnávateľa kvôli maximálnemu pracovnému času, ktorý stanovuje pre mladistvého § 85 ZP. Oznamovacia povinnosť o dĺžke pracovného času u iného zamestnávateľa sa vzťahuje na mladistvého uchádzača kvôli jeho ochrane, aby nedošlo k prekročeniu maximálneho limitu pracovného času podľa § 85 ods. 7 ZP, a tým ku ohrozeniu jeho bezpečnosti a zdravia. Pre mladistvého zamestnanca určuje ZP v § 85 ods. 7 pracovný čas najviac 30 hodín týždenne, ak je mladší ako 16 rokov a najviac 37,5 hodín týždenne, ak je starší ako 16 rokov, aj keď pracuje pre viacerých zamestnávateľov. Ďalšie podmienky zamestnávania mladistvých upravujú § 171 – § 173 ZP.

Zákonník práce konkrétne nerieši situácie, keď zamestnanec svoje informačné právne povinnosti vo vzťahu k svojmu budúcemu zamestnávateľovi nesplní alebo ho neinformuje dostatočne, respektíve ho informuje nepravdivo. Keďže predzmluvné vzťahy sa považujú vo väzbe na ustanovenie § 1 ZP za pracovnoprávne vzťahy, správanie sa fyzickej osoby by bolo možné považovať už za porušenie pracovnoprávných predpisov s možnosťou zamestnávateľa vymáhať od zamestnanca náhradu škody. Do času, kým zamestnanec nenastúpi do práce, má zamestnávateľ možnosť od zmluvy odstúpiť, ale to len za predpokladu, že by išlo o taký druh nepravdivej informácie, ktorá môže spôsobiť nepriaznivé následky napríklad vo forme vzniku škody, ale aj postihu od inšpekcie práce.

²³ BARANCOVÁ, H.: ref. 2, s. 312.

ZÁVER

V rámci predzmluvných vzťahov je správne, ak splnenie informačných povinností, ktoré má uchádzač o zamestnanie voči svojmu budúceму zamestnávateľovi, iniciuje sám zamestnávateľ, napr. predložením čestného vyhlásenia, ktoré podpíše uchádzač o zamestnanie. Nie je správne, aby zamestnávateľ od uchádzača o zamestnanie vyžadoval predloženie životopisu, ktorý nemá charakter profesijného životopisu, alebo informácií, ktoré nijako nesúvisia s povahou práce, ktorú má zamestnanec vykonávať. Najmä nesmie ísť o informácie podľa § 41 ods. 6 ZP. Na záver možno povedať, že aj otázky takéhoto druhu sú kategoricky prípustné, ale len do takej miery, do akej zamestnanec s nimi súhlasí a je ochotný na ne odpovedať.

Summary

PRE-CONTRACTUAL RELATIONS IN LABOUR LAW

The present article deals with the relationship before signing the employment contract and the rights and obligations of the parties in the process of peer interviews of prospective employees with employers. Relations, which preceded the conclusion of contract are important in terms of quality and content-based employment. The article aims to give all the importance of pre-contractual relations and more to dismantle the various issues with them. Application of the provisions of § 41 par. 1 to 9 of the Labour Code is in practice not always completely clear.

Souběh funkcí aneb výkon činnosti jako statutární orgán nebo zaměstnanec

Jan Horecký

Synopsa: V předloženém článku si autor dává za cíl analyzovat současný právní stav souběhu funkcí, tedy případu, kdy je fyzickou osobou vykonávána funkce statutárního orgánu určité společnosti a současně má být osoba k této společnosti i v zaměstnaneckém poměru, jehož předmětem je výkon závislé pracovní činnosti. Z článku by taktéž měla vyplynout odpověď na otázku, zda je vůbec alespoň v nějaké podobě faktický souběh funkcí možný, či zda-li je takový stav apriori nemyslitelný. V článku má být reflektováno nejnovější rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ohledně souběhu funkcí, stejně jako jeho důsledky a příslušné konsekvence ve vztahu „zaměstnanec“ vs. „statutární orgán“ a odvozené právní vztahy. Deskripce tak budou podrobeny především dopady právem neaprobovaného souladu výkonu funkce statutárního orgánu a zaměstnaneckého poměru, především co se sociálních jistot a pojištění fyzické osoby týče.

Klíčová slova: vedoucí zaměstnanec, statutární orgán, souběh funkcí, dohoda o výkonu funkce, jednatel, důchodové pojištění, nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, spící pracovněprávní vztah

ÚVOD

O co se vlastně v případě souběhu funkcí jedná? Co máme pod pojmem souběh funkcí na mysli? Zjednodušeně řečeno se jedná o takovou situaci, kdy je jedna a tatáž osoba současně činná v určité společnosti jednak v pozici zaměstnance a jednak z pozice statutárního orgánu (jednatel), resp. člena statutárního orgánu (člen představenstva a.s.).¹ Markantním a problematickým se jeví především otázka, kdy jedna a tatáž fyzická osoba zastává funkci statutárního orgánu obchodní společnosti nebo jejího člena a současně je zaměstnancem, nebo vedoucím zaměstnancem.² Často se tak jedná o situaci, kdy je dotčená osoba organizačně zařazena na pozici vedoucího zaměstnance na místo, které má z pohledu organizační struktury poměrně vysoký význam (např. ředitel či náměstek).

¹ Pro další práci budu jednotně používat pojem statutární orgán nebo statutář.

² HROUZKOVÁ, V.: Souběh funkcí statutárního orgánu a zaměstnance – ano, či ne? In *Personální a sociálně právní kartotéka*, Praha, 5, 2011, s. 1.

V úvodu si současně dovoluji poznamenat, že k souběhu funkcí je v českém právním prostředí poměrně stálá a dlouhodobá judikatura, tudíž, ačkoliv je tak často uváděno, se s nejnovějším rozhodnutím, které se problematiky souběhu funkcí týče, nepřichází žádné zásadní novinky ani zvraty. Dále uvedené rozhodnutí totiž pouze znovu potvrdilo znění dosavadní judikatury a v ryzí podobě odkrylo některé z negativních dopadů právem reprobovaného souběhu funkcí.

1. K PŘEDPOKLADŮM SOUBĚHU FUNKCÍ

Souběh funkcí je poměrně zajímavou situací. Ačkoliv se v realitě všední praxe nejedná o ojedinělý jev, není souběh funkcí nikterak legislativně upraven. Občanský zákoník, zákoník práce (dále jako „ZP“) a ani obchodní zákoník souběh funkcí nezakazuje. S určitou mírou benevolence je dokonce možné konstatovat, že např. zákoník práce ve svých ustanoveních se souběhem funkcí dokonce počítá.³

U souběhu funkcí se tedy převážně jedná o vzájemnou kolizi postavení subjektu jako vedoucího pracovníka a současně i statutárního orgánu (člena statutárního orgánu).

Vedoucím pracovníkem ve smyslu zákoníku práce rozumíme vedoucího zaměstnance. Vedoucími zaměstnanci zaměstnavatele se rozumějí zaměstnanci, kteří jsou na jednotlivých stupních řízení zaměstnavatele oprávněni stanovit a ukládat podřízeným zaměstnancům pracovní úkoly, organizovat, řídit a kontrolovat jejich práci a dávat jim k tomu účelu závazné pokyny.⁴

Právní úkony právnické osoby ve všech věcech činí ti, kteří k tomu jsou oprávněni smlouvou o zřízení právnické osoby, zakládací listinou nebo zákonem, tzv. statutární orgány. Statutárním orgánem pak je osoba, nebo kolegium osob (představenstvo), které je oprávněno jménem právnické společnosti jednat. Veškeré jednání a právní úkony činěné statutárním orgánem je nazíráno jako vlastní jednání obchodní společnosti. Vztah ke společnosti bývá zpravidla zakládán smlouvou o výkonu funkce s tím, že se na ni použije přiměřeně ustanovení o mandátní smlouvě.⁵

Základním rozdílem tak je oblast právní úpravy (odvětví), která se na osobu v tom kterém postavení vztahuje. Dalším významným rozdílem pak je charakter činnosti, kterou má osoba buď jako vedoucí zaměstnanec, nebo jako statutář vykonávat. Zatímco podle obchodního zákoníku platí, že jednatelem, resp. představenstvem, náleží obchodní vedení společnosti, vedoucí zaměstnanec je

³ Viz např. ust. § 113 odst. 2 zák. č. 262/2006 Sb. Zákoník práce.

⁴ Ust. § 11 ZP.

⁵ Ust. § 66 zák. č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník (dále jako ObchoZ).

v podřízeném postavení vůči zaměstnavateli a koná dohodnutý druh práce nikoliv samostatně, ale podle závazných pokynů zaměstnavatele.⁶

Stejně tak je dobré upozornit na riziko určování konkrétního vztahu na základě smluvního typu, kterým se strany vzájemně zavázaly. V tomto směru je důležité upozornit na fakt, že manažerská smlouva, jak je obecně (laicky) daný smluvní typ označován, je dosti často používána pro veškeré právní vztahy společnosti s jejím zástupcem či reprezentantem, který jejím jménem jedná a který vykonává předmět její činnosti. V praxi totiž často dochází k zaměňování pojmů manažerská smlouva jako fakticky neexistujícího smluvního typu jak ve vztahu obchodněprávním (smlouva o výkonu funkce), tak ve vztahu pracovněprávním (pracovní smlouva).

2. JUDIKOVANÝ VÝVOJ SOUBĚHU FUNKCÍ

Souběh funkcí není pro právní praxi žádným novým tématem. Otázkou souběhu funkcí se zabývají soudy už několik let s převážně konstantním a jednotným výsledkem. Prvním z významných soudních rozhodnutí, které se souběhem funkcí zabýval, bylo rozhodnutí Vrchního soudu v Praze,⁷ v kterém se vyjádřil ve smyslu, že „činnost statutárního orgánu (popřípadě jeho člena, jde-li o kolektivní orgán) nevykonává fyzická osoba v pracovním poměru. ... Funkce statutárního orgánu společnosti totiž není druhem práce ve smyslu ustanovení 29 odst. 1 písm. a) zák. práce a vznik tohoto právního vztahu není upraven pracovněprávními předpisy a řídí se obsahem společenské smlouvy“. Tuto právní větu následně Nevyšší soud⁸ rozšířil o další charakteristiku činnosti statutárního orgánu, z které vyplývá, že činnost statutárního orgánu „se řídí obsahem obchodního zákoníku“. Tím bylo potvrzeno, že se vztah obchodní společnosti a jejího statutárního orgánu vždy řídí obchodním zákoníkem a jedná se tak o vztah obchodněprávní.⁹

Z pohledu souběhu funkcí však bylo citované rozhodnutí významné ještě z jednoho hlediska. Nejvyšší soud zde totiž dále dodává, že „právní předpisy ani povaha společnosti s ručením omezeným ale nebrání tomu, aby jiné činnosti pro tuto obchodní společnost vykonávaly fyzické osoby na základě pracovněprávních vztahů, pokud náplní pracovního poměru (nebo jiného pracovněprávního vztahu) není výkon činnosti statutárního orgánu. ... Podstatné však je, že obsah takového pracovněprávního vztahu nemůže být shodný s obsahem činnosti jednatele, ale může se týkat jen činností od práce jednatele odlišných“. Tím tedy soud jednoznačně posvětil stav, kdy jed-

⁶ HROUZKOVÁ, V.: ref. 2, s. 2.

⁷ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 21. 4. 1993, sp. zn. 6 Cdo 108/92.

⁸ Rozsudek Nevyššího soudu ČR ze dne 17. 11. 1998, sp. zn. 21 Cdo 11/98.

⁹ ČECH, P.: Statutární orgán, zaměstnanec, nebo od každého trochu? In *Právní rádce*, Praha, 2, 2009, s. 22 a násl.

noznameně nevyklučuje možnost, aby byla osoba, která vystupuje v pozici statutárního orgánu současně i zaměstnancem stejné společnosti. Nicméně to vše pouze za předpokladu, že pracovní smlouva osoby, která současně vykonává i činnost statutárního orgánu bude obsahovat pouze tu práci, resp. ty činnosti, které nesouvisejí s obchodním vedením společnosti.¹⁰ K tomu jen poznamenávám, že činnost statutárního orgánu je tak rozmanitá, že je poměrně problematické nalézt oblast, v níž by nedocházelo ke kolizi s činnostmi manažera (ředitele apod.). Z toho důvodu dochází většinově při přezkumu konkrétní činnosti (v procesu posuzování souběhu) k negativnímu rozhodnutí, resp. k nepřipuštění souběhu.¹¹

Z pohledu postavení generální ředitelů a zástupců společnosti v zaměstnaneckém poměru a jejich současného postavení jako statutárního orgánu se stalo zásadním i rozhodnutí Nejvyššího soudu v roce 2008, v kterém Nejvyšší soud deklaroval neslučitelnost postu statutárního orgánu a zástupce společnosti (na základě plné moci),¹² kdy se v odůvodnění rozsudku vyjádřil, že „osoba, která je statutárním orgánem nebo členem statutárního orgánu právnické osoby, nemůže být současně zákonným zástupcem této osoby“.¹³ Vyřknutím formule neslučitelnosti postů měla v praxi za důsledek formální úpravu „zastupování“, resp. výkonu funkce statutárního orgánu a vedoucího zaměstnance, kdy došlo ke změně podpisových řádů a proškolení statutářů v tom směru, aby nadále podepisoval smlouvy pouze s označením svojí funkce statutáře a v souladu se společenskou smlouvou nebo stanovami.¹⁴

Posledním, nejmladším a podle dozvků praxe zřejmě nejzávažnějším rozsudkem Nejvyššího správního soudu je rozsudek z prosince roku 2010. Ten se totiž kromě vlastní souběhu funkcí dotkl, resp. explicitně pojmenoval důsledky, které pro dotčený subjekt vyplývají z právem neaprobovaného souběhu funkcí. Nejvyšší správní soud v tomto rozsudku především poukázal na neexistenci pracovního poměru. Podle odůvodnění Nejvyššího správního soudu v tomto případě totiž z důvodu souběhu funkcí (nejdříve byl statutářem, posléze chtěl být zaměstnancem) prohlásil, že pracovní poměr dané osobě vůbec nevznikl, a to z důvodu, že pracovní náplň ředitele společnosti se kryla s činnostmi, které náležely do kompetencí jednatele jakožto statutárního orgánu společnosti.¹⁵ Jak je patrné již z předchozího textu, není toto rozhodnutí samo o sobě nikterak průlomové a výkladově se drží již v předešlých judikátech nastoleného trendu.

¹⁰ VLČEK, M.: Souběh funkcí. In *Právní rádce*, Praha, 3, 2010, s. 5.

¹¹ RADA, I.: Souběh znovu a jinak. In *Právní rádce*, Praha, 6, 2009, s. 4.

¹² Srov. BEJČEK, J. – KOTASEM, J. – POKORNÁ, J.: Soudně nezákonné „zákonné zastoupení“, aneb Curia poduta, causa finita? In *Obchodněprávní revue*, Praha, 2, 2009, s. 31.

¹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 10. 2008, sp. zn. 31 Odo 11/2006.

¹⁴ VLČEK, M.: ref. 10, s. 6.

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 9. prosince 2010, sp. zn. 3 Ads 119/2010.

To, že byl Nejvyšším správním soudem udáváný směr ze strany podnikatelů nerespektován a přehlížen, se projevilo právě v onom šoku, který dotčená veřejnost po vynesení citovaného rozsudku zažila.¹⁶ Nicméně tím, že NSS explicitně vyjádřil neplatnost, resp. neexistenci pracovního poměru, současně i poukázal na důsledky takového stavu např. v oblasti nemocenského pojištění. K dalším konsekvencím uvedeného rozsudku patří dopad do pojistné oblasti. Díky neexistenci pracovního poměru totiž statutáři neběžela a nenačítala se odpracovaná pojistná doba pro účely starobního důchodu. Na druhou stranu stejně tak neměly být prováděny odvody pojistného na zdravotní pojištění a pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Pokud bychom tedy v souladu s dostupnou a již delší dobu poměrně rigidní judikaturou dospěli k závěru, že v případech, kdy se bude obsahová množina úkolů a činností spadajících pod působnost statutárního orgánu společnosti významně překrývat s obsahovou množinou činností běžně vykonávaných osobou v zaměstnaneckém poměru, bude nutné považovat pracovněprávní vztah již od podpisu pracovní smlouvy, resp. některé z dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr, za neplatný a pro tak budoucnost dále irelevantní. To vše však pro dotčenou osobu má významné konsekvence.

Ve vztahu k neexistenci základních pracovněprávních vztahů je nezbytné si uvědomit, že tyto mimo jiné v mnoha případech představují základní parametr pro účast a následně přiznání různých dávek.¹⁷ Stejně tak dopadá neexistence pracovněprávního vztahu a současná existence obchodněprávního vztahu na pole odpovědnostních vztahů. Zpochybněny tak jsou např. vyplácené dávky z nemocenského pojištění, dále pak odvody na pojistné, jako pojistné na zdravotní pojištění či pojistné na důchodové pojištění. Nemalou roli zde pak hrají i dopady do daňové oblasti a pod.

3. DOPAD SOUBĚHU – ODPOVĚDNOST ZA ŠKODU

Fakt, že dotčené osoba je vůči společnosti pouze v obchodněprávním vztahu, a že zde tedy neexistuje žádný pracovněprávní vztah, je významný i v oblasti odpovědnostních vztahů. Nejmarkantnější rozdíl je možno sledovat zejména v podobě výše odpovědnosti za škodu, resp. v její limitaci v pracovněprávních vztazích. Obecně lze konstatovat, že škodné jednání osoby, která je ke společnosti v pracovněprávním nebo obchodněprávním vztahu, dává spo-

¹⁶ Srov. např. KADLECOVÁ, T.: *Souběh funkce statutárního orgánu a pracovního poměru – sbíhá se stále více problém.* Dostupné na internete: <<http://www.epravo.cz/top/clanky/soubeh-funkce-statutarniho-organu-a-pracovniho-pomeru-sbiha-se-stale-vice-problemu-71300.html>> (31. 7. 2011).

¹⁷ Srov. např. ust. § 5 písm. a) zák. č. 187/2006 Sb. o nemocenském pojištění.

lečnosti nárok na uplatnění náhrady této škody, ať již v režimu občanského, obchodního nebo pracovního práva. Samotná judikovaná úprava souběhu funkcí má bezesporu za jeden z cílů zamezit zneužívání rozdílné úpravy odpovědnosti za škodu v pracovním a obchodním právu. Má tedy za cíl zamezit stavu, kdy člen statutárního orgánu bude zneužívat svoje souběžné postavení (bude tvrdit, že jednal jako) jako vedoucí zaměstnanec.¹⁸

Pokud by osoba byla vůči společnosti v zaměstnaneckém poměru (pracovněprávním vztahu), pak by zaměstnanec odpovídal zaměstnavateli za škodu, kterou mu způsobil zaviněným porušením povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním. Podle příslušných ustanovení zákoníku práce se dále limituje výši náhrady škody a to tak, že nebyla-li škoda zaměstnancem zaměstnavateli způsobena úmyslně, pak může zaměstnavatel po zaměstnanci obecně požadovat jenom 4,5 násobek jeho průměrného příjmu.¹⁹

Oproti tomu stojí zcela odlišná situace, je-li osoba v postavení statutárního orgánu. Členové představenstva jsou povinni vykonávat svou působnost s péčí řádného hospodáře a zachovávat mlčenlivost o důvěrných informacích a skutečnostech, jejichž prozrazení třetím osobám by mohlo společnosti způsobit škodu. Stejná úprava, tedy požadavek na výkon funkce s péčí řádného hospodáře lze analogicky uplatnit i na statutární orgán v podobě jednatele. Důležité zde je, že na rozdíl od pracovněprávního vztahu se v obchodněprávním vztahu při vzniku škody neuplatní žádná limitace výše náhrady škody. Podle obchodního zákoníku totiž smlouva mezi společností a členem představenstva nebo ustanovení stanov vylučující nebo omezující odpovědnost člena představenstva za škodu jsou neplatné.²⁰ Jakékoliv smlouva nebo ustanovení stanov, které by náhradu škody omezovalo, limitovalo nebo dokonce vylučovalo je tedy zcela neplatné.²¹

Upřednostnění obchodně-právního vztahu člena statutárního orgánu z pohledu odpovědnosti za škodu má svoji oporu i v rozsudku Nejvyššího soudu, který jednoznačně říká, že „odpovědnost člena statutárního orgánu, který činí právní úkony, je podle ustanovení § 194 odst. 4 až 7 obch. zákoníku a ustanovení § 243 odst. 8 obch. zákoníku zásadně podstatně vyšší než odpovědnost zaměstnance“.²²

¹⁸ RADA, I.: Souběh funkce (člena) statutárního orgánu a vedoucího zaměstnance. In *Právní rozhledy*, Praha, 1, 2006, s. 24.

¹⁹ Ust. § 257 odst. 2 z. č. 262/2006 Sb. Zákoník práce.

²⁰ Ust. § 194 odst. 5 z. č. 513/1991 Sb. Obchodní zákoník.

²¹ VLČEK, M.: ref. 10, s. 8.

²² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15. 10. 2008, sp. zn. 31 Odo 11/2006.

4. DOPAD SOUBĚHU – ODVODOVÉ POVINNOSTI

Jak jsem již avizoval, nedotýká se souběh funkcí pouze odpovědnostního rozměru popisovaného právního vztahu. Souběh funkcí, resp. neoprávněný souběh funkcí a existence pouze obchodněprávního vztahu osoby ke společnosti (jako statutárního orgánu), má i svou daňovou a pojistnou stránku.

Nejjednodušší je bezesporu stránka daňová z pohledu daně z příjmu. Dani z příjmu zde totiž podléhají veškeré příjmy, ať již jsou dosaženy v pozici zaměstnance nebo v pozici výkonu funkce statutárního orgánu.

Poměrně jednoduše se lze vypořádat i s účastí osoby na veřejném zdravotním pojištění. Pokud budeme brát v potaz, že za hlavní podmínku účasti osoby na veřejném zdravotním pojištění zákon předvídá trvalý pobyt²³ osoby (je jedno, jestli se jedná o zaměstnance nebo zaměstnavatele nebo statutární orgán), resp. pojištěnce na území České republiky, pak je v podstatě irelevantní, jestli bude osoba vystupovat v pozici zaměstnance a nebo v pozici zaměstnavatele či statutárního orgánu. V každém případě bude muset být pojištěn na veřejné zdravotní pojištění odvedeno. Oproti tomu je dopad souběhu a rozdíl mezi existencí pracovněprávního nebo obchodního vztahu patrný u nemocenského, důchodového a sociálního pojištění poměrně markantnější.

5. NEMOCENSKÉ POJIŠTĚNÍ

Významný je dopad zákonem neuznaného souběhu funkcí statutárního orgánu a zaměstnance společnosti především v oblasti nemocenského pojištění. V souvislosti s nemocenským pojištěním je totiž nutné si uvědomit, že zaměstnanecký poměr je zásadně jedním z meritorních předpokladů účasti na nemocenském pojištění.²⁴ Tam, kde dochází k uzavření pracovního poměru člena statutárního orgánu (sám se sebou nebo totožná oblast vykonávaných činností) totiž v důsledku neplatného uzavření pracovněprávního vztahu vystupuje otázka jeho účasti, resp. neúčasti na nemocenském pojištění. Obecně lze říci, že základním předpokladem účasti na nemocenském pojištění je výkon závislé pracovní činnosti v pracovněprávním vztahu, tedy v „zaměstnání“. Vzhledem k tomu, že v případě souběhu funkcí obecně existuje pouze obchodněprávní vztah, pak lze konstatovat, že osoby, vykonávající funkci statutárního orgánu ve společnosti nejsou ze zákona účastny nemocenského pojištění. Jistou výjimku představovali do konce roku 2008 jednatelé, se kterými se počítalo jako s potenciálními pojištěneckými subjekty nemocenského pojištění, nicméně od

²³ Ust. § 2 odst. 1 písm. a) z. č. 48/1997 Sb. O veřejném zdravotním pojištění.

²⁴ PŘIB, J.: *Zákon o nemocenském pojištění – komentář*. Praha: Wolter Kluwer, 2009, s. 14.

roku 2009 jsou z okruhu osob nemocensky pojištěných vyňaty a nejsou tak považovány za zaměstnance.²⁵ Nic však nebrání tomu, aby se jednatelé podíleli na nemocenském pojištění na základě svojí dobrovolné účasti na systému nemocenského pojištění.

6. DŮCHODOVÉ POJIŠTĚNÍ

Z pohledu důchodového pojištění je situace pro statutáře poněkud příznivější, než v případě nemocenského pojištění. Podle zákona o důchodovém pojištění totiž do okruhu pojištěných osob spadají i společníci a jednatelé společnosti s ručením omezeným.²⁶ Na členy představenstva akciových společností se však tato „zákonná účast“ na důchodovém pojištění nevztahuje. Pro pojištěnce tedy obecně není důležité, vystupuje-li ve vztahu ke společnosti jako její zaměstnanec, nebo jednatel, neboť ze zákona je na důchodovém pojištění účasten. Jedinou výjimkou je stanovení minimální hranice příjmu, které musí osoba v obchodněprávním vztahu ke společnosti (jako jednatel) dosáhnout, aby byla důchodového pojištění účastna. Účast na důchodovém pojištění pak připadá pouze na měsíce, v kterých jednatel dosáhl minimálně tzv. započitatelného příjmu do vyměřovacího základu alespoň ve výši rozhodného příjmu (cca 6200 Kč). Z pohledu účasti na důchodovém pojištění pak tedy je zcela irrelevantní, jestli pojištěnec dostal k příjmu z titulu zaměstnaneckého poměru, a nebo z titulu výkonu funkce jednatele s.r.o.

Otázka účasti osob v souběhu funkcí na pojistných systémech představuje zásadní společností vnímaný problém jako důsledek rozhodnutí Nejvyššího správního soudu sp. zn. 3 Ads 119/2010. Jak již bylo uvedeno, poukázal v tomto rozhodnutí soud na neexistenci pracovního poměru, od které následně odvodil i neúčast osoby na pojistných systémech (otázku zaplaceného pojistného neřešil). Zmiňované rozhodnutí znovu přineslo vlnu nejistoty nejen do podnikatelské praxe. Otázkou však zůstává, jakým způsobem je možné tuto tento problém upravit, aby došlo ke krytí osob vykonávajících funkci statutárního orgánu pojistným systémem.

Z pohledu *de lege ferenda* se tu naskytuje několik možností. Za prvé je možné, že zákonodárce přistoupí k benevolentnějšímu postupu, kdy pro dotčené osoby v postavení statutáře stanoví právo volby mezi účastí na pojistném systému a dosavadním nepojištěným stavem nebo odváděním plného pojistného tak, jako zaměstnanec i s důsledky z toho vyplývajícími.²⁷

²⁵ CHVÁTALOVÁ, I.: Nemocenské pojištění v roce 2009 s pojmem zaměstnanec. In *Práce a mzda*, Praha, 3, 2009, s. 39.

²⁶ § 5 odst. 1 písm. w) z. č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění.

²⁷ VLČEK, M.: ref. 10, s. 8.

Druhou možnost pak představuje státem napevno určená hranice a odvodová povinnost pro společnost a statutáře podle některého z dosavadních uplatňovaných režimů (pro stát by samozřejmě byl nejpříjemnější a nejvhodnější režim zaměstnaneckého poměr).²⁸

7. SOUBĚH FUNKCÍ V PŘÍPADĚ JMENOVÁNÍ ZAMĚSTNANCE DO POZICE STATUTÁRNÍHO ORGÁNU

V předešlém textu byla popisována situace, kdy došlo k takovému souběhu funkcí, kdy se osoba zastávající funkci statutárního orgánu a která tak k dané společnosti prvotně vystupovala v obchodněprávním vztahu, přechází vedle tohoto vztahu prostřednictvím podepsání pracovní smlouvy, popřípadě na základě podepsání některé z dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr i do vztahu pracovněprávního.

Situaci souběhu funkcí, kdy by dotčená osoba pro společnost nejdříve běžně pracovala (vykonávala závislou pracovní činnost) a až následně by byla jmenována a uvedena do pozice statutárního orgánu není v českém právním prostředí rovněž upravena a současná judikatura se k této situaci taktéž nijak nevyjadřuje. Výsledek posuzování předešlé situace je tedy možné pouze odhadovat, jak by soudy při jejím posuzování zaujaly stanovisko.

8. INSPIRACE ÚPRAVY *DE LEGE FERENDA*

Inspiraci pro řešení popsaného souběhu funkcí by mohl český zákonodárce hledat např. v německé právní úpravě, jejíž podoba vypadá ve stručnosti asi následovně.

Úvodem pokládám za vhodné vysvětlit, jak vzniká, resp. vypadá vztah statutárního orgánu ke společnosti. Osoba, která vykonává funkci statutárního orgánu je ke společnosti vázána na základě tzv. „*Anstellungsvertrag*“, která je v určité míře kombinací mandátní smlouvy (*Geschäftsbesorgungsvertrag*) a především služební smlouvy (*Dienstvertrag*). K tomu nutno uvést, že pracovní smlouva představuje v Německu jeden z typů služební smlouvy, nicméně podle konstantní německé judikatury není *Anstellungsvertrag* za pracovní smlouvu považován.²⁹

Podle formy (písemně, konkludentně), jakou byl *Anstellungsvertrag* uzavřen se pak posuzuje další existence původního pracovního poměru.

²⁸ VLČEK, M.: ref. 10, s. 8.

²⁹ JOSKOVÁ, L.: Je možný souběh funkce v SRN? In *Právní rozhledy*, Praha, 9, 2011, s. 322.

V ideálním případě by mělo dojít k **písemnému**³⁰ uzavření *Anstellungsvertrag*, aby tak bylo jednoznačné a jasné, jak chtěly smluvní strany dále upravit svoje vzájemné poměry. S písemnou formou uzavření *Anstellungsvertrag* jde ruku v ruce zánik, resp. ukončení původního pracovněprávního vztahu. Písemná forma totiž současně splňuje podmínku písemnosti pro rozvázání pracovněprávního vztahu podle § 623 BGB.³¹ Pokud tedy dojde např. k jmenování vedoucího zaměstnance na pozici jednatele (statutárního orgánu) společnosti s tím, že se v podstatné míře shoduje předmět činnosti statutárního orgánu a činností vedoucího zaměstnance (jednatel přebírá podstatné části úkolů dřívějšího zaměstnavatele), pak se k okamžiku uzavření smlouvy presumuje zánik pracovněprávního vztahu.³² Odlišný přístup, tedy že by i přes písemnou formu uzavření *Anstellungsvertrag* měla i nadále přetrvávat existence „suspendovaného“ pracovního poměru, je možná pouze v tom případě, že si tak strany sjednaly,³³ popřípadě by pro suspenzi pracovního poměru hovořily jiné podstatné důvody.³⁴

Z pohledu nejen českého práva, ale i z interpretace smyslu pracovněprávních předpisů lze s takovýmto postupem (skončení pracovního poměru okamžikem jmenování do funkce, resp. podpisem dohody o výkonu funkce) nesouhlasit. Pakliže by nebyly dány jednoznačné mantinely (např. minimální délka funkčního období, popřípadě odchodné v případě brzkého odvolání z funkce), tak by mohlo dojít k zneužívání tohoto institutu ve prospěch obcházení zákonů ustanovení o skončení pracovního poměru výpovědí. Pakliže by pracovní poměr končil jmenováním statutárním orgánem či jeho členem, představoval by tento akt poměrně jednoduchý způsob, jak obejít ustanovení o ochraně zaměstnance před výpovědí, pro kterou zaměstnavatel nedisponuje dostatečnými zákonnými důvody.³⁵

Druhým případem je situace, kdy smluvní strany neuzavřou *Anstellungsvertrag* písemně, ale vzájemně se zaváží pouze konkludentní formou dohody. V takové případě není splněna podmínka písemného rozvázání pracovněprávního vztahu a ten tak podle zákona nemůže být a ani není ukončen.³⁶ Původní pracovněprávní vztah tak koexistuje vedle nově vzniklého obchodněprávního vztahu v podobě tzv. **spícího pracovního poměru** (*ruhendes Arbeitsvertrag*).

³⁰ Podmínkou platného uzavření *Anstellungsvertrag* není jeho písemná forma. Je tak dovodováno z jeho charakteru syntézy mandátní s služební smlouvy a zejména z neexistence zákonného explicitního vyjádření podmínky písemnosti této smlouvy.

³¹ BAG, rozsudek z 19. 7. 2007 – 6 AZR 774/06.

³² BAG, rozsudek z 8. 6. 2000 – 2 AZR 207/99.

³³ BGH, rozsudek z 11. 10. 2010 – II ZR 266/08.

³⁴ BAG, rozsudek z 14. 6. 2006 – 5 AZR 592/05.

³⁵ ČECH, P.: ref. 9, s. 24.

³⁶ BAG, rozsudek z 15. 3. 2011 – 10 AZB 32/10.

Podstatou spícího pracovního poměru je dočasné suspendování pracovního (vysazení) poměru. Jinými slovy tak dochází k zastavení výkonu závislé pracovní činnosti zaměstnancem a současně k zastavení přidělování pracovních úkolů ze strany zaměstnavatele. Smluvní strany tedy jsou zbaveny povinnosti plynoucí jim z platně uzavřeného pracovního poměru (např. výkon pracovní činnosti vs. odměňování za odvedenou práci). Na rozdíl od předchozí situace, kdy je se s podpisem *Anstellungsvertrag* spojuje i účinek skončení pracovního poměru, se při spícím pracovním poměru může osoba, která již nadále nebude vykonávat funkci statutárního orgánu vrátit zpět na svoje pracovní místo. Podstatou spícího pracovního poměru je tedy fakt, že po odpadnutí překážky, pro kterou byl „uspán“, dochází opět k jeho probuzení a plné aktivaci. Z pohledu české pracovního práva lze institut spícího pracovního poměru přirovnat k neplacenému pracovnímu volnu, které po dohodě poskytuje zaměstnavatel zaměstnanci na jeho výslovnou žádost.

V neposledním případě pamatuje německé právní prostředí i na situaci, kdy s osobou (zaměstnancem) není *Anstellungsvertrag* uzavřen ani konkludentně, ani v písemné formě. Pracovní poměr takového zaměstnance pak nedoznává žádných existenčních změn, tj. přetrvává dále. V případě, že se jednatel nadále nachází v podřízeném postavení (plní příkazy zaměstnavatele, nahlíží se na něj dále jako na zaměstnance³⁷ a stojí tak nadále pod působností pracovníněprávních předpisů vyjma těch, u kterých je jejich použití na statutární orgány přímo vyloučeno.³⁸

Závěrem pak podotýkám, že i německá právní úprava nevyklučuje a žádné právní překážky neklade souběhu funkcí statutárního orgánu a zaměstnance v případě, kdy okruh činností, které vykonává osoba jako statutární orgán a které jako zaměstnanec, je jednoznačně oddělený.³⁹

ZÁVĚR

Z obecného hlediska tedy lze upozornit statutární orgány, jednatele i zaměstnavatele na fakt možnosti vzniku tzv. souběhu funkcí a nebezpečí s ním spojené (v podobě neplatného uzavření pracovního poměru a na to navazující např. neúčast na nemocenském pojištění). K souběhu funkcí tak nemůže dojít jednak prostřednictvím uzavření pracovníněprávního vztahu jednou a toutéž osobou jako zaměstnance i zaměstnavatele a pak i z titulu souběhu funkcí s obsahově se překrývající náplní práce.

Obecně lze říci, že souběh funkce jednatele a zaměstnance (generálního ře-

³⁷ JOSKOVÁ, L.: ref. 29, s. 323.

³⁸ Např. § 5 odst. 1 *Arbeitsgerichtsgesetz*.

³⁹ JOSKOVÁ, L.: ref. 29, s. 323.

ditel) v drtivé většině případů nebude v souladu s pracovněprávními předpisy, nicméně to nevylučuje možnost vzniku jiného pracovně právního vztahu jednatel ke společnosti (např. jako revizní technik apod.).⁴⁰ Vždy by však muselo být prokázáno jednoznačné nepřekrývání se vykonávaných činností (činnost v zaměstnaneckém poměru by především nesměla vykazovat prvky „vedení společnosti“). V pracovní smlouvě (nebo dohodě o provedení práce či dohodě o pracovní činnosti) by tak strany musely jasně vymezit kompetence a obsahovou náplň zaměstnaneckého poměru tak, aby bylo jednoznačně patrné, že nedochází k překrývání s činnostmi, které jsou spojeny s výkonem funkce.

Právě a především z důvodů obtížného a někdy až fakticky nemožného jasného vymezení činností, kdy osoba jedná např. jako jednatel a na druhé straně jako ředitel společnosti, neboť obě pozice tuto osobu většinou opravňují k výkonům řídicí činnosti a k vedení společnosti jak navenek, do dovnitř, nelze souběh funkcí doporučit a brát za vhodné řešení úpravy vztahů ve společnosti.⁴¹

Důsledkem souběhu funkcí (statutár vs. zaměstnanec) je pak ve většině případů neplatnost uzavření pracovněprávního vztahu, neúčast na nemocenském pojištění a odlišné daňové dopady.

Zusammenfassung

GLEICHLAUF DER AUSÜBUNG DER FUNKTION DES STATUTARISCHEN ORGANS UND DER ARBEITSNEHMERPOSITION

In vorliegendem Artikel versucht der Autor die aktuelle rechtliche Situation von überlappenden Funktionen/Stellen zu beschreiben. Es handelt sich um einen Fall, wenn die gleiche Person mit der Handelsgesellschaft nicht nur unter Geschäftsführungsvertrag sondern zugleich auch unter Arbeitsvertrag im Verhältnis steht. Der Artikel sollte auch die Antwort auf die Frage geben, ob es eigentlich in irgendwelcher Form die überlappende Funktion vorkommen kann. Wenn ja, dann in welcher Form. Im Artikel sollte auch die Höchstverwaltungsgerichtentscheidung 3 Ads 119/2010 reflektiert werden. In diesem Urteil hat der Höchstverwaltungsgericht seine Stellung zu überlappenden Funktionen erklärt. Außerdem wies das Gericht auch auf die Konsequenzen der überlappenden Funktionen im Bereich der Sozial und Krankenversicherung usw. hin.

⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. srpna 2004, sp. zn. 21 Cdo 737/2004.

⁴¹ ŠEVČÍK, D.: Vztahy funkce jednatele s jinými vedoucími posty ve společnosti s ručením omezeným. In *Právní fórum*, Praha, č. 1, 2005, s. 36.

Problémové aspekty doplňkového dôchodkového sporenia

Vladimír Hornáček

Synopsa: Autor sa v článku zaoberá tzv. tretím dôchodkovým pilierom, ktorý je vytvorený zákonom 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení. Poskytuje stručný náhľad na charakteristiky tohto piliera a poukazuje na jeho odlišnosť od klasického delenia dôchodkových pilierov v iných vyspelých kapitalistických západoeurópskych demokratických štátoch alebo demokraciách. Autor zároveň poukazuje na najzávažnejšie nedostatky tohto zákona, ku ktorým v stručnosti ponúka aj možnosti riešenia.

Kľúčové slová: Doplnkové dôchodkové sporenie, doplnkové dôchodkové poistenie, tretí dôchodkový pilier, daňový bonus, zamestnanecké dôchodkové schémy

ÚVOD

Zabezpečenie v starobe patrí k aktuálnym otázkam sociálneho zabezpečenia. Staroba ako sociálna udalosť je životná situácia, keď si človek nedokáže vzhľadom na vek zabezpečiť svoje živobytie prostredníctvom zárobkovej činnosti (či už ako zamestnanec alebo SZČO). Preto sa snaží zákonodarca výpadok príjmu v starobe nahradiť peňažnou dávkou pre prípad staroby – starobný dôchodok. Na tento účel vytvára povinné, ako aj dobrovoľné dôchodkové schémy, ktoré sú zorganizované do dôchodkových pilierov dôchodkového modelu daného štátu. Dôchodkový systém má zabezpečiť náhradu výpadku príjmu v starobe. Vzhľadom na predlžujúcu sa dĺžku života na dôchodku, demografickým zmenám a rastu cien je vyvíjaný obrovský tlak na štátom garantovaný dôchodkový pilier. Preto je nevyhnutné, aby na primeranom zabezpečení v starobe začal participovať aj sám občan. Štát preto vytvára zákonné podmienky na vznik alternatívnych možností tvorby súkromného dôchodkového zabezpečenia, ktoré je zväčša založené na dobrovoľnosti. Taktiež vývoj podnikovej sociálnej politiky smeroval k vytváraniu tzv. zamestnaneckých dôchodkových schém. Slovenská republika sa v roku 2004 zaradila medzi štáty, ktoré prevzali dôchodkový model prezentovaný Svetovou bankou. No ešte predtým sa v roku 1996 kreoval zákon o doplnkovom dôchodkovom poistení, ktorý vytvoril popri klasickom prvom pilieri garantovaným štátom zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie. V roku 2005 prišlo k zásadnej zmene a bol kreovaný III. dôchodkový pilier, ktorý mal lepšie reflektovať na novodobé výzvy. Celý systém prešiel niekoľkými zmenami.

1. HISTORICKÝ KONTEXT DŮCHODKOVÉHO ZABEZPEČENIA ZAMESTNANCOV

Zamestnanecké dôchodkové schémy neodmysliteľne patria do štandardného dôchodkového zabezpečenia dôchodkových systémov všetkých vyspelých krajín sveta.

S prvými plneniami, ktoré možno zaradiť medzi zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie, sa môžeme stretnúť už v roku 1776 v USA, keď vláda USA vyplácala doživotné čiastkové peňažné dávky pre vojnových invalidov z čias bojov o americkú nezávislosť. V 19. storočí zamestnávateľa v súkromnom sektore bežne vyplácali peňažné plnenia svojim zamestnancom, ako odmenu za dlhodobú a vernú službu (hlavne rodinným príslušníkom pracujúcim v rodinných podnikoch). Vývoj zamestnaneckého dôchodkového zabezpečenia tak predbehol vývoj prvých verejných (štátnych) penzijných schém.¹ Rozkvet zamestnaneckého dôchodkového zabezpečenia nastal hlavne po skončení druhej svetovej vojny. Zamestnávateľa využívali zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie ako vhodný nástroj podnikovej sociálnej politiky, ktorá zabezpečovala udržanie špecificky kvalifikovaných zamestnancov u zamestnávateľa. „V súčasnosti predstavuje toto dôchodkové zabezpečenie akúsi nadstavbu povinných dôchodkových schém, v rámci ktorého je možné poskytovať dávky zabezpečujúce vyššiu úroveň, ako môže poskytnúť základný dôchodkový systém.“² Zamestnanecké dôchodkové schémy sú založené prevažne na dobrovoľnosti (v Nemecku, Rakúsku), no v niektorých štátoch sú povinné a tvoria významný základ systému zabezpečenia zamestnanca v starobe (Holandsko, Veľká Británia). Zamestnanecké schémy sú značne rozmanité vo vecnom rozsahu, podmienkach vyplácania jednotlivých dávok alebo spôsoboch financovania, keďže vznikali hlavne ako výsledok kolektívneho vyjednávania. Zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie je systém dôchodkového zabezpečenia, ktoré vytvára zamestnávateľ pre svojich zamestnancov na zabezpečenie príjmu aj počas staroby. Je jedným z hlavných vyjadrení podnikovej sociálnej politiky.

Zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie je systém dôchodkového zabezpečenia, ktoré vytvára zamestnávateľ v rámci podnikovej sociálnej politiky na zabezpečenie zamestnancov v starobe.

Problematický je aj vývoj dôchodkového zabezpečenia zamestnancov na Slovensku, keďže v tomto smere absentuje prirodzený vývoj oproti iným vyspelým západoeurópskym demokratickým štátom. Je to spôsobené najmä štátnym vlastníctvom podnikov na území SR od konca druhej svetovej vojny až po deväťdesiate roky 20. storočia. Prvým zákonom prijatým v novodobých

¹ World Bank: *Averting the Old Age Crisis: Policies to protect the Old and Promote Growth*. Oxford: Oxford University Press, 1994, s. 166.

² GREGOROVÁ, Z.: *Dôchodkové systémy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 58.

dejinách SR bol zákon č. 123/1996 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov (ďalej aj ako „zákon o DDPZ“). Pôvodným účelom tohto zákona bolo podľa § 1 umožniť poistencovi získať doplnkový dôchodkový príjem v starobe alebo v invalidite a pozostalým po poistencovi získať doplnkový dôchodkový príjem v prípade úmrtia poistenca. Išlo o dobrovoľný dôchodkový pilier, ktorý sa mal uplatňovať v podnikoch hlavne prostredníctvom kolektívneho vyjednávania a kolektívnych zmlúv. Potrebu úpravy zamestnaneckých dôchodkových schém potvrdil aj nový Zákonník práce z roku 2001. V rámci podnikovej sociálnej politiky (§ 156), v otázke zabezpečenia zamestnanca v starobe odkázal na úpravu ostatných právnych predpisov SR. Zákon o doplnkovom dôchodkovom poistení bol nahradený zákonom č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v rámci dôchodkovej reformy na území SR.

2. KLASIFIKÁCIA ZARADENIA DOPLNKOVÉHO DÔCHODKOVÉHO SPORENIA V RÁMCI ČLENENIA DÔCHODKOVÝCH PILIEROV

Hlavným teoretickým nedostatkom dôchodkového modelu Slovenskej republiky je jeho nepresné označenie jednotlivých pilierov dôchodkového zabezpečenia. V klasickom členení dôchodkového zabezpečenia vo svete sa za prvý dôchodkový pilier považuje štátom organizovaný systém sociálneho zabezpečenia, ktorý je zväčša organizovaný na princípe sociálneho poistenia, ktoré akumuluje poistné od poistencov a z ktorého sa vyplácajú dôchodky. Za druhý dôchodkový pilier považujú výlučne zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie, kde sa na tvorbe dôchodkov podieľa zamestnanec i zamestnávateľ a dohodnuté je zväčša na základe kolektívneho vyjednávania. „Zamestnanecké dôchodky sa teda vyplácajú z časti alebo úplne zamestnávateľom, pričom systém je odlúčený od sociálneho zabezpečenia štátu.“³ Tretí pilier je chápaný ako výlučne individuálne dôchodkové sporenie, ktoré si vytvára fyzická osoba na základe vlastného rozhodnutia zabezpečiť si svoj príjem nad rámec už existujúcich penzijných schém. Členenie slovenského dôchodkového systému je odlišné od tejto pôvodnej koncepcie. Pôvodný zákon o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov bol koncipovaný ako zamestnanecká dôchodková schéma. Určovala to definícia poistenca, pričom za poistenca sa považoval zamestnanec, ak mal uzatvorenú zamestnaneckú zmluvu (§ 7 ods. 4 zákona o DDPZ). Na doplnkovom dôchodkovom poistení sa mohli zúčastniť len tí zamestnanci,

³ HENNION, S.: Betriebliche Altersvorsorgung und wirtschaftliche Freiheiten. In *Steuerung der betrieblichen Altersvorsorgung im Europa: garantierte Sicherheit?* Berlin: Springer Verlag, 2011, s. 59.

ktorých zamestnávateľ mal s doplnkovou dôchodkovou poisťovňou uzavretú zamestnávateľskú zmluvu. Od roku 2001 sa postupne okruh poistencov začal rozrastať aj o SZČO a spolupracujúce osoby SZČO (ak mali uzatvorenú poisťeneckú zmluvu). V rámci dôchodkovej reformy a prijatím zákona č. 650/2004 Z. z. sa pokračovalo v predošlom vývoji okruhu zúčastnených osôb a zaviedol sa tzv. hybridný model. Nový zákon spojil do jedného piliera (na Slovensku označovaného ako III. pilier) ako zamestnanecký dôchodkový systém – zákon považuje účastníka za zamestnanca a umožňuje zamestnávateľovi prístupíť do zmluvného vzťahu medzi jeho zamestnancom a doplnkovou dôchodkovou spoločnosťou (ďalej aj ako „DDS“), tak i individuálny dôchodkový systém – keďže za účastníka považuje aj akúkoľvek fyzickú osobu, ktorá ku dňu uzavretia účastníckej zmluvy dovŕšila 18 rokov veku. Slovenský dôchodkový model je teda tvorený prvým pilierom (ktorý zabezpečuje štát), druhým pilierom (charakterizovaným ako opt-out prvého piliera, teda ide o akúsi možnosť pre nadstavbu prvého piliera investovať časť svojho odvedeného poistného na finančnom trhu) a tretím pilierom (ktorý v sebe zahŕňa zamestnanecké a individuálne dôchodkové zabezpečenie).

3. CHARAKTERISTIKA DOPLNKOVÉHO DÔCHODKOVÉHO SPORENIA NA SLOVENSKU

Slovenský III. dôchodkový pilier je založený výlučne na **kapitalizačnom princípe**, kde sa finančné prostriedky akumulujú subjektmi na dôchodkových účtoch a investujú sa na finančnom trhu. Každý účastník si musí zvoliť niektorý z ponúkaných doplnkových dôchodkových fondov DDS na základe vlastného uváženia a averzii k riziku. Nad celým procesom investovania vykonáva dohľad Národná banka Slovenska. Samotné doplnkové dôchodkové sporenia spočíva v investovaní do doplnkových dôchodkových fondov. DDS musí vytvárať dva druhy fondov, a to najmenej jeden príspevkový fond (v praxi vytvárajú viacero týchto fondov, ktoré sa odlišujú od seba investičnou stratégiou) a jeden výplatný fond.

Dávkové plnenia vyplácané z tohto dôchodkového piliera majú charakter **definovaného príspevku** (*defined contribution*). Účastník má definovanú výšku príspevku, ktorú musí v stanovenom čase uhradiť na svoj dôchodkový účet. Samotná výška príspevku i lehota splatnosti závisia od dohody v účastníckej zmluve. Na základe výšky akumulovaného kapitálu na osobnom účte sa vypláca príslušná dávka v určitej výške, ktorá je dohodnutá v dávkovom pláne. Výška poskytovanej dávky závisí hlavne od konečného aktuálneho stavu hodnoty dôchodkového účtu. Účastník pritom plne znáša inflačné riziko a riziko zlyhania finančného trhu. Garantovaná je teda len výška príspevku, ale nie

výška vyplácanej dávky.⁴ S vyplácaním dávok z doplnkového dôchodkového sporenia úzko súvisí dávkový plán.

Dávkový plán stanovuje podmienky, ktoré určujú druhy vyplácaných dávok, minimálne obdobie doplnkového dôchodkového sporenia, lehotu a splatnosť dávok a iné podmienky, ktoré definuje zákon č. 650/2004 Z. z. Samotné dávkové vzťahy sa riadia delegovaným princípom. Samotná DDS zhromažďuje príspevky, spravuje ich, ale samotné vyplácanie základných dávok (doživotný doplnkový starobný/výsluhový dôchodok) zabezpečuje už životná poisťovňa. Účastník predáva časť (môže aj celý) osobného účtu životnej poisťovni a tá mu vypočíta výšku dávky, ktorú mu bude do smrti vyplácať. Systém je **dobrovoľný** a založený na **zmluvnej slobode**. Účastník musí prejaviť vôľu (podpísať účastnícku zmluvu s DDS) na vstup do tohto systému a zároveň má právo z tohto systému vystúpiť (vyjadrené v zákone zavedením dávky odstupného). Zamestnávateľ nemá povinnosť do tohto zmluvného vzťahu medzi jeho zamestnancom a DDS vstupovať. Zamestnávateľ, ak už raz pristúpil do tohto zmluvného vzťahu (na základe podpísania zamestnávateľskej zmluvy), musí v ňom zotrvať. Zákon stanovuje z tohto pravidla výnimky v § 59 zákona o doplnkovom dôchodkovom sporení. Z tejto dobrovoľnosti a zmluvnej slobody existujú zákonné výnimky, ktoré nútia vstúpiť účastníka a zamestnávateľa do tohto zmluvného vzťahu a v ňom aj zotrvať. Zákonodarcu tým sleduje lepšie zabezpečenie ochrany účastníka počas staroby. Ide o tieto subjekty: zamestnanec, ktorý vykonáva práce zaradené na základe rozhodnutia orgánu na ochranu zdravia do kategórie 3 alebo 4 a zamestnanec, ktorý vykonáva práce tanečného umelca alebo hráča na dychový nástroj. § 59 zákona č. 650/2004 Z. z. stanovuje pravidlá, keď sa zamestnávateľ môže zbaviť svojich povinností zakotvených v zamestnávateľskej zmluve. Prejavom zmluvnej slobody je aj fakt, že účastník môže mať uzavretý ľubovoľný počet účastníckych zmlúv s viacerými DDS súčasne. Dávkový plán predstavuje priestor na dohodu účastníka s DDS v otázkach samotného fungovania doplnkového dôchodkového sporenia. Je vyjadrením zmluvnej slobody v tomto systéme. Zákonodarcu taktiež pamätal na ochranu slabšej strany, keďže dávkový plán nesmie podmieňovať práva účastníka ani povinnosti doplnkovej dôchodkovej spoločnosti skutočnosťami, ktoré sťažujú alebo znemožňujú uplatňovanie práv účastníka. Doplnkové dôchodkové sporenie má **súkromný charakter**, keďže v ňom štát pôsobí ako subjekt, ktorý stanovuje legislatívny rámec fungovania celého systému. Do roku 2010 bola pre tretí dôchodkový pilier príznačná aj **podpora od štátu** prostredníctvom daňového zvýhodnenia. Primárnym cieľom národného zákonodarcu je zatraktívnenie doplnkového dôchodkového sporenia a motivácia občanov

⁴ Porovnaj s World Bank: *Averting the Old Age Crisis: Policies to protect the Old and Promote Growth*, Oxford: Oxford University press, 1994, s. 172.

na vytváranie doplnkového dôchodku. Podpora od štátu je charakteristickým znakom doplnkových dôchodkových schém vo všetkých štátoch strednej Európy.

4. PROBLÉMY DOPLNKOVÉHO DÔCHODKOVÉHO SPORENIA

4.1. Nároky účastníka

Zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie je založené na existencii pracovného pomeru voči zamestnávateľovi. „Jedným z najväčších problémov je problém zachovania nárokov účastníkov systému v prípade, že svoju účasť v systéme končí. Najčastejšie táto situácia nastáva v súvislosti s ukončením zamestnania u zamestnávateľa, ktorý vytvoril systém.“⁵ Môže nastať aj opačná situácia, že zanikne zamestnávateľ. Samotné vysporiadanie právnych nárokov zo zamestnaneckého dôchodkového zabezpečenia závisí od samotnej povahy tohto zabezpečenia a dohody v rámci kolektívnej zmluvy. Najčastejšie je však táto situácia riešená tak, že zamestnancovi, ktorý tento systém opúšťa, vyplatia jeho zaplatené príspevky. Väčšina zamestnaneckých dôchodkových schém bola založená na tom, že väčšina zamestnancov stráví u svojho zamestnávateľa väčšiu časť svojho pracovného života, a preto nebudú problémy s prechodom dôchodkových práv a nárokov v prípade častej zmeny zamestnania. V posledných desaťročiach sa však trend dĺžky zamestnania zmenil, čoraz častejšia je existencia atypických pracovných pomerov (čo zväčša nezakladá nárok byť zúčastnený na zamestnaneckom dôchodkovom zabezpečení), uzatváranie pracovných zmlúv na dobu určitú a migrácia zamestnancov (hlavne v rámci EÚ). Posledný vývoj núti k zmene koncepcie samotného zamestnaneckého dôchodkového zabezpečenia. Relatívna nová slovenská právna úprava už počíta s týmito prevládajúcimi trendmi a umožňuje túto situáciu riešiť na základe zmluvnej slobody a dobrovoľnosti. V prípade, ak sa skončí pracovný pomer, môže zamestnanec požiadať DDS o prerušenie doplnkového dôchodkového sporenia. DDS mu však môže vyhovieť len vtedy, ak sa na tomto dôvode prerušenia dohodli v dávkovom pláne. Samotná strata zamestnania (príjmu) však nevylučuje, aby si účastník naďalej prispieval na svoje doplnkové dôchodkové sporenie. Získaním nového zamestnania účastník môže požiadať o skončenie prerušenia a ďalej tak pokračovať v doplnkovom dôchodkovom sporení. V prípade, ak by takýto zamestnanec nastúpil k zamestnávateľovi, ktorý nemá uzavretú zamestnávateľskú zmluvu s DDS, s ktorou má zamestnanec uzatvorenú účastnícku zmluvu, môže účastník požiadať o prestúpenie do inej DDS. Tejto požiadavke

⁵ GREGOROVÁ, Z.: *Dôchodkové systémy*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 59.

musí DDS vyhovieť. V tomto prípade nastáva situácia, keď zamestnanec ako účastník má obmedzenú zmluvnú slobodu, keďže zamestnávateľovi zákon prikazuje uzatvárať zamestnávateľskú zmluvu so všetkými DDS na trhu.

Obdobná situácia môže nastať aj v prípade, ak u zamestnávateľa pôsobí odborová organizácia. Zamestnanci nemajú povinnosť byť členmi odborovej organizácie, no podľa Zákonníka práce sa kolektívna zmluva uzavretá medzi odborovou organizáciou a zamestnávateľom vzťahuje na všetkých zamestnancov. Zamestnanci, ktorí potom nesúhlasia s obsahom kolektívnej zmluvy, napríklad so záväzkom uzatvoriť zamestnávateľskú zmluvu iba s určitou DDS, sú ňou aj tak viazaní. V tomto prípade je taktiež obmedzená zmluvná sloboda zamestnancov, pretože si nemôžu sami slobodne vybrať DDS, ak chcú, aby im zamestnávateľ tiež prispieval na ich osobný účet. Zákon 650/2004 Z. z. tento problém nerieši. Preto by bolo vhodné zakotviť povinnosti zamestnávateľa, aby bol povinný uzatvoriť zamestnávateľskú zmluvu s príslušnou DDS.

4.2. Dávky poskytované zo systému

Ako sme už spomenuli, zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie je jedným z dôležitých prvkov podnikovej sociálnej politiky s prvkom zabezpečenia zamestnancov v prípade nepriaznivých sociálnych udalostí. § 156 ZP ustanovuje, že: *„zabezpečenie zamestnanca pri dočasnej pracovnej neschopnosti pre chorobu, úraz, pri tehotenstve, materstve a rodičovstve, zabezpečenie zamestnanca v starobe, pri invalidite, čiastočnej invalidite, zabezpečenie pozostalých pri úmrtí zamestnanca a preventívnu a liečebnú starostlivosť upravujú osobitné predpisy.“* Zákonník práce priamo odkazuje na iné právne normy, ktoré majú podporiť zamestnávateľa vo vytváraní doplnkových systémov ochrany svojich zamestnancov v prípade, ak nastane jedna s vyššie uvedených situácií. Vtedy platný zákon o doplnkovom dôchodkovom poistení zohľadňoval okrem zabezpečenia pre prípad staroby aj otázky invalidity či zabezpečenia pozostalých v prípade úmrtia zamestnanca v starobe. Zákon stanovoval v § 15 ods. 2 aj možnosť vyplácať doplnkový invalidný dôchodok a pozostalostný dôchodok, ktoré mali charakter pravidelne sa opakujúceho dávkového plnenia. V novom zákone č. 650/2004 Z. z. takáto možnosť úplne absentuje. V súčasnej podobe sa vypláca len doplnkový starobný a výsluhový dôchodok. Ide o dávky, ktoré zabezpečujú zamestnanca v starobe. V prípade invalidity a smrti sa vypláca oprávnenej osobe jednorazové vyrovnanie, ktoré má formu výplaty aktuálnej hodnoty osobného účtu. Pravidelnosť plnenia sa v novom zákone nahradila jednorazovým plnením. V prípade úmrtia môžu pozostalí, ak sú oprávnenými osobami podľa účastníckej zmluvy, požiadať o vyplatenie jednorazového vyrovnania, čo znamená, že sa oprávnenej osobe vypláti suma zodpovedajúca 100 percent aktuálnej hodnoty osobného účtu účastníka. V prípade vyplácania invalidného dôchodku podľa

zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení pre pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70 percent môže účastník požiadať o vyplatenie jednorazového vyrovnania. Súčasná právna úprava zákona č. 650/2004 Z. z. nezohľadňuje požiadavky § 156 ZP, keďže nijakým spôsobom sa nevysporiada s požiadavkou zabezpečenia zamestnanca pri čiastočnej invalidite. Zákon o sociálnom poistení už pojem čiastočná invalidita nepozná, ale za invalida považuje už osobu, ktorej pokles schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť je viac ako 40 percent. Súčasná podoba doplnkového dôchodkového sporenia nezodpovedá požiadavkám § 156 ZP, a preto by bolo vhodné vrátiť sa k predošlej právnej úprave, ktorá umožňovala v dávkovom pláne zabezpečiť sa aj v prípade poklesu vykonávať zárobkovú činnosť nižšiu ako 70 percent, ak sa na tom účastníci v dávkovom pláne dohodnú.

4.3 Podmienky vyplácania dávok

Úzko súvisiaca otázka s vecným rozsahom doplnkového dôchodkového sporenia je aj otázka podmienok vyplácania daných dávok zo systému. Vzhľadom na to, že ide o súkromné dôchodkové zabezpečenie, v zásade sa môžu podmienky vyplácania dávok dohodnúť v dávkovom pláne. Podstatné je to, aby podmienky korešpondovali s minimálnymi požiadavkami zákona 650/2004 Z. z.. Základnými podmienkami priznania vyplácania doplnkového starobného dôchodku je dosiahnutie potrebného veku a minimálne obdobie doplnkového dôchodkového sporenia. Zákonná úprava stanovuje, že potrebný vek nesmie byť nižší ako 55 rokov (zákonom č. 650/2004 Z. z. sa zvýšil potrebný vek oproti predošlej úprave z 50 na 55 rokov) a obdobie doplnkového dôchodkového sporenia nesmie byť kratšie ako 10 rokov. Touto úpravou nastáva v slovenskom dôchodkovom modeli dualizmus podmienok priznania dôchodkových dávok. Prvý aj druhý dôchodkový pilier stanovujú dôchodkový vek na 62 rokov a minimálnu dĺžku dôchodkového poistenia (starobného dôchodkového sporenia) na 15 rokov. Samotným účelom doplnkového dôchodkového sporenia je umožniť účastníkovi získať doplnkový dôchodkový príjem v starobe. Takto môže vzniknúť situácia, že účastníkovi, ktorý požiada o výplatu dočasného doplnkového starobného dôchodku v 55 rokoch života a v minimálnej dĺžke 5 rokov, skôr ako dosiahne účastník dôchodkový vek 62 rokov, zanikne nárok na výplatu dočasného doplnkového starobného dôchodku z III. piliera. Nemožno teda tvrdiť, že účasť na treťom pilieri zabezpečí v tomto prípade účastníkovi doplnkový dôchodkový príjem v starobe, keď mu ešte ani nevznikol nárok na starobný dôchodok. Pre lepšie fungovanie dôchodkového modelu by bolo optimálne posunúť hranicu potrebného veku z 55 rokov na minimálne 60 rokov (pri zohľadnení možnosti poberania predčasného starobného dôchodku). Minimálna dĺžka obdobia doplnkového dôchodkového sporenia by mala byť

zachovaná na 10 rokov. Špecifická úprava doplnkového výsluhového dôchodku by mala ostať zachovaná.

4.4 Daňové zvýhodnenie

Jednou z charakteristických črt doplnkového dôchodkového sporenia na Slovensku bolo pred 1. januárom 2011 daňové zvýhodnenie príspevkov III. piliera. Daňové zvýhodnenie spočívalo v možnosti odpočítania od základu dane až 398,33 eur, ktoré účastník zaplatil na príspevkoch do doplnkového dôchodkového sporenia. Úľava bola definovaná ako nezdaniteľná časť základu dane. Príspevky, ktoré si účastník v danom roku uhradil do III. piliera, mu neboli zdanené, ale len v tom prípade, ak o to požiadal prostredníctvom daňového priznania alebo to za účastníka spravil zamestnávateľ. Na priznanie tejto daňovej úľavy však museli byť splnené aj ostatné podmienky, ktorými boli minimálna dĺžka sporenia 10 rokov a vek výberu, resp. skončenia sporenia nebol skôr ako 55 rokov veku účastníka. Okrem doplnkového dôchodkového sporenia sa dala daňová úľava uplatniť aj na životné poistenie a účelové sporenie. Účelovým sporením sa rozumelo podľa § 2 písm. u) zákona č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov, vkladanie finančných prostriedkov do banky alebo investovanie finančných prostriedkov prostredníctvom spoločnosti poskytujúcej investičné služby alebo služby v oblasti kolektívneho investovania (napríklad do otvorených podielových fondov), na zabezpečenie príjmu plynúceho účastníkovi po dovŕšení 55 rokov života. Životným poistením sa rozumelo podľa § 2 písm. v) zákona o dani z príjmov poistenie, z ktorého bude plynúť príjem najskôr v roku, v ktorom účastník dovŕši 55 rokov života. V prípade porušenia podmienok musel účastník túto daňovú úľavu vrátiť, a to v podobe zvýšenia základu dane o sumu zaplatených prostriedkov na doplnkové dôchodkové sporenie v období do troch rokov od porušenia podmienok. Hlavnou úlohou tejto daňovej úľavy bola motivácia slovenských občanov, aby sa pripravovali na svoj dôchodok nad rámec povinných dôchodkových schém. Úspešnosť motivácie potvrdzuje aj fakt, že v roku 2005 bolo v III. pilieri zúčastnených viac ako 600-tisíc občanov a v roku 2010 viac ako 750-tisíc účastníkov. Daňová úľava bola uplatnená na viac ako milión zmlúv, z čoho doplnkové dôchodkové sporenie tvorilo skoro 80 percent⁶ Zrušením daňovej úľavy došlo k zásadnej zmene charakteru III. dôchodkového piliera, ktorá nemotivuje občanov zúčastniť sa na doplnkovom dôchodkovom sporení. Podľa Asociácie DDS (ďalej ako „ADDS“) si priemerný zamestnanec prispieva mesačne sumou 14 eur. Tým,

⁶ Porovnaj s tlačovou správou ADDS zo dňa 30. 09. 2010, dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/ekonomika/adds-odvodove-zmeny-v-3-pilieri-sta/227391-clanok.html>> (31. 7. 2011).

že nemôže využívať daňovú úľavu, zaplatí štátu o 2,66 eur viac na daniach.⁷ V rámci pripravovanej novely v roku 2010 sa uvažovalo aj nad tým, že v zákone o sociálnom poistení sa príspevok zamestnávateľa na III. dôchodkový pilier bude započítavať do vymeriavacieho základu zamestnanca. ADDS uviedla, že z priemerného príspevku zamestnávateľa vo výške 21 eur, by zamestnanec zaplatil odvody do Sociálnej poisťovne vo výške 1,89 eur mesačne a ďalších 5,33 eur do poisťovne by odviezol zamestnávateľ.⁸ Navrhovaná vládna novela zákona sa však v pripomienkovom konaní zmenila a zaviedla sa výnimka z vymeriavacieho základu. Systém doplnkového dôchodkového sporenia ako súkromný pilier by mal byť odolný voči politickému riziku, no ako sme uviedli vyššie, práve podpora štátu je politická otázka, ktorá naďalej dokáže narušovať podstatu doplnkového dôchodkového sporenia. Štát by mal podporovať svojich občanov, aby sa pripravovali na svoj dôchodok. Jednou z foriem podpory môže byť malý finančný príspevok od štátu, poskytovaný všetkým účastníkom, ak splnia špecifické zákonné podmienky alebo už aj spomínané daňové úľavy.

ZÁVER

Zamestnanecké dôchodkové schémy zažívajú po celom svete zásadné zmeny, ktorými sa snažia zákonodarcovia reagovať na zmeny, ako je predlžovanie dôchodkového veku, pokles závislej práce, ústup zamestnania na celý život a podobne. Slovenský dôchodkový pilier, ktorý zabezpečuje zamestnanecké dôchodkové zabezpečenie, je pomerne nový a od svojho vzniku prešiel zásadnými zmenami. Najzásadnejšou zmenou je spojenie doplnkových a zamestnaneckých dôchodkových schém do jedného piliera, čo je v zahraničí nevidané, no práve pre stredoeurópsky priestor bežná prax. Je to tak hlavne kvôli absencii súkromného vlastníctva podnikov a prirodzeného vývoja zamestnaneckých dôchodkových schém. Aj vzhľadom na absentujúci prirodzený vývoj je zrejmé, že štát musí iným spôsobom motivovať občanov, aby sa zúčastnili na doplnkových (i zamestnaneckých) dôchodkových schémach. Práve finančná motivácia pre zamestnávateľa aj zamestnancov viedla k vytvoreniu stabilného a silného dôchodkového piliera. O tom svedčí aj fakt, že od roku 1996 sa v tomto pilieri nazhromaždilo okolo 1,19 miliardy eur a je na ňom zúčastnených viac ako 750-tisíc účastníkov. Za najväčší nedostatok možno považovať práve zruše-

⁷ Porovnaj s tlačovou správou ADDS zo dňa 30. 09. 2010, dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/ekonomika/adds-odvodove-zmeny-v-3-pilieri-sta/227391-clanok.html>> (31. 7. 2011).

⁸ Porovnaj s tlačovou správou ADDS zo dňa 30. 09. 2010, dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/ekonomika/adds-odvodove-zmeny-v-3-pilieri-sta/227391-clanok.html>> (31. 7. 2011).

nie daňovej úľavy, a tým zrušenie jedného zo základných znakov (princípov) III. dôchodkového piliera na Slovensku – podpory od štátu. Z iného hľadiska poskytuje tento fakt možnosť na rozvoj alternatívnych možností, ako naplniť požiadavky § 156 ZP v rámci podnikovej sociálnej politiky práve prostredníctvom vyjednávania odborov a uzatvárania kolektívnych zmlúv. Zamestnávateľ sa môže so zamestnancami dohodnúť aj na tom, že im bude finančne prispievať do iných finančných produktov, ako je doplnkové dôchodkové sporenie, najmä teraz, ak nie je zamestnanec daňovo motivovaný prispievať do neho (ako je uzatvorenie komerčného úrazového poistenia či vytvorenia terminovaných vkladov v banke). Tretí pilier taktiež plne nezohľadňuje potreby § 156 ZP, pre ktorý bola optimálnejšia predošlá úprava zákona č. 123/1996 Z. z. Preto by bolo vhodné znova zaviesť ďalšie dávky do vecného rozsahu zákona o doplnkovom dôchodkovom sporení ako nepovinné dávky závisiace od dohody strán v dávkovom pláne.

Summary

PROBLEMATICAL ASPECTS OF SUPPLEMENTARY PENSION SAVING

Slovak occupational pension schemes are defined in Act No. 650/2004 Coll. on Supplementary retirement savings. This act belongs to the third pension pillar, which is different from the third pillars in the world. This third pension pillar contains both occupational and supplementary pension schemes. This difference is typical for the post communistic states in middle Europe, because of missing history of corporate social policy. From year 1996, when the third pension pillar was created, has had this system 750 000 members with 1.19 billion of euro. Typical mark of this system is that it is supported by state in form of tax exemption. In the year 2010 was this tax exemption removed from this system. This change has disrupted in to the stability of third pension pillar. Also actual legislation does not correspond with § 156 of Act No. 311/2001 Coll. on Labour law code – corporate social policy. To fix it, it is necessary to incorporate new invalidity benefit in to the third pension pillar.

Sexuálne obťažovanie v judikatúre súdov Spojených štátov amerických a ich zohľadnenie v legislatíve Slovenskej republiky

Peter Kotira

Abstrakt: Autor v príspevku podrobne rozoberá právnu úpravu a judikatúru v oblasti sexuálneho obťažovania v Spojených štátoch amerických (ďalej len „USA“). Venuje sa pестrej a rôznorodej škále prípadov sexuálneho obťažovania, ktoré sa vyskytli v judikatúre súdov USA a ktorá kontrastuje s absentujúcou judikatúrou Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, Európskeho súdu pre ľudské práva, ale aj vnútroštátnych súdov Slovenskej republiky (ďalej len „SR“), ktorá by riešila prípady z aplikačnej praxe. Avšak obsah pojmu „sexuálne obťažovanie“ je rovnako chápané v EÚ aj v USA, práve preto veľmi bohatá judikatúra súdov v USA môže byť návodom na riešenie problémov, ktoré sa vyskytnú aj v rámci EÚ.

Kľúčové slová: sexuálne obťažovanie, pracovnoprávne vzťahy, rovnaké zaobchádzanie, pohlavie, rod

ÚVOD

Sexuálne obťažovanie na pracovisku predstavuje v súčasnosti veľký problém. Každý rok sa desiatky tisíc žien a niekoľko tisíc mužov obracajú so svojimi negatívnymi skúsenosťami na zamestnávateľov a štátne agentúry. Napríklad prieskum Cornellovej univerzity poukázal na fakt, že viac ako 70 percent respondentov malo skúsenosť so sexuálnym obťažovaním. Rovnako aj Federálna vláda zadokumentovala vysoký stupeň sexuálneho obťažovania medzi federálnymi zamestnancami. *United States Merit Systems Protection Board*¹ vykonal sériu štúdií o sexuálnom obťažovaní medzi federálnymi vládnymi zamestnancami v rokoch 1981, 1987 a 1994, na vzorke niekoľkých tisícov zamestnancov a viac ako 42 – 44 percent žien oznámilo, že boli sexuálne obťažované. Počet zamestnancov zo súkromného alebo verejného sektoru, ktorí sa stretli so sexuálnym obťažovaním, je pravdepodobne vyšší.²

¹ Je nezávislá, kvázi súdna agentúra, ktorá rozhoduje o odvolaniach voči personálnym opatreniam proti federálnym zamestnancom a hodnotí efektívnosť štátnej správy a iných zásluhových systémov. Bližšie CONTE, A.: *Sexual harassment in the workplace: law and practice*. Third edition. New York: Panel Publishers, 2000, s. 5.

² BOLAND, L. M.: *Sexual harassment in the workplace*. Illinois: Sphinx Publishing, 2005, s. X.

Podľa výskumov sa muži zapájajú do sexuálneho obťažovania viac ako ženy. Muži, ktorí sexuálne obťažujú, sa spravidla neodlišujú od ich ostatných kolegov, ktorí nie sú útočníkmi. Takíto muži tak konajú opakovane voči viacerým ženám, najmä v prípade, ak sa im neposkytlo žiadne školenie alebo konzultácie o vplyve daného správania na ostatných. Spravidla útočia na ženy, ktoré nie sú príliš emancipované.³ Sexuálne obťažovanie je hlavným dôsledkom rodovej stratifikácie na pracovisku. Štúdie ukazujú, že k „sexistickému“ správaniu najčastejšie dochádza v organizovaných štruktúrach, v ktorých sú konkrétne hodnotové vlastnosti pripisované mužom, a kde moc je podporovaná rodovými a sociálnymi kľesmi.⁴

Veľké percento sexuálneho obťažovania existuje predovšetkým v povolaniach, kde sú malé počty žien alebo sú pre ne netradičné. Keď sa ženám podarí preniknúť do oblastí, v ktorých dominujú muži a sú úspešné, muži sa často cítia ohrození ich prítomnosťou. Sexuálne obťažovanie je jednou z ciest, ako ponížiť ženu, „ukázať jej, kde je jej miesto“ i pre zvýšenie pocitu moci útočníka. Podľa prieskumu medzi ženami zamestnanými ako baníčky, bolo 17 percent vystavených fyzickému útoku spojenému so zamestnaním, 53 percent aspoň jednému útoku nadriadených zamestnancov a až 76 percent útoku spolupracovníkov. Sexuálne obťažovanie je súčasne veľmi drahé. Strata kariérnych príležitostí sa nedá zmerať, ale koncom 80. rokov viac ako 90 percent veľkých firiem hlásilo sexuálne obťažovanie a 40 percent bolo za sexuálne obťažovanie žalovaných. V dvojročných cykloch počas 90. rokov boli náklady na sexuálne obťažovanie viac ako 150 miliónov USD ročne. Ministerstvo práce USA odhaduje túto sumu až na 1 miliardu v danom období.⁵

1. PRÁVNÝ RÁMEC SEXUÁLNEHO OBŤAŽOVANIA V USA

Sexuálne obťažovanie sa rozdeľuje na obťažovanie „akademické“ a na pracovisku. Akademické obťažovanie je zakázané podľa *Title IX Education Amendments* (ďalej len ako „EA“) z roku 1972 a obťažovanie na pracovisku je zakázané podľa *Title VII Civil Rights Act* (ďalej len ako „CRA“) z roku 1964. EA zakazuje diskrimináciu založenú na pohlaví a zahŕňa všetky vzdelávacie inštitúcie, ktoré dostávajú federálnu finančnú podporu, alebo všetky federálne financované vzdelávacie programy mimo vzdelávacích inštitúcií. Taktiež sa vzťahuje na inštitúcie, ktorých študenti dostávajú federálnu pomoc. Prakticky

³ PALUDI, M. A. – BARICKMAN, R.: *Sexual harassment, work, and education: a resource manual for prevention*. New York: SUNY Press, 1998, s. 36.

⁴ CONTE, A.: ref. 1, s. 12.

⁵ BOLAND, L. M.: ref. 2, s. XIII – 7.

všetky štátne a súkromné inštitúcie poskytujúce vyššie vzdelanie sú pokryté, rovnako ako základné a stredné školy.⁶

1.1. Civil Rights Act 1964

Sexuálne obťažovanie na pracovisku je primárne zakotvené v Title VII CRA z roku 1964 a usmerneniami vypracovaných *Equal Employment Opportunity Commission* (ďalej len ako „EEOC“), ktoré interpretujú a vykladajú aj federálne súdy.⁷

Ustanovenie 703 v Title VII zakazuje zamestnávateľovi akúkoľvek diskrimináciu voči jednotlivcovi na základe rasy, farby pleti, náboženstva, pohlavia alebo národnostného pôvodu. Upravuje zákonný zákaz diskriminácie na základe pohlavia, ktorý zahŕňa aj sexuálne obťažovanie. Sexuálne obťažovanie je žalovateľné ako obťažovanie na základe pohlavia. Title VII chráni nielen zamestnancov, ale aj uchádzačov o zamestnanie.

Na druhej strane sa vzťahuje nielen na súkromných zamestnávateľov, ale aj na štátne a samosprávne orgány. Hoci je veľa federálnych a kongresových zamestnancov v súčasnosti chránených podľa Title VII, pôvodne sa na nich začal vzťahovať až od roku 1972, v ktorom federálni zamestnanci začali patriť pod pôsobnosť tohto zákona na základe *Equal Employment Opportunity Act*,⁸ ktorým bol doplnený Title VII o ustanovenie 717. Ustanovenie 717 teda ochraňuje zamestnancov a uchádzačov o zamestnanie v armáde, vládnych agentúrach, poštových službách, osoby z federálnej legislatívy a súdnych odvetví.⁹ Title VII oprávňuje žalobcu, ktorý bol sexuálne obťažovaný, požadovať dosiahnutie spravodlivosti, súdneho zákazu vrátane náhrady všetkých finančných strát a úrokov a obnovenie predchádzajúceho stavu.

Zákon ďalej zakotvuje, že „zamestnávateľom“ sa rozumie osoba vykonávajúca podnikateľskú činnosť, ktorá má pätnásť a viac zamestnancov každý pracovný deň v období dvadsiatich či viac kalendárnych týždňov v súčasnom alebo predchádzajúcom kalendárnom roku, a každého zástupcu tejto osoby. Pojem „každý zástupca“ zvykol byť používaný súdmi na uloženie osobnej zodpovednosti nadriadeným zamestnancom, keď sa dopustili pracovnoprávnej

⁶ GUMPORT, J. P.: *Academic Pathfinders*. Westport: Praeger Publishers, 2009, s. 39.

⁷ Právny rámec dopĺňajú: *The Civil Rights Act of 1991, The Civil Rights Act of 1871, Federal Constitution*.

⁸ Napriek *Equal Employment Opportunity Act* (1972) niektorí federálni zamestnanci neboli stále chránení Title VII, napríklad ako úradníci prezidenta a niektorí senátni zamestnanci. Vyriešil to až *Civil Rights Act 1991*. Title III tohto zákona previedol týchto zamestnancov pod pôsobnosť Title VII CRA 1964.

⁹ Dostupné na internete : <http://www.eeoc.gov/laws/statutes/titlevii.cfm> (31. 7. 2011).

diskriminácie.¹⁰ Napriek vyššie uvedenému väčšina súdov sa prikláňa k tvrdeniu, že vedúci zamestnanci nie sú osobne zodpovední za diskrimináciu na pracovisku a hovorí o „zastúpenej zodpovednosti“ zamestnávateľa za jeho zástupcov.¹¹ Zákon pod zamestnávateľa nezahŕňa USA, spoločnosti plne vlastnené vládou USA, indiánskym kmeňom, oddelenie alebo agentúru Washingtonu D.C.¹²

1.2. Civil Rights Act 1871

Tento zákon chráni práva osôb, ktoré im patria podľa Federálnej ústavy, a práv pred zásahmi osôb, ktoré prekročia rozsah svojho oprávnenia. Rovnako ochraňuje štátnych a samosprávnych zamestnancov pred konaním, ktoré porušuje ich federálne a ústavné práva. Ustanovuje, že každá osoba, ktorá prekročí rozsah svojho zákonného oprávnenia každého štátu, územia, Washingtonu D.C. alebo spôsobí, že týmto konaním budú dotknuté práva, privilégia alebo imunity občanov USA alebo iných osôb zabezpečených ústavou a zákonmi, budú zodpovední za porušenie práva. Konanie, ktoré porušuje Title VII, ustanovenie o rovnakom zaobchádzaní alebo právo na spravodlivý súdny proces, je možné žalovať podľa § 1983 tohto zákona. Zákon umožňuje konanie pred porotou a vymáhanie náhrady škody bez toho, aby vyžadoval vyčerpanie správnych opravných prostriedkov. § 1983 sám osebe nevytvára nové právo. Ale poskytuje mechanizmus na presadzovanie práv, ktoré boli priznané federálnymi alebo ústavnými zákonmi, keď sú porušené osobami, ktoré prekročujú ich zákonné oprávnenie.¹³

Ustanovenie § 1983 umožňuje žalobcovi postupovať priamo voči konajúcej osobe. Osobou na účely tohto zákona je súkromná osoba, krajina, obec, štátni úradníci, ktorí sú žalovaní na základe ich individuálnych konaní. Nezahrňuje štát alebo štátnych úradníkov, ktorí by boli žalovaní v úradných veciach.

Mediálne známym prípadom, v ktorom sa uplatňoval § 1983, bol *Jones v. Clinton*,¹⁴ v ktorom Paula Jonesová žalovala prezidenta Clintona za sexuálne obťažovanie, ktoré bolo dôsledkom stretnutia v hotelovej izbe v Arkansase, keď bol prezident ešte guvernérom Arkansasu. Jones tvrdila, že jej kariérny postup

¹⁰ Bližšie pozri prípad *Hamilton v. Rodgers*. Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/783/f2d/1306/hamilton-v-ve-rodgers-cl-cp>> (31. 7. 2011).

¹¹ ACHAMPONG, F.: *Workplace sexual harassment law: principles, landmark developments, and framework for effective risk management*. Westport: Quorum Books, 1999, s. 4 – 5.

¹² Formálny názov je „District of Columbia“.

¹³ ACHAMPONG, F.: ref. 11, s. 5 – 6.

¹⁴ Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/72/f3d/1354/jones-v-clinton-h-h-a-j-and-p-and-d-c-g-w-and-w-b-r-h-m-h-s-b-g-c-m-j-p-and-f-la-b-d-e-r-c>> (31. 7. 2011).

opakovane zmaril zamestnávateľ ako odplatu za rúzne odmietnutie bývalého guvernéra. Ako dôkaz „hmotnej ujmy“ Jonesová tvrdila, že bola vyradená z možnosti povýšenia alebo zvýšenia platu, bol jej zamedzený prístup k vybavovaniu sťažností, ktorý mali iné obeť sexuálneho obťažovania, a to fyzickou izoláciou od Úradu jej nadriadeného a nízkym pracovným vyťažením. Bola vystavená „nepriateľskému zaobchádzaniu s hmatateľnými účinkami“. Súd nebol presvedčený o tvrdení, že ohrozenie vnímané pani Jonesovou počas jej údajného stretnutia s bývalým guvernérom Arkansasu v hotelovej izbe tak „jasne a jednoznačne“, vyvolalo konkrétne *quid pro quo* (niečo za niečo) stav, teda podmienenie „pracovných výhod alebo ujmy za splnenie sexuálnych požiadaviek.“¹⁵ Súd teda zamietol jej prípad, pretože nedokázala preukázať existenciu hmotnej škody alebo nepriateľského pracovného prostredia. Súd zdôraznil, že štandardy, ktoré upravujú sexuálne obťažovanie a sú zakotvené v Title VII musia byť naplnené aj v prípade, ak sa žaluje podľa § 1983.¹⁶

1.3. Federal Constitution (Federálna ústava)

Sexuálne obťažovanie zo strany federálnych úradníkov môže byť žalované federálnymi zamestnancami v rámci ustanovení o ochrane rovnosti 5. dodatku Ústavy USA (ďalej len ako „Ústava“), ak nie je k dispozícii žiadny iný prostriedok nápravy. Preto federálni zamestnanci, ktorí sú chránení podľa Title VII, nemôžu žalovať za sexuálne obťažovanie podľa Ústavy, pretože im zákon poskytuje exkluzívne opravné prostriedky. Rovnako sa týka aj štátnych zamestnancov, ktorí sú chránení podľa § 1983 CRA 1871. Federálni zamestnanci, ktorí nie sú chránení podľa Title VII, napríklad ako volení úradníci, politickí poverenci a zamestnanci, ktorí nie sú v konkurenčnej službe,¹⁷ môžu žalovať tých, ktorí ich diskriminujú a porušujú ich občianske práva priamo podľa Ústavy.¹⁸

1.4. Usmernenia EEOC

EEOC, ktorá bola vytvorená a získala oprávnenie na ochranu zákona podľa Title VII, vydala v roku 1980 *Guidelines on Discrimination Because of Sex* (ďalej

¹⁵ DALE, V. CH.: *Sexual harassment and violence against women: developments in federal law*. New York: Nova Science Publishers, Inc, 2005, s. 9.

¹⁶ ACHAMPONG, F.: ref. 11, s. 6.

¹⁷ Konkurenčná služba je súčasťou civilnej služby federálnej vlády Spojených štátov amerických.

¹⁸ Pozri Davis v. Passman. Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/571/f2d/793/davis-v-e-passman>> (31. 7. 2011).

len ako „*usmernenia*“), ktoré zahrňovali sexuálne obťažovanie. EEOC vymedzila, že obťažovanie založené na pohlaví porušuje ustanovenie 703 Title VII. Usmernenia definujú nevitane sexuálne návrhy, žiadosti o sexuálne služby a iné verbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy a považujú sa za sexuálne obťažovanie, keď:

- 1) tento druh správania je priamym alebo nepriamym dôvodom alebo podmienkou zamestnania v konkrétnom prípade;
- 2) prijatie alebo odmietnutie tohto správania konkrétnou osobou je základom pre rozhodnutie pre jej zamestnanie;
- 3) takéto správanie má za účel alebo za následok neprimerane zasahovať do pracovného výkonu jednotlivca alebo vytvorenie odstrašujúceho, nepriateľského, urážlivého alebo útočného pracovného prostredia.

Kľúčovou časťou definície je slovo „nevítané“. Nevítané správanie alebo komunikácia sexuálnej povahy je zakázaná. Na druhej strane motivačné slová alebo konanie sú na pracovisku vítané. Sexuálne alebo romantické vzťahy medzi zamestnancami na pracovisku, ktoré môžu byť urážlivé pre pozorovateľa alebo môžu byť v rozpore s firemnými predpismi, sa nemusia považovať za sexuálne obťažovanie. Posúdenie, či dané správanie je alebo nie je sexuálne, sa musí diať vždy v kontexte danej situácie.¹⁹ Túto definíciu sexuálneho obťažovania aplikujú aj súdy, ktoré rozhodli, že zahŕňa dve formy sexuálneho obťažovania a to *quid pro quo*²⁰ a „nepriateľské prostredie“.

Mnoho ľudí okamžite rozozná obťažovanie *quid pro quo*. Suvisí s vyššie uvedenými bodmi 1. a 2. v pokynoch EEOC. Má priamy a často aj okamžitý vplyv na kariéru zamestnanca. Napríklad, ak nadriadený povie podriadeným, že on alebo ona bude povýšená alebo školená výmenou za sexuálne služby, je to obťažovanie. O obťažovanie ide aj v prípade, že podriadený zamestnanec odmietne návrhy a nadriadený zamestnanec mu z pomsty obmedzí možnosti profesionálneho rozvoja, ako je povýšenie, výcvik alebo špeciálne úlohy.²¹ Tohto typu obťažovania sa môže dopustiť iba ten, kto vykonáva alebo má skutočný vplyv na pracovné opatrenia, ktorými viktimizeuje zamestnanca. Pre *prima facie* prípad *quid pro quo harassmentu* žalobca musí preukázať, že bol objektom neželáného sexuálneho správania a jeho reakcia na dané správanie bola neskôr použitá ako základ pre rozhodnutia ovplyvňujúce náhrady, pracovné podmienky, výsady jeho zamestnania.²² *Quid pro quo* sexuálne obťažovanie bolo prvýkrát uznané vo veci *Williams v. Saxbe*, v ktorom mužský nadriadený zamestnanec

¹⁹ Sexual harassment. In Thefreedictionary [online]. Dostupné na internete: <<http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/sexual+harassment>>.

²⁰ Latinský termín preložený ako slovné spojenie „niečo za niečo“.

²¹ Sexual harassment: What it is and what you can do about it, s.6 [online]. Dostupné na internete: <http://eeo.gsfc.nasa.gov/docs/Sex_Har_Web.pdf>.

²² DALE, V.-CH.: ref. 15, s. 8.

podnikol odvetné opatrenia voči podriadenej zamestnankyni, keď odmietla jeho sexuálne návrhy. Vo veci *Barnes v. Costle*, kde pracovné miesto podriadenej zamestnankyne zrušil nadriadený zamestnanec preto, že odmietla jeho sexuálne návrhy, bolo tiež uznané za formu sexuálneho obťažovania.

Judikatúra súčasne vymedzila, kedy sa údajný obťažujúci nedopúšťa *quid pro quo* sexuálneho obťažovania. Týka sa prípadov, keď konanie údajného obťažujúceho nie je motivované pohlavím²³ žalobcu. Typickým príkladom sú „milenecké prípady“. Vo veci *Piech v. Arthur Anderson and Co.*²⁴ žalobkyňa namietala porušenie Title VII preto, že jej nebol umožnený postup v zamestnaní, pričom toto miesto bolo dané menej kvalifikovanej zamestnankyni, ktorá mala milenecký vzťah so zamestnávateľom. Súd rozhodol, že v danom prípade nemohlo ísť o diskrimináciu na základe pohlavia, pretože všetci ostatní zamestnanci boli rovnako postihnutí.²⁵

Nepriateľské prostredie, v ktorom dochádza k obťažovaniu, je často ťažko identifikovať. Môže vyplývať z pohlavia, založeného na nevítanom správaní nadriadených, spolupracovníkov, zákazníkov, dodávateľov alebo kohokoľvek iného, s kým zamestnanec prichádza do kontaktu pri práci. Medzi príklady tohto typu obťažovania zaraďujeme nevhodné vtipy, plagáty alebo kalendáre s polonahými alebo nahými osobami, obscénne e-maily, nevhodné poznámky kolegov atď.²⁶ Sexuálne obťažovanie nepatrí do kategórie osobných súkromných vzťahov. Dochádza k nemu, keď osoba s mocou v škole alebo na pracovisku ju zneužíva na zastrašenie, donútenie alebo poníženie niekoho kvôli pohlaviu. Je to porušenie alebo vážne narušenie dôvery, ktorej existencia sa predpokladá medzi členmi školy alebo pracoviska.²⁷

Základ súdnych rozhodnutí v týchto prípadoch vychádza z koncepcie, čo rozumná osoba považuje za nepriateľské. Medzi faktory, ktoré sa berú do úvahy, patrí:

- či je správanie iba alebo aj verbálne a fyzické;
- ako často k nemu dochádza;
- či je očividne nepriateľské;

²³ Pohlavie sa označuje aj výrazom „sex“, ktorý súd napríklad vo veci *DeCintio v. Westchester County Medical Center* zafinoval na účely nárokov podľa Title VII ako súčasť skupiny označenej ako „rod (gender)“.

²⁴ Dostupné na internete: <http://il.findacase.com/research/wfrmDocViewer.aspx/xq/fac.19940105_0000003.NIL.htm/qx> (31. 7. 2011).

²⁵ DALE, V. CH.: ref. 15, s. 8.

²⁶ Pozri rozhodnutie vo veci *Robinson v. Jacksonville Shipyards, Inc.* Dostupné na internete: <http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?xmlDoc=19912246760FSupp1486_12018.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006> (31. 7. 2011).; *Harris v. Forklift systems, Inc.* Dostupné na internete: <<http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-1168.ZO.html>> (31. 7. 2011).

²⁷ PALUDI, M. A. – BARICKMAN, R.: *Sexual harassment, work, and education: a resource manual for prevention*. New York: SUNY Press, 1998, s. 3.

- či je ten, kto obťažuje iný kolega alebo nadriadený;
- či sa iní zapájajú do obťažovania;
- či bolo zamerané na viac ako jednu osobu.

Každý prípad je iný a vyžaduje si posúdenie podľa všetkých okolností.²⁸

Medzi prvé rozhodnutia, v ktorých súd uznal existenciu nepriateľského pracovného prostredia, ktoré vzniklo kvôli sexuálnemu obťažovaniu, hoci nedošlo k hmotnej škode, patrí rozhodnutie vo veci *Bundy v. Jackson*.²⁹ Najvyšší súd (ďalej len „NS“) prvýkrát uznal, že nepriateľské prostredie ako dôvod pre sexuálne obťažovanie je platnou príčinou porušenia Title VII vo veci *Meritor Savings Bank v. Vinson*.³⁰ NS v tomto rozhodnutí súhlasil s EEOC odporúčaním o limitovaní striktnnej zodpovednosti zamestnávateľa za konanie vedúceho zamestnanca spôsobujúceho hmotnú škodu, navrhujúc používanie agentúrnych princípov na vymedzenie zodpovednosti za konanie spôsobujúce nepriateľské prostredie. Každý prípad je iný a vyžaduje si posúdenie podľa všetkých okolností.³¹ NS súčasne prelomil tvrdenie odvolacieho súdu (ďalej len „ODS“), že zamestnávateľ je vždy striktnne zodpovedný za sexuálnu diskrimináciu bez ohľadu na okolnosti.

Vo veci *Weiss s. Coca Cola Bottling Co.*³² ODS konštatuje, že pri posudzovaní, či je prostredie sexuálne nepriateľské, sú dôležité všetky kritériá, naplnenie iba niektorých z nich nemôže viesť k presvedčeniu, že prostredie je nepriateľské. V danom prípade šlo o triviálne a izolované incidenty, pri ktorých nadriadený niekoľko mesiacov vyznával pani Weissovej lásku, pokúsil sa ju pobožkať a požiadal ju o ruku. Keď pochybila v práci, tak ju sarkasticky nazýval „hlúpa blondína“, avšak sama žalobkyňa to považovala za vtipné. Podľa názoru súdu v danom prípade neboli naplnené kritériá, aby sa pracovisko mohlo považovať

²⁸ *Sexual harassment*. In *Thefreedictionary* [online]. Dostupné na internete: <<http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/sexual+harassment>> (31. 7. 2011).

²⁹ Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/641/f2d/934/bundy-v-jackson-dc>> (31. 7. 2011).

³⁰ Michell Vinsonová bola zamestnankyňa Meritor Savings Bank. Jej nadriadeným bol viceprezident a manažér oddelenia, Sidney Taylor. Taylor ju pozval na večeru, kde jej dával sexuálne návrhy, ktoré vyústili do príležitostných sexuálnych stretnutí. Pričom ju láskal pred ostatnými zamestnancami, nasledoval ju na ženské toalety a niekoľkokrát ju znásilnil. Pani Vinsonová sa spočiatku bránila, ale nakoniec sa kvôli strate zamestnania podriadila. Tvrdila, že mala strach nahlásiť tieto incidenty alebo použiť interný spôsob podávania sťažností, a aj preto, že by sťažnosti podávala priamo svojmu nadriadenému, ktorým bol Taylor. Ďalej potvrdila, že Taylor prestal so sexuálnym obťažovaním, až keď sa začala trvalejšie s niekým stretávať. Následne bola prepustená pre absencie pri nadmernom čerpaní dovolenky. Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/477/us/57/meritor-savings-bank-fsb-v-vinson>> (31. 7. 2011).

³¹ *Sexual harassment*. In: *Thefreedictionary* [online]

³² Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/990/f2d/333/weiss-v-coca-cola-bottling-company-of-chicago>> (31. 7. 2011).

za nepriateľské. Posúdenie uvedených faktorov nemusí byť v judikatúre súdov jednotné, čo sa potvrdilo aj v prípade *Ellison v. Brady*.³³ ODS v danom prípade konštatuje, že je potrebné analyzovať obťažovanie aj z hľadiska obete. Kým muži nemusia považovať konkrétne správanie za obťažovanie, pre ženy môže byť veľmi urážlivé a viesť k vytvoreniu pracovného prostredia, ktoré považujú za nepriateľské. ODS konštatuje, že nemôže posúdiť, či reakcia pani Ellisonovej na lúboštné listy od kolegu bola výstredná alebo precitlivená. Je však presvedčený, že každá rozumná žena by reagovala rovnako. Prípád *Ellison v. Brady* bol medzníkom v prípadoch sexuálneho obťažovania, pretože ustanovil štandard „rozumnej ženy“ (neskôr nazvaný štandard „rozumného zamestnanca“) v právnej úprave a pomohol prelomiť predstavu, že na sexuálne obťažovanie si sťažujú len precitlivení alebo hysterickí zamestnanci, ktorí nechápu neškodné flirtovanie alebo nemajú zmysel pre humor.

Vo veci *Harris v. Forklift Systems, Inc.*³⁴ sa riešila otázka, či musí sexuálne obťažovanie skutočne spôsobiť zamestnancovi psychickú traumu, aby sa vytvorilo nepriateľské pracovné prostredie, ktoré porušuje Title VII. Okresný súd, ale aj ODS rozhodli, že správanie pána Hardyho nevytvorilo nepriateľské prostredie. Súdny potvrdil, že niektoré Hardyho komentáre boli urážajúce a mohli uraziť „rozumnú ženu“, ale neboli také závažné, aby sa očakávalo, že spôsobia pani Harrisonovej psychickú ujmu. Rozumná žena za týchto okolností by síce bola urazená, ale nijako by to neovplyvnilo jej pracovný výkon. Avšak podľa NS, aj keď Title VII skutočne zakazuje správanie, ktoré by spôsobilo rozumnej osobe psychickú ujmu, zákon sa neobmedzuje len na takéto správanie. Ak je pracovné prostredie rozumne vnímané ako nepriateľské alebo urážlivé, nemusí byť aj psychicky škodlivé. To, či je pracovné prostredie nepriateľské, môže byť určené len na základe determinácie všetkých okolností. Tie môžu zahŕňať frekvenciu diskriminačného správania, jeho závažnosť, či je fyzicky ponižujúce alebo ide o útočný prejav a či neprimerane zasahuje do zamestnancovho pracovného výkonu. Vplyv na zamestnancovu psychickú rovnováhu je, samozrejme, dôležitý na určenie, či žalobca skutočne považuje pracovné prostredie za urážlivé. Ale kým psychická ujma, ako každý iný faktor, môže byť vzatá do

³³ Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/924/f2d/872/ellison-v-f-brady>> (31. 7. 2011).

³⁴ Eresa Harrisová pracovala ako manažér v Forklift Systems od apríla 1985 až do októbra 1987. Charles Hardy bol prezident spoločnosti. Hardy ju často napádal pre jej pohlavie a často bola cieľom jeho sexuálnych narážok, ktorých sa často dopúšťal pred ostatnými zamestnancami. V roku 1987 podala Harris na Hardyho sťažnosť pre jeho správanie. Hardy povedal, že bol prevkapaný, že Harrisová bola dotknutá. Tvrdil, že len žartoval a ospravedlňoval sa. Taktiež sľúbil, že prestane. Na základe tohto uistenia zostala Harrisová v práci. Ale už v septembri ju opätovne urazil, a to priamo pred zákazníkom. Harrisová podala žalobu na Forklift tvrdiac, že Hardyho správanie vytvorilo pre ňu nepriateľské pracovné prostredie pre jej pohlavie. Dostupné na internete: <<http://aclu.procon.org/view.resource.php?resourceID=557#Decision>> (31. 7. 2011).

úvahy, nie je nutne jediný faktor. Z tohto rozhodnutia jasne vyplýva, že obeť nemusí mať psychické jazvy ako poruchy osobnosti, klinické depresie, pokusy o samovraždu alebo iné vážne škody, aby preukázala, že ide o obťažovanie.

Väčšinou sa sexuálne obťažovanie na pracovisku spája s neželaným správaním heterosexuálneho zamestnanca, ktorý obťažuje iného zamestnanca opačného pohlavia. Súd v USA však riešili niekoľko prípadov, kde homosexuálny zamestnanec obťažoval iného zamestnanca, ale aj prípady, v ktorých heterosexuálny zamestnanec obťažoval iného zamestnanca rovnakého pohlavia. Vo veci *Oncale v. Sundowner Offshore Services, Inc.*,³⁵ NS bol adresovaný nasledujúci problém: „*Smie sa ochrana podľa Title VII rozšíriť, aby pokryla situácie, v ktorých dochádza sexuálnemu obťažovaniu medzi príslušníkmi rovnakého pohlavia?*“

Muži trpia sexuálnym obťažovaním oveľa viac, keďže ich „chlapská“ identita utrpela. Sexuálne obťažovanie voči mužom môže byť zhrnuté v nasledujúcich bodoch:

- 1) muži sú oveľa častejšie napádaní inými mužmi než ženami;
- 2) sexuálne obťažovanie sa prejavuje obvykle vo forme vulgárnych nadávok;
- 3) sexuálne obťažovanie zo strany rovnakého pohlavia má negatívny vplyv na osobný a profesionálny život mužov viac ako iné formy sexuálneho obťažovania;
- 4) mužov, ktorí sa stali cieľom sexuálneho obťažovania, nepovažujú za „chlapcov“ tí, ktorí ich obťažujú.³⁶

NS zdôraznil, že závažnosť obťažovania sa musí posudzovať z perspektívy rozumnej osoby v postavení žalobcu a súčasne zohľadniť všetky okolnosti prípadu. V prípadoch rovnakého sexuálneho obťažovania, rovnako ako aj v ostatných prípadoch, si vyšetrovanie vyžaduje starostlivé zváženie. Sociálny vplyv pracovného správania často závisí od konštelácie všetkých okolitých podmienok, očakávaní a vzťahov, ktoré sa nedajú pokryť recitáciou jednoduchých slov, ktoré používa zákon. Zdravý rozum a primeraná citlivosť v sociálnom kontexte umožní súdom rozlišovať medzi nevinným podpichovaním sa medzi členmi rovnakého pohlavia a konaním, ktoré by rozumný človek v postavení žalobcu považoval za veľmi nepriateľské alebo urážlivé. NS na základe uvedeného dospel k záveru, že do diskriminácie na základe pohlavia, ktorá je zakotvená v Title VII, je možné zaradiť aj sexuálne obťažovanie rovnakého pohlavia.

Vo veci *Melnychenko v. 84 Lumber Company*³⁷ súd potvrdil vyššie uvedené rozhodnutie. Leonid Melnychenko a jeho dvaja kolegovia boli zamestnaní na

³⁵ Vo veci išlo o sexuálne útoky a zneužitie robotníka jeho nadriadeným za pomoci dvoch spolupracovníkov dlhšie ako 3 mesiace. Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/523/us/75/oncale-v-sundowner-offshore-services-incorporated>> (31. 7. 2011).

³⁶ GUMPORT, J. P.: ref. 6, s. 39.

³⁷ Dostupné na internete: <<http://caselaw.findlaw.com/ma-supreme-judicial-court/1056120.html>> (31. 7. 2011).

píle, kde boli vystavení slovným a fyzickým útokom Richarda Raaba a ďalších dvoch zamestnancov. Raab sa nahlas dožadoval sexuálnych služieb od mužov, obnažoval sa a simuloval sexuálne akty. Nakoniec Melnychenko opustil prácu a podal žalobu na súd s tvrdením, že dôvodom odchodu bolo sexuálne obťažovanie. Sudca dospel k záveru, že Raabove akcie neboli „pravé romantické predohry k žalobcovi a ani neboli inšpirované sexuálnou túžbou“. Raab bol „násilník a sadista“ a snažil sa „degradovať a ponížiť“ Melnychenka.

Nesie zamestnávateľ zodpovednosť za sexuálne obťažovanie? Právna zodpovednosť zamestnávateľa za sexuálne obťažovanie voči zamestnancom a zodpovednosť za škody je závislá od druhu obťažovania a osoby, ktorá ho spáchala.

V rámci právneho rámca sexuálneho obťažovania sa môžu zamestnávateľia vyhnúť zodpovednosti. Musia preukázať, že sťažnosť na obťažovanie, ktorá vznikla interne, spoločnosť ihneď vyšetrila a boli vykonané nápravné opatrenia, aby sa zabránilo opätovnému obťažovaniu.³⁸ Vo veci *Faragher v. City of Boca Raton*³⁹ sa riešila otázka, či smie zamestnávateľ niesť zodpovednosť za sexuálne obťažovanie nadriadeného zamestnanca, aj keď nebol o danom obťažovaní upovedomený. Súd v tomto prípade rozhodol, že zamestnávateľ nesie zodpovednosť, ale súčasne ustanovil, že zamestnávateľ sa môže zbaviť viny, ak prijme primerané opatrenia na predchádzanie obťažujúcemu správaniu, ak to ešte neurobil. To potvrdil aj v prípade *Burlington Industries v. Ellerth*,⁴⁰ v ktorom NS urobil rovnaké rozhodnutie.⁴¹

Zamestnávateľ má povinnosť „rozumnej starostlivosti“ o prechádzanie a odstránenie sexuálneho obťažovania. Aj malý zamestnávateľ musí ustanoviť, šíriť a presadzovať proti – obťažovaciú politiku a vnútro – firemné postupy pri podávaní sťažností, prípadne prijať ďalšie kroky. Na druhej strane zamestnávateľ nesie zodpovednosť, hoci promptne reaguje na sťažnosť, ale nedodrží „rozumnú starostlivosť“. To znamená, že ignoroval predchádzajúce sťažnosti od ostatných zamestnancov alebo nedokáže monitorovať, či sa uchádzači o vedúce posty nezapojili v minulosti do obťažovania. Obete obťažovania na druhej strane musia využívať výhody každej vnútornej firemnej politiky alebo postupy poskytnuté zamestnávateľom, inak im môže byť odmietnuté napríklad plné finančné vyrovnanie, prípadne môžu úplne stratiť možnosť žalovať svojho zamestnávateľa, ak je ich sťažnosť podaná bezdôvodne oneskorene. Za-

³⁸ LEWIS, V. J.: *Sexual harassment: issues and analyses*. New York: Nova Science Publishers, Inc, 2001, s. 154.

³⁹ Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/524/us/775/faragher-v-city-of-boca-raton>> (31. 7. 2011).

⁴⁰ Dostupné na internete: <<http://openjurist.org/524/us/742/burlington-industries-inc-v-b-ellerth>> (31. 7. 2011).

⁴¹ DALE, V. CH.: *Sexual harassment and violence against women: developments in federal law*. New York: Nova Science Publishers, Inc, 2005, s. 9.

mestnanec môže byť ospravedlnený z nepodania sťažnosti len v prípade, ak existuje riziko odvetných opatrení zo strany agresora alebo pri existencii iných prekážok, ktoré môžu mechanizmus na podávanie sťažností zneefektívniť.⁴²

Usmernenia tiež stanovujú pre zamestnávateľa zodpovednosť za „osoby u neho nezamestnané“, ktoré sexuálne obťažujú zamestnancov na pracovisku, pričom zamestnávateľ vie alebo by mal vedieť o takomto správaní a zlyhá pri prijatí okamžitého alebo vhodného opatrenia, aby mu zabránil. Aplikovaním usmernení súdy určili, čo sa rozumie termínom „obťažovanie z tretej strany“. Preto vo veci *EEOC v Sage Realty Corp.*⁴³ určil zodpovednosť zamestnávateľa podľa Title VII za prepustenie zamestnankyne, ktorá sa sťažovala, že nosila príliš odhaľujúce uniformy, čo viedlo k sexuálnemu obťažovaniu z tretej strany. Rovnako vo veci *Marenzette v. Michigan Host, Inc.* sexuálne provokatívne oblečenie, ktoré bolo určené na základe vnútorného firemného poriadku spôsobovalo, že čašníčky sa stali objektom sexuálneho obťažovania zo strany zákazníkov, porušuje Title VII.⁴⁴

2. SLOVENSKÝ PRACOVNOPRÁVNÝ RÁMEC SEXUÁLNEHO OBŤAŽOVANIA

Zákonník práce (ďalej len ako „ZP“) nezakotvuje vo svojich ustanoveniach problematiku sexuálneho obťažovania samostatne, ale v súlade s právom EÚ⁴⁵ ho zaraďuje do širšieho rámca zákazu diskriminácie na základe pohlavia. V čl. 1 sa zakazujú akékoľvek obmedzenia, priama a nepriama diskriminácia, okrem iného aj na základe pohlavia, pri uplatňovaní práva na prácu, na slobodnú voľbu zamestnania, na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky a na ochranu proti nezamestnanosti. Čl. 6 zakotvuje rovnosť pohlaví v prístupe k zamestnaniu, odmeňovaniu a pracovnému postupu, odbornému vzdelávaniu a pracovným podmienkam. § 13 ods. 3 ZP zakotvuje zákaz znížovania dôstojnosti zamestnancov na pracovisku, pričom výslovne nezakotvuje zákaz sexuálneho obťažovania na pracovisku zamestnávateľa. Keďže samotný zákaz sexuálneho obťažovania možno chápať ako jednu z častých foriem znížovania

⁴² DALE, V. CH.: ref. 15, s. 7.

⁴³ Dostupné na internete: <http://ny.findacase.com/research/wfrmDocViewer.aspx/xq/fac.%5C-FDCT%5CFDCT%5CSNY%5C1981%5C19810826_0000331.SNY.htm/qx> (31. 7. 2011).

⁴⁴ ACHAMPONG, F.: ref. 11, s. 8 – 9.

⁴⁵ Tvoria ho najmä smernica Rady 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, smernica Európskeho parlamentu a Rady 2006/54/ES o vykonávaní zásady rovnosti príležitostí a rovného zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach zamestnanosti a povolania.

dôstojnosti zamestnancov na pracovisku, možno povedať, že ho v podobe tohto širšie koncipovaného zákazu máme premietnutý aj do ustanovenia § 13 ods. 3 ZP. Čo možno považovať za znižovanie dôstojnosti zamestnancov, však ZP nevymedzuje.⁴⁶ Ustanovenie § 13 ZP oprávňuje zamestnanca podať zamestnávateľovi sťažnosť v súvislosti s porušením zásady rovnakého zaobchádzania, ako aj povinnosť zamestnávateľa odpovedať na sťažnosť zamestnanca bez zbytočného odkladu. Súčasne zakotvuje právo zamestnanca domáhať sa na súde právnej ochrany ustanovenej antidiskriminačným zákonom.⁴⁷

Zákon 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon, ďalej len ako „AZ“) vymedzuje pojem obťažovanie ako všeobecný pojem, ktorý by sa mal používať nielen vzhľadom na obťažovanie pre pohlavie, ale aj z iných dôvodov, a to nielen v rámci pracovnoprávných vzťahov, ale aj iných druhov právnych vzťahov.⁴⁸ AZ zakotvuje uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania a ustanovuje prostriedky právnej ochrany, ak dôjde k jej porušeniu. Dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa § 2 AZ spočíva v zákaze diskriminácie pre pohlavie, náboženské vyznanie alebo vieru, rasu, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, zdravotné postihnutie, vek, sexuálnu orientáciu, manželský a rodinný stav, farbu pleti, jazyk, politické alebo iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod alebo iné postavenie.

Z hľadiska právneho významu pri vymedzení pojmu obťažovanie je najvýznamnejšia okolnosť, že zákon rovnako ako právo EÚ obťažovanie chápe ako diskrimináciu. Pri identifikácii obťažovania v aplikačnej praxi bude vecou národného súdu posúdiť, či sú splnené všetky skutkové okolnosti naplnenia skutkovej podstaty obťažovania vo vzťahu k jednotlivým dôvodom a či je daná príčinná súvislosť medzi obťažovaním a napr. etnickou príslušnosťou, zdravotným postihnutím či odlišnou sexuálnou orientáciou.⁴⁹

V § 2a AZ sú taxatívne vymenované formy diskriminácie – priama diskriminácia, nepriama diskriminácia, obťažovanie, sexuálne obťažovanie a neoprávnený postih; diskriminácia je aj pokyn na diskrimináciu a nabádanie na diskrimináciu. Ods. 5 zakotvuje sexuálne obťažovanie ako verbálne, neverbálne alebo fyzické správanie sexuálnej povahy, ktorého úmyslom alebo následkom je alebo môže byť narušenie dôstojnosti osoby a ktoré vytvára zstrašujúce, ponižujúce, zneuctujúce, nepriateľské alebo urážlivé prostredie.

§ 9 ods. 2 AZ zakotvuje, že každý, kto sa domnieva, že je alebo bol dotknutý

⁴⁶ BARANCOVÁ, H.: *Európske pracovné právo*. Bratislava: Sprint dva, 2003, s. 67.

⁴⁷ BARANCOVÁ, H.: *Zákoník práce. Komentár*. 5. vydanie. Bratislava: Sprint dva, 2007, s. 208.

⁴⁸ BARANCOVÁ, H.: ref. 47, s. 209.

⁴⁹ BARANCOVÁ, H.: ref. 47, s. 209.

na svojich právach, právom chránených záujmoch alebo slobodách nedodržaním zásady rovnakého zaobchádzania, sa môže domáhať svojich práv na súde. Môže sa najmä domáhať, aby ten, kto nedodržel zásadu rovnakého zaobchádzania, upustil od svojho konania, ak je to možné, napravil protiprávny stav alebo poskytol primerané zadosťučinenie. § 11 AZ zakotvuje, že žalobca je povinný v návrhu označiť osobu, o ktorej tvrdí, že porušila zásadu rovnakého zaobchádzania, a podľa ods. 2 je žalovaný povinný preukázať, že neporušil zásadu rovnakého zaobchádzania, ak žalobca oznámi súdu skutočnosť, z ktorých možno dôvodne usudzovať, že k porušeniu zásady rovnakého zaobchádzania došlo.

Summary

SEXUAL HARASSMENT IN US CASE-LAW AND ITS REFLECTION IN THE LEGISLATION OF THE SLOVAK REPUBLIC

Solutions of sexual harassment are not sufficiently covered by Slovak law. Provisions of the protection of employees are too blunt and does not advise employees, except judging, another way to solve the problem. In our opinion it is necessary to provide for employers obligation to adopt complaints procedure and anti-harassment policy, as it is clear from U.S. court decisions. Fail to adopt such system means that the employer is fully responsible in case of an action and court decisions. On the other hand, we consider that is necessary to provide that a harassment victim must take advantage of any policy and procedures provided by the employer and may be denied full monetary relief if she/he unreasonably delays in complaining. When the employee do not agree with the decision she/ he can sue on the court. Also it is necessary to clearly define in which cases is the employer liable for sexual harassment in the workplace.

Športová činnosť ako výkon závislej práce

Andrej Poruban

Abstrakt: Príspevok je pohľadom na vnútroštátnu úpravu a postavenie pracovného práva pri riešení problémov vznikajúcich v športovom hnutí. Jednou z nich je aj otázka, či je činnosť profesionálneho športovca v kolektívnych športoch výkonom závislej práce v zmysle jej zákonnej definície. V súčasnosti je pravidlom uzatvárať inominátne kontrakty v zmysle Občianskeho či Obchodného zákonníka. Tie však v dostatočnej miere nekorešpondujú s charakterom činnosti, ktorú majú pokrývať. Príspevok, ktorý je odpoveďou na túto prax, je venovaný vymedzeniu právnej povahy zmluvného vzťahu vznikajúceho pri výkone športovej činnosti medzi hráčom a športovým klubom. Cez optiku znakov závislej práce analyzujeme športovú činnosť a hodnotíme negatívny vplyv obchádzania pracovnoprávnej legislatívy na športovcov.

Kľúčové slová: šport, kolektívny šport, športová činnosť, závislá práca, pracovný pomer, pracovné právo, Zákonník práce

ÚVOD

Hlavným znakom pracovného práva je právne spôsobilá práca. Teda nie hocijaká, ale s významom pre právo. Taká, ktorá nevychádza z jej fyzikálneho chápania ako veličiny. Tiež nie každý druh práce je zaujímavý z hľadiska jej právnej regulácie. Napr. práca pre vlastnú potrebu v záhradke nie je predmetom právnych vzťahov. Súčasne nie každá práca, ktorej je právom pripisovaná určitá váha, musí byť vždy predmetom pracovného práva. Tou je závislá práca, ktorou sa realizuje sociálne právo na prácu.¹ Vždy pôjde o ľudskú činnosť, a nie o výsledok takejto činnosti, pričom nie je rozhodujúci jej charakter, ktorý môže mať fyzickú alebo duševnú povahu.

Pre šport je príznačný jednoznačne telesný naturel, hoci ani psychická aktivita nie je úplne vylúčená. Športová činnosť je široký pojem, ktorý v sebe zahŕňa najmä súťaženie, ale i tréningový proces a ostatné so športom súvisiace aspekty. Športovci môžu vykonávať športovú činnosť v dvoch podobách. Rozdiel spočíva v tom, či ide o výkon organizovaného športu v skupine s ďalšími ľuďmi – kolektívny šport alebo o samostatnú súťaž jednotlivcov – individuálny šport. Rozdiel v právnych vzťahoch a právnych následkoch spočíva práve

¹ Čl. 26 ods. 3, prvá veta Listiny základných práv a slobôd, resp. čl. 35 ods. 3, prvá veta Ústavy Slovenskej republiky.

v tom, či športovec súťaží v mene kolektívu alebo vo svojom mene. V slovenskom právnom poriadku absentuje akákoľvek *expressis verbis* formulácia jedného alebo druhého typu súťaženia.²

Vo všeobecnosti, ak sú športovci vo vzťahu s nejakou právnickou osobou, prezentujú sa pod jej označením a na jej zodpovednosť, ide o kolektívne chápanie športu. V individuálnom športe fyzické osoby vystupujú vo vlastnom mene, na vlastnú zodpovednosť a vstupujú do vzťahov priamo s organizátorom súťaže. Prejavujú určitý stupeň nezávislosti tým, že rozhodujú o svojej účasti alebo neúčasti na súťaži alebo turnaji, sami si rozhodujú o tréningovej či taktickej príprave. Individuálny charakter ich činnosti im nebráni, aby tieto záležitosti mohli konzultovať s trénerom, ktorého si často môžu vybrať sami.³

1. KONCEPT ZÁVISLEJ PRÁCE

Rozsah spoločenských vzťahov pri výkone závislej práce upravuje základný pracovnoprávny predpis – Zákonník práce (311/2001 Z. z. Zákonník práce, ďalej aj ako „ZP“). V intenciách ustanovenia § 1 ods. 1 ZP sa zákon aplikuje na individuálne pracovnoprávne vzťahy v súvislosti s výkonom závislej práce

² Počas niekoľkých rokov diskusií a prijímania základného kameňa špeciálnej športovej legislatívy, ktorým je v súčasnosti zákon č. 300/2008 Z. z. o organizácii a podpore športu a o zmene a doplnení niektorých zákonov, bolo pripravených niekoľko koncepcií organizácie športu. V dvoch, z tých čo sa dostali až do Národnej rady Slovenskej republiky, nájdeme definíciu kolektívneho športu. Podľa návrhu skupiny poslancov na vydanie zákona o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov z roku 2006 sa na účely tohto zákona rozumie „kolektívnym športom športové odvetvie, v ktorom je šport vykonávaný najmenej dvoma fyzickými osobami, ktoré tvoria jedného účastníka športovej súťaže, ak v tejto súťaži nie je súťaž jednotlivcov“. Tento návrh sa nedostal ani do druhého čítania. Bližšie pozri číslo parlamentnej tlače 1531, tretie volebné obdobie. *Návrh zákona o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/Dynamic/Download.aspx?DocID=191869>> (20. 5. 2011).

Obdobná skupina členov zákonodarného zboru ho v takmer identickej podobe predložila aj v nasledujúcom roku, ale už v ďalšom volebnom období. Aj v tomto prípade sa po jeho prerokovaní v prvom čítaní rozhodlo, že sa nebude pokračovať v rokovaní o tomto návrhu. Bližšie pozri číslo parlamentnej tlače 335, štvrté volebné obdobie. *Návrh zákona o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Dostupné na internete:

<<http://www.nrsr.sk/Dynamic/Download.aspx?DocID=265300>> (20. 5. 2011).

³ Pri rigoróznom oddeľovaní kolektívneho športu od individuálneho môžu nastať v praxi určité nejasnosti pri označovaní niektorých športov za čisto kolektívne alebo čisto individuálne. Mnohí športovci súťažiaci v individuálnych športoch bývajú často v zmluvnom vzťahu ku klubu, ktorý reprezentujú, hoci v prvom rade súťažia sami za seba. Sú súčasťou svojho tímu, ale vždy víťazí iba jednotlivec. Dokonca v niektorých športoch ako atletika, vodný slalom, či zápasenie jestvujú súťaže a disciplíny kolektívov aj jednotlivcov. Atléti, vodní slalomári alebo zápasníci súťažia sami za seba a súčasne aj v rámci klubov.

fyzických osôb pre právnické alebo fyzické osoby.⁴ Takáto práca má svoje špecifické črty, ktorých signifikantná časť sa podstatným spôsobom odlišuje od vzťahov založených inými zákonmi a svojou závažnosťou nedovoľuje ich zovšeobecnenie na vzťahy vznikajúce na základe Občianskeho zákonníka (zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník), Obchodného zákonníka (zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník), živnostenského zákona (zákon č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní) alebo autorského zákona (zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom).

Problematika umiestnenia legálnej definície závislej práce v Zákonníku práce predstavuje nóvum a zároveň odpoveď na neprijateľnú prax, ktorej sa nevyhli ani športové kluby. Chýbajúce pojmové vymedzenie a absencia presného výkladu závislej práce bolo zvyčajným argumentom pre obchádzanie pracovných zmlúv uzatváraním dohôd podľa iného právneho odvetvia. Pred zmenou spoločenských pomerov v 90. rokoch minulého storočia nebola táto téma na programe, čo súviselo s dogmatikou „socialistického spoločenského a právneho systému, ktorý nemohol priznať, že práca vykonávaná za socializmu je závislou“.⁵ Po prechode z direktívnej na trhovú ekonomiku sa postupne do centra diskurzu prirodzeným spôsobom dostali podnety z trhu práce, medzi ktorými nechýbala snaha vybudovať zastrešujúci pojem závislej práce. Až zintenzívnenie javu označovaného ako „únik z pracovného práva“ napokon primälo aj slovenského zákonodarcu prijať novelu, ktorou sa do Zákonníka práce zakomponovali definičné znaky závislej práce. Zrejmým úmyslom predkladateľa, vlády Slovenskej republiky, bola nutnosť krytia väčšieho počtu osôb ochrannými ustanoveniami pracovnoprávných predpisov, preto sa s účinnosťou od 1. septembra 2007 zákonom č. 348/2007 Z. z. zaviedla nasledujúca formulácia (§ 1 ods. 2 ZP):

„Za závislú prácu, ktorá je vykonávaná vo vzťahu nadriadenosti zamestnávateľa a podriadenosti zamestnanca, sa považuje výlučne osobný výkon práce zamestnanca pre zamestnávateľa, podľa pokynov zamestnávateľa, v jeho mene, za mzdu alebo odmenu, v pracovnom čase, na náklady zamestnávateľa, jeho výrobnými prostriedkami a na zodpovednosť zamestnávateľa a ide o výkon práce, ktorá pozostáva prevažne z opakovania určených činností.“

Positívne vymedzenie závislej práce má podstatný význam nielen pre pracovné právo, ale i pre právo sociálneho zabezpečenia, daňové právo a závažným spôsobom ovplyvňuje celý hospodársky systém Slovenskej republiky. Podľa dôvodovej správy k zákonu je definícia v súlade so všeobecne uznanou

⁴ Okrem dominantných individuálnych pracovnoprávných vzťahoch Zákonník práce upravuje aj kolektívne pracovnoprávne vzťahy medzi zamestnancami, ktorých zastupujú kolektívny zamestnanec, a zamestnávateľmi a ich združeniami. Tie však pre svoju odlišnú povahu nie sú témou tohto príspevku.

⁵ BARANCOVÁ, H.: K vymedzeniu pojmu pracovného pomeru. Pracovný pomer alebo obchodnoprávny vzťah? In *Právny obzor*, Bratislava, r. 87, č. 1, 2004, s. 38.

definíciou závislej práce v rámci európskej a svetovej vedy pracovného práva⁶ a odkazuje na Odporúčanie Medzinárodnej organizácie práce o pracovnom pomere č. 198.⁷ Platnú definíciu závislej práce v zmysle slovenskej úpravy *de lege lata* tak tvorí skupina zložená z týchto prvkov:

- 1) výlučne osobný výkon práce;
- 2) práca vykonávaná podľa pokynov zamestnávateľa;
- 3) práca v mene zamestnávateľa;
- 4) práca za mzdu alebo odmenu;
- 5) práca vykonávaná v pracovnom čase;

⁶ *Dôvodová správa – osobitná časť k zákonu č. 348/2007 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony*. Dostupné na internete: <<http://www.nrsr.sk/Dynamic/Download.aspx?DocID=264136>> (1. 6. 2011).

⁷ Medzinárodná organizácia práce (svetová organizácia rešpektujúca ľudské, politické, hospodárske a sociálne práva a presadzujúca sociálnu spravodlivosť so sídlom v Ženeve, bola založená v roku 1919 a k 1. júnu 2011 ju tvorí 183 členských štátov) vypracovala právny nástroj, ktorého zámerom bolo prispieť k uľahčeniu identifikovania pracovného pomeru. Delegáti 95. plenárneho zasadnutia Generálnej konferencie 15. júna 2006 prijali širokú škálu indikátorov na overenie existencie pracovného pomeru. Spektrum prostriedkov má zabezpečiť právnu domnienku, že bol založený pracovný pomer, ak je prítomný jeden alebo viac relevantných ukazovateľov. Pre stotožnenie sa s obsahom pojmu pracovného pomeru bolo v II. časti bod 13. písm. a), b) Odporúčania zahrnutých do indexu štrnásť pomôcok na jeho zhodnotenie: (i) výkon práce podľa pokynov a pod kontrolou zamestnávateľa; (ii) integrácia fyzickej osoby do organizácie podniku; (iii) výkon práce výlučne alebo prevažne v prospech zamestnávateľa; (iv) osobný výkon práce; (v) výkon práce v rámci určeného pracovného času; (vi) výkon práce na pracovisku určenom alebo dohodnutom so zamestnávateľom; (vii) vykonávaná práca má určitú časovú trvanie a určitú kontinuitu; (viii) zamestnanec je k dispozícii svojmu zamestnávateľovi; (ix) poskytovanie výrobných a pracovných prostriedkov, materiálov zamestnávateľom; (x) pravidelné poskytovanie odmeny za vykonávanú prácu predstavujúcu jediný alebo hlavný zdroj príjmu fyzickej osoby; (xi) poskytovanie odmeny v naturálnej forme; (xii) právne uznanie základných nárokov fyzickej osoby, akými sú čas odpočinku, každoročná dovolenka; (xiii) úhrada cestovných výdavkov fyzickej osoby s cieľom vykonať prácu; (xiv) absencia finančného rizika u fyzickej osoby, ktorá prácu vykonáva. (Pripomíname, že odporúčania na rozdiel od dohovorov netreba ratifikovať, lebo nejde o druh medzinárodnej zmluvy v zmysle Viedenského dohovoru o zmluvnom práve. Sú adresované členským štátom a ďalším subjektom pôsobiacim v pracovnoprávnej a sociálnej oblasti, ale nemajú záväznú povahu. Ide skôr o návrdy a dobre mienené rady, ktoré ponúkajú čo najvhodnejšie metódy a riešenia usporiadania sociálno-pracovných záležitostí. Odporúčania spolu s dohovormi tvoria homogénny celok a bývajú často označované aj ako medzinárodné pracovné normy.) Zovšeobecnené skúsenosti z praxe jednotlivých štátov, ktoré sa premieta do Medzinárodnej organizácie práce ponúknutých kritérií, naznačujú, že nie je potrebné vyhovieť všetkým štrnástim bodom. Súčasťou Odporúčania č. 198 je, že na určenie prezumpcie pracovného pomeru stačí, ak fyzická osoba spĺňa jeden alebo viac dôležitých ukazovateľov. Bližšie – BARANCOVÁ, H.: Pracovný pomer ako pojem v pracovnoprávnej literatúre a súdnej praxi. In *Bulletin slovenskej advokácie*, Bratislava, 14, 2008, s. 15.

- 6) práca vykonávaná na náklady zamestnávateľa a jeho výrobnými prostriedkami;
- 7) práca vykonávaná na zodpovednosť zamestnávateľa;
- 8) práca, ktorá pozostáva prevažne z opakovania určených činností.⁸

Definíciu „je nutné považovať za pojem verejnoprávny a teda kogentný“,⁹ hoci nie všetky jej znaky „majú vo vymedzení závislej práce rovnakú závažnosť“. ¹⁰ Ak poznáme jej zákonnú štruktúru, stojíme pred otázkou, či pokrýva aj športovú činnosť vykonávanú v kolektívnych športoch. Pre spoľahlivé určenie rozhrania medzi výkonom práce a podnikateľskou či „samo zamestnávateľskou“ činnosťou je potrebné ísť hlbšie do obsahu pojmu závislej práce. Inými slovami, treba určiť, kedy sa ešte na ľudské aktivity aplikujú ustanovenia pracovného práva práce a kedy už nie. Do akej miery jednotlivé definíčné atribúty korešpondujú s činnosťami profesionálnych športovcov v kolektívnych športoch môžeme zistiť iba komparatívnym testom ich vzájomnej zhody.

Ad 1) Výlučne osobný výkon práce

Výhradne osobný výkon práce nie je charakteristický pre každý druh záväzkového vzťahu. Zamestnanec sa, na rozdiel od iných právnych vzťahov, nemôže dať zastúpiť vo svojej dojednanej práci. Tá je viazaná výlučne na jeho osobu, čo vyplýva najmä z ustanovenia § 47 ods. 1 písm. b) Zákonníka práce.¹¹

V kolektívnych športoch sa tímy skladajú z jednotlivcov, z ktorých je každý výnimočný svojím talentom a schopnosťami. Športový klub pri výbere hráča vždy prihliada na jeho konkrétne kvality. V jednom družstve síce môžu byť dvaja aj viacerí športovci určení na ten istý post (napr. dvaja brankári v hádzanej). Ani to však nepripúšťa možnosť zastúpenia hráča pri športovej činnosti, ktorej hlavným prejavom je súťaženie v súčinnosti so spoluhráčmi.

⁸ Vzhľadom na obmedzený priestor nebudeme podrobovať kritike, či ich výber je skutočne správny vzhľadom na potreby praxe. K preskúmaniu prístupu zákonodarcu k legálnej definícii závislej práce zakotvenej v slovenskom právnom poriadku pozri viac napr. TOMAN, J.: Závislá práca – pilier alebo bremeno? In VALDHANS, J et al. (eds.). *Europeanization of the national law, the Lisbon treaty and some other legal issues : zborník príspevků z konferencie Cofola 2008 konané na PrF MU 13. – 14. 5. 2008*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 788 – 800.

⁹ ŠTEFKO, M.: Výkon závislej práce. In *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno, 16, 2008, s. 339.

¹⁰ BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce. Komentár*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 49.

¹¹ „Odo dňa, keď vznikol pracovný pomer, zamestnanec je povinný podľa pokynov zamestnávateľa vykonávať práce osobne podľa pracovnej zmluvy v určenom pracovnom čase a dodržiavať pracovnú disciplínu.“

Ad 2) Práca vykonávaná podľa pokynov zamestnávateľa

Ide o princíp podriadenosti a nadradenosti a najpodstatnejší obsahový prvok závislej práce,¹² ktorý vyjadruje osobnú i právnu závislosť a podriadenosť zamestnanca svojmu zamestnancovi. Podriadenosť je založená už tým, že zamestnanec sa zaväzuje k práci a nie k dodaniu výsledku tejto práce. Práve subordinačný princíp najviac vystihuje pracovnoprávny vzťah ako záväzkový vzťah a paralelne ho odlišuje od občianskoprávných a obchodnoprávných vzťahov, ktoré sú charakteristické princípom rovnosti. Zamestnávateľ má vo svojich rukách bližšie určenie a kontrolu práce, čo mu umožňuje dosahovať svojich cieľov.

Métou pre športové kluby bude dosahovanie úspechov v súťažiach organizovaných národnými i medzinárodnými športovými združeniami. Každý hráč podlieha presným príkazom klubu, pričom nie je dôležité, že výkon nariadenia práva je v konkrétnych prípadoch prenechané odborníkovi ako abstraktnému zamestnávateľovi. Takýto vedúci zamestnanec býva vo svete športu reprezentovaný hlavným trénerom, za ktorým stojí široký realizačný tím zložený zo špecialistov z rôznych profesií (napr. lekár, masér, kondičný tréner). Treba zdôrazniť, že zamestnávateľ má nielen prikazovacie právo, ale tiež povinnosť takéto príkazy vydávať.

Vo všeobecnosti, ako nejestvujú dvaja zamestnanci s identickými dispozíciami, tak nenatrafíme ani na dvoch rovnakých športovcov. Ich nadanie čiastočne potláča absolútnu viazanosť inštrukciami týkajúcimi sa športovej činnosti ako práce. Akokoľvek môže byť športovec brilantný a môže sa pri hre spoliehať na svoje inštinkty, aj tak to bude vždy len tréner (prípadne iná poverená osoba), ktorý rozhodne, na akom poste bude hrať, aké bude mať úlohy a či vôbec zasiahne v danej chvíli do zápasu. Viazanosť pokynmi sa netýka len samotného majstrovského stretnutia, ale aj tréningového procesu a celého prípravného obdobia. Hráč vždy bude súťažiť a pripravovať sa len v čase a na mieste, ktoré si sám nevyberá.

Ad 3) Práca v mene zamestnávateľa

Závislá práca sa musí vždy vykonávať v mene zamestnávateľa. Len práca pre iného a v jeho mene je dovoleným predmetom pracovnoprávneho vzťahu.

V športe to tiež nie je inak. Športovec síce vystupuje aj vo svojom mene (napr. individuálne ocenenia ako najužitočnejší hráč súťažného ročníka), ale v prvom rade v mene športového klubu, lebo iba ten je účastníkom klubovej súťaže.

¹² BARANCOVÁ, H.: ref. 10, s. 50.

Ad 4) Práca za mzdu alebo odmenu

Príznačná odplatnosť výkonu práce v podobe finančného plnenia vychádza z jeho charakteru ako záväzkovo-právneho vzťahu a vyjadruje tzv. majetkovú stránku.¹³ Povinnosti zamestnanca pracovať zodpovedá povinnosť zamestnávateľa platiť odmenu za vykonanú prácu vo forme mzdy. Odplatnosť by mala mať kontinuálny charakter.

Šport je ukázkovým príkladom, kde osoby angažované na tú istú pozíciu hráča nedostávajú rovnako vysokú odmenu za výkon športovej činnosti. Jej úroveň determinujú práve individuálne kvality jednotlivých hráčov. V praxi sa odmena zvyčajne skladá z dvoch zložiek – zo základnej fixnej mzdy a pohyblivej druhej časti vo forme bonusov ako motivácia daná triumfom kolektívu či úspešnosťou v individuálnych štatistikách. Pre kluby býva výška mzdy hlavnou a neraz aj jedinou návnadou, ako prilákať talentovanejších a lepších športovcov do svojej organizácie.

Ad 5) Práca vykonávaná v pracovnom čase

Typickou črtou je časové určenie pracovného záväzku fyzickej osoby. Zamestnanec má vyhradený čas určený na prácu, ako aj čas na odpočinok. Tieto úseky si zamestnanec, v najbežnejšom, najčastejšom type chápania pracovného času neurčuje sám, ale sú vopred stanovené po dohode zamestnávateľom. Variabilita spôsobov organizácie pracovného času je natoľko rozsiahla, že sa nedá zovšeobecniť do jednej univerzálnej predlohy.

V prípade športu ide tiež o modifikáciu jasne určeného pracovného času. Športovec nemá pevne stanovený čas, počas ktorého musí byť k dispozícii klubu, v duchu tradície štandardnej formy zamestnania. To však neznamená, že si volí čas výkonu športovej činnosti sám podľa seba. Každý hráč má presne stanovený denný (týždňový, mesačný) harmonogram, ktorý musí dodržiavať. Jeho podoba sa neraz líši od akútnej potreby a niekedy ani jeden deň v týždni nie je rovnaký.

Výhodou pracovného času športovcov je flexibilita, keďže nie je viazaný každodennou povinnosťou byť na jednom mieste v rovnakom čase. Na druhej strane medzi nevýhody treba zaradiť zníženú možnosť dlhodobšieho plánovania iných ako pracovných aktivít a najmä fakt, že väčšina športových súťaží sa odohráva počas víkendov. Všetky tieto nevýhody sú však kompenzované inými benefitmi, ako napr. väčší počet voľných dní.¹⁴

¹³ BARANCOVÁ, H. – SCHRÖNK, R.: *Pracovné právo*. Bratislava: Sprint dva, 2010, s. 42.

¹⁴ Tieto špecifiká narážajú na rigoróznú úpravu pracovného času a odpočinku obsiahnutú v tretej časti Zákonníka práce, ktoré je nepoužiteľná na výkon športovej činnosti. Ide najmä o ustanovenia o rozvrhnutí pracovného času (§ 85 až § 91), nepretržitého denného

Ad 6) Práca vykonávaná na náklady zamestnávateľa a jeho výrobnými prostriedkami

Prvá časť pojmového znaku je nespochybniteľná – náklady vykonávanej práce znáša vždy zamestnávateľ a nemôže ich prenášať na zamestnanca.

Za to časť týkajúca sa výrobných prostriedkov už môže spôsobiť aplikačné nejasnosti. Výkon závislej práce sa pri splnení niektorých podmienok uskutočňuje aj pracovnými nástrojmi, prostriedkami alebo pomôckami zamestnanca, za užívanie ktorých zamestnávateľ poskytuje náhrady.¹⁵ Preto táto právna vlastnosť nemôže byť klasifikovaná ako rozhodná pre závislú prácu. Za predpokladu, že všetky ostatné znaky sú splnené, je treba považovať takúto prácu za výkon závislej práce, inak by išlo o konanie v rozpore s dobrými mravmi.¹⁶

Športovec zvyčajne nevykonáva svoju činnosť na vlastné náklady. Vlastníckym, prípadne iným dispozičným právom na využívanie športovej infraštruktúry, operuje klub. To platí *per analogiam* aj o materiáli, náradí, výstroji alebo vybavení nevyhnutného na tréningový a súťažný proces. Hráč neznáša ani náklady na dopravu, ubytovanie, stravovanie, ktoré sú tiež súčasťou výkonu športovej činnosti. V opačných situáciách, ak si športovec hradí všetko sám, klub mu prispieva na úplnú alebo čiastočnú refundáciu takto vzniknutých nákladov. Výnimočná situácia môže nastať, keď si hráč všetko financuje sám z odmeny, ktorej výška zohľadňuje takýto stav. Nie je ničím ojedinelým, ak populárnym športovcom patriacim medzi hviezdy svojho športu, poskytujú výrobcovia značkového tovaru svoje produkty zadarmo, aby ich propagovali, a dokonca sú ochotní im za to platiť. Nezriedka sa možno u športovcov stretnúť s tým, že v ich výsostnom záujme je používať čo najlepšie vybavenie, výstroj, za ktoré sú ochotní priplatiť si aj z vlastného vrecka. Ani takéto alternatívne vymedzenie „výrobných prostriedkov“ v športe neznamená, že výkon športovej činnosti nie je závislou prácou v zmysle jej zákonnej definície.

odpočinku a nepretržitého týždenného odpočinku (§ 92 ZP a § 93), pracovnej pohotovosti (§ 96), práce nadčas (§ 97) a dovolenky (§ 100 až § 117). V nadväznosti na jeho subsidiárnu pôsobnosť na právne vzťahy profesionálnych športovcov v § 3 ods. 2 ZP (Pracovnoprávne vzťahy zamestnancov v doprave, členov posádok lodí plávajúcich pod štátnou vlajkou Slovenskej republiky, zamestnancov súkromných bezpečnostných služieb a profesionálnych športovcov sa spravujú týmto zákonom, ak osobitný predpis neustanovuje inak), by náplňou predpokladaného osobitného predpisu mal byť *inter alia* aj výpočet odklonov od kogentných ustanovení pracovnoprávneho kódexu. Predpis takéhoto charakteru však zatiaľ nebol prijatý.

¹⁵ Typickým príkladom sú dištančné pracovné pomery – homeworking, teleworking, hot-desking.

¹⁶ BARANCOVÁ, H.: ref. 10, s. 51.

Ad 7) Práca vykonávaná na zodpovednosť zamestnávateľa

Tak ako v tradičnej forme pracovného pomeru, aj pri výkone športovej činnosti znáša riziká výkonu závislej práce zamestnávateľ – športový klub. Tieto riziká nemôže za žiadnych okolností preniesť na zamestnanca – športovca.

Ad 8) Práca, ktorá pozostáva prevažne z opakovania určených činností

Výkon závislej práce sa neskladá z jedného pracovného výkonu, ale z celého súboru pracovných činností zamestnanca, ktoré sa opakujú. Tým sa pracovný pomer odlišuje napr. od dohody o vykonaní práce, pri ktorej je práca daná vždy výsledkom. Opakovanie určených aktivít športovcami vytvára identickú situáciu aj v športe.

1.1. Negatívne vymedzenie pojmu závislá práca

Náš základný test reality jednoznačne potvrdil, že parametre závislej práce sa perfektne zhodujú aj s výkonom športovej činnosti v kolektívnych športoch.¹⁷ Môžeme preto odôvodnene vyhlásiť činnosť profesionálnych športovcov vznikajúcu pri výkone kolektívnych športov za výkon závislej činnosti, ktorá sa môže vykonávať výlučne v pracovnom pomere, v obdobnom pracovnom vzťahu alebo výnimočne za splnenia zákonných podmienok aj v inom pracovnoprávnom vzťahu.¹⁸

Teoretické verifikovanie kritérií závislej práce však nestačí na odstránenie animozity praxe športových klubov neuzatvárať zmluvy podľa Zákonníka práce. Problém tkvie v negatívnom vymedzení závislej práce, ktoré sa dostalo do Zákonníka práce tou istou novelou ako pozitívna definícia závislej práce. V zmysle ustanovenia § 1 ods. 3 druhá veta ZP „závislou prácou nie je podnikanie

¹⁷ Ďalším dôvodom prečo činnosť športovcov v kolektívnych športoch nemožno v žiadnom prípade považovať za podnikanie je nesúlads s inými zákonmi. Ak má byť určitá činnosť kvalifikovaná ako podnikanie, tak musia byť súčasne splnené všetky požiadavky dané Obchodným zákonníkom. Pod podnikaním sa rozumie sústavná činnosť vykonávaná samostatne podnikateľom vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť s cieľom dosiahnuť zisk (§ 2 ods. 1 Obchodného zákonníka). Ak má byť určitá činnosť kvalifikovaná ako podnikanie, tak musia byť súčasne splnené všetky požiadavky dané Obchodným zákonníkom.

Rovnaký stav platí aj pre živnosť, ktorej pozitívna definícia vychádza z pojmu podnikania, ale je navyše rozšírená o ďalšie črty. Živnosťou je sústavná činnosť prevádzkovaná samostatne, vo vlastnom mene, na vlastnú zodpovednosť, s cieľom dosiahnuť zisk a za podmienok ustanovených živnostenským zákonom (§ 2 živnostenského zákona).

¹⁸ § 1 ods. 3, prvá veta Zákonníka práce.

alebo iná zárobková činnosť založená na zmluvnom občianskoprávnom alebo zmluvnom obchodnoprávnom vzťahu podľa osobitných predpisov“.

Uvedená veta, ktorá predstavuje iba politickú deklaráciu smerujúcu k upokojeniu stavu živnostníctva a pretavenie politickej vôle do zákona nevhodným neprávnym štýlom,¹⁹ pôsobí pre podnikateľské subjekty, športové kluby nevynímajúc, ako ospravedlnenie pre nepriznanie alebo skreslenie pracovného pomeru tým, že športovú činnosť založia na zmluvnom základe občianskeho alebo obchodného práva. Citovaný výňatok zo zákona vedie recipientov noriem práva k prílišnému *textualizmu* – k striktnému lipnutiu na právnom texte bez širších súvislostí. Zdá sa, že pre adresátov zákonov, vrátane klubov i športovcov, v zásade platí len to, čo je v predpise formálne uvedené a ostatné akoby ani neexistovalo.

2. VÝBER ZMLUVNEJ FORMY A VPLYV JEJ NEVHODNÉHO ZVOLENIA NA ŠPORTOVCA

Ak je obsahom súkromnoprávneho vzťahu výkon závislej práce, tak pri voľbe typu záväzku je „určitým spôsobom obmedzovaná zmluvná autonómia strán“,²⁰ pretože vždy rozhoduje skutočná povaha práce, ktorú fyzická osoba vykonáva pre iného. Výber správnej zmluvnej formy je vždy determinovaný obsahom právneho vzťahu. Preukázali sme, že výkon športovej činnosti involvuje znaky závislej práce, a preto musia byť práva a povinnosti subjektov posudzované podľa Zákonníka práce. Zmluvná sloboda má v porovnaní so všeobecnou civilistickou koncepciou zúžený manévrovací priestor. Nerozhoduje právny titul (*falsa demonstratio non nocet*), ale pravá kvalita vykonanej práce.²¹ Nič na tom nemôže zmeniť ani vôľa účastníkov. Pri potenciálnej voľbe zmluvného typu sa musí prísne vychádzať zo skutočného obsahu právneho vzťahu, ktorý subjekty zamýšľajú zmluvným typom založiť. Označujú klub a športovec svoj kontrakt ako hráčsku zmluvu dojednanú podľa Občianskeho zákonníka,²² resp. Obchodného zákonníka,²³ pričom táto zmluva spĺňa kritériá na uzatvorenie pracovnej zmluvy, ide o prehršok voči právnej forme. Pretrvávajúca ilúzia, podľa ktorej ak zmluva nie je nazvaná pracovnou, tak nemôže byť pracovná, je jed-

¹⁹ TOMAN, J.: Legálna definícia pojmu závislá práca – výkladové prístupy a kritické zhodnotenie. *Justičná revue*, Bratislava 2008, 60, s. 766.

²⁰ BEZOUŠKA, P.: Závislá práca. *Právní rozhledy*, Praha 2008, 16, s. 580.

²¹ Možno hovoriť o zásade „prednosti skutočnosti“ typickej pre pracovné právo Nemecka, Francúzska, Veľkej Británie, Poľska, Ruska, Argentíny, Mexika či USA.

²² Podľa § 51 Občianskeho zákonníka.

²³ Podľa § 269 ods. 2 Obchodného zákonníka.

noducho „len vodenie za nos na úkor hráčov“. ²⁴ Nevhodným použitím úpravy občianskeho alebo obchodného práva na zmluvné vzťahy športovcov dochádza k obchádzaniu kogentných noriem pracovného práva, čo znamená exklúziu športovcov zo sociálnoprávneho zákonodarstva. Za hlavné negatívne následky môžeme považovať najmä:

- 1) vyradenie spod ochrany garantovanej kolektívnym pracovným právom (ktoré z vecného hľadiska zahŕňa právo na koalíčnú slobodu, kolektívne zmluvy, pracovného boja – štrajk a výluky a rôzne formy participácie zamestnancov na riadení činnosti zamestnávateľa²⁵);
- 2) vylúčenie zabezpečenia minimálnej úrovne príjmu zamestnanca za vykonávanú prácu;²⁶
- 3) možnosť dohodnutia času splatnosti odmeny = mzdy nad rámec príslušných ustanovení Zákonníka práce;
- 4) nelimitovanie rozsahu a spôsobu náhrady škody;
- 5) neaplikovanie inštitútov typických pre pracovné právo (napr. nedodržanie povinnej zákonnej výpovednej lehoty, zákaz výpovede, povinnosť vyplatiť odstupné, odchodné);
- 6) odbúranie kontrolnej činnosti orgánov štátnej správy v oblasti inšpekcie práce;
- 7) vplyv na osobitné príspevky do sociálno-poisťovacieho systému.

Okrem eliminovania zákonom garantovanej kvality právneho postavenia športovca – zamestnanca, sú závažnými následkami aj fiškálne straty vo verejnom sektore, keď sú športové kluby oslobodené spod bremena povinnosti voči hráčom. Zamestnávateľ má v pracovnom pomere voči každému zamestnancovi nemalé povinnosti v oblasti platenia preddavkov na dane a odvodových povinností. Takýto falošný spôsob zapájania osôb do pracovného procesu je dlhodobým fenoménom, ktorý sa na našom území označuje aj ako „švarcsystém“. ²⁷

²⁴ SIEKMANN, R.: Labour Law, the Provision of Services, Transfer Rights and Social Dialogue in Professional Football In Europe. In *Entertainment and Sports Law Journal* [online]. Selford, 4, 2006. Dostupné na internete: <<http://www.go.warwick.ac.uk/eslj/issues/volume4/number1/siekmann/>> (31. 7. 2011).

²⁵ BARANCOVÁ, H. – SCHRONK, R.: ref. 13, s. 725.

²⁶ Zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde. Niektoré športové zväzy majú vo svojich normách upravenú minimálnu výšku odmien. Napr. podľa Čl. 1 ods. 4, písm. a), b) Smernice pre registráciu profesionálnych a neamatérskych zmlúv Slovenského futbalového zväzu, schválenej 22. 9. 2009 a účinné od 1. 10. 2009, základný mesačný plat profesionálneho futbalistu nesmie byť nižší ako 331,94 eur; u hráča mladšieho ako 18 rokov nesmie byť mesačný plat nižší ako zákonom stanovená minimálna mzda, v prípade, že ide o jediný zdroj príjmu hráča. Ak je dohodnutý mesačný plat mladého hráča nižší ako zákonom stanovená minimálna mzda, je klub povinný preukázať ďalší zdroj príjmu hráča.

²⁷ Možno spomenúť aj prípad českého podnikateľa Miroslava Švarca, ktorý bol v roku 1999 odsúdený na nepodmienečný trest odňatia slobody vo výmere osemnásť mesiacov. Zaujím

ZÁVER

Vzhľadom na *numerus clausus* zmluvných typov nie je žiaduce, aby dohody medzi účastníkmi pracovného pomeru niesli iný názov ako pracovné zmluvy. To platí aj pre profesionálnych športovcov v kolektívnych športoch, ktorí tvoria osobitnú skupinu ekonomicky činných fyzických osôb. Analýzou ich športovej činnosti sme preukázali, že ide o výkon závislej práce, ktorá musí byť pokrytá pracovnou zmluvou v pracovnom pomere a nie nepomenovanými zmluvami v zmysle občianskeho, resp. obchodného práva. Športovec je zamestnancom a športový klub, v mene ktorého vykonáva svoju činnosť, zamestnávateľom. Každé odlišné označenie je v rozpore so zákonom, čo nesie so sebou nepriaznivé vplyvy na sociálnu ochranu športovca, ale i na jednotlivé daňové a odvodové povinnosti.

K akceptovaniu evidentného faktu, že výkon športovej činnosti je závislou prácou, by prispelo aj prijatie predpokladanej špeciálnej normy, ktorou by sa začala naplňovať dikcia ustanovenia § 3 ods. 2 ZP, v zmysle ktorého sa pracovnoprávne vzťahy profesionálnych športovcov spravujú Zákonníkom práce, ak osobitný predpis neustanovuje inak.

Summary

SPORT ACTIVITIES AS WORK PERFORMANCE

Sport is important social and cultural phenomenon by the decades. It is also economic fact and source of significant income of professional sportsmen and sportswomen. Application of law in Slovak sport movement do not always sufficiently reflect the labour law framework. Questions under consideration include basic fact, which is performance of dependant work in collective sports. It determines negative aspects of exclusion of sportsperson from social protection guaranteed by labour law. The aim of this paper is provide a view of the national legislation and status of labour law in point at issue. The meaning of this survey is a comprehensive analysis of sports activity and its comparison to the dependant work. We concluded that athlete in collective sports are employees. All provisions of Labour Code will apply to labour relations involving them, unless special rules provides otherwise.

mavosťou súvisiacou so športom je, že Švarc po revolučných zmenách koncom minulého storočia pôsobil vo vrcholovom futbale. V prvej polovici 90. rokov vstúpil ako mocný mecenáš do benešovského klubu, ktorý sa mu zakrátko podarilo z najnižších súťaží vytiahnuť do najvyššej futbalovej súťaže aj práve vďaka financiám, o ktoré ušetril štát. Po prevalení sa problémov so zákonom Švarc opustil klub, ktorý v nasledujúcich rokoch úplne zanikol.

Zavinenie ako predpoklad práva na náhradu škody vzniknutej porušením zmluvnej povinnosti

Martina Uhliarová

Synopsa: Príspevok sa zaoberá problematikou zavinenia ako predpokladu vzniku práva na náhradu škody, a to z komparatívneho hľadiska. Primárne poukazuje na miesto zavinenia v slovenskom súkromnom práve, a to v Občianskom zákonníku, Obchodnom zákonníku, ako aj Zákonníku práce, následne poukazuje na favorizáciu objektívnej zodpovednosti v systéme práva *common law* v porovnaní s prístupom kontinentálnych právnych poriadkov založených na princípe zavinenia. Príspevok zároveň nezabúda ani na európsku legislatívu, ktorá doposiaľ nezaujala jednotné stanovisko k zavineniu. Na záver sa zaoberá otázkou vzťahu zavinenia a ostatných následkov porušenia zmluvy ako odstúpenie od zmluvy, právo na splnenie a zníženie ceny.

Kľúčové slová: zavinenie, porušenie zmluvných povinností, náhrada škody, *common law*, kontinentálny právny systém, európske súkromné právo.

ÚVOD

Problematica náhrady škody je podrobne upravená tak na národnej ako aj európskej úrovni, keďže ide o významnú zložku zmluvných, respektíve záväzkových vzťahov. Určité rozdiely v právnej regulácii práva na náhradu škody však môžeme pozorovať v dvoch rovinách. Prvá, národné (slovenské) súkromné právo verus európske súkromné právo reprezentované Návrhom spoločného referenčného rámca (ďalej len ako „DCFR”),¹ Princípmi európskeho zmluvného práva (ďalej len ako „PECL”),² ako aj existujúcou európskou legislatívou.³ Druhá, kontinentálny právny systém verus systém práva *common*

¹ Von BAR, CH. a kol.: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference* (Ďalej len DCFR). Outline Edition. Mníchov: Sellier. European Law Publishers GmbH, 2009.

² LANDO, O. – BEALE, H.: *Principles of European Contract Law. Parts I., II.* Hague: Kluwer Law International, 2003, 561 s. a LANDO, O. – CLIVE, E. – PRUM, A. – ZIMMERMANN, R.: *Principles of European Contract Law. Part III.* Hague: Kluwer Law International, 2003, 291 s. Pozri aj *slovenský preklad PECL*: JURČOVÁ, M. a kol.: *Princípy európskeho zmluvného práva*. Bratislava: Iura edition, 2010.

³ Pozri ďalej v texte.

latv. Uvedené rozdiely sa osobitne týkajú zavinenia ako jedného zo základných predpokladov práva na náhradu škody. Príspevok analyzuje uvedené roviny problematiky z komparatívneho hľadiska.

1. NÁHRADA ŠKODY VŠEOBECNE

Pri prvom kontakte s relevantnými ustanoveniami zákona č. 40/1964 Z. z. Občianskeho zákonníka v znení platných právnych predpisov (ďalej len „OZ“), DCFR alebo PECL možno pozorovať zásadný terminologický rozdiel. Kým v § 415 a nasl. OZ ide o „zodpovednosť za škodu a bezdôvodné obohatenie“, v čl. III.-3:701 a nasl. DCFR, čl. 9:501 PECL ide o „damages“, teda náhradu škody. Táto odlišnosť by mala byť odstránená v rámci predpokladanej rekodifikácie slovenského súkromného práva.⁴

Základným pilierom právnej regulácie zodpovednosti za škodu v slovenskom súkromnom práve je §420 OZ, v ktorom sa uvádza: „Každý zodpovedá za škodu, ktorú spôsobil porušením právnej povinnosti“. Uvedené ustanovenie je koncipované všeobecne, nakoľko sa vzťahuje nielen na porušenie povinnosti vyplývajúcej zo zmluvy ale aj na porušenie akejkoľvek právnej povinnosti, ktorá môže prameniť napríklad zo zákona alebo súdneho rozhodnutia. Naopak DCFR, rovnako ako PECL, v tomto smere hovoria o porušení zmluvnej povinnosti, keďže oprávnený subjekt je označený ako veriteľ a povinný subjekt ako dlžník. Uvedená formulácia celkom jednoznačne implikuje povinnosť strany, ktorá vyplýva zo zmluvy, resp. existujúceho záväzkovo-právneho vzťahu. Na porovnanie, v ustanovení DCFR sa uvádza: „Veriteľ má právo na náhradu škody za ujmu spôsobenú nesplnením dlžníkovej povinnosti, ibaže je nesplnenie ospravedlnené“. ⁵DCFR obsahuje okrem uvedeného ustanovenia v prípade porušenia zmluvy aj ďalšie ustanovenia, ktoré sú všeobecné a vzťahujú sa na porušenie akejkoľvek povinnosti tak, ako je to v OZ. Je evidentné, že DCFR veľmi precízne a osobitne reguluje problematiku náhrady škody ako následku porušenia zmluvy. V PECL je situácia v terminologickej oblasti odlišná, a to nielen v porovnaní s OZ, ale aj DCFR. PECL pracuje s pojmami dotknutá strana („aggrieved party“) a druhá zmluvná strana⁶. Teda nie „každý“, nie „veriteľ a dlžník“.

⁴ LAZAR, J. (ed.): *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2008.

⁵ „The creditor is entitled to damages for loss cause by the debtor's non-performance of an obligation, unless the non-performance is excused“, porovnaj čl. III.-3:701 DCFR.

⁶ „Dotknutá strana je oprávnená žiadať náhradu ujmy spôsobenej nesplnením druhej strany, ktoré nie je ospravedlnené podľa článku 8:108.“ Porovnaj UHLIAROVÁ, M. – JURČOVÁ, M.: *Nesplnenie a prostriedky nápravy všeobecne*. In JURČOVÁ, M. a kol.: *Princípy európskeho zmluvného práva*. Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 226.

Právo domáhať sa náhrady škody vzniknutej porušením zmluvnej povinnosti závisí od splnenia základných predpokladov:

- 1) porušenie povinnosti;⁷
- 2) pričítateľnosť takeého konania dlžníkovi;⁸
- 3) vznik škody;
- 4) príčinná súvislosť (kauzálny nexus) medzi porušením povinnosti a vznikom škody;
- 5) zavinenie.

Prvé štyri predpoklady sa uplatňujú v jednotlivých kontinentálnych právnych poriadkoch (napr. v slovenskom OZ,⁹ v nemeckom BGB¹⁰), ako aj v systéme práva *common law*. Rozporuplným zostáva zavinenie, pri ktorom sa stretávame s odlišným prístupom, ktorým sa príspevok zaoberá v nasledujúcom texte.

2. ZAVINENIE V SLOVENSKOM SÚKROMNOM PRÁVE

2.1. Zavinenie a Občiansky zákonník

OZ pojem zavinenie nevy vymedzuje. Zavinenie je určitý psychický, vnútorný vzťah škodcu k vlastnému konaniu priečiacemu sa objektívnemu právu a ku

⁷ Porovnaj napríklad čl. 1174 *Code Civil* (*inexécution de l'obligation alebo retard dans l'exécution ako podmienka pre uplatnenie náhrady škody*), čl. 6:74 *Burgerlijk Wetboek (BW)* (tekortkoming in de nakoming ako podmienka pre uplatnenie náhrady škody), § 280, 325, 459 BGB (nesplnenie – omeškanie, vadné plnenie, nemožné plnenie rovnako ako v slovenskom OZ).

⁸ Dlžníkom môže byť tak veriteľ, ako aj dlžník v pôvodnom záväzkovo-právnom vzťahu. Vo francúzskom *Code Civil*, čl. 1148 je konanie dlžníka rozhodujúce v zmysle, či konal dobromyseľne, ako *bonus pater familias*, ak nie, je zodpovedný. Jedine prípad *force majeure* (absolútnej nemožnosti plnenia) oslobodzuje dlžníka s pod jeho povinnosti plniť. V nemeckom práve je naopak nevyhnutné rozlišovať tri základné situácie: 1. „*Unmöglichkeit*“ (nemožnosť plnenia), § 276 BGB, keď je dlžník zodpovedný za úmyselné konanie, nedbanlivostné konanie alebo ak zanedbal zodpovedajúcu starostlivosť. Podľa § 279 BGB je dlžník v prípade predaja generických (druhových) výrobkov zodpovedný bez ohľadu na zavinenie. 2. § 258, ktorý sa aplikuje na omeškanie ako formu nesplnenia a ustanovuje, že dlžník nie je v omeškaní, ak plnenie nebolo poskytnuté z dôvodov, za ktoré nie je zodpovedný („*Der Schuldner kommt nicht in Verzug, solange die Leistung infolge eines Umstandes unterbleibt, den er nicht zu vertreten hat*“), 3. Pre vadné plnenie platí rovnako ako pre omeškanie. V holandskom práve sa aplikujú analogické ustanovenia o *force majeure* ako vo francúzskom práve. Porovnaj SMITS, J.: *The making of European Contract Law*. Antverpy–Oxford–New York: Intersentia, 2002, s. 216 – 217.

⁹ Porovnaj LAZAR, J.: *Občianske právo hmotné*. 3. doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 303.

¹⁰ Porovnaj napríklad PALANDT, O.: *Bürgerliches Gesetzbuch*. 69. Auflage. Mnichov: C. H. Beck, 2010.

škode ako výsledku tohto konania. OZ nevymedzuje ani jednotlivé formy zavinenia, hoci viaceré ustanovenia s nimi počítajú. Pri výklade foriem zavinenia sa vychádza z vymedzenia týchto foriem v § 15 a 16 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení platných právnych predpisov, ktorý rozlišuje úmyselné zavinenie a nedbanlivostné zavinenie. § 420 ods. 3 OZ vychádza z prezumpcie zavinenia, a to vo forme nedbanlivostného zavinenia.¹¹ Úmysel je potrebné dokázať. V § 420 ods. 2 OZ je vyjadrená zásada, že pokiaľ niekto spôsobí škodu pri vykonávaní činnosti, ktorú vykonával pre inú osobu, nezodpovedá za túto škodu sám, ale za ňu zodpovedá ten, za koho túto činnosť vykonával. Vztahuje sa aj na prípady, keď zamestnanec pri vykonávaní činnosti v rámci svojich pracovnoprávných povinností spôsobí škodu tretej osobe. V uvedenom prípade za škodu zodpovedá zamestnávateľ, a to bez ohľadu či je právnickou alebo fyzickou osobou. Podľa pôvodného znenia § 421 OZ,¹² pred rokom 1991, to platilo len vo vzťahu pracovníka k organizácii. Súčasné znenie je koncipované veľmi široko a postihuje aj prípady, keď niekto koná v prospech právnickej alebo fyzickej osoby na základe iného právneho pomeru ako pracovnoprávneho.¹³ Skutočnosť, že zodpovednou za vzniknuté porušenie právnej povinnosti je fyzická alebo právnická osoba, pre ktorú osoby, ktoré škodu spôsobili, neznamená, že tie zostanú bez právnych následkov. Nezodpovedajú priamo poškodenému, ale ich zodpovednosť podľa pracovnoprávných predpisov nie je dotknutá. Tzn., že zodpovedajú svojmu zamestnávateľovi, ktorý môže proti nim uplatniť pracovnoprávny regres podľa § 179 ods. 1 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonníka práce v znení platných právnych predpisov (ďalej len ako „ZP“), ktorého rozsah závisí od toho, či zamestnanec spôsobil škodu z nedbanlivosti alebo úmyselne (§ 186 ZP).

V súvislosti so zavinením je potrebné poukázať na § 441 OZ, ktorý sa venuje otázke spoluzavinenia poškodeného. Poškodený celkom prirodzene znáša škodu pomerne. V uvedenom prípade je potrebné zistiť mieru zavinenia vzhľadom na okolnosti prípadu. V prípade, že vznikne škoda, ktorú nie je možné nikomu pripočítať, ide o náhodu (*casus*). Náhoda môže byť jednoduchá alebo kvalifikovaná (neodvratiteľná) – napríklad živelná pohroma. Kvalifikovaná náhoda býva označovaná ako *vis maior*. V zahraničnej, francúzskej literatúre sa stretávame s pojmom *force majeure*. Vo všeobecnosti sa za vyššiu moc nezodpovedá, okrem zákonom stanovených prípadov objektívnej zodpovednosti (§ 421, 421a OZ).

¹¹ Porovnaj napríklad R 34/1969: „Prezumpcia zavinenia v ustanovení § 420 ods. 2 OZ sa nevzťahuje na úmysel.“

¹² „Každý, kto od iného prevzal vec, ktorá má byť predmetom jeho záväzku, zodpovedá za jej poškodenie, stratu alebo zničenie, ibaže by ku škode došlo aj inak.“

¹³ VOJČÍK, P. a kol.: *Občiansky zákonník. Stručný komentár*. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Iura Edition, 2009, s. 485.

2.2. Zavinenie a Obchodný zákonník

Zákon č. 513/1991 Z. z. Obchodný zákonník v znení platných právnych predpisov (ďalej len ako „OBZ“) ukladá povinnému povinnosť nahradiť škodu spôsobenú škodou bez ohľadu na zavinenie, pričom túto povinnosť nemá ten, kto preukáže že porušenie povinností bolo spôsobené okolnosťami vylučujúcimi protiprávnosť.¹⁴

2.3. Zavinenie a Zákonník práce

Na porovnanie, zavinenie je predpokladom vzniku zodpovednosti zo škodu v pracovnoprávných vzťahoch len na strane zamestnanca. Jeho zodpovednosť je tak zodpovednosťou subjektívnou na rozdiel od zodpovednosti zamestnávateľa, ktorá je založená na objektívnom zodpovednostnom princípe, teda vzniká bez ohľadu na zavinenie. § 196 ZP¹⁵ však stanovuje dôvody pre úplné alebo čiastočné zbavenia sa zodpovednosti zamestnávateľa (liberácia). Dôvodom zbavenia sa zodpovednosti zamestnávateľa môže byť preukázané zavinené protiprávne konanie zamestnanca, ktoré je v príčinnej súvislosti so vznikom škody. Dôkaz nevinu zamestnávateľa je právne irelevantný. Rozdiel medzi úplným

¹⁴ DULAK, A.: Náhrada škody v novom občianskom zákonníku (vybrané problémy). In LA-ZAR, J. (ed.): *Návrh legislatívneho zámeru kodifikácie súkromného práva*, s. 249 – 250.

¹⁵ 1) Zamestnávateľ sa zbaví zodpovednosti celkom, ak preukáže, že jedinou príčinou škody bola skutočnosť, že:

- a) škoda bola spôsobená tým, že postihnutý zamestnanec svojím zavinením porušil právne predpisy alebo ostatné predpisy na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, alebo pokyny na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, hoci s nimi bol riadne a preukázateľne oboznámený a ich znalosť a dodržiavanie sa sústavne vyžadovali a kontrolovali, alebo
 - b) škodu si spôsobil postihnutý zamestnanec pod vplyvom alkoholu, omamných alebo psychotropných látok a zamestnávateľ nemohol škodu zabrániť.
- 2) Zamestnávateľ sa zbaví zodpovednosti sčasti, ak preukáže, že
- a) postihnutý zamestnanec porušil svojím zavinením právne predpisy alebo ostatné predpisy, alebo pokyny na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, hoci s nimi bol riadne a preukázateľne oboznámený, a že toto porušenie bolo jednou z príčin škody;
 - b) jednou z príčin škody bolo, že zamestnanec bol pod vplyvom omamných alebo psychotropných látok;
 - c) zamestnancovi vznikla škoda preto, že si počínal v rozpore s obvyklým spôsobom správania sa tak, že je zjavné, že hoci neporušil právne predpisy alebo ostatné predpisy, alebo pokyny na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, alebo osobitné predpisy, konal ľahkomyselné a musel si pritom byť vzhľadom na svoju kvalifikáciu a skúsenosti vedomý, že si môže spôsobiť ujmu na zdraví.

a čiastočným zbavením sa zodpovednosti je v predpokladoch a účinkoch. Dôvody zbavenie sa zodpovednosti sú stanovené taxatívne. Dôkazné bremeno je na strane zamestnávateľa, ktorý musí preukázať, že postihnutý zamestnanec porušil právne alebo ostatné predpisy na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci; že ide o zavinené porušenie predpisov zo strany zamestnanca atď.¹⁶

ZP rovnako ako OZ alebo OBZ jednotlivé formy zavinenia nevymedzuje, preto pri definovaní uvedených pojmov treba vychádzať z právnej úpravy v Trestnom zákone. Zodpovednosť zamestnanca za škodu ZP spravidla konštruuje s prezumpciou neviny, a teda zamestnávateľ musí preukazovať zavinenie zamestnanca (§ 179 a § 181 ZP). V niektorých prípadoch je zodpovednosť zamestnanca upravená s prezumpciou viny, a teda zamestnanec musí preukazovať, že škoda vznikla sčasti alebo úplne bez jeho zavinenia (§ 182 a § 185 ZP).

V súvislosti s predpokladmi vzniku zodpovednosti za škodu je potrebné poukázať na skutočnosť, že hoci všetky tri kódexy (OZ, OBZ, ZP) upravujú povinnosť nahradiť škodu spôsobenú porušením právnej povinnosti, predpoklady vzniku zodpovednosti sú značne rozdielne. Zavinené porušenie právnej povinnosti je predpokladom vzniku zodpovednosti len v OZ a z časti aj v ZP, avšak postavenie poškodeného sa pri dokazovaní zavinenia v oboch prípadoch líši. OZ nedbanlivostné spôsobenie škody predpokladá (v určitých prípadoch aj ZP, napr. § 182 ods. 1), poškodený dokazuje len úmyselné spôsobenie škody. ZP ustanovuje podmienky vzniku zodpovednosti za škodu, ktorá vznikla pri plnení pracovných povinností alebo v súvislosti s nimi odlišne pre zamestnanca a zamestnávateľa. Zamestnanec zodpovedá zamestnávateľovi za škodu, ktorú mu spôsobil zavineným porušením povinnosti, pričom dôkazné bremeno ohľadom zavinenia znáša (s výnimkou vybraných ustanovení) zamestnávateľ (§ 179). Pre vznik zodpovednosti zamestnávateľa je zavinenie dôležité len v prípade, ak ide o škodu, ktorá vznikla úmyselným konaním proti dobrým mravom.

3. ZAVINENIE V EURÓPSKOM SÚKROMNOM PRÁVE

Podľa relevantných ustanovení PECL a DCFR nesplnenie oprávňuje dotknutú stranu na náhradu škody (čl. 9:501 PECL, čl. III.-3:701 DCFR), ak toto nesplnenie nie je ospravedlnené (čl. 8:101 PECL, čl. III.-3:101 DCFR), pričom jediným dôvodom na ospravedlnenie je *force majeure* (čl. 8:108 PECL, čl. III.-3:104 DCFR).¹⁷ Pri rozsahu náhrady škody PECL a DCFR vychádzajú z rovnakého

¹⁶ BARANCOVÁ, H.: *Zákonník práce. Komentár*. 1. vydanie 2010. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 598 – 599.

¹⁷ Porovnaj komentár k článku 7.4.1. Zásad UNIDROIT deklaruje: „Z hľadiska poškodenej strany je dostatočné jednoduché preukázanie nesplnenia, teda, že nedosiahla to, čo jej bol sľúbené. V každom prípade nie je nevyhnutné dokazovať, že nesplnenie bolo spôsobené zavinením neplniacej strany.“

modelu. Neplniaca strana zodpovedá iba za stratu, ktorú predvídala alebo odôvodnene mohla predvídať v čase uzavretia zmluvy ako pravdepodobný dôsledok jej nespĺnenia (čl. 9:503 PECL, čl. III.- 3:703 DCFR).

Na problematiku zavinenia ako predpokladu vzniku zodpovednosti reflektuje aj *európska legislatíva*. Napriek uvedenému do dnešného dňa explicitne nezaujala jednoznačné stanovisko k objektívnej alebo subjektívnej zodpovednosti, možno však pozorovať jej tendenciu k objektívnej zodpovednosti.¹⁸ Množstvo existujúcich smerníc sa zaoberá náhradou škody v prípade konkrétnych zmluvných typov (ako napríklad *Package Travel Directive*¹⁹), niektoré z nich nestanovujú princíp plnej kompenzácie v prípade vzniku škody (napríklad *Late Payment Directive*²⁰ alebo *Credit Transfer Directive*²¹) alebo sa vôbec nezaoberajú náhradou škody (*Consumer Sales Directive*²²). Koncepcia zodpovednosti založenej na nedbanlivosti doposiaľ nebola harmonizovaná, je teda ponechaná na jednotlivé národné legislatívy. Tam, kde európska legislatíva nešpecifikuje jednotlivé následky porušenia zmluvy, je na členských štátoch, aby si ich určili. Je zaujímavé, že v súvislosti s vyššie uvedeným a v spojitosti s princípom zákazu diskriminácie, Európsky Súdny Dvor (ďalej len „ESD“) judikoval, že efektívna transpozícia smerníc si vyžaduje objektívnu zodpovednosť v prípade vzniku škody.²³ Súd argumentoval, že smernica vyžaduje sankciu kedykoľvek dôjde k diskriminácii, a to bez akýchkoľvek ďalších predpokladov. Zavinenie teda predstavuje dodatočný predpoklad. V tomto smere sa však naskytá otázka, či je možné uvedené rozhodnutia súdu vykladať extenzívne aj na prípady vzniku škody pre porušenie zmluvnej povinnosti? Súdny dvor vo svojom neskoršom rozhodnutí, ktoré sa týkalo pracovnoprávnej oblasti, negovalo predchádzajúce rozhodnutie. V spomínanom neskoršom rozhodnutí ESD išlo rozhodnutie o zodpovednosti zamestnávateľa podľa čl. 5 *Smernice o bezpečnosti a ochrane zdravia pracovníkov*²⁴ ESD judikoval, že názor obmedziť zodpovednosť zamestnávateľa v prípadoch *force majeure* neodôvodňuje názor, že jeho (trestná alebo

¹⁸ Pozri RIESENHUBER, K.: *Europäisches Vertragsrecht*. 2. edition. Berlin: de Gruyter, 2006, s. 733, GRUNDMANN, S., in SÄCKER, J. – RIXECKER, R.: *Münchener Kommentar zum BGB*. 5th. Edition, Mnichov: C. H. Beck, 2007, § 276.

¹⁹ Smernica 90/314/EEC z 13. júna 1990 o balíku cestovných, dovolenkových a výletných služieb, OJEC 1990 L 58/59

²⁰ Smernica 2000/35/ES Európskeho parlamentu a Rady z 29. júna 2000 o boji proti oneskoreným platbám v obchodných transakciách. In OJ L 200, 8.8.2000, s. 35 – 38.

²¹ Smernica 97/5/EC z 27. januára 1997 o cezhraničných prevodoch, OJEC 1997 L 43/25

²² Smernica 1999/44/ES Európskeho parlamentu a Rady z 25. mája 1999 o určitých aspektoch predaja spotrebného tovaru a súvisiach zárukách. In Official Journal L 171 , 07/07/1999 P. 0012 – 0016.

²³ Rozsudok z 8. novembra 1990 – prípad 177/88 Dekker ECR (1990) I – 3797 para 24.

²⁴ Smernica Rady 89/391/EEC z 12. júna 1989 o zavádzaní opatrení na podporu zlepšenia bezpečnosti a ochrany zdravia pracovníkov pri práci, OJEC 1989 L 183/1.

občianskoprávna) zodpovednosť je objektívna.²⁵ Vyššie uvedené deklaruje jednotnosť prístupu na európskej úrovni.

4. ZAVINENIE V KONTINENTÁLNOM PRÁVNOM SYSTÉME A V SYSTÉME COMMON LAW

Jednou z pomerne kontroverzných otázok zmluvného práva je otázka, či náhrada škody pre porušenie zmluvnej povinnosti má byť založená na princípe zodpovednosti za zavinenie. V tomto smere sa stretávame s protichodnými názormi. Každý z uvedených názorov je založený na právnej tradícii a kultúre.²⁶ Vo všeobecnosti však možno uviesť, že princíp zodpovednosti za zavinenie v kontinentálnom právnom systéme je modifikovateľný v prípade existencie prísnejšej alebo miernejšej formy zodpovednosti. Uvedené je dôsledkom regulácie objektívnej zodpovednosti za škodu dispozitívnymi normami, ktoré je možné modifikovať dohodou zmluvných strán.²⁷ V porovnaní s kontinentálnym právnym systémom, ktorý prijíma zavinenie za nevyhnutný predpoklad pre vznik zodpovednosti za škodu, je tu na druhej strane *common law*, ktoré „nechce o zavinení ani počuť“.

Common law je obvykle označované ako hlavný zástanca protichodného názoru vo vzťahu k objektívnej zodpovednosti. Tento postoj *common law* je spravidla vyjadrovaný veľmi silnými spojeniami slov. Napríklad Lord Edmund Davies²⁸ sa preslávil svojím výrokom: „*It is axiomatic that, in relation to claim damages for breach of contract, it is, in general, immaterial why the defendant failed to fulfil his obligation, and certainly no defence to plead that he had done his best.*“ Inými slovami, zmluvy sú absolútne (záväzné) a zavinenie nehrá rolu pri vzniku zodpovednosti za porušenie.²⁹ V *common law* teda každé porušenie zmluvy oprávňuje dotknutú stranu na náhradu škody, osobitne peňažnú náhradu škody, z jednoduchého dôvodu, a síce, že záruka poskytnutá zmluvou bola po-

²⁵ Rozsudok zo 14. júna 2007 – prípad Komisia v. Spojené kráľovstvo (2007) ECR I-4619 para 39 – 51.

²⁶ REISENHUBER, K.: Damages for Non-performance and the Fault Principle. In *ERCL*, 2/2008, s. 121.

²⁷ BGB umožňuje konkludentné dohody o modifikácii zodpovednosti, ktoré vyplývajú z ďalšieho obsahu záväzku. BGB uvádza dva prípady, v ktorých možno vidieť praktický význam tohto ustanovenia, a to prevzatie záruky a prevzatie rizika spojeného s verejným obstarávaním („*assumption of the acquisition risk*“).

²⁸ 15. July 1906 – 26. December 1992, sudca Najvyššieho súdu (the Queen's Bench Division), pozri http://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Davies,_Baron_Edmund-Davies

²⁹ NICHOLAS, B.: Fault and breach of contract. In BEATSON, J. – FRIEDMANN, D.: *Good Faith and Fault in Contract Law*. Oxford: Clarendon, 1995.

rušená. Zweigert a Kötz³⁰ uvádzajú charakteristický rozsudok *Taylor v. Caldwell* (1863): „Nezáleží na skutočnosti, či došlo k zlyhaniu v splnení predávajúceho, pretože konal nedbanlivostne alebo len nešťastne. Nezáleží na dôvode. Na čom záleží je otázka, či došlo k splneniu. Splnil alebo nie?“³¹ Na ilustráciu uvediem skutkovú podstatu tohto prípadu: Žalobca si prenajal hudobnú sálu od žalovaného na uskutočnenie koncertov na štyri vopred stanovené dátumy. Predtým, ako došlo k uskutočneniu prvého koncertu, sálu zničil požiar a žalobca sa domáhal na súde o náhradu škodu, ktorá mu bola spôsobená neuskutočnením koncertu. Žalobe súd nevyhovел nie preto, že vlastníky sály nebol spôsobilý splniť povinnosť stanovenú zmluvou pre udalosť, za ktorú nebol zodpovedný (uvedené by bolo základom pre rozhodnutie podľa § 275 BGB), ale preto, že nájomná zmluva zahŕňala podmienku, podľa ktorej „zmluvné strany sú ospravedlnené v prípade... ak sa plnenie stane nemožným okamihom zničenia veci bez zavinenia zmluvnej strany“.³²

Ako však Treitel vo svojej knihe konštatuje, že napriek uvedenému postoju *common law* k zavineniu, objektívna zodpovednosť je taktiež podrobená viacerým výnimkám a výhradám.³³ Osobitne ide o situácie, keď súdy používajú implicitné podmienky s cieľom obmedziť dlžníkovu zodpovednosť na štandard primeranej starostlivosti.³⁴ V tomto smere však možno celkom jednoznačne z hľadiska nestranného pozorovateľa skonštatovať, že zavinenie absenteje v koncepcii zodpovednosti za porušenie zmluvy v systéme *common law*, pretože zavinenie je inkorporované v samotnej zmluve a pramení z jej záväznosti. Je potrebné poznamenať, že náhrada škody je vo všeobecnosti limitovaná na stratu, ktorá bola predvídateľná v čase uzavretia zmluvy. Navyše je potrebné mať na zreteli, že *common law* nepovažuje právo na splnenie záväzku za bežný prostriedok nápravy, a teda v *common law* sa s ním stretávame len výnimočne. Náhrada škody má tak povahu univerzálneho prostriedku nápravy, a tak je postoj *common law* k nemu celkom prirodzený.

S rovnakým prístupom ako v *common law* sa stretávame aj vo Viedenskom dohovore OSN o medzinárodnej kúpe tovarov (Viedeň 11. apríla 1980, ozn. č. 160/1991, ďalej len ako „CISG“), ktorý je celkom jednoznačne založený na

³⁰ Pozri ZWIEGERT, K. – KÖTZ, H.: *An introduction to comparative law*. 3-th Edition, Oxford: Clarendon Press, 1998, s. 486 n.

³¹ Porovnaj anglické znenie: „It does not matter whether the failure to fulfil the contract by the seller is because he is indifferent or wilfully negligent or just unfortunate. It does not matter what the reason is. What matters is the fact of performance. Has he performed or not?“ In: SMITS, J.: *The making of European Private Law. Towards a Ius Commune Europium as a Mixed Legal System*. Antverpy-Oxford-New York: Intersentia, 2002, s. 219.

³² ZWIEGERT, K. – KÖTZ, H.: *An introduction to comparative law*, s. 509.

³³ TREITEL, G. H.: *The Law of Contract*. London: Thomson/Sweet & Maxwell, 2003, s. 840 – 842.

³⁴ NICHOLAS, B.: *Fault and breach of contract*. In: BEATSON, J. – FRIEDMANN, D.: *Good Faith and Fault in Contract Law*. Oxford: Clarendon, 1995, s. 341 – 346.

princípe objektívnej zodpovednosti v prípade nesplnenia (čl. 79 ods. 1 CISG). Uvedené sa vzťahuje nielen na následok porušenia zmluvy, akým je zrušenie zmluvy (čl. 49, 64 CISG) alebo zníženie ceny (čl. 50 CISG), ale aj na nárok na náhradu škody (čl. 45 ods. 1 písm. b.), 61 ods. 1 písm. b.), 74 – 77 CISG). Článok 79 zakotvuje výnimku z objektívnej zodpovednosti pre prípady *force majeure*. Jednoznačnosť tohto prístupu je však čiastočne modifikovaná čl. 74 CISG, ktorý limituje rozsah náhrady škody, a to na škodu, ktorú porušujúca strana predvídala alebo mohla odôvodnene predvídať v čase uzavretia zmluvy. Napríklad v porovnaní s nemeckým BGB, ktorý pracuje s „*Totalreparation*“, tak CISG, ako aj *common law* privilegujú dlžníka, ktorý koná nedbanlivostne v čase porušenia.³⁵

5. ZAVINENIE A OSTATNÉ NÁSLEDKY PORUŠENIA ZMLUVNÝCH POVINNOSTÍ

Vo všeobecnosti platí, že zavinenie nie je predpokladom aplikácie jednotlivých následkov porušenia zmluvy. Právo na splnenie záväzku, zrušenie zmluvy, prípadne zníženie ceny sú dostupné bez ohľadu na existenciu zavinenia. V tomto smere je však zaujímavé poukázať na nemeckú právnu úpravu, ktorá prešla zmenou z hľadiska zrušenia zmluvy a zavinenia. § 326 BGB pred reformou záväzkového práva v roku 2002 stanovoval ako podmienku zrušenia zmluvy („*Rücktritt*“) zavinenie. Napriek tejto skutočnosti nemecké BGB naďalej „favorizuje“ zrušenie zmluvy v prípade existencie zavinenia porušujúcej strany. Nové znenie § 323 BGB ako predpoklad zrušenia zmluvy stanovuje dodatočnú lehotu na splnenie. Uvedená lehota však nemá opodstatnenie v prípadoch, keď veriteľovo konanie bolo úmyselné.³⁶ Aký je dôvod, „*racio*“, pre absenciu zavinenia ako predpokladu aplikácie jednotlivých následkov porušenia zmluvy? Na jednej strane tieto prostriedky nápravy príliš nezaťažujú dlžníka, dokonca aj keď nekonal zavinene, a na druhej strane dostatočne zabezpečujú základné záujmy veriteľa vyplývajúce zo zmluvy.³⁷

ZÁVER

Kontinentálny a angloamerický právny systém sú založené na rozdielnych hodnotách a princípoch, ktoré sa prejavujú aj v súvislosti s vnímaním zavine-

³⁵ REISENHUBER, K.: *Damages for Non-performance and the Fault Principle*, s. 139.

³⁶ Porovnaj rozsudky: BGH, 8. December 2006 – prípad V ZR 249/05, alebo BGH 9. január 2008 – prípad VIII ZR 210/2006, oba dostupné na <http://www.bundesgerichtshof.de>

³⁷ REISENHUBER, K.: *Damages for Non-performance and the Fault Principle*, s. 125.

nia ako predpokladu vzniku zodpovednosti za škodu. Z uvedeného dôvodu sa ich komparácia môže zdať miestami ako nezmyselná. Keď povieme kontinentálnemu právnikovi, že každá zmluvná povinnosť je zárukou, bude mať pocit, že sa ocitol v nereálnom svete. Naopak, pre angloamerického právnika je ťažké uveriť, že doručenie chybného tovaru je normálnym porušením zmluvy. Náhrada škody ako následok porušenia zmluvnej povinnosti je osobitá pri kredite v kontinentálnom a angloamerickom právnom systéme. Kým *common law* preferuje náhradu škody založenú na objektívnom princípe, teda bez ohľadu na zavinenie, v kontinentálnom právnom systéme je to naopak. Možno však uviesť, že prevažná väčšina kontinentálnych právnych poriadkov je označovaná pojmom „kombinovaný právny poriadok“. Typickým predstaviteľom kombinovaných právnych poriadkov je napríklad nemecké BGB.³⁸ Podstatou týchto systémov je požiadavka zavinenia ako predpokladu uplatnenia náhrady škody, ktorá sa však aplikuje s výnimkami, keď sa zavinenie nevyžaduje. Slovenskú právnu reguláciu možno zaradiť do tejto skupiny, keďže pracuje tak s prípadmi subjektívnej, ako aj objektívnej zodpovednosti.³⁹ Na základe uvedeného možno

³⁸ Na jednej strane stanovuje zavinenie ako základnú podmienku pre vznik zodpovednosti za škodu v prípade porušenia zmluvy (Pozri § 280, 276, 828 BGB), na strane druhej zakotvuje výnimky, keď to tak nie je. V zahraničnej literatúre sa tento prístup označuje ako „*fault principle with countervailing principles*“. Inými slovami, tzv. *fault principle* („*Vertrauensprinzip*“) zostáva pravidlom, ktoré je podriadené viacerým výnimkám. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že princíp zavinenia sa vzťahuje tak na porušenie hlavnej povinnosti, ako aj vedľajších povinností, ktoré vznikajú zo zmluvy. Rovnako je potrebné poznamenať, že v nemeckom práve je náhrada škody definovaná ako úplná kompenzácia (*Grundsatz der Totalreparation*). Zatiaľ čo existujú limity pre škodu, ktorá je nahraditeľná, neexistujú obmedzenia pre ujem predpokladanú v čase uzavretia zmluvy. Dlužníka zaťažuje dôkazné bremeno, inými slovami, v nemeckom práve sa uplatňuje prezumpcia zavinenia. BGB z roku 1900 zakotvovalo dôkazné bremeno dlžníka iba v prípadoch nemožného plnenia alebo omeškania (§ 282, 285 BGB), ale súdna prax aplikovala uvedené aj na ďalšie prípady porušenia zmluvy. Zmena nastala reformou záväzkového práva v roku 2002. Relevantné je negatívne vymedzenie vo všeobecnom ustanovení o náhrade škody pre porušenie zmluvy v § 280 I 2 BGB (rovnako aj § 286, 311a II BGB), podľa ktorého dlžník nie je povinný platiť náhradu škody, ak nie je zodpovedný. In REISENHUBER, K.: *Damages for Non-performance and the Fault Principle*, s. 121.

³⁹ Japonské zmluvné právo je v mnohých smeroch ovplyvnené nemeckým právom, a preto aj tento právny poriadok zaraďujeme medzi kombinované. Japonské právo je však špecifické v tom, že je v určitých smeroch ovplyvnené aj anglickým, americkým či francúzskym právom. Hoci japonský občiansky zákonník je z uvedeného stanoviska nesúrodý, zodpovednosť za škodu je založená na zavinení s výnimkami v prípade peňažnej náhrady škody (čl. 415 a 419 II JCC). Vzhľadom na vplyv anglického a francúzskeho práva JCC limituje náhradu škody na predvídateľnú stratu (čl. 416 II JCC), ale následne súdna prax prijala princíp úplnej kompenzácie imanentný pre nemecké právo (*Totalreparation*). Francúzske zmluvné právo tradične sleduje princíp zodpovednosti za zavinenie (*faute*), hoci táto skutočnosť nie je explicitne upravená v Code Civil. Vzhľadom na klasické rozlišovanie francúz-

skonštatovať, že princíp zavinenia ako taký prežíva v koexistencii s princípom objektívnej zodpovednosti. Tak objektívna, ako aj subjektívna zodpovednosť však neexistujú v „čistej podobe“, ale sú sprevádzané mnohými modifikáciami a výnimkami, dôkazom je aj skutočnosť, že aj samotné *common law*, ktoré zavinenie vylučuje, ho za určitých podmienok berie na zreteľ.

Summary

THE FAULT PRINCIPLE AS A PREREQUISITE FOR THE RIGHT TO DAMAGES RESULTING FROM THE BREACH OF CONTRACTUAL DUTY

The paper deals with the fault principle as a prerequisite for the right to damages under the comparative view. Firstly, it deals with the position of the fault principle in the Slovak Private Law, namely Civil Code, Commercial Code and Labour Code. Secondly, it points out the fact that the Common Law prefers damages not based on the fault principle. The paper also works with the European legislation that hasn't accepted any common attitude towards the fault principle yet. The end of the paper is dedicated to the relation between the fault principle and other consequences of the breach of contractual duty such as termination, specific performance or price reduction. Having in mind the above mentioned the fault principle survives in co-existence with the principle of objective liability considering the fact that the objective as well as the subjective liability do not exist in „pure form“ but are connected with several modifications and exceptions.

skeho práva na *obligation de moyens* a *obligation de résultat*, súdy aplikujú rozličné štandardy zodpovednosti a odlišné miery dôkazného bremena. Rovnako španielske, talianske (§ 1228) a tiež holandské zmluvné právo (§ 6:74, 6:77, 6:75, 6: 84 NBW) vychádzajú z „fault principle“. Podrobnejšie pozri REISENHUBER, K.: *Damages for Non-performance and the Fault Principle*, s. 134 – 135.

Zoznam autorov

JUDr. Peter Babka

katedra dejín práva

JUDr. Andrea Blašková

katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Mgr. Kristián Blaškovič

katedra medzinárodného a európskeho práva

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.

katedra propedeutiky právnických predmetov

Mgr. Jan Horecký

katedra pracovného práva a sociálneho zabezpečení,
Právnická fakulta MU Brno,

Mgr. Vladimír Hornáček

katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Mgr. Eduard Korpáš

katedra teórie práva

Mgr. Peter Kotira

katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

katedra dejín práva

JUDr. Andrej Poruban

katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

katedra propedeutiky právnických predmetov

Mgr. Martina Uhliarová, PhD.

katedra občianskeho a obchodného práva

JUDr. Vojtech Vladár, PhD.

katedra rímskeho a cirkevného práva

Mgr. Marcel Vysocký

katedra medzinárodného a európskeho práva

Pokyny pre autorov

Ročenka vychádza jedenkrát do roka v tlačovej podobe. Cieľom ročenky je podporiť originálny výskum, skvalitniť formáciu právnickej fakulty a vedecko-kvalifikačný postup najmä mladých právnych vedcov. Pre zjednotenie formálnych požiadaviek rukopisu je nevyhnutné dodržať nasledujúce pokyny:

Požiadavky na formálnu úpravu

1. Príspevok pisať v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku vo formáte **A4**, okraje dokumentu **2,5 cm** zo všetkých strán (štandardné nastavenie), typ písma **Times New Roman**, veľkosť písma **12 bodov**, riadkovanie **1,5**. Pri písaní používať všetky funkcie textového editora MS Word. Publikácia vo forme vedeckého zborníka bude v konečnej podobe jednotne upravená a odborné recenzovaná.

2. Rozsah príspevku nech je aspoň 10 – 12 rukopisných strán. Rukopis treba pisať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10).

3. Nedeliť slová na konci riadku a nečíslovať strany.

4. Príspevok treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledujúcu štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

5. Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu MS Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1 – x, pritom číslo poznámky pisať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou:

Odkaz na monografiu:

MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918*. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206.

Odkaz na monografiu (viac ako traja autori):

HOLEC, R. et al.: *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva: Víťazstvá a prehry*. Bratislava: Družstevná únia SR, 1995, s. 201 – 202.

Odkaz na periodickú tlač:

OVEČKOVÁ, O.: Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. In *Právny obzor*, Bratislava, 91, 2008, s. 251 – 252.

Odkaz na zborník ako celok:

BYSTRICKÝ, V. (ed.): *Slovensko v politickom systéme Československa: Materiály z vedeckého sympózia, Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava: Historický ústav SAV 1992, 99 s. Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza priezvisko a skratka mena editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste. Pozn.: Osoby so sekundárnou zodpovednosťou (napríklad vedecký redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom. *Slovenská veda: zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Nedorostová, E., Bratislava: Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

MICHÁLEK, S.: Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKNÍK, M. (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava: Veda, 2002, s. 301 – 317.

Odkaz na už uvedený prameň:

LUBY, Š.: ref. 1, s. 37. V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva*, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súbežnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136 – 139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zborník_2000_2001.pdf

Odkaz na archívny prameň: Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Poverenie informácií a osvety (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

6. Na zvýraznenie textu kurzívou píše priamo *kurzívou*, tučné písmo píše **tučne (bold)**, nepoužívajte VERZÁLKY.

7. Pred textom príspevku je nevyhnutné uviesť **synopsu** (asi 5 – 8 riadkov), ktorá má obsahovať stručnú charakteristiku obsahu príspevku, prípadné problémy, otázky, vedecké zameranie a **kľúčové slová**. Typ a veľkosť písma: Times New Roman, 10.

8. K príspevku treba na osobitnej strane pripojiť krátky súhrn v cudzom jazyku (10 – 15 riadkov).

9. Príspevky zasielajte v elektronickej podobe, uložené vo verzii textového editora MS Word 2003 alebo v jeho nižšej verzii (prípona súboru bude *.doc). V prípade, že používate verziu textového editora MS Word 2007 (prípona súboru *.docx), uložte dokument vo verzii 2003.

10. Príspevky zasielajte na adresu **asvecova@truni.sk**

V prípade, že príspevok nesplní kritériá odbornosti či tematické zameranie vedeckého zborníka, alebo nebude vypracovaný v stanovenej štruktúre alebo do termínu uzávierky, editor si vyhradzuje právo príspevok zamietnuť a nezaraďiť do najbližšieho ročníka.

Štruktúra príspevku

Názov príspevku:	názov, prípadne podnázov príspevku;
Autor príspevku:	tituly a hodnosti autora, pracovisko príslušnej katedry;
Synopsa:	abstrakt v pôvodnom jazyku, asi 10 riadkov;
Kľúčové slová:	kľúčové slová v pôvodnom jazyku, asi 10 výrazov;
Text príspevku:	úvod, jadro, záver; členenie na kapitoly, prípadne podkapitoly, číslované arabskými číslicami; príspevok môže obsahovať tabuľky, grafy, schémy, ilustrácie a podobne, je však nevyhnutné uviesť ich prameň;
Cudzojazyčný súhrn:	napísať vo zvolenom cudzom jazyku vrátane názvu príspevku. Do nového riadku pod cudzojazyčný názov príspevku ešte výraz Summary alebo Zusammenfassung alebo Resumé.
Literatúra:	uvedte zoznam použitej literatúry (fakultatívne).

Otázky v prípade nejasností alebo potreby poskytnutia dodatočných informácií zasielajte na adresu **asvecova@truni.sk**.

**prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Blaho, CSc.
doc. JUDr. PhDr. Adriana Švecová, PhD. (eds.)**

**ACTA UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS –
IURIDICA, ročník VIII, 2011**

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Marek Petržalka

Vydalo vydavateľstvo TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied,
v roku 2011 ako 89. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

ISBN 978-80-8082-476-1